Balzac

Ursule Mirouët

Comedia umană

Honoré de BALZAC

Ursule Mirouët

În româneşte de *Sorina Bercescu*
Note de *Angela Ion*

Ursule Mirouët,
1842

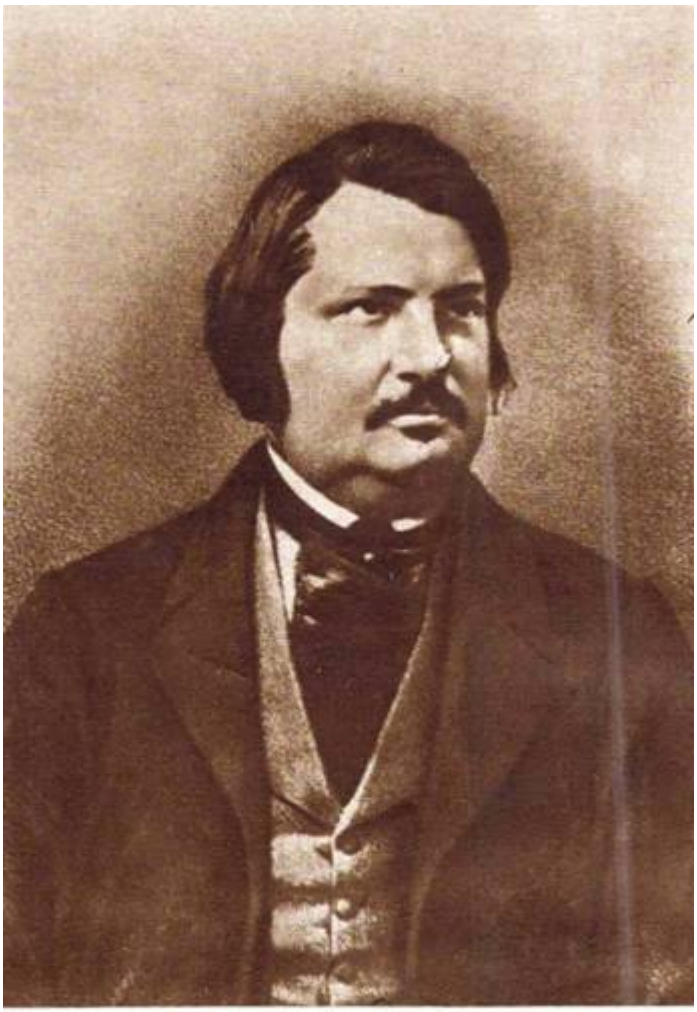

Cuprins

Notă introductivă

Dedicaţie

URSULE MIROUËT

Partea întâi: MOŞTENITORII ALARMAŢI

Partea a doua SUCCESIUNEA MINORET

Addenda

Notă introductivă

Scènes de la vie de province, *a doua serie de* scene *din diviziunea* Etudes de mœurs, *care înfăţişează „istoria generală a societăţii”, reprezintă „drama socială” în cadrul specific al vieţii de provincie, dominată de „pasiuni, calcule, interese şi ambiţii”, cum scrie Balzac în* Avant-propos[1]: *„Am încercat să dau o idee despre diferitele ţinuturi ale frumoasei noastre ţări. Opera mea îşi are geografia ei, după cum îşi are genealogia şi familiile, locurile şi lucrurile, persoanele şi faptele ei, după cum îşi are armorialul ei, nobilii şi burghezii, meşteşugarii şi ţăranii, oamenii politici şi mondenii, armata ei, în sfârşit, întreaga ei lume”*[2].

Concepute de Balzac în 1833, pentru ansamblul romanesc Etudes de mœurs au XIXe siècle *publicat de văduva editorului Charles-Béchet (12 volume împărţite în trei serii,* Scènes de la vie privée, Scènes de la vie de province, Scènes de la vie parisienne – *primul clasament coerent şi complet al operei sale conceput de Balzac), primele* Scene din viaţa de provincie *au apărut în decembrie 1833, volumele I şi II conţinând inedite romanul* Eugénie Grandet *şi povestirea* L’Illustre Gaudissart[3]. *La începutul primul ui volum, Balzac a publicat o* Introducere generală, *datată 1834, care preceda introducerea la romanul* Eugénie Grandet:

„Aici, spunem rămas bun frumuseţilor tinereţii, greşelilor ei, preţioaselor şi naivelor ei speranţe[4]. O viaţă de femeie[5], *ultima scenă din partea precedentă, nu este oare o trecere la tablouri mai grave, la cele care, în planul autorului, trebuie să exprime viaţa omenească,* văzută *sub aspectul*

*sever pe care i-l dă jocul intereselor materiale? Aici, adevărul îl va sili pe autor să arate dragostea cea mai generoasa înghețând sub reflecţiile seci şi pozitive. Ceea ce, în S*cenele din viaţa privată, e*ra un sentiment, curat şi nobil, se va transforma în pasiuni întunecate şi dureroase. Aici, greşelile vor deveni crime. Femeia, totdeauna atât de tânără, va mai fi aici un copil sublim;* cât *despre bărbat, interesul şi calculul îi vor invada toată viaţa.*

Provincia este un loc favorabil pentru zugrăvirea acestor evenimente care răcesc inima şi fixează definitiv caracterele. Scenele din viaţa privată *se puteau lipsi de încadrare: oare tinereţea nu este peste tot aceeaşi? dar aici tablourile vor câştiga fără îndoială dacă vor fi incluse într-o lume specială; de altfel, oferind contrastul paralel care există între viaţa de provincie şi viaţa pariziană, opera întreagă va deveni mai completă. Parisul trebuie să fie cadrul existenţei surprinsă de decrepitudinea ei. Într-un oraş mare, viaţa nu este vreodată tânără decât din întâmplare. În această privinţă, metropola gândirii are meritul de a oferi un tip complet al marilor depravări umane. Ultima scenă din provincie* (Iluzii pierdute) *este un inel care leagă cele două vârste ale vieţii, şi arată unul dintre miile de fenomene prin care provincia şi capitala se unesc neîncetat."*

Ideile generale exprimate de Balzac în această Introducere vor fi reluate şi nuanţate în Introducerile la Etudes philosophiques *(1834)*[6] *şi la* Etudes de mœurs au XIXe siècle *(1835) texte redactate şi semnate de Félix Davin, dar inspirate şi corectate de Balzac, după cum s-a dovedit din cercetarea manuscriselor şi compararea acestor ample introduceri ca alte prefeţe ale lui Balzac. În 1842, în importantul său* Avant-propos, *Balzac va explica încă o dată structura de ansamblu a* Comediei umane *şi semnificaţia grupării romanelor în serii de* studii *şi* scene, *corespunzător concepţiei lui unitare despre lume şi societate.*

Chiar dacă este destul de puţin convingătoare ideea lui Balzac (preluată şi de tânărul său colaborator Félix Davin) că primele trei serii de scene ar corespunde unei epoci a vieţii omeneşti, Scènes de la vie privée *reprezentând copilăria*, *adolescenta şi greşelile lor*, Scènes de la vie de province *înfăţişând vârsta pasiunilor*, *a calculelor*, *intereselor şi ambiţiei, iar* Scènes de la vie parisienne *oferind tabloul gusturilor, al viciilor şi al tuturor pornirilor neînfrânate pe carele aţâţă moravurile proprii unei capitale unde se întâlnesc laolaltă binele extrem şi răul extrem*[7]*, nu este mai puţin adevărat că romanele şi povestirile reunite de Balzac în ediţia Furne a operei sale (prima ediţie completă*, *publicată începând din 1842 sub titlul* La Comédie humaine) *în seria de* Scènes de la vie de province[8] *ilustrează una dintre temele fundamentale ale* Comediei umane, *„antiteza socială" Paris provincie*, *care i-a furnizat autorului imensele ei resurse, cum scrie Balzac în* Avant-propos.

Temă cu mare ecou în literatura romanescă a secolului al XIX-lea, înfăţişată pentru prima dată de Stendhal în 1830 în romanul Le Rouge et le Noir *(cu rezerva că orăşelul de provincie Verrières este o creaţie fictivă, doar Besançon şi Paris fiind oraşe reale), opoziţia Paris-provincie devine pentru Balzac un capitol al anchetei sociologice privind dialectica forţelor şi claselor sociale în Franţa în prima jumătate a secolului al XIX-lea.*

Promovarea provinciei ca temă majoră a literaturii narative către sfârşitul Restauraţiei şi succesul de care s-a bucurat după 1830, concomitent cu accesul la marea literatură romanescă a oraşului modern, Parisul devenind unul dintre marile mituri moderne, coincid cu însăşi naşterea romanului realist clasic, roman al referenţialităţii sociale, a cărui lizibilitate este condiţionată de conformitatea cu realul. Prin adeziunea la conceptul de mimesis *care subîntinde*

poetica balzaciană, Balzac proclamă în repetate rânduri fidelitatea absolută faţă de adevăr, discursul narativ balzacian, discurs referenţial, tinzând spre omologia absolută text-referent[9].

Ca procedeu de veridicţie şi verosimilizare, proclamând autenticitatea evenimentelor povestite, numirea *şi* descrierea *unor locuri* reale *(Paris, oraşe de provincie, străzi, cartiere etc.) conectează discursul narativ cu referentul socio-istoric, cu dublul discurs al Societăţii şi al Istoriei. Ca şi spaţiul parizian*[10]*, spaţiul oraşului de provincie devine, odată cu Balzac, un element indispensabil iluziei realiste şi totodată o componentă esenţială a mecanismului narativ, ca circumstant cu valoare determinativă al acţiunii povestite, dar şi ca actant, ca formă narativă care guvernează, prin structura ei proprie şi prin relaţiile pe care le generează, funcţionarea diegetică şi simbolică a povestirii.*

În acelaşi timp, spaţiul provinciei, ca şi spaţiul parizian, fac obiectul unui discurs, explicit sau implicit, înscriindu-se într-o concepţie despre lume, despre Societate şi despre Istorie.

Apariţia oraşului de provincie ca obiect literar, în legătură ca mutaţia realistă în literatură, este expresia unui îndelungat proces istoric, ideologic şi literar. Pentru ca Balzac să-şi poată anexa acest nou obiect literar şi să-i modifice funcţionalitatea, trebuia ca tema însăşi a provinciei să fi suferit o transformare profundă, susţine Nicole Mozet[11]*. După cum aminteşte autoarea, fenomenul provincial este consecinţa formei centralizatoare pe care a căpătat-o statul francez în secolul al XVII-lea, una dintre numeroasele repercusiuni ale naşterii şi dezvoltării capitalismului. Dacă în secolele XVII şi XVIII termenul de provincie avea sensul global şi peiorativ care s-a menţinut ulterior, opoziţia geografică Paris-provincie substituindu-se treptat cuplului Curte-Oraş, iar satira provinciei era deopotrivă pentru*

aristocraţie şi pentru burghezie un mod de a marca diferenţa, de rang sau de avere, în secolul al XIX-lea instaurarea capitalismului în toate sferele sociale, egalizarea averilor burgheziei pariziene şi provinciale, îmbogăţirea acesteia din urmă datorită extinderii pieţei naţionale şi dezvoltării industriei, reţelei rutiere şi a comerţului maritim, au pus în termeni noi relaţia Paris-provincie.

Cu genială înţelegere a dialecticii sociale, Balzac a înfăţişat în Comedia umană atât „contrastul paralel care există între viaţa de provincie şi viaţa pariziană," cât şi osmoza permanentă între aceste două sfere sociale, care „se unesc neîncetat", cum scrie romancierul în Introducerea la Scenele din viaţa de provincie. Romanul Eugénie Grandet, *publicat în 1833, era primul exemplu al acestei duble relaţii între capitală şi provincie: într-o familie de burghezie provincială din oraşul Saumur, sosirea vărului din Paris modifică total existenţa până atunci paşnică a eroinei şi a celorlalte personaje ale romanului.*

Aceeaşi schemă se regăseşte în La Rabouilleuse, L'Illustre Gaudissart *şi* La Muse du département. *Mai frecvent însă, tineri provinciali merg la Paris în căutarea reuşitei şi averii*, *Savinien de Portenduère* (Ursule Mirouët), *Victurnien d' Esgrignon (Le* Cabinet des Antiques) *sau Lucien de Rubempré* (Illusions perdues). *Dar dialectica Paris-provincie se regăseşte în multe alte romane balzaciene care nu fac parte din* Scenele din viaţa de provincie*, fenomenul opoziţiei şi totodată al osmozei dintre cele două sfere sociale fiind una dintre marile direcţii tematice din* La Comédie humaine.

Imaginea despre provincia franceză pe care o prezintă Comedia umană *pune în lumină caracterele constante, tipice ale existenţei provinciale. Balzac acordă foarte puţin loc tradiţiilor folclorice, obiceiurilor locale, detaliilor*

prin care se diversifică diferitele provincii, arată P. -G. Castex. De altfel, cu excepţia oraşului Tours, romancierul cunoaşte destul de sumar oraşele unde a situat Scenele din viaţa de provincie, *Nemours, Saumur, Provins, Issoudun, Sancerre, Alençon, Angoulême; amintiri uneori îndepărtate sau informaţii cerute unor prieteni îl ajută să construiască un cadru verosimil, tipic pentru toate oraşele de provincie. „Cu excepţia câtorva obiceiuri, toate orăşelele se aseamănă", scrie Balzac în* La Femme abandonnée, *referindu-se la Bayeux. Or, toate locurile unde se desfăşoară* Scenele din viaţa de provincie, *cu excepţia localităţii Vouvray, pe valea Loarei, sunt oraşe mici sau oraşe de importanţă medie. Evocându-le, Balzac a constituit „o tipologie şi o fiziologie a vieţii provinciale"*[12], *cu existenţe de obicei imobile, monotone, dar zguduite de drame la fel de violente ca şi cele din viaţa pariziană, fără a pune însă în joc interese la fel de vaste. Pasiuni adormite dar brusc eliberate, rivalităţi pentru o căsătorie, pentru o moştenire sau pentru o slujbă, luptele de influenţă între vechea aristocraţie şi noua societate industrială, nerăbdarea tinerilor care vor să scape din acest mediu sufocant, toate acestea furnizează scheme analoge pentru intrigi desigur diversificate dar adesea înrudite. De altfel, creând subdiviziuni în cadrul Scenelor din viaţa de provincie, grupând sub trei subtitluri şapte din cele zece povestiri care alcătuiesc ciclul*[13], *Balzac a arătat o voinţă de organizare ce nu apare la fel de netă în* Scenele din viaţa privată. *Dar chiar în afara acestor grupări se dezvăluie o continuitate reală între povestirile care alcătuiesc seria de* Scene din viaţa de provincie, *observă P. -G. Castex*[14]. *Ultimul roman din această serie*, Illusions perdues, *operă de o excepţională bogăţie, bogată atât de viaţa de provincie cât şi de viaţa pariziană*, *constituie tranziţia spre* Scenele din viaţa pariziană, *a treia serie de romane din*

Studiile de moravuri, *prima diviziune a* Comediei umane, *„asiza plină de figuri, plină de comedii şi de tragedii” a edificiului romanesc balzacian,* cum *scrie Balzac în A*vant-propos[15].

Ursule Mirouët, *romanul pe care în* La Comédie humaine, *ediţia completă a operei sale, Balzac l-a plasat la începutul seriei de* Scènes de la vie de province, *considerându-l o poveste „privilegiată”*[16], *a fost scris în 1841, într-o perioadă de prodigioasă activitate creatoare, când romancierul publică în volum* Le Curé de village *şi numeroase foiletoane în reviste* (Une ténébreuse affaire; *prima parte din* La Rabouilleuse; *primele două părţi din* Mémoires de deux jeunes mariées; La Fausse Maâtresse *etc.). Este anul când Balzac semnează contractul pentru publicarea operelor complete sub titlul* La Comédie humaine. *După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud, comentatoarea romanului în noua ediţie Castex din colecţia „Bibliothèque de la Pleiade” istoria genezei romanului este simplă şi de scurtă durată, ea începe cu prima menţiune a operei într-o scrisoare din 21 iunie 1840 adresată lui Balzac de către Durangel, directorul revistei* Le Messager, *care-l anunţa că acceptă cu cea mai mare plăcere să publice romanul intitulai* Ursule Mirouët, *şi se încheie cu publicarea lui în* Le Messager, *de la 25 august la 23 septembrie 1841 (în douăzeci şi trei de foiletoane)*[17].

În volum, romanul a fost publicat de editorul Hippolyte Souverain, în anul 1842, cu o dedicaţie a lui Balzac, către nepoata sa Sophie Surville, datată din august 1841. Împărţirea în două părţi şi douăzeci şi unu de capitole a fost menţinută, ca şi titlul romanului. Dar Balzac a făcut numeroase corecturi vizând exactitatea datelor şi cifrelor şi verosimilul situaţiei. După cum menţionează Madeleine Ambrière-Fargeaud, cele mai importante modificări vizează domeniul juridic,

Balzac face precizări privind Codul civil, explică în detaliu mecanismul moştenirilor şi mai ales adaugă o lungă discuţie între doctorul Minaret şi judecătorul Bongrand despre drepturile copiilor naturali şi validitatea unui testament în favoarea Ursulei.

În La Comédie humaine, *ediţia completă a operei sale care a început să fie publicată în 1842 de editorii Furne, Dubochet şi Iletzel,* Ursule Mirouët *a apărut în 1843, în primul volum din seria* Scènes de la vie de province *(împreună cu* Eugenie Grandet *şi* Pierrette), *în două părţi, fără împărţirea în capitole. Exemplarul personal al lui Balzac, corectat în vederea unei noi ediţii a operelor complete (numit de specialiştii balzacieni* Furne corrigé), *comportă modificări minore, cea mai interesantă fiind însă substituirea numelui pictorului Eugene Delacroix (1798—1863) cu pictorul Joseph Bridau*, *personaj fictiv*, *ilustru artist din lumea balzaciană* (Illusions perdues, Un début dans la vie, La Rabouilleuse *etc.), detaliu care arată*, *după opinia comentatoarei romanului în colecţia Pléiade, că personajele balzaciene au dobândit o asemenea autonomie încât ca să trăiască nu mai au nevoie să se amestece cu personaje reale şi se pot chiar substitui acestora.*

Inaugurând, în ediţia completă a operei sale, seria de Scene din viaţa de provincie *cu* Ursule Mirouët, *Balzac a vrut desigur să-şi arate preferinţa pentru o operă pe care o considera „o carte bună şi o faptă bună", scriere pilduitoare*, *pentru că binele triumfă şi cei răi sunt crunt pedepsiţi, prin intervenţia „degetului lui Dumnezeu", cum scrie Balzac, şi totodată „capodopera* […] *picturii moravurilor"*[18] *calităţi greu de conciliat într-o operă aflată sub semnul adevărului*.

Î*ntr-adevăr, prin substanţa diegetică înscrisă în istorie, în studiu al moravurilor contemporane şi ca scenă din viaţa de provincie,* Ursule Mirouët

înfăţişează „jocul intereselor materiale” (cum spune Balzac în Introducerea la Scènes de la vie de province), *pasiunile*, *calculele*, *rivalităţile puse în mişcare de succesiunea doctorului Minoret, retras la bătrâneţe în orăşelul Nemours împreună cu nepoata şi pupila sa Ursule Mirouët. După ce a citit*, în *ordinea de lectură a* Comediei umane *propusă de Balzac, povestirile* Gobseck, Le Colonel Chabert, L'Interdiction *şi* Le Contrat de mariage, *cititorul reîntâlneşte una dintre acele „crime ascunse” comise în umbra Codului penal, o nouă dramă juridică, provocată de lupta sordidă pentru captarea unei moşteniri.*

Ca studiu de moravuri, *în care analiza socială vizează dialectica claselor şi categoriilor sociale, romanul se înrudeşte cu alte capitole ale* Comediei umane *şi cu alte* scene din viaţa de provincie *prin unele teme, situaţii şi personaje tipice pentru structura vieţii provinciale în timpul Restauraţiei şi al monarhiei din Iulie: orăşelul Nemours aflat sub stăpânirea dinastiei burgheze Minoret în plină ascensiune economică şi politică*, *alcătuită din patru familii înrudite, Minoret, Massin, Levrault şi Crémière, cu toţii formând clanul rapace al moştenitorilor. În această sferă socială se distinge figura puternic reliefată a lui Minoret-Levrault, bogatul „maître de poste” supranumit stăpânul de la Nemours”, colos lipsit de suflet „un fel de elefant fără trompă şi fără inteligenţă” care, în ciuda incapacităţii lui vizibile, câştigase, profitând de Revoluţie şi în urma dezvoltării transportului cu poştalionul în primele decenii ale secolului, o mare avere compusă din rente, păşuni, pământ şi păduri. A doua sferă socială caracteristică orăşelelor de provincie este mica societate aristocratică, fără putere economică şi inexistentă politic, reprezentată de bătrâna contesă de Portenduere, orgolioasă şi închistată în prejudecăţi, şi fiul ei Savinien, care asemeni altor tineri aristocraţi din* La Comédie humaine, *este*

atras de Paris şi de viaţa mondenă, dar nu are anvergura altor eroi balzacieni din aceeaşi serie paradigmatică. În sfârşit, grupaţi în jurul Ursulei, protectorii orfanei, oamenii superiori prin inteligenţă şi bunătate, doctorul Minoret, preotul Chaperon şi judecătorul Bongrand, formează „oaza" de puritate, cum scrie Balzac, spaţiul privilegiat al afecţiunii, inocenţei şi dreptăţii.

Triumful acestora din urmă asupra clanului moştenitorilor şi pedepsirea vinovatului prin moartea fiului său Désiré, triumful binelui asupra răului potrivit tezei moralizatoare înscrisă în subtext, este datorat unei duble serii de cauze, paralele şi – în intenţia lui Balzac – complementare: pe de o parte conversiunea doctorului Minoret, deist de orientare voltairiană, la catolicism, cele patru apariţii ale sale post mortem *(dintre care trei onirice) pentru a dezvălui misterul testamentului distrus şi al titlurilor de rentă furate, precum şi intervenţia „degetului lui Dumnezeu" care pedepseşte pe vinovatul de această crimă juridică şi morală, iar pe de altă parte perspicacitatea judecătorului de pace Bongrand, convins că testamentul şi titlurile de rentă au fost subtilizate şi care caută dovezi juridice pentru a dezvălui adevărul şi a restitui Ursulei moştenirea lăsată de Minoret.*

Corespondenţa lui Balzac, mai ales scrisorile către Doamna Hanska, arată că Balzac a vrut să facă din Ursule Mirouët *o operă de celebrare a bisericii catolice, a influenţei ei benefice. Poate nu este străină de această intenţie dorinţa de a o convinge pe Doamna Hanska, fervентă catolică, de bunele lui sentimente. „Cred că vei fi foarte fericită să citeşti* Ursule Mirouët, *şi dacă abatele J(acottin) este cu dumneata, îţi va spune că este opera unui catolic", îi scria Balzac la 12 iulie 1842.*

Concepţia lui Balzac despre religie, aşa cum se schiţează în romanele Le Médecin de campagne

(1833) sau Le Curé de village *(1839), şi cum este formulată explicit în cunoscutul* Avant-propos *din 1842, consideră biserica catolică drept o forţa politică, destinată să susţină monarhia şi să asigure coerenţa, stabilitatea şi ierarhia corpului social. Religia, scrie Balzac în* La Duchesse de Langeais, *este „legătura principiilor conservatoare care le îngăduie celor bogaţi să trăiască liniştiţi. Religia este intim legată de proprietate”. „Numai principiile religiei catolice pot vindeca bolile care chinuie corpul social” se afirmă în* Le Curé de village. *Susţinând „necesitatea politică şi utilitatea morală” a religiei catolice, cum afirmă Benassis în* Le Médecin de campagne, *Balzac se vrea adeptul teoriilor filosofului tradiţionalist Louis de Bonald (1754—1810). publicist şi om de stat, adversar al materiali sinului empirist şi ateu, ca şi al ideilor democratice, apărător al principiilor monarhice şi al catolicismului. După cum a arătat Madeleine Ambrière-Fargeaud în comentariile privind ideile politice, so*ciale *şi religioase din* Avant-propos, *Balzac a citit sistematic, după 1810, anul morţii lui Bonald, operele acestuia* Législation primitive, Principe constitutif de la société, Théorie du pouvoir etc*., în speranţa că-i va putea succeda astfel la Academia franceză. În operele publicate după această dată se reflecta, după cum susţine Madeleine Ambrière-Fargeaud, unele dintre concepţiile monarhice şi catolice ale lui Bonald.*[19]

Toţi comentatorii lui Balzac au demonstrat însă că, în La Comédie humaine, *luciditatea privirii balzaciene contrazice la tot pasul declaraţiile catolice, legitimiste şi contrarevoluţionare, iar figurile de preoţi răi şi de catolici cupizi sau intriganţi abundă, chiar într-un roman ca* Le Curé de Tours, *unde nimeni nu crede cu adevărat în religie. Mai mult decât atât, atei ca Desplein şi Bianchon*[20] *sunt printre cele mai nobile figuri din* La Comédie humaine, *iar* Une double famille[21]

este un aspru rechizitoriu împotriva caracterului inuman al devoţiunii şi a consecinţelor ei nefaste asupra familiei şi fericirii omului.

În romanul Ursule Mirouët, *studiu de moravuri a cărui acţiune este înscrisă în istorie, în devenirea social-politică, intervenţiile elementului religios, conversiunea doctorului Minoret (destul de puţin legată de intrigă, de altfel), apariţiile lui după moarte, sunt derizorii în efectele lor, dacă ele nu fac decât „să pedepsească un burghez imbecil şi avid, şi să procure drăgălaşilor de îndrăgostiţi o fericire molcuţă în cadrul celei mai bune societăţi," scrie Pierre Citron*[22].

Ursule Mirouët *este singura operă din diviziunea* Études de mœurs *în care supranaturalul intervine în acţiune, şi din acest punct de vedere romanul aminteşte de unele scrieri din diviziunea* Etudes philosophiques, *cum sunt* Louis Lambert *(roman scris în 1832 şi remaniat în 1835),* Séraphîta *(1835) sau opera neterminată* Les Martyrs ignorés.

Dar aici somnambulismul, transmiterea gândurilor la distanţă, apariţiile după moarte, sunt imediat urmate de interpretarea raţională a iraţionalului, fiind considerate de Balzac fenomene naturale, explicabile prin teoria magnetismului animal, interpretată în lumina swedenitorgismului, într-o vădită tentativă de împăcare a ştiinţei şi religiei.

Căci în romanul Ursule Mirouët *celebrării religiei catolice i se juxtapune un fel de contrapunct „mistic", care caută mai puţin dialogul cu Dumnezeu cât progresul cunoaşterii prin fuziunea tuturor domeniilor de cunoştinţe ştiinţifice,* o *explicaţie totală a universului, ca în ciclul căutătorilor de absolut. Toţi specialiştii balzacieni sunt de acord că Balzac n-a fost un mistic, curiozitatea lui este atrasă de manifestările exterioare ale misticismului (catalepsii, apariţii, viziuni), pe care încearcă să le explice cu ajutorul*

ştiinţei. Există prea multă ştiinţă în acest misticism, cunoaşterea umană ţine prea mult locul lui Dumnezeu", scrie Jacques Borel[23]. *Acest misticism este de fapt un mistico-scientism, susţine Michel Nathan, romancierul urmărea ca toate domeniile cunoaşterii să conveargă pentru a face realul mai puţin opac, spaţiul romanesc fiind propice acestei convergenţe: „Romanul se prezintă ca o zonă de interferenţă a fiinţelor".*[24]

Curiozitatea intelectuală a lui Balzac, interesul arid pentru filosofic şi pentru ştiinţă, legat de dorinţa de a formula un sistem unitar de gândire care să explice lumea şi legile ei, s-au manifestat de timpuriu, încă din anii de studiu la colegiul din Vendôme, evocaţi în Louis Lambert, *din perioada de ucenicie literară petrecută în mansarda de pe strada Lesdiguieres*, *despre care povesteşte Raphael de Valentin în* La Peau de chagrin. *Romanele grupate în diviziunea* Etudes philosophiques, *majoritatea concepute sau scrise odată cu* La Peau de chagrin *(1831) sau într-o perioadă imediat posterioară (până prin 1835), mărturisesc intensitatea şi persistenţa acestei preocupări intelectuale. După cum arată Pierre-Georges Castex*, *încrederea nelimitată a lui Balzac în puterile unei ştiinţe capabilă să descopere legile Naturii şi să arate acţiunea continuă a unui principiu unic care se manifestă în întregul Univers se încarnează în Balthazar Claës*, *eroul romanului* La Recherche de l'Absolu, *autentic savant, format de Lavoisier*, *a cărui uluitoare ipoteză privind „substanţa comună tuturor creaţiilor*, *modificată de o forţă unică," după cum afirma Balzac în roman, este ipoteza fundamentală şi supremă a cărei verificare ar permite explicarea structurii şi mişcării universului*[25].

Dorinţa şi nerăbdarea de a explica manifestările diverse ale acestei substanţe unice, *analogiile şi corespondenţele dintre fenomene l-au făcut de timpuriu pe Balzac să se intereseze şi de*

alte experienţe decât cele ale ştiinţei, de fiziognomonia inventată de filosoful şi teologul elveţian Johann Kaspar Lavater (1741—1801), care susţinea că, se poate. studia caracterul după aspectul fizic şi mai ales după trăsăturile feţei, de frenologia (sau craniologia) creată de medicul german Franz Joseph Gall (1758—1828), care preconiza studiul funcţiilor creierului şi al localizărilor lor după forma exterioară a craniului, de teoriile medicului german Franz Anton Mesmer (1734—1815), care afirma că descoperise magnetismul animal, fluid pe care pretindea că-l poate dirija prin contact sau la distanţă şi din care făcuse remediul tuturor bolilor, de magie şi de teorii mistice, mai ales de doctrina mistică a naturalistului şi teosofului, suedez Emanuel Swedenborg (1688—1772). autor al unei teorii privind comunicarea cu spiritele, care a avut numeroşi adepţi în Anglia şi în Statele Unite. Opera mistică a acestuia (Areana Caelestia, *1749;* De caelo et inferno ex auditis et visis, *1758;* De nova Hieroslyma, *1758), tradusă în limba franceză de Le Boys des Guays, figura în biblioteca Doamnei B.-F. Balzac, mama romancierului, care avea o netă înclinaţie spre misticism. Romanul* Séraphîta, *publicat în 1834—1835 şi dedicat Doamnei Hanska, este o curioasă, tentativă a lui Balzac de a face din doctrina swedenborgiană materia unui roman, încorporată în mitul androginului. În romanul U*rsule Mirouët, doctrina *swedenborgiană este asociată cu alte elemente, care suscită curiozitatea lui Balzac, magnetism,* vi*suri premonitorii etc.*

În cunoscutul Avant-propos *din 1842, Balzac scria că în anumite capitole ale lungii sale opere a încercat să popularizeze faptele uimitoare, „minunile electricităţii care se metamorfozează în om într-o putere nemăsurată". Poate în viitor, datorită unor fapte incontestabile, „gândirea va fi considerată într-o zi printre fluidele care nu se*

dezvăluie decât prin efectele lor şi a căror substanţă scapă simţurilor noastre sporite graţie atâtor mijloace mecanice", *descoperire tot atât de importantă ca sfericitatea pământului observată de Cristofor Columb*, *ca rotaţia lui demonstrată de Galilei*. *Această ipoteză i se pare a fi confirmată de „miracolele" magnetismului animal*, *cu care mărturiseşte că se familiarizase încă din 1820*, *de cercetările lui Gall, continuatorul lui Lavater,* de *cercetările celor care*, *de cincizeci de ani. „au studiat gândirea aşa cum opticienii au studiat lumina"*[26].

Voga magnetismului în acel timp şi influenţa mediului familial au fost la temelia curiozităţii lui Balzac pentru aceste fenomene cărora le-a atribuit un rol determinant în romanul Ursule Mirouët. *După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud*[27], *corespondenţa lui Bahac este plină de aluzii la vizite făcute de Balzac la somnambuli*, *uneori în compania lui Victor Hugo şi a lui Théophile Gautier*, *la consultări de magnetizatori ca Dupotet. În ediţia originală*, *romanul* Ursule Mirouët *comporta un capitol intitulat* Precis de magnétisme, *care evoca istoria magnetismului în Franţa timp de o jumătate de secol, disputele aprinse la care a dat loc*, *opoziţia Academiei de medicină şi condamnările oficiale, care n-au diminuat însă zelul discipolilor lui Mesmer*, *foarte numeroşi în acel timp. Balzac lasă deoparte aspectul curativ al magnetismului, care-i interesa pe Puységur, Chardel sau Chambellan*, *magnetizatori celebri la Paris*, *şi propune o interpretare a fenomenelor, susţinând că magnetismul este „una dintre ştiinţele cele mai importante*", *deoarece reprezintă „ştiinţa fluidelor imponderabile*". *În romanul neterminat* Les Martyrs ignorés, *Balzac afirmă prin intermediul unuia dintre personajele sale că gândirea „este un fluid de natura imponderabilelor care are în noi sistemul său circulatoriu*, *venele şi arterele lui"*.

Ideile lui Louis Lambert despre gândire şi voinţă, sau despre analogia dintre fluidul magnetic şi cel electric, se regăsesc în romanul Ursule Mirouët, *ceea ce dovedeşte „continuitatea gândirii balzaciene în acest domeniu”*[28].

Dar recursul la magnetism, la supranatural (vedere la distanţă, viziuni, apariţii) nu reprezintă singura şi nici cea mai importantă explicaţie a evenimentelor din roman. Bătrânul judecător Bongrand, prietenul doctorului Minoret şi unul dintre protectorii Ursulei, intuise singur adevărul cu privire la testament, şi căuta dovezi ca să-l demonstreze. După opinia lui Maurice Bardèche, recursul la viziuni şi comunicări cu morţii este primejdios într-o structură romanescă: „El introduce, într-adevăr un miraculos *pe care romancierul îl priveşte ca pe o explicaţie fiziologică, dar pe care cititorul îl bănuieşte a fi un* deus ex machina. *Deznodământul miraculos care face din micuţa Ursule Mirouët una dintre cele mai bogate moştenitoare din Franţa pare obţinut prin bagheta vreunei zâne binefăcătoare. Există o oarecare facilitate în aceste lovituri de teatru care nu provin din logica şi dezvoltarea caracterelor”. Pecetea lui Balzac nu se recunoaşte decât în imaginea finală a lui Minoret-Levrault, colos plin de vigoare la începutul romanului, devenit o ruină omenească sub greutatea unei idei pe care n-are puterea; s-o suporte. Dar aceasta nu este decât o consecinţă, nu este subiectul romanului, conchide M. Bardèche.*

Fie că preferă studiul de moravuri, fie că preferă studiul filosofic, cititorul poate accepta cu oarecare dificultate afirmaţia lui Balzac că această scriere curioasă este „cea mai frumoasă operă”[29], *creată în fecundul an 1841, când începuseră să apară la Rabouilleuse sau Mémoires de deux jeunes mariées. Rămâne totuşi consolarea că delicata şi inocenta Ursule Mirouët este „sora fericită a Eugéniei Grandet”*[30].

DOMNIŞOAREI SOPHIE SURVILLE[31],

Este o adevărată plăcere, draga mea nepoată, să-ţi dedic o carte al cărei subiect şi detalii s-au bucurat de aprecierea, atât de greu de câştigat a unei tinere fete, ce nu cunoaşte încă lumea şi care nu acceptă compromisuri în privinţa niciunuia dintre principiile nobile ale unei educaţii virtuoase. Voi, fetele tinere, sunteţi un public de temut; pentru că nu trebuie să vi se dea să citiţi decât cărţi la fel de nevinovate ca şi sufletul vostru, interzicându-vi-se anumite lecturi, tot aşa cum sunteţi împiedicate să vedeţi Societatea aşa cum este. Nu-i un motiv în plus, pentru un scriitor, să *fie mândru dacă paginile lui v-au plăcut? Dea Domnul ca afecţiunea să nu fi făcut să te înşeli! Cine ne-o va spune oare? Viitorul pe care sper că-l vei vedea, atunci când nu va mai trăi, poate,*

Unchiul tău,
BALZAC

URSULE MIROUËT

Partea întâi:

MOŞTENITORII ALARMAŢI

Când intri în Nemours[32], venind dinspre Paris, treci peste canalul Loing, ale cărui maluri alcătuiesc nişte metereze campestre şi, în acelaşi timp, locuri pitoreşti de plimbare pentru locuitorii acestui frumos orăşel. Din păcate, însă, începând din 1830, dincoace de pod s-au clădit mai multe case. Dacă acest soi de cartier mărginaş se întinde, fizionomia oraşului îşi va pierde fermecătoarea sa originalitate. Dar, prin 1829, marginile drumului fiind încă libere, stăpânul poştei[33], un bărbat voinic şi îndesat, de vreo şaizeci de ani, putea foarte bine cuprinde cu privirea, din punctul cel mai înalt al podului, într-o dimineaţă frumoasă, toată panglica drumului. Septembrie îşi desfăşura comorile, aerul scânteia parcă peste ierburi şi pietre, niciun nor nu întina albastrul cerului, un cer nespus de limpede, ce lăsa să se desluşească până în depărtări o neobişnuită rarefiere a aerului. Astfel că Minoret-Levrault[34], aşa se numea stăpânul poştei, era nevoit să-şi ţină mâna streaşină la ochi ca să nu fie orbit de lumină. Ca omul cuprins de neastâmpărul aşteptării, se uita când la câmpurile încântătoare de otavă din dreapta drumului, când la dealul împădurit care, în stânga şoselei, se întinde de la Nemours până la Bourron[35]. Auzea, în valea râului Loing, unde răsunau zgomotele drumului răsfrânte de colină, galopul cailor şi plesnetul de bici al surugiilor săi. Nu trebuie oare să fii stăpânul unei poşte ca să-ţi pierzi răbdarea în faţa unei pajişti

unde se aflau vite ieşite parcă de sub penelul lui Paul Potter[36], sub un cer de Rafael, lângă un canal cu maluri umbroase ca în pânzele lui Hobbema[37]? Cine cunoaşte Nemoursul ştie că aici natura este la fel de frumoasă ca arta, a cărei menire este tocmai de a o spiritualiza: aici, peisajul îţi dă idei, te îmbie la cugetare. Dar, văzându-l pe Minoret-Levrault, un artist ar fi părăsit priveliştea înconjurătoare pentru a face portretul acestui burghez, atât era de original prin vulgaritatea sa. Puneţi laolaltă toate caracteristicile unei brute şi-l veţi avea pe Caliban[38] care este, fără îndoială, o creaţie mare. Acolo unde domină Forma, Sentimentul dispare. Dovadă grăitoare a acestei axiome, stăpânul poştei avea una dintre acele fizionomii care îi îngăduie anevoie cugetătorului să descopere urma unui suflet sub carnaţia violentă la care duce o creştere exagerată a cărnii. Şapca lui de postav albastru, cu cozoroc mic, rotundă, croită din clini, scotea în evidenţă un cap ale cărui dimensiuni foarte mari dovedeau că ştiinţa lui Gall[39] nu a abordat, până acum, capitolul excepţiilor. Părul cenuşiu şi parcă lustruit, care ieşea de sub marginile şepcii, ţi-ar fi arătat că părul albeşte şi din alte cauze decât oboseala intelectuală şi necazurile. De ambele părţi ale capului se vedeau urechile mari purtând parcă, pe margini, cicatricele unor ulceraţii produse de un sânge prea abundent, ce părea gata să ţâşnească la cel mai mic efort. Chipul său avea nuanţe violacee sub pielea brună, obişnuită să înfrunte soarele. Ochii cenuşii, vioi, vârâţi în fundul capului, ascunşi sub desişul sprâncenelor negre, aminteau de cei ai calmucilor veniţi pe aici în 1815; dacă scânteiau din când în când, cu siguranţă că licărirea din privire se datora vreunui gând stârnit de lăcomia sa de bani. Nasul, turtit la rădăcină, se ridica brusc, ca picioarele unei marmite. Nişte buze groase potrivite cu bărbia dublă şi aproape respingătoare, a cărei barbă, rasă

cel mult de două ori pe săptămână, făcea ca fularul său ponosit să arate ca o frânghie uzată; un gât numai cute de grăsime, deşi foarte scurt; nişte obraji rotofei completau trăsăturile caracteristice ale forţei lipsite de inteligenţă pe care sculptorii o imprimă cariatidelor lor. Minoret-Levrault semăna cu aceste statui, cu singura deosebire că ele susţin povara unui edificiu, în timp ce el avea destulă bătaie de cap ca să se susţină pe el însuşi. O să întâlniţi mulţi asemenea Atlaşi[40] care nu poartă pe umeri nicio lume. Bustul acestui bărbat era făcut parcă dintr-o singură bucată; ai fi zis un taur înălţat pe picioarele dinapoi. La capătul braţelor lui vânjoase avea nişte mâini groase şi aspre, mari şi puternice, ce puteau şi se pricepeau să mânuiască biciul, hăţurile şi furca, şi cu care nu glumea niciun surugiu. Pântecul enorm al acestui uriaş se sprijinea pe nişte pulpe groase cât trupul unui adult şi pe nişte picioare ca de elefant. Probabil că acest om se înfuria rar, dar şi când izbucnea, mânia lui era cu siguranţa cumplită, apoplectică. Deşi violent şi incapabil să gândească, nu săvârşise nimic care să justifice înfăţişarea sa sinistră. Celui care tremura de frică în faţa acestui uriaş, surugiii săi îi spuneau:

— Oh! nu-i un om rău!

Stăpânul din Nemours, ca să folosim această denumire prescurtată întrebuinţată în mod curent în multe ţinuturi, purta o jiletcă de vânătoare din catifea verde-închis, pantaloni de doc verde cu dungi verzi, o vestă largă, galbenă, din păr de capră, în buzunarul căreia se zărea o tabacheră enormă ale cărei contururi desenau un cerc negru. La nas cârn, tabacheră mare, se pare că-i o lege care nu cunoaşte excepţie.

Fiu al Revoluţiei şi spectator pe vremea Imperiului, Minoret-Levrault nu făcuse niciodată politică; cât priveşte concepţiile sale religioase, nu pusese piciorul în biserică decât la cununie; principiile pe care le urma în viaţa particulară erau

înscrise în Codul civil: credea că poate face orice lucru neîngrădit de lege sau neprevăzut de ea; nu citise niciodată nimic altceva decât ziarul din departamentul Seine-el-Oise[41] sau cele câteva instrucţiuni legate de meseria sa. Trecea drept un agricultor priceput; dar cunoştinţele sale erau pur practice. Aşa că se poate spune că spiritul lui Minoret-Levrault nu dezminţea aspectul său fizic[42]. Vorbea rar şi, înainte de a deschide gura, lua o priză de tutun pentru a avea timp să-şi rânduiască nu ideile, ci cuvintele. Dacă ar fi fost vorbăreţ, ar fi părut nereuşit. Şi gândind că acest soi de elefant fără trompă şi fără minte se numeşte *Minoret-Levrault*, nu trebuie să recunoşti, împreună cu Sterne, puterea ocultă a numelor care, uneori, ridiculizează caracterele celor care le poartă şi, alteori, le prevestesc?[43] În ciuda incapacităţilor sale evidente, în treizeci şi şase de ani adunase – ajutat fiind şi de Revoluţie – un venit de treizeci de mii de livre, din păşuni, pământuri arabile şi păduri. Dacă şi astăzi continua să muncească, având interese în serviciile poştalioanelor din Nemours şi în cele dintre Gâtinais şi Paris, Minoret o făcea nu atât din obişnuinţă, cât pentru unicul său fecior, căruia voia să-i asigure un viitor cât mai frumos. Acest tânăr, ajuns – după vorba ţăranilor – un domn, abia terminase dreptul şi trebuia să depună jurământ, în toamnă, ca avocat stagiar. Domnul şi doamna Minoret-Levrault, căci, înapoia acestui colos toată lumea zăreşte o femeie fără ajutorul căreia ei n-ar fi strâns o avere atât de mare, îi lăsau fiului libertatea de a-şi alege cariera: notar la Paris, procuror regal în vreun alt oraş, perceptor general, indiferent unde, agent, de schimb sau stăpân de poştă. Oare ce fantezie îşi putea refuza, la ce funcţie nu putea aspira fiul unui om despre care se spunea, de la Montargis până la Essonne[44]: „Moş Minoret nici nu ştie ce avere are!” Vorba asta

fusese confirmată din nou, cu patru ani în urmă, atunci când, după ce îşi vânduse hanul, Minoret îşi clădise alte grajduri şi o casă superbă, mutând lăcaşul poştei de pe Strada Mare[45] în port. Acest nou stabiliment costase două sute de mii de franci, sumă pe care, până la treizeci de leghe împrejur, gura lumii o dublase chiar. Poştalioanele din Nemours au nevoie de mulţi cai, ele merg până la Fontainebleau, spre Paris, şi ajung, dincolo de capitală, pe drumurile dinspre Montargis şi Montereau; în toate direcţiile, distanţele dintre popasuri sunt lungi şi drumul nisipos ce duce la Montargis îndreptăţeşte folosirea acelui fabulos al treilea cal, pe care îl plăteşti întotdeauna dar nu-l vezi niciodată[46]. Un bărbat cu înfăţişarea lui Minoret, bogat ca Minoret, şi care conducea un atare stabiliment, se putea numi deci, fără antifrază[47], stăpânul Nemoursului. Deşi nu-şi bătuse capul niciodată în viaţa lui nici cu Dumnezeu, nici cu dracul, deşi era un materialist practic, tot astfel cum era un agricultor practic, un egoist practic şi un zgârcit practic, Minoret se bucurase până atunci de o fericire pe care n-o umbrise nimic, dacă poţi socoti o viaţă strict materială drept o fericire. Văzând umflătura de carne spână ce acoperea ultima vertebră şi apăsa pe creierul mic al acestui om, auzindu-i, mai ales, vocea firavă, subţire, în contrast ridicol cu gâtul său, un fiziolog ar fi înţeles perfect de ce fermierul acesta înalt, voinic şi greoi îşi adora unicul copil, şi, poate, şi de ce îl aşteptase atâta vreme, cum o spunea destul de limpede numele de Désiré purtat de băiat[48]. În sfârşit, dacă dragostea, ca semn al unei bogate trăiri interioare, constituie, la oameni, făgăduiala unor fapte mai de seamă, filosofii vor înţelege cauzele incapacităţii lui Minoret. Mama, cu care fiul semăna, din fericire, se întrecea cu tatăl în a-şi răsfăţa odrasla. Firea nici unui copil n-ar fi putut rezista la o atare idolatrie. Aşa că

Désiré, conştient de puterea lui, ştia să scoată bani şi din caseta mamei şi din punga tatălui, lăsându-i pe fiecare dintre părinţi să creadă că numai lui îi solicita ceva. Désiré, care juca la Nemours un rol cu mult superior celui pe care îl joacă un prinţ dintr-o familie regală în capitala tatălui său, voise să facă la Paris tot ce-i trecea prin minte, aşa cum făcuse în orăşelul lui şi, în fiecare an, cheltuise peste douăsprezece mii de franci. Dar, în acelaşi timp, în contul aceleiaşi sume, ajunsese la nişte concluzii la care n-ar fi ajuns niciodată la Nemours; îşi lepădase mentalitatea de provincial, înţelese puterea banului şi văzuse în magistratură un mijloc de a parveni. În timpul ultimului an, mai cheltuise încă zece mii franci, făcându-şi relaţii printre artişti, gazetari şi metresele lor.

O scrisoare confidenţială, destul de neliniştitoare, ar fi explicat la nevoie, aşteptarea stăpânului poştei, căruia fiul îi ceru sprijinul în vederea căsătoriei sale; dar doamna Minoret-Levrault, ocupată cu pregătirea unei mese somptuoase pentru sărbătorirea triumfului şi reîntoarcerea tânărului licenţiat în drept, îşi trimisese bărbatul să aştepte pe drum, spunându-i chiar să ia un cal spre a ieşi în întâmpinarea diligenţei, dacă aceasta nu se zărea încă. Diligenţa care trebuia să-l aducă pe acest fiu unic soseşte, de obicei, la Nemours, pe la cinci dimineaţa, iar acum ceasul bătea de nouă! De ce să fi întârziat atât? Să se fi răsturnat? Oare Désiré scăpase cu viaţă? Îşi rupse cumva un picior?

Deodată, trei bice trosnesc sfâşiind aerul ca nişte focuri de muschetă, în depărtare apar vestele roşii ale surugiilor şi se aud nechezând zece cai! Stăpânul poştei îşi scoate şapca şi flutură; l-au zărit. Surugiul de pe calul cel mai frumos, cel care mână doi cai de caleaşcă vânăt-rotat, dă pinteni animalului, ia înaintea celor cinci cai mari ai diligenţei, un fel de Minoret al grajdului, trece şi

de cei trei cai de berlină şi ajunge în faţa stăpânului.

— Ai văzut-o pe *Ducler*[49]?

Tuturor poştalioanelor care străbat drumuri lungi li se dau nume destul de ciudate: se vorbeşte despre Caillard, Ducle (diligenţa de la Nemours la Paris), Grand-Bureau. Orice întreprindere nouă este numită *Concurenţa!* Pe vremea când exista întreprinderea familiei Lecomte[50], poştalioanelor lor li se zicea Contesa. — Caillard n-a prins-o din urmă pe Contesă dar Grand-Bureau tot i-a şters… rochia! — Caillard şi Grand-Bureau le-au înfundat pe *Franţuzoaice* (Mesageriile franceze). Dacă îl vedeţi pe surugiu mânându-şi caii mai-mai să-şi frângă gâtul[51] şi refuzând un pahar de vin, întrebaţi-l pe vizitiu; vă va răspunde, cu nasul în vânt, cu privirea aţintită în depărtare: — *Concurenţa* ne-a luat-o înainte – Şi nici n-o zărim! zice surugiul. Păcătosul, probabil că *nici nu i-a lăsat pe călători să mănânce!* — Dar, o fi având vreunul? răspunde vizitiul. — Ia atinge-l pe Polignac! Toţi caii care nu-s prea grozavi se numesc Polignac[52]. Acestea sunt glumele şi subiectul conversaţiei dintre surugii şi vizitiii atelajelor, de sus, de pe trăsura, Câte meserii sunt în Franţa, tot atâtea argouri.

— L-ai văzut pe Ducler?…

— Pe domnul Désiré? răspunse surugiul întrerupându-şi stăpânul. Ehei! sigur că ne-au auzit, bicele ne vesteau de departe sosirea, eram siguri că ne ieşiţi în drum.

— De ce a întârziat diligenţa patru ore?

— S-a desfăcut cercul de la o roată dindărăt, între Essonne şi Ponthierry. Dar n-a fost niciun accident; noroc că, la urcuş, Cabirolle şi-a dat seama de ce se întâmplase.

În acel moment, o femeie de vreo treizeci şi şase de ani, îmbrăcată în haine de sărbătoare, căci dangătele clopotului din Nemours îi chemau pe

locuitori la slujba de duminică, se apropie de stăpânul poştei.

— Ei, bine, vere, n-ai vrut să mă crezi, spuse ea. Unchiul nostru e cu Ursule[53] pe Strada Mare, se duc împreună la biserică.

În ciuda legilor poeticii moderne cu privire la culoarea locală, e imposibil să respecţi adevărul într-atât încât să repeţi groaznica insultă şi înjurăturile ieşite din gura cea mare a lui Minoret-Levrault la auzul acestei veşti, atât de puţin dramatică, în aparenţă; vocea lui subţire deveni şuierătoare iar chipul său căpătă acea culoare care îi face pe oamenii simpli să spună, cu agerime, despre câte unul, că *l-a pălit soarele*[54].

— E sigur? zise el, după prima izbucnire de furie.

Surugiii trecură cu caii lor, salutându-şi stăpânul, care parcă nici nu-i văzu, nici nu-i auzi. În loc să-şi mai aştepte fiul, Minoret-Levrault porni pe Strada Mare alături de verişoara lui.

— Nu ţi-am spus eu mereu? reluă ea. Când doctorul Minoret[55] o să-şi piardă capul de-a binelea, mironosiţa asta o să-l convertească; şi cum, cel ce pune stăpânire pe suflet pune mâna şi pe pungă, Ursule o să ne ia moştenirea.

— Dar, doamnă Massin!… spuse, năucit, stăpânul poştei.

— Ah! parcă văd că şi dumneata o să-mi zici ca Massin, continuă doamna Massin întrerupându-şi vărul: Oare se poate ca unei fetiţe de cincisprezece ani să-i treacă prin minte asemenea planuri şi să le şi înfăptuiască? Poate ea să-l facă să-şi schimbe părerile pe un om de optzeci şi trei de ani care n-a pus piciorul în biserică decât la nuntă, căruia îi e atât de silă de preoţi încât nici măcar n-a însoţit copila la slujbă în ziua primei împărtăşanii? Ei bine, dacă doctorului Minoret îi este silă de preoţi, de ce, mă rog, îşi petrece de cincisprezece ani încoace toate serile în tovărăşia abatelui Chaperon? Bătrânul ăsta prefăcut i-a dat

întotdeauna Ursulei douăzeci de franci pentru lumânare când împărţea pâinea sfinţită. Cum de nu-ţi mai aminteşti de darul făcut de Ursule bisericii, spre a-i mulţumi preotului că a pregătit-o pentru prima împărtăşanie? Şi-a cheltuit toţi banii pe care îi avea, şi naşul ei i-a dat alţii în schimb, dar de două ori pe-atât. Numai voi, bărbaţii, nu vedeţi nimic! Când am aflat toate astea, mi-am zis: De-acum, laptele s-a vărsat![56] Un unchi bogat nu se poartă astfel cu o neisprăvită mică adunată de pe drumuri, dacă n-are cine ştie ce gânduri în legătură cu ea.

— Măi, verişoară, începu să spună stăpânul poştei, poate că bătrânul se duce aşa, din întâmplare, cu Ursule la biserică. E timp frumos, se mai plimbă şi el.

— Ascultă, vere, unchiul ţine o carte de rugăciuni în mână; şi ce mutră făţarnică are! Da' ce mai încoa' şi încolo, o să-l vezi.

— S-au prefăcut bine, răspunse Minoret, căci bătrâna Bougival mi-a spus că nici pomeneală n-a fost vreodată de religie între doctor şi abatele Chaperon. De altfel, preotul din Nemours e cel mai cinstit om din lume, şi-ar da şi cămaşa de pe el unui om sărman; nu e în stare de vreo faptă rea; şi a pune mâna pe o moştenire, înseamnă…

— Să furi, preciza doamna Massin.

— Ba mai rău! strigă Minoret-Levrault, scos din fire de observaţia guralivei sale verişoare.

— Ştiu că abatele Chaperon, cu toate că-i preot, e un om cinstit, răspunse doamna Massin; dar e în stare de orice pentru săracii lui! L-a tot săpat, l-a tot săpat şi unchiul nostru, doctorul, o fi căzut în habotnicie. Eram liniştiţi şi uite-l cum s-a stricat! Un om care n-a crezut niciodată în nimic şi care îşi avea principiile lui! S-a zis cu noi! Bărbatu-miu e complet întors pe dos!

Doamna Massin, ale cărei cuvinte îl înţepau ca nişte săgeţi pe vărul ei cel voinic, îl făcea să meargă repede, în ciuda grăsimii sale, în pas cu ea,

spre mirarea celor care se duceau la biserică. Ţinea să-l ajungă din urmă pe unchiul Minoret şi să i-l arate stăpânului poştei.

Înspre Gătinais, oraşul Nemours este dominat de un deal de-a lungul căruia se întind drumul spre Montargis şi râul Loing. Biserica, peste ale cărei pietre timpul şi-a aşternut mantia neagră, căci a fost, fără îndoială, reconstruită în secolul al paisprezecelea de către familia de Guise[57], pentru care Nemours a fost ridicat la rangul de ducat şi *pairie*, se înalţă la marginea orăşelului, la picioarele unei construcţii mari, în fermă de arc, care o încadrează. Pentru monumente, ca şi pentru oameni, poziţia înseamnă totul. Umbrită de câţiva arbori, scoasă în evidenţă de o piaţă curăţică, această biserică singuratică produce un efect cu adevărat grandios. De cum ajunse în piaţă, stăpânul Nemoursului putu să-l vadă pe unchiul său intrând în biserică, la braţ cu tânăra numită Ursule, fiecare cu o carte de rugăciuni în mână. Bătrânul îşi scoase pălăria sub portal şi capul său cu părul complet alb, ca un pisc înzăpezit, străluci în umbra plăcută a faţadei.

— Ei, bine, Minoret, ce zici de convertirea unchiului tău? strigă Crémière, perceptorul din Nemours.

— Păi, ce vrei să zic? îi răspunse stăpânul poştei oferindu-i nişte tutun de prizat.

— Bun răspuns, nea Levrault! Nici nu poţi spune ce gândeşti, de vreme ce un autor celebru[58] a scris, pe bună dreptate, că omul e nevoit să-şi gândească spusa înainte de a-şi spune gândurile, strigă ironic un tânăr care apăruse între timp şi care juca în Nemours rolul lui Mefisto din *Faust.*

Acest soi rău, numit Goupil[59], era prim secretar al domnului Crémière-Dionis, notarul din Nemours. În ciuda trecutului cam tulbure al tânărului, Dionis îl angajase în Biroul său al unei când Goupil, sărăcind complet, nu mai putuse rămâne la Paris, unde risipise toată moştenirea

rămasă de la tatăl lui, un fermier bogat care îşi hărăzise fiul carierei de notar. Numai văzându-l pe Goupil puteai înţelege imediat de ce se grăbise să se bucure de viaţă; căci, pentru a-i gusta plăcerile, el trebuia să le plătească scump. Deşi era mic de statură şi avea doar douăzeci şi şapte de ani, bustul îi era dezvoltat ca acela al unui bărbat de patruzeci. Picioarele subţiri şi scurte, o figură lată cu pielea cenuşie ca cerul înainte de furtună şi, pe deasupra, o frunte pleşuvă scoteau şi mai clar în evidenţă această conformaţie ciudată. Chipul său părea că e cel al unui cocoşat ghebos pe dinăuntru. Un alt element straniu al acestui chip ursuz şi palid confirma existenţa acestui gheb invizibil. Curbat şi strâmb ca al multor cocoşaţi, nasul o lua de la dreapta spre stânga, în loc să împartă faţa exact în două. Gura, cu colţurile strânse, ca a sarzilor[60], era întotdeauna gata să spună o ironie. Părul, rar şi roşiatic, cădea în şuviţe netede lăsând să se vadă pe alocuri pielea capului. Mâinile, groase şi prost legate la capătul unor braţe prea lungi, aminteau nişte, gheare şi erau arareori curate. Goupil purta pantofi buni de aruncat la marginea drumului şi ciorapi din borangic gros de un negru-roşiatic; haina şi pantalonii lui negri, în ultimul hal de tociţi şi aproape graşi de jeg, vestele ponosite, cărora le lipseau întotdeauna câţiva nasturi, fularul prăpădit care îi ţinea loc de cravată, tot aspectul său exterior trăda mizeria cinică la care îl condamnau patimile sale. Acest ansamblu de elemente sinistre era dominat de doi ochi ca de capră, lascivi şi laşi totodată, cu pupilele încercuite cu galben. Nimeni nu era mai temut şi mai respectat în Nemours decât Goupil. Având toate pretenţiile pe care le implica în sine urâţenia sa, era dotat cu acera inteligenţă oribilă caracteristică oamenilor care îşi permit orice, şi se folosesc de ea pentru a-şi compensa decepţiile datorate unei invidii permanente. Rima cuplete satirice care se cântau la carnaval, organiza serenade batjocoritoare[61] şi

scria, de unul singur, micul ziar local. Dionis, om şiret şi prefăcut, şi tocmai de aceea destul de fricos, îl ţinea pe Goupil alături de sine de teamă, dar şi pentru că tânărul era extrem de inteligent şi, în plus, cunoştea foarte bine interesele oamenilor din regiune. Dar atât de puţină încredere avea în secretarul său încât îşi administra singur afacerile băneşti, nu-l găzduia în casa lui, îl ţinea la distanţă, şi nu îi încredinţa nicio afacere mai secretă sau mai delicată. Secretarul îşi linguşea patronul ascunzând ura izvorâtă din această purtare şi o supraveghea pe doamna Dionis, nutrind gânduri de răzbunare. Cum pricepea lucrurile foarte repede, munca nu-i era deloc anevoioasă.

— Ei, văd că ai şi început să râzi de necazul nostru, îi zise stăpânul poştei secretarului văzându-l că îşi freacă mâinile.

Cum Goupil încuraja, în mod josnic, toate patimile lui Désiré, al cărui prieten devenise în ultimii cinci ani, stăpânul poştei nu se purta cu el cu prea mare consideraţie, fără a bănui ce uriaşă cantitate de dorinţe cumplite se aduna în fundul inimii lui Goupil la fiecare nouă rană pe care o primea. După ce îşi dăduse seama că banii îi erau mai necesari decât orice, secretarul, ştiindu-se superior întregii burghezii din Nemours voia să facă avere şi conta pe prietenia lui Désiré ca să cumpere unul dintre cele trei oficii importante din oraş: grefa Judecătoriei de Pace, biroul unuia dintre portărei, sau pe cel al lui Dionis. Aşa că suporta cu multă răbdare atacurile stăpânului poştei, dispreţul doamnei Minoret-Levrault şi juca un rol infam pe lângă Désiré care, de doi ani încoace, îl lăsa să consoleze toate Ariadnele[62] seduse la sfârşitul vacanţei. Goupil devora astfel firimiturile supeurilor rafinate[63] pe care le aranjase.

— Dacă eram cu nepotul bătrânului, nu mă punea el să împart moştenirea cu Dumnezeu,

replică secretarul dezvelindu-şi dinţii rari, negri şi ameninţători, într-un rânjet hidos.

Chiar atunci, Minoret-Levrault junior, grefierul de la Judecătoria de Pace, îşi ajunse din urma soţia care o însoţea pe doamna Crémière, soţia perceptorului din Nemours. Acest personaj, unul dintre cei mai aprigi burghezi din orăşel, semăna cu un tătar: avea ochii mici şi rotunzi ca bobitele de măceş sub o frunte teşită, părul creţ, tenul unsuros, urechile mari, fără margine, o gură aproape fără buze şi barba rară. Gesturile lui aveau blândeţea nemiloasă a, cămătarilor, a căror purtare se bazează pe nişte principii imuabile. Vorbea ca un om care şi-a pierdut vocea. În fine, spre a-l zugrăvi şi mai bine, e suficient să spunem că îşi punea fiica cea mare şi soţia să-i scrie diferitele copii ale sentinţelor judecătoreşti.

Doamna Crémière era o femeie grasă de un blond îndoielnic, cu obrajii numai pistrui, cu rochiile cam prea strânse pe corp, bună prietenă cu doamna Dionis, şi care trecea drept o persoană cultă, pentru că citea romane. Această femeie interesată de bani în ultimul grad, cu pretenţii de eleganţă şi de inteligenţă, aştepta moştenirea unchiului său pentru *a-şi crea un anumit gen*, pentru a-şi împodobi salonul şi a primi burghezia din localitate; asta fiindcă soţul ei nu voia să audă de lămpile Carcel[64], de litografii şi de multe alte fleacuri pe care le vedea în casa soţiei notarului. Îi era nespus de teamă de Goupil, care pândea şi difuza *capsulinghetele* ei (aşa traducea ea *lapsus linguae).* Într-o zi, doamna Dionis îi spusese că nu mai ştie ce apă de gură să întrebuinţeze.

— Ia nişte licoare cu opiu[65], o sfătuise ea.

Aproape toate rudele colaterale ale bătrânului doctor Minoret se adunaseră în piaţă, şi importanţa evenimentului care le pusese pe foc era resimţită de atât de multă lume încât grupurile de ţărani şi de ţărănci cu umbrelele lor roşii, purtând straie în culorile acelea ţipătoare care realizează o imagine

atât de pitorească în zilele de sărbătoare de-a lungul drumurilor, aveau ochii aţintiţi asupra moştenitorilor lui Minoret. În orăşelele care ocupă un loc de mijloc între târgurile mari şi oraşe, cei care nu se duc la biserică stau în piaţă. Se discută tot soiul de afaceri. La Nemours, ceasul slujbei era şi cel al unei burse săptămânale la care luau parte, adeseori, stăpânii locuinţelor răspândite pe o rază de o jumătate de leghe. Aşa se explică coaliţia ţăranilor împotriva burghezilor cu privire la preţul alimentelor şi al mâinii de lucru.

— Dar tu ce-ai fi făcut? îl întrebă stăpânul din Nemours pe Goupil.

— M-aş fi străduit să-i fiu tot atât de folositor ca aerul pe care îl respiră. Că, la drept vorbind, nici n-aţi prea ştiut cum să vă daţi pe lângă el! Cu o moştenire trebuie să le porţi cu tot atâta grijă ca şi cu o femeie frumoasă, că de', altfel zboară amândouă. Dacă stăpâna mea ar fi pe aici, continuă el, v-ar spune cât de justă este această comparaţie.

— Dar domnul Bongrand mi-a zis şi mai adineauri să nu fim neliniştiţi, răspunse grefierul de la Judecătoria de Pace.

— Oh! există o mie şi una de feluri de a rosti asta, replică Goupil râzând. Tare aş mai fi vrut să-l aud şi eu pe şmecherul ăsta, de judecător de pace! Dacă n-ar mai fi nimic de făcut; dacă, stând şi eu, ca el, toată ziua la unchiul dumneavoastră, aş şti că totul e pierdut, v-aş spune: — Nu vă fie teamă de nimic!

Rostind această ultimă frază, Goupil avu un surâs atât de comic, cu o semnificaţie atât de limpede, încât moştenitorii bănuiră că grefierul fusese indus în eroare de şiretul de judecător de pace. Perceptorul, un bărbat mic şi îndesat, cu totul neînsemnat ca om, aşa cum trebuie să fie un perceptor, şi tot atât de mărginit pe cât îşi poate dori o femeie inteligentă să fie soţul ei, îi trânti cu

furie, lui Massin, care se număra şi el printre moştenitori:

— Ţi-am spus eu doar!

Cum oamenii cu două feţe le atribuie întotdeauna celorlalţi duplicitatea lor, Massin îl privi strâmb pe judecătorul de pace, care, lângă biserică stătea de vorbă, în clipa aceea, cu marchizul du Rouvre[66], unul dintre vechii săi clienţi.

— Dac-aş fi sigur de treaba asta! zise el.

— Aţi zădărnici protecţia pe care o acordă marchizului du Rouvre, împotriva căruia s-a emis un mandat de arestare, şi pe care îl *unge* acum cu sfaturile sale, spuse Goupil strecurând în mintea grefierului un gând de răzbunare. Dar să fiţi supus cu şeful dumneavoastră; este un om viclean, probabil că are o oarecare influenţă asupra unchiului dumneavoastră şi mai poate să-l împiedice să-şi lase Bisericii toată averea.

— Ei şi! Că n-om muri din asta! glăsui Minoret-Levrault deschizându-şi tabachera lui cea uriaşă.

— Dar nici n-o să trăiţi din ea, insistă Goupil, făcându-le pe cele două femei să se înfioare, pentru că mai iute decât soţii lor, ele înţelegeau de ce lucruri avea să le lipsească pierderea acestei succesiuni, mai toate moştenirile ducând la sporirea unei bunăstări. Las' că o să înecăm acest mic necaz în valuri de şampanie, sărbătorind reîntoarcerea lui Désiré, nu-i aşa, grăsanule? adăugă el lovindu-l pe colos pe pântec şi invitându-se astfel singur, de teamă să nu fie uitat.

Poate că înainte de a trece mai departe, oamenii cărora le plac lucrurile exacte vor fi bucuroşi să afle aici, de la bun început, un fel de inventar, destul de necesar, de altminteri, spre a cunoaşte gradele de rudenie care îi legau pe aceşti trei capi de familie sau pe soţiile lor, de bătrânul atât de brusc convertit. Încrucişările de neamuri, în provincie, pot constitui adeseori subiectul unor cugetări pline de învăţăminte.

La Nemours nu există decât trei sau patru familii nobile mai puţin importante, chiar necunoscute; printre acestea cea mai strălucită era pe atunci familia Portenduère[67]. Aceste familii exclusive îi frecventează pe nobilii care au pământuri şi castele prin împrejurimi, precum cei din familia d'Aiglemont[68], stăpâni ai frumoasei moşii Saint-Lange, şi marchizul du Rouvre, ale cărui bunuri, împovărate de ipoteci, erau pândite de burghezi. Nobilii din oraş n-au avere. Toate bunurile doamnei de Portenduère se reduceau la o fermă, cu un venit anual de patru mii şapte sute de franci, şi la casa ei din oraş. În faţa acestui minuscul cartier Saint-Germain se grupează vreo zece bogătani, foşti morari, comercianţi retraşi din afaceri, în sfârşit, o burghezie în miniatură sub care se agită micii negustori detailişti, proletarii şi ţăranii. Ca şi în cantoanele elveţiene şi în mai multe alte ţinuturi mici, această burghezie oferă spectacolul curios al răspândirii câtorva familii autohtone, de origine galică, poate, care ajung să stăpânească un teritoriu, invadându-l şi făcând ca aproape toţi locuitorii să fie uniţi prin legături de rudenie. Sub Ludovic al XI-lea, epocă în care Starea a Treia a izbutit să-şi facă din porecle nume autentice dintre care unele s-au amestecat cu cele ale feudalilor[69], burghezia din Nemours se compunea din Minoret, Massin, Levrault şi Crémière. Pe timpul lui Ludovic al XIII-lea[70], aceste patru familii dădeau naştere unor Massin-Cremiere, Levrault-Massin, Massin-Minoret, Minoret-Minoret, Crémière-Levrault, Levrault-Minoret-Massin, Massin-Levrault, Minoret-Massin, Massin-Massin, Crémière-Massin, toate aceste nume fiind împestriţate cu *junior*, cu *fiul cel mare,* eu Crémière-François, Levrault-Jacques, Jean-Minoret, precizări în stare să-l înnebunească şi pe un Anselme[71] al poporului, dacă poporul ar avea vreodată nevoie de genealogişti. Variaţiile

acestui caleidoscop familial cu patru elemente se complicau atât de tare prin naşteri şi căsătorii, încât arborele genealogic al burghezilor din Nemours i-ar fi pus în încurcătură chiar pe benedictinii redactori ai Almanahului de la Gotha[72], cu toată ştiinţa atomistică cu care alcătuiesc zig-zagurile diferitelor alianţe germane. Cei din clanul Minoret deţinură multă vreme tăbăcăriile, Crémière-ii, morile, Massin-ii, comerţul, în timp ce membrii familiei Levrault rămaseră fermieri. Din fericire pentru regiunile, aceste patru trunchiuri se despărţeau în mai multe ramuri[73], în loc să se adâncească, sau dădeau lăstari prin expatrierea copiilor plecaţi să-şi caute norocul pe aiurea: există mai mulţi Minoret fabricanţi de cuţite la Melun, câţiva Levrault la Montargis, nişte Massin la Orléans şi unii Crémière ajunşi persoane de vază la Paris. Foarte diferite sunt şi destinele acestor albine care au părăsit stupul matcă. Massin-ii bogaţi angajează obligatoriu muncitori Massin, tot aşa cum în slujba Austriei şi a Prusiei există prinţi germani. Acelaşi departament îl vede pe un Minoret milionar păzit de un Minoret soldat. Fiind de un sânge şi purtând acelaşi nume, aceste patru suveici ţesuseră, fără întrerupere, o pânză omenească din care fiecare fâşie devenise rochie sau şervet, batist splendid sau căptuşeală grosolană. Acelaşi sânge în capete, în picioare sau în inimi, în mâini pricepute, într-un plămân bolnav sau sub o frunte de geniu. Credincioşi tradiţiei, şefii clanurilor continuau să locuiască în micul orăşel în care legăturile de rudenie slăbeau sau se strângeau în funcţie de evenimentele reprezentate de acest ciudat *cognomonism*[74]. În orice ţară v-aţi duce, schimbaţi numele şi veţi regăsi fenomenul, dar lipsit de poezia pe care i-a imprimat-o Feudalitatea şi pe care Walter Scott[75] a evocat-o cu atâta talent, în scrierile sale. Să ne ridicăm privirile încă puţin mai

sus, să examinăm omenirea de-a lungul istoriei. Toate familiile nobile din secolul al unsprezecelea, astăzi dispărute aproape toate, cu excepţia dinastiei regale a Capeţienilor[76], au colaborat, prin forţa lucrurilor, la naşterea unui Rohan, a unui Montmorency, a unui Bauffremont, a unui Moriemart[77] de astăzi; în sfârşit, toate se vor regăsi, în mod inevitabil, în sângele celui din urmă gentilom cu adevărat gentilom. Altfel spus, orice burghez este vărul altui burghez, orice nobil este vărul altui nobil. După cum ne arată şi sublima pagină a genealogiilor biblice, într-o mie de ani, trei familii, Sem, Ham şi Iafet, pot acoperi tot pământul cu descendenţii lor[78]. O familie poate deveni o naţiune şi, din păcate, o naţiune poate redeveni o singură familie. Ca dovadă e de ajuns să aplicăm la cercetarea strămoşilor şi a neamului lor, pe care impui îl face sa crească într-o retrogradă progresie geometrică multiplicată prin ea însuşi, calculul acelui înţelept care, cerându-i unui rege persan, drept răsplată că inventase şahul, un spic de grâu pentru primul pătrat al tablei şi, dublând mereu numărul spicelor, demonstra că întreg regatul tot n-ar ajunge pentru a-l putea plăti[79]. Reţeaua nobilimii întrepătrunsă de reţeaua burgheziei, antagonismul dintre cele două soiuri de sânge diferite, apărate unul de instituţiile imobile, celălalt de activa perseverenţă a muncii şi de şiretenia comerţului, a dus la Revoluţia din 1780. Cele două soiuri de sânge aproape reunite stau astăzi faţă în faţă cu rudele lor colaterale lipsite de moştenire.[80] Oare ce vor face? Viitorul nostru politic depinde în cea mai mare măsură de răspunsul dat la această întrebare.

Familia celui care, în timpul lui Ludovic al XV-lea, se numea Minoret, pur şi simplu, era atât de numeroasă încât unul dintre cei cinci copii, acel Minoret a cărui intrare în biserică făcuse vâlvă, plecase să-şi caute norocul la Paris şi nu se mai

arătase decât arareori în oraşul natal, unde se reîntoarse, fără îndoială, pentru a-şi lua partea de moştenire ce îi revenea la moartea bunicilor săi. După ce suferise mult, ca toţi ţinerii cu o voinţă dârză ce vor să-şi câştige un loc în lumea strălucitoare a Parisului, fiul lui Minoret îşi croi o soartă mai frumoasă chiar decât şi-o visase, poate, la început; căci se consacră mai întâi medicinei, una dintre acele profesii care cer talent şi noroc, dar mai mult noroc decât talent. Ajutat de Dupont de Nemours[81], împrietenindu-se, printr-o fericită întâmplare, cu abatele Morellel[82] căruia Voltaire îi spunea *Mords-les (Muşcă-i),* protejat de enciclopedişti, doctorul Minoret se numără printre adepţii fanatici ai marelui doctor Bordeu[83], prietenul lui Diderot. D'Alambert, Helvetius, baronul d'Holbach, Grimm[84], în faţa cărora apărea ca un băieţaş, ajunseră fără îndoială, ca şi Bordeu, să se intereseze de soarta lui Minoret care, prin 1777 avea o clientelă destul de frumuşică, formată din deişti, enciclopedişti, senzualişti, materialişti, sau cum doriţi să-i numiţi pe bogaţii filosofi din acea vreme. Deşi nu era un şarlatan, Minoret inventă vestitul balsam Lelièvre[85], atât de lăudat de *Mercure de France*[86], şi a cărui reclamă se afla în permanenţă pe ultima pagină a acestui ziar, organ săptămânal al enciclopediştilor. Farmacistul Lelièvre, un om ingenios, văzu o afacere bănoasă în preparatul respectiv – în timp ce Minoret nu văzuse decât un produs demn de a fi înscris în Codex – şi împărţi cinstit beneficiile realizate cu doctorul, elev al lui Rouelle[87] în domeniul chimiei, după cum era discipolul lui Bordeu în medicina. Oricine ar fi devenit materialist şi pentru mai puţin. Doctorul se căsători din dragoste, în 1778, pe când era la moda *Noua Eloiză*[88]; şi când oamenii se căsătoreau, uneori, din dragoste, cu fiica faimosului clavecinist Valentin Mirouët, o muziciană celebră, plăpândă şi delicată, pe care

Revoluţia o ucise. Minoret îl cunoştea foarte bine pe Robespierre, care obţinuse, odinioară, graţie doctorului, o medalie de aur pentru o disertaţie cu următorul subiect: *Care este originea opiniei care extinde asupra unei întregi familii o parte din ruşinea legată de pedepsele infamante pe care le ispăşeşte un vinovat? Această, opinie este oare, mai curând vătămătoare decât utilă? În cazul în care răspunsul ar fi afirmativ, care ar fi mijloacele de a preveni inconvenientele ce rezultă de aici?* Academia regală de ştiinţe şi de arte din Metz, din care făcea parte Minoret, păstrează, probabil, această disertaţie în original[89]. Cu toate că, datorită acestei prietenii, soţia doctorului nu avea de ce să-i fie frică, atât de teamă îi era să n-ajungă şi ea pe eşafod încât groaza ei de nestăpânit înrăutăţi anevrismul[90] provocat de prea marea sa sensibilitate. În ciuda tuturor măsurilor de precauţie luate de un bărbat care îşi adora soţia, Ursule se întâlni pe drum cu cotiga plină de condamnaţi, printre care se află şi doamna Roland[91], şi vederea acestora îi provocă moartea. Plin de slăbiciune faţă de Ursule a lui, care dusese viaţa unei femei elegante şi pretenţioase, căreia el nu-i refuzase nimic, Minoret rămase aproape sărac după dispariţia soţiei sale. Robespierre îl numi medicul şef al unui spital.

Deşi pe vremea discuţiilor însufleţite iscate de doctrina lui Mesmer[92], numele lui Minoret dobândise o faimă care îl purtase, din când în când, până la urechile rudelor sale, Revoluţia a fost un factor atât de dizolvant şi a destrămat în atare măsură legăturile de familie încât, în 1813, la Nemours nici nu se mai ştia de existenţa doctorului; numai o întâlnire neaşteptată îi făcuse să nutrească gândul de a se reîntoarce, ca iepurii, să moară în bârlogul lui.

Străbătând Franţa, unde privirea oboseşte repede dată fiind monotonia câmpiilor, cine n-a cunoscut

plăcerea încântătoare de a zări, din vârful unei coline, la poalele ei sau la vreo cotitură, deşi ea te făcea să te aştepţi mai curând la un peisaj arid, o vale răcoroasă udată de un râu şi un orăşel adăpostit sub stâncă, asemenea unui stup în scorbura unei sălcii bătrâne? Auzind strigătul surugiului care merge pe lângă cai, îţi piere somnul şi admiri – ca pe un vis în timpul visului – o privelişte. Încântătoare care devine pentru călător exact ceea ce este pentru un cititor pasajul remarcabil al unei cărţi, o cugetare strălucită a naturii. Aceasta este senzaţia pe care o ai, văzând deodată oraşul Nemours atunci când vii dinspre Bourgogne, zăreşti încercuit de stânci pleşuve, cenuşii, albe, negre, cu forme ciudate, cum sunt multe în pădurea de la Fontainebleau; peste ele se înalţă arbori răzleţi care se profilează limpede pe cer dând acestui soi de zid năruit un aspect cu totul rustic. Aici se termină lunga colină împădurită care de la Nemours la Bourron se târăşte de-a lungul drumului. La baza acestui circ inform se întinde o pajişte prin care curge râul Loing forumul iazuri cu mici căderi de apă. Peisajul agreabil de pe lângă drumul dinspre Montargis seamănă cu un decor de operă, atât îi sunt de studiate efectele. Într-o dimineaţă, pe când se întorcea în mare grabă la Paris de la un bolnav bogat care îl chemase în Bourgogne, doctorul, uitând să spună la popasul anterior pe ce anume drum doreşte să o ia, se trezi, fără voia lui, la Nemours şi revăzu, între două picoteli, privelişte în mijlocul căreia îşi petrecuse copilăria. Doctorul pierduse, pe atunci, mai mulţi dintre vechii săi prieteni. Sectarul Enciclopediei fusese martorul convertirii lui La Harpe[93], îi înmormântase pe Lebrun-Pindare[94], pe Marie-Joseph de Chénier[95] pe Morellet[96] şi pe doamna Helvétius[97]. Asista – ca sa zicem aşa – la căderea lui Voltaire, atacat de Geoffroy[98], continuatorul lui Fréron[99]. Se gândea, deci, să se pensioneze. Iată de

ce, atunci când diligenţa se opri în partea de sus a Străzii Mari din Nemours, se interesă despre ce se întâmplase cu familia sa. Minoret-Levrault în persoană veni să-l vadă pe doctor, care recunoscu în stăpânul poştei pe fiul fratelui său mai mare. Nepotul îi prezentă pe soţia sa, singura fiică a lui Levrault Crémière, care îi lăsase, cu doisprezece ani în urmă, poşta şi cel mai frumos han din Nemours.

— Ia zi, nepoate, spuse doctorul, mai am şi alţi moştenitori?

— Mătuşa mea Minoret, sora dumitale, s-a căsătorit cu un Massin-Massin.

— A, da, intendentul de la Saint-Lange.

— A murit văduvă, lăsând doar o fiică, măritată de curând cu un Crémière-Crémière, un băiat tare drăguţ, deocamdată fără nicio slujbă.

— Bine! e nepoata mea directă. Or, cum fratele meu, marinarul, a murit holtei, şi cum căpitanul Minoret a fost ucis la Monte-Legino iar pe mine mă vedeţi aici, asta înseamnă că nu mai există alte neamuri din partea tatălui meu. Dar am cumva vreo rudă dinspre mama? Mama era din familia Jean-Massin-Levrault.

— Din neamul Jean-Massin-Levrault, răspunse Minoret-Levrault, n-a mai rămas decât o Jean-Massin căsătorită cu domnul Crémière-Levrault-Dionis, un negustor de furaje mort pe eşafod. Soţia lui a murit de amărăciune, ruinată, lăsând o fiică măritată cu un Levrault-Minoret, fermier la Montereau, care o duce bine; şi fata lor a luat, de curând, un Massin-Levrault, secretar de notar la Montargis, unde taică-su lucrează ca lăcătuş.

— Înţeleg că nu duc lipsă de moştenitori, rosti vesel doctorul, care dori să dea o raită prin Nemours în tovărăşia nepotului său.

Unduindu-şi apele, râul Loing străbate oraşul, străjuit, de-o parte şi de alta, de grădini în terase şi de case curăţele al căror aspect exterior te face să crezi că fericirea sălăşluieşte aici mai degrabă

decât prin alte locuri. Când doctorul ieşi din Strada Mare în strada Burghezilor, Minoret-Levrault îi arătă proprietatea domnului Levrault, un bogat negustor de fierărie din Paris care, spunea el, se lăsase să se prăpădească.

— Uite, unchiule, casa asta frumoasă e de vânzare; are o grădină minunată care dă înspre râu.

— Hai să intrăm, zise doctorul, văzând, la capătul unei curţi mici, pietruite, o casă înghesuită între zidurile celor două clădiri vecine, ascunse de pâlcuri de arbori şi de plante agăţătoare.

— E zidită pe pivniţe, rosti doctorul urcând pe. scara foarte înaltă de la intrare, pe marginea căreia se aflau vase de faianţă albă şi albastră în care înfloreau atunci tot soiul de muşcate.

Tăiată, ca majoritatea caselor din provincie, de un coridor care duce din curte până în grădina din spate, locuinţa n-avea, în dreapta, decât un salon luminat de patru ferestre, două dând spre curte, două spre grădină; dar Levrault-Levrault construise în locul uneia dintre aceste ultime ferestre intrarea într-o seră lungă, din cărămidă, ce se întindea până la râu, unde se termina printr-un oribil pavilion chinezesc.

— Bun! Dacă acopăr sera asta şi pun parchet pe jos, zise bătrânul Minoret, o să pot să-mi instalez aici biblioteca şi să transform construcţia asta ciudată într-un birou frumos.

De cealaltă parte a coridorului se afla, înspre grădină, o sufragerie având pereţii tapisaţi cu o imitaţie de lac negru cu flori verzi şi aurii, despărţit de bucătărie prin casa scării. Cu bucătăria, ale cărei ferestre zăbrelite dădeau spre curte, se comunica printr-un mic oficiu instalat în dosul scării. La etaj erau două apartamente iar deasupra lor câteva camere mansardate, cu lambriuri, destul de bune de locuit[100]. După ce vizită foarte repede această casă acoperită cu spaliere verzi de sus şi până jos, spre curte ea şi

spre grădină, şi care, lângă râu, avea o terasă încărcată eu vase de faianţă, doctorul spuse:

— Da! Levrault-Levrault a cheltuit aici o groază de bani!

— Oh! ce contează la un om bogat cum a fost el, răspunse Minoret-Levrault. Îi plăceau tare mult florile; o prostie! — Ce câştig poţi să ai de pe urma lor? zice nevastă-mea. Vedeţi, a adus un pictor de la Paris să-i picteze *fresce* cu flori pe coridor. A pus peste tot oglinzi dintr-o bucată. Tavanele au fost refăcute cu stucaturi de jur împrejur, şi astea costă şase franci piciorul[101]. Sufrageria, parchetele, totu-i marchetărie, nebunie curată! Altfel, casa nu face cine ştie ce.

— Ei bine, nepoate, ocupă-le de cumpărarea ei, şi înştiinţează-mă; uite adresa mea. Restul îl priveşte pe notarul meu.

— Cine locuieşte în casa din faţă? întrebă el ieşind pe uşă.

— Unii din emigraţie! răspunse stăpânul poştei, un cavaler de Portenduère.

După cumpărare, în loc să se mute el în casă, ilustrul doctor îi scrise nepotului s-o închirieze. Aceasta Folie-Levrault[102] fu locuită de notarul din Nemours care îşi vându atunci slujba lui Dionis, primul sau secretar şi care muri doi ani mai târziu, lăsându-i pe cap doctorului o casă de închiriat, tocmai în vremea când soarta lui Napoleon se hotăra prin împrejurimi. Moştenitorii doctorului, gata să se lase cuprinşi de iluzii, luaseră dorinţa lui de a se reîntoarce în orăşelul natal drept capriciul unui om bogat şi îi cuprindea disperarea la gândul că el avea, la Paris, alte legături sufleteşti care îl puteau reţine acolo, lipsindu-i de moştenire. Totuşi, soţia lui Minoret-Levrault profită de această ocazie ca să-i scrie doctorului. Bătrânul îi răspunse că imediat ce se va semna pacea şi drumurile nu vor mai fi înţesate de soldaţi, circulaţia redevenind normală, va veni locuiască la Nemours. Sosi cu doi dintre clienţii săi, arhitectul

azilurilor şi un tapiţer, care se ocupară de reparaţii, cu amenajările interioare şi de transportul mobilierului. Doamna Minoret-Levrault propuse, ca păzitoare, pe bucătăreasa bătrânului notar decedat, pe care doctorul o primi imediat. Când moştenitorii aflară că unchiul Minoret avea, să locuiască în mod sigur, la Nemours, în ciuda evenimentelor politice apăsătoare resimţite mai ales în Gâtinas şi Brie, familiile lor fură cuprinse de o curiozitate fără de margini, dar aproape legitimă. Oare unchiul era bogat? Era econom sau risipitor? Şi ce-o să lase după moarte? O avere frumuşică sau nimic? Avea cumva rente viagere? Iată ce aflară, în cele din urmă, dar cu eforturi din cale afară de mari şi făcând tot soiul de cercetări misterioase. După decesul soţiei sale, Ursule Mirouët, între 1789[103] şi 1813, doctorul, numit medic curant al împăratului în 1805, câştigase, probabil, foarte mult, dar nimeni nu ştia exact ce avere are; ducea o viaţă simplă, nu cheltuia alţi bani decât cei pentru o trăsură închiriată cu anul şi pentru un apartament somptuos; nu primea niciodată şi lua masa în oraş aproape întotdeauna. Îngrijitoarea lui, furioasă că nu-l însoţeşte la Nemours, îi spuse Zéliei Levrault, soţia stăpânului poştei, că ştia că doctorul are o rentă de paisprezece mii de franci înscrisă la fisc. Or, după ce exercitase timp de douăzeci de ani o profesiune pe care titlurile de medie şef al unui spital, de medic al împăratului şi de membru al Institutului[104] o făceau foarte bănoasă, această rentă de paisprezece mii de franci, rezultată din plasamente succesive, erau dovada unor economii de cel mult o sută şaizeci de mii de franci! Faptul că doctorul nu pusese deoparte decât opt mii franci pe an, arăta că avusese de satisfăcut ori multe vicii, ori multe virtuţi. Însă nici îngrijitoarea, nici Zélie nu putură să afle de ce avea doctorul o avere atât de modestă; Minoret, care fu foarte regretat de cei din cartierul său, era unul dintre oamenii cei mai generoşi din

Paris şi, ca şi Larrey[105], nu vorbea nimănui despre acţiunile sule de binefacere. Moştenitorii asistară deci, cu o vie satisfacţie, la sosirea mobilierului bogat, şi a bibliotecii foarte mari a unchiului lor, ofiţer al Legiunii de onoare, numit de curând, de către rege cavaler al Ordinului Sfântul Mihail[106], poate drept mulţumire fiindcă retrăgându-se din viaţa activă lăsa locul liber pentru vreun favorit. Dar, după ce arhitectul, pictorii, tapiţerii aranjară totul cât mai confortabil cu putinţă, doctorul nu apăru. Doamna Minoret-Levrault, care îi supraveghea pe tapiţer şi pe arhitect de parcă ar fi fost vorba de propria ei casă, prin indiscreţia unui tânăr trimis să aranjeze biblioteca află că doctorul creştea o orfană numită Ursule. Aceasta ştire provocă o ciudată tulburare în oraşul Nemours. În sfârşit, bătrânul sosi către mijlocul lunii ianuarie 1815 şi se instală pe furiş în casă, împreună cu o fetiţă de zece luni şi cu doica acesteia.

— Ursula nu poate fi fata lui, are şaptezeci şi unu de ani! spuseră moştenitorii alarmaţi.

— Oricine o fi, completă doamna Massin, o să ne dea de furcă![107]

Doctorul o primi destul de rece pe nepoata lui dinspre partea mamei, al cărei soţ cumpărase de curând funcţia de grefier la Judecătoria de Pace; ei se încumetară, primii, să-i vorbească despre situaţia lor dificilă. Massin şi soţia sa nu erau bogaţi. Tatăl lui Massin, lăcătuş la Montargis, nevoit să apeleze la creditori, muncea la şaizeci şi şapte de ani ca un tânăr şi n-avea să-i lase fiului său nimic. Tatăl doamnei Massin, Levrault-Minoret, murise de inimă rea, la Montereau, în urma bătăliei de-acolo[108], văzându-şi ferma în flăcări, lanurile pustiite şi vitele ucise.

— N-o să apucăm nimic de la unchiul tău, îi zise Massin soţiei sale, însărcinată a doua oară.

Doctorul le dădu în taină zece mii de franci, cu ajutorul cărora grefierul de la Judecătoria de Pace,

prieten cu notarul şi cu portărelul din Nemours, începu să împrumute bani cu camătă şi se pricepu atât de bine să-i jupoaie pe ţăranii din împrejurimi, încât Goupil spunea că Massin are acum un capital, de care nu ştia nimeni, în valoare de aproape optzeci de mii de franci.

Cât priveşte pe cealaltă nepoată, prin relaţiile sale de la Paris doctorul aranjă ca să i se încredinţeze percepţia din Nemours lui Crémière şi depuse el însuşi cauţiunea necesară. Cu toate că Minoret-Levrault n-avea nevoie de nimic, Zélie, invidioasă, văzând generozitatea unchiului faţă de cele două nepoate, îi prezentă pe fiul ei, în vârstă de zece ani, pe care avea să-l trimită într-un colegiu la Paris unde, spunea ea, învăţătura costă foarte scump. Medic al lui Fontanes[109], doctorul obţinu o jumătate de bursă la colegiul Louis-le-Grand pentru nepotul său care fu înscris în clasa a patra.

Oameni din cale afară de banali, Crémière, Massin şi Minoret-Levrault fură judecaţi fără drept de apel de către doctor chiar din primele două luni, în timpul cărora se dovediră mult mai interesaţi de moştenire decât de persoana doctorului. Oamenii mânaţi de instinct au dezavantajul, faţă de oamenii conduşi de raţiune, că li se ghicesc gândurile foarte repede: acţiunile dictate de instinct sunt prea naturale, şi se adresează prea evident ochilor ca să nu fie observate deîndată; în timp ce, pentru a pătrunde născocirile minţii e nevoie de o inteligenţă egală de ambele părţi. După ce cumpără recunoştinţa moştenitorilor săi şi, ca sa zicem aşa, le închise gura, doctorul, şiret din fire, se folosi ca pretext de ocupaţiile şi de tabieturile sale, ca şi de grija pentru micuţa Ursule, ca să nu-i primească, fără a-i opri, totuşi, să-i vină în casă. Îi plăcea să ia masa de unul singur, se culca şi se scula târziu; venise în oraşul natal ca să afle aici liniştea şi singurătatea. Aceste capricii ale unui bătrân părură destul de fireşti, aşa că moştenitorii lui se

mulţumiră să treacă pe la el duminica, între orele unu şi patru; doctorul încercă să pună capăt şi acestor vizite săptămânale, spunându-le:

— Să nu veniţi să mă vedeţi decât când o să aveţi nevoie de mine.

Fără a refuza să dea consultaţii în cazuri grave, mai ales celor nevoiaşi, doctorul nu voi să devină medicul micului spital din Nemours şi declară că nu-şi va mai exercita profesiunea.

— Am omorât destui oameni, îi zicea el râzând preotului Chaperon care, ştiind că este un om generos, pleda în favoarea săracilor.

— E un om tare ciudat! Aceste cuvinte spuse despre doctorul Minoret fură răzbunarea nevinovată a unor mândrii jignite, fiindcă medicul îşi alcătui o societate formată din oameni care merită să fie puşi faţă în faţă cu moştenitorii. Or, burghezii care se credeau demni să facă parte din anturajul unui om decorat cu ordinul Sfântului Mihail nutreau împotriva doctorului şi a celor pe care îi accepta în preajma sa e invidie care, din păcate, avu urmări.

Printr-o ciudăţenie ce ar putea fi explicată cu ajutorul proverbului: *extremele se atrag,* doctorul materialist şi preotul din Nemours deveniră foarte repede prieteni. Bătrânului îi plăceau foarte mult tablele, joc preferat al membrilor clerului, şi abatele Chaperon juca la fel de bine ca şi medicul. Tablele creară, deci, o primă legătură între ei. Apoi, Minoret era milostiv, iar preotul din Nemours era un adevărat Fénelon[110] al regiunii Gâtinais. Amândoi aveau o cultură variată, în tot oraşul Nemours numai slujitorul Domnului îl puţea deci înţelege pe ateu. Pentru a se certa, doi oameni trebuie, în primul rând, să se înţeleagă. Ce plăcere poţi avea adresând cuvinte înţepătoare cuiva care nu le simte? Medicul şi preotul aveau prea mult bun gust şi trăiseră într-o societate prea aleasă ca să nu-i respecte preceptele, aşa că reuşiră să poarte acel mic război atât de necesar unei conversaţii.

Fiecare ura părerile celuilalt dar îi preţuia caracterul. Dacă atari contraste, dacă astfel de simpatii n-ar constitui clementele vieţii noaste interioare, n-ar trebui oare să ne pierdem orice nădejde privind societatea care, mai ales în Franţa, cere un antagonism oarecare? Nu din lupta de idei ci din opoziţia dintre caractere se nasc antipatiile. Abatele Chaperon[111] a fost, deci, primul prieten al doctorului la Nemours. Acest cleric, pe atunci în vârstă de şaizeci de ani, era preotul orăşelului de când se restabilise cultul catolic[112]. Din ataşament pentru cei pe care îi păstorea, refuzase funcţia de vicar al diocezei. Indiferenţii în materie de religie îi erau recunoscători, iar credincioşii îl iubeau şi mai mult pentru acest gest. Astfel, venerat de enoriaşii săi, stimat de populaţie, preotul făcea binele fără a se interesa de părerile religioase ale celor nenorociţi. Casa sa parohială, mobilată doar cu lucrurile strict necesare vieţii, era rece şi goală ca locuinţa unui om avar. Zgârcenia şi mila se manifestă asemănător: oare mila nu-şi aduna în ceruri bogăţia pe care avarul şi-o strânge pe pământ? Abatele Chaperon se certa cu îngrijitoarea sa pentru banii cheltuiţi, cu mult mai aprig decât Gobseck[113], dacă acest vestit evreu a avut vreodată o slujnică. Acest preot atât de bun îşi vindea adeseori cataramele de argint de la pantofi şi de la pantaloni pentru a-i ajuta pe săracii care îl găseau fără niciun ban. Văzându-l cum iese din biserică cu pantalonii prinşi de bretele cu nasturi, femeile credincioase din oraş se duceau să ia cataramele preotului de la ceasornicarul-bijutier din Nemours şi-l dojeneau pe duhovnic când i le aduceau înapoi. Preotul nu-şi cumpăra niciodată nici lenjerie, nici haine şi îşi purta îmbrăcămintea până când ajungea să fie bună de aruncat. Rufăria sa, îngroşată de atâtea cârpituri, îi rănea pielea ca un ciliciu. Doamna de Portenduère sau alte inimi milostive se înţelegeau atunci cu îngrijitoarea sa ca să schimbe lenjeria şi hainele vechi cu altele noi, în timpul

nopţii, preotul nedându-şi întotdeauna seama, imediat, de înlocuirea lor. Mânca în farfurii de cositor cu tacâmuri simple de metal. Când primea diaconii şi preoţii din regiune, în zilele de sărbătoare – e una dintre obligaţiile clericilor din provincie – împrumuta argintăria, şervetele şi feţele de masă de la prietenul său, ateul.

— Argintăria mea e mântuirea lui, spunea atunci doctorul.

Aceste fapte bune, descoperite mai devreme sau mai târziu şi întotdeauna însoţite de încurajări spirituale, erau săvârşite cu o naivitate sublimă. Acest mod de viaţă era cu atât mai plin de merit cu cât abatele Chaperon era un om cu însuşiri alese, a cărui erudiţie era pe cât de vastă pe atât de variată. Fineţea şi eleganţa lui, tovarăşe nedespărţite ale simplităţii, puneau în valoare o elocinţă demnă de un prelat. Felul său de a se purta, caracterul şi moravurile lui făceau ca relaţiile cu el să aibă savoarea încântătoare a tot ceea ce este spiritual şi candid la un om inteligent. Bun prieten cu gluma, în saloane nu era niciodată preot. Până la sosirea lui Minoret, îşi ascunsese cunoştinţele fără părere de rău; dar poate că-i fu recunoscător doctorului că face apel la ele. Când venise la Nemours, preotul avea o bibliotecă destul de frumoasă şi o rentă de două mii de livre; în 1829 nu mai poseda decât veniturile parohiei, împărţite şi de aproape în întregime, în fiecare an. Cum dădea sfaturi excelente în problemele delicate sau în caz de nenorocire, multe persoane care nu se duceau la biserică să afle acolo mângâiere, luau drumul prezbiteriului ca să caute acolo un sfat. Pentru a desăvârşi acest portret moral e de ajuns o mică relatare. Unii ţărani, e drept, mai rar, dar, în orice caz, nişte oameni răi, spuneau că sunt urmăriţi de fisc sau puneau să fie urmăriţi în mod fictiv, spre a stimula mila abatelui Chaperon. Îşi minţeau soţiile care, văzându-şi casa ameninţată cu exproprierea şi vitele sechestrate, îl înşelau pe bietul preot cu

lacrimile lor nevinovate; el le găsea atunci cele şapte sau opt sute de franci ceruţi cu care ţăranul cumpăra o bucată de pământ. Când nişte epitropi, oameni mai cuvioşi, îi dezvăluiră abatelui Chaperon înşelătoria, rugându-l ea altădată să le ceară părerea spre a nu mai fi victima cupidităţii, el le spuse: – Poate că ţăranii ăştia ar fi făcut fapte condamnabile ca să dobândească bucata aceea de pământ; nu înseamnă oare să faci bine, fie şi împiedicându-i pe alţii să facă rău?

Probabil că unii cititori ar dori să afle schiţat aici portretul acestui om, remarcabil şi prin faptul că ştiinţele şi literele nu-i alteraseră câtuşi de puţin inima sau mintea. La şaizeci de ani, abalele Chaperon avea părul complet alb, atât de mult purtase povara suferinţelor altora şi în atare măsură fusese încercat de evenimentele din timpul Revoluţiei. Închis în două rânduri pentru că refuzase să depună jurământul, de două ori rostise – ca să folosim expresia lui – rugăciunea *In manus*[114]. Era de talie mijlocie, nici gras, nici slab. Chipul său plin de zbârcituri foarte adânci, palid, reţinea privirile în primul rând prin trăsăturile sale liniştite şi prin puritatea contururilor care păreau înconjurate de lumină. Faţa unui om virtuos are ceva radios. Ochii căprui, cu pupilele pline de viaţă, însufleţeau acest chip cu trăsături neregulate, cu o frunte lată. Privirea sa avea asupra celorlalţi o putere deosebită, explicabilă printr-o bunătate care nu excludea forţa. Arcadele ochilor formau parcă două bolţi umbrite de sprâncene groase, încărunţite, care nu te înfricoşau. Cum îi lipseau mulţi dinţi, gura îi era deformată şi obrajii scofâlciţi; această schimbare a gurii nu era, totuşi, lipsită de graţie şi ridurile sale, pline de blândeţe, păreau că îţi surâd. Deşi nu suferea de gută, avea picioarele atât de sensibile, mergea atât de greu încât, în orice anotimp, purta pantofi din piele de viţel. Moda pantalonilor lungi nu i se părea potrivită unui preot, aşa că se îmbrăca întotdeauna

cu pantaloni de postav până sub genunchi, şi cu ciorapi groşi de lână neagră, împletiţi de îngrijitoarea lui. Nu ieşea niciodată în sutană, ci într-o redingotă cafenie şi continua să păstreze tricornul, purtat cu mult curaj chiar în zilele cele mai grele din trecut. Bătrânul acesta nobil şi frumos, al cărui chip era înfrumuseţat de seninătatea unui suflet fără prihană, avea să aibă o atât de mare influenţă asupra faptelor şi oamenilor din povestirea de faţă încât era necesar să pornim de la sursa autorităţii sale.

Minoret primea trei ziare: unul liberal, unul ministerial, unul ultraregalist[115], câteva publicaţii periodice precum şi ziare cu caracter ştiinţific, ale căror colecţii îi sporeau biblioteca. Ziarele, relaţiile cu enciclopedişti şi cărţile constituiră tot atâtea motive de atracţie pentru un fost căpitan din regimentul Royal-Suédois, domnul de Jordy[116], un gentilom adept al lui Voltaire, un holtei tomnatic care îşi ducea viaţa cu ajutorul unei pensii de o mie şase sute de franci şi a unei rente viagere. După ce citise *gazetele*, mai multe zile la rând, prin intermediul preotului, domnul de Jordy găsi potrivit să se ducă să-i mulţumească doctorului. Chiar de la prima vizită bătrânul căpitan, fost profesor la Şcoala Militară, îl cuceri pe bătrânul medic, care se şi grăbi să-i întoarcă vizita. Domnul de Jordy, un om mic de statură, slab şi uscăţiv, dar cu sângele clocotind în vine, în ciuda chipului său foarte palid, îţi atrăgea privirile, în primul rând, prin fruntea sa frumoasă aidoma celei a lui Carol al XII-lea[117], deasupra căreia îşi purta părul tuns scurt ca şi regele soldat. Ochii săi albaştri, care te-ar fi făcut să spui: „Dragostea a lăsat urme pe aici”, nişte ochi nespus de trişti, impresionau de la prima privire, întrezărindu-se în ei amintiri pe care le ţinea, de altminteri, atât de tăinuite încât niciodată prietenii săi nu putură surprinde nici vreo aluzie la viaţa lui trecută, nici vreuna dintre acele exclamaţii pe care ţi le smulge o asemănare între

nenorociri. Îşi ascundea taina dureroasa a trecutului sub o veselie filosofică; însă, atunci când se credea singur, gesturile sale, amorţite de o încetineală mai curând calculată decât senilă, vădeau gânduri de o tristeţe statornică: iată de ce abatele Chaperon îl numise „creştinul fără să ştie". Purta întotdeauna haine de postav albastru: ţinuta lui uşor băţoasă ca şi îmbrăcămintea trădau vechile deprinderi impuse de disciplina militară. Glasul lui dulce şi armonios mişca sufletul. Mâinile sale frumoase, chipul care îl amintea pe cel al contelui d'Artois[118], arătând totodată şi cât de fermecător fusese în tinereţe, făceau ca misterul vieţii sale să pară şi mai de nepătruns. Te întrebai, fără să vrei, ce nenorocire putuse să lovească frumuseţea, curajul, graţia, cultura şi cele mai de preţ calităţi ale inimii, reunite cândva în această fiinţă. Domnul de Jordy tresărea cum auzea numele lui Robespierre[119]. Priza mult tutun şi, lucru ciudat, renunţă la acest obicei de dragul micuţei Ursule care, din cauza mirosului, se îndepărta de el. De cum o cunoscu pe fetiţă, căpitanul se uită îndelung la ea cu priviri aproape pătimaşe. Îi plăceau atât de mult jocurile ei, se interesa în aşa măsură de ea încât această afecţiune strânse şi mai mult legăturile dintre el şi doctor, care nu îndrăzni însă niciodată să-i spună: – „Şi dumneata ţi-ai pierdut copiii?" Sunt pe lume şi oameni din aceştia, buni şi răbdători ca el, care trec prin viaţă cu un gând amar în inimă şi cu un surâs blând şi dureros pe buze, ducând cu ei explicaţia enigmei fără a lăsa pe cineva să o afle, din mândrie, din dispreţ, ca să se răzbune, poate, neavând pe nimeni altcineva care să-i mângâie şi căruia să i se destăinuie decât pe Dumnezeu. În Nemours, unde venise, ca şi doctorul, să moară liniştit, domnul de Jordy îi întâlnea doar pe preot, oricând la dispoziţia enoriaşilor săi, şi pe doamna de Portenduère, care se culca la nouă seara. Aşa că, renunţând să mai lupte, se culca şi el devreme, în ciuda gândurilor

care îi chinuiau. A fost, deci, un mare noroc şi pentru medic şi pentru căpitan să întâlnească pe cineva care cunoscuse aceeaşi lume, vorbea aceeaşi limbă, cu care se puteau schimba tot soiul de idei şi care se culca târziu. După o primă seară petrecută împreună, domnul de Jordy, abatele Chaperon şi Minoret se simţiră atât de minunat încât preotul şi militarul reveniră în fiecare seară la ora nouă, atunci când Ursule adormise şi bătrânul era liber. Toţi trei vegheau până la miezul nopţii sau, uneori, până la ora unu.

În curând acest trio deveni un cvartet. Un alt om, ce cunoştea viaţa şi care datora practicii proceselor indulgenţa, ştiinţa, bogăţia ţie observaţii, fineţea, darul de a vorbi, pe care militarul, medicul şi preotul le dobândiseră prin contactul lor cu sufletele, bolile şi învăţământul, judecătorul de pace întrezări desfătarea acestor seri şi căută societatea doctorului. Înainte de a fi judecător de pace la Nemours, domnul Bongrand fusese, timp de zece ani, avocat, cu procedura la Melun, unde pleda el însuşi, conform obiceiului în oraşele în care nu exista barou. Văduv la patruzeci şi cinci de ani, se simţea încă un om prea activ ca să nu mai facă nimic: solicitase, deci, postul vacant de la Judecătoria de Pace din Nemours, câteva luni înainte de instalarea doctorului. Ministrul de justiţie este întotdeauna bucuros să găsească oameni cu experienţă şi mai ales oameni cu stare, ca să exercite aceasta importantă magistratură. Domnul Bongrand ducea o viaţă modestă la Nemours, cu cei o mie cinci sute de franci pe care îi câştiga aici, putând astfel să-şi consacre veniturile fiului său, care învăţa dreptul la Paris, studiind şi procedura la celebrul avocat Derville[120]. Domnul Bongrand semăna destul de bine cu un bătrân şef de serviciu pensionar: avea acel chip mai curând îngălbenit decât palid pe care procesele, decepţiile, dezgustul au lăsat urme, încreţit de gânduri ca şi de permanentele contracţii

familiare oamenilor obligaţi să nu spună totul; dar el era adeseori iluminat de surâsurile caracteristice acelor oameni care, rând pe rând, cred totul sau nu cred nimic, sunt obişnuiţi să vadă şi să audă totul fără să se mire, să pătrundă în prăpăstiile pe care interesul le deschide în adâncul inimilor. Sub părul mai mult decolorat decât alb, care se ondula înspre ceafă, avea o frunte de om ager la minte, a cărei culoare gălbuie se armoniza cu şuviţele părului său rar. Faţa lui micuţă îl făcea să semene şi mai bine cu o vulpe, deoarece avea nasul scurt şi ascuţit. Din gura lui mare, ca aceea a unor oratori în adevăraţi, ţâşneau scântei albe care făceau conversaţia atât de odioasă încât Goupil spunea cu răutate: „Ai nevoie, de o umbrelă ca să-l asculţi” Sau: „Plouă cu judecăţi la Judecătoria de Pace” Ochii lui păreau vioi în spatele ochelarilor; dacă îi scotea însă, privirea ştearsă părea cea a unui prostănac. Deşi era vesel din fire, aproape jovial chiar, prin ţinuta lui îşi dădea puţin cam prea mult aerul unui om important, îşi ţinea aproape întotdeauna mâinile în buzunarele pantalonilor şi nu le scotea decât pentru a-şi potrivi mai bine ochelarii printr-un gest aproape ironic care îţi vestea o observaţie subtilă sau vreun argument fără replică. Gesturile, locvacitatea, aerele lui pretenţioase dar nevinovate îl trădau pe fostul avocat de provincie; aceste defecte minore nu existau însă decât la suprafaţă; el le răscumpără printr-o bonomie dobândită, pe care un moralist riguros ar numi-o o înclinaţie naturală spre superioritate. Amintea puţin de o vulpe şi trecea şi drept un om foarte şiret, nefiind lipsit de probitate. Şiretenia era consecinţa perspicacităţii sale. Dar nu sunt oare consideraţi şireţi oamenii care prevăd un rezultat şi se apără de cursele ce le-au fost întinse? Judecătorului de pace îi plăcea whist-ul, joc pe care căpitanul şi doctorul îl ştiau şi pe care preotul îl învăţă repede.

Această mică societate îşi crea o oază în salonul lui Minoret. Medicul din Nemours, care nu era lipsit nici de cultură, nici de bună-creştere, şi care cinstea în persoana lui Minoret una dintre personalităţile medicinii, fu şi el primit aici; dar ocupaţiile, oboseala, care îl obligau să se culce devreme pentru a se scula în zori îl împiedicară să vină tot atât de des ca cei trei prieteni ai doctorului. Întrunirea acestor cinci fiinţe superioare, singurele din Nemours care aveau cunoştinţe destul de universale ca să se poată înţelege, explică repulsia bătrânului Minoret faţă de moştenitorii săi: avea să le lase averea, în schimb nu putea de fel să-i accepte în preajma sa. Fie că înţeleseră această nuanţă, fie ca fură liniştiţi de loialitatea, de binefacerile unchiului, stăpânul poştei, grefierul şi perceptorul încetară, spre marea sa bucurie, să-l mai viziteze. Astfel încât şapte sau opt luni după instalarea doctorului la Nemours, cei patru vârstnici jucători de whist şi de table formară o societate unită, exclusivă, şi care fu pentru ei ca o frăţie tomnatecă, nesperată, ale cărei bucurii fură cu atât mai apreciate. Familia aceasta de spirite alese găsi în Ursule, un copil adoptat de fiecare dintre membrii ei după gusturile sale: preotul se gândea la suflet, judecătorul de pace deveni curatorul ei, militarul intenţiona să-i devină preceptor; iar cât despre Minoret, el era, în acelaşi timp, tată, mamă şi doctor.

După ce se obişnui cu atmosfera din Nemours, bătrânul îşi luă anumite obiceiuri şi îşi orândui viaţa după tipicul oricărui orăşel din provincie. Din cauza Ursulei, dimineaţa nu primea pe nimeni, nu invita pe nimeni la dejun; prietenii săi puteau veni pe la şase după amiaza rămânând la el până la miezul nopţii. Primii sosiţi găseau jurnalele pe masa din salon şi le citeau în aşteptarea celorlalţi sau, alteori, porneau în întâmpinarea doctorului dacă era la plimbare. Aceste obiceiuri liniştite n-au fost pentru acest om de lume numai o necesitate a

bătrâneţii, ci şi un calcul înţelept şi profund pentru ca fericirea să nu-i fie tulburată nici de curiozitatea neliniştită a moştenitorilor săi, nici de flecărelile orăşelelor de provincie. Nu voia să-i acorde nimic schimbătoarei zeiţe care e opinia publică, a cărei tiranie, una dintre nenorocirile Franţei, avea să se instaureze şi să facă din ţara noastră una şi aceeaşi provincie. Iată de ce, de îndată ce fetiţa fu înţărcată şi începu să umble, doctorul îi dădu drumul bucătăresei recomandate de nepoata lui, doamna Minoret-Levrault, fiindcă descoperise că ea o ţinea la curent pe soţia stăpânului poştei cu tot ce se petrecea în casă.

Doica micii Ursule, văduva unui biet muncitor fără alt nume decât cel de botez şi care venea de la Bougival[121], îşi pierduse ultimul copil la şase luni, atunci când doctorul, ştiind că-i o femeie bună şi cinstită, o luă drept doică, impresionat de nefericirea ei. Fără nicio avere, venită din Bresse unde familia ei trăia în mizerie, Antoinette Patris, văduva lui Pierre zis din Bougival, se ataşă în mod firesc de Ursule, aşa cum se leagă sufleteşte mamele de copilaşii pe care îi alăptează. Această oarbă dragoste maternă se completă cu devotamentul ei faţă de doctor. Cunoscând intenţiile acestuia, Antoinette învăţă, pe ascuns, să gătească, deveni mai îngrijită, pricepută, şi ţinu seama de obiceiurile bătrânului. Avu o grijă meticuloasă pentru mobile şi pentru locuinţă, într-un cuvânt fu neobosită. Doctorul nu voia numai ca viaţa lui particulară să fie ascunsă privirilor ci avea şi motive pentru ca moştenitorii săi să nu fie la curent cu afacerile sale. Din al doilea an al instalării lui la Nemours nu se mai afla, deci, în locuinţa sa decât Bougival, pe a cărei discreţie absolută puţea conta; el îşi ascunse adevăratele motive sub acela atotputernic al economiei. Spre marea bucurie a moştenitorilor deveni avar. Fără ipocrizie şi prin simpla influenţă a grijii şi a devotamentului sau, Bougival, în vârstă de

patruzeci şi trei de ani atunci când începe drama despre care va fi vorba, era îngrijitoarea doctorului şi protejata sa, pivotul pe care se sprijinea totul în casă, într-un cuvânt, o femeie de încredere. Fusese numită Bougival din cauza imposibilităţii de a-i da persoanei sale prenumele de Antoinette, căci e un fapt cunoscut, numele şi figurile ascultă de legile armoniei[122].

Zgârcenia doctorului nu era o vorbă goală, dar ea avea un scop. Din 1817, el renunţă la două ziare şi îşi încetă abonamente la publicaţiile periodice. Cheltuielile sale – tot orăşelul putu să-şi dea seama de asta – nu depăşiră o mie opt sute de franci pe an. Ca mai toii bătrânii nu avea aproape deloc nevoie să-şi cumpere lenjerie, pantofi sau haine. La fiecare şase luni se ducea la Paris, fără îndoială pentru a-şi încasa şi a-şi plasa veniturile. În cincisprezece ani nu suflă o vorbă despre afacerile sale. Nu avu încredere în Bongrand decât după multă vreme; nu-i încredinţă proiectele sale decât după Revoluţia de la 1830. Acestea erau singurele fapte din viaţa doctorului cunoscute pe atunci de burghezie şi de moştenitorii săi. Cât priveşte părerile sale politice, cum pentru casă nu plătea decât un impozit de o sută de franci[123], nu voia să ştie de nimic şi respingea în egală măsură subscripţiile regaliste şi subscripţiile liberale. Oroarea lui binecunoscută pentru preoţime[124] ca şi deismul lui apreciau atât de puţin manifestările exterioare încât dădu afară un comis voiajor trimis de nepotul său Désiré Minoret-Levrault ca să-i propună un *Abate Meslier*[125] şi discursurile generalului Foy[126]. Toleranţa astfel înţeleasă le păru inexplicabilă liberalilor din Nemours.

Cei trei moştenitori colaterali ai doctorului, Minoret- Levrault şi soţia sa, domnul şi doamna Massin-Levrault junior, domnul şi doamna Crémière-Crémière, pe care îi vom numi pur şi simplu Crémière, Massin şi Minoret, dat fiind că

aceste deosebiri între omonime nu sunt necesare decât în Gâlinais; aceste trei familii, prea ocupate ca să-şi creeze un alt cerc, se vedeau aşa cum se văd oamenii în oraşele mici. Stăpânul poştei dădea o masă mare la ziua de naştere a fiului său, un bal în timpul carnavalului, un altul la aniversarea căsătoriei sale, şi invita atunci toată burghezia din Nemours. Şi perceptorul îşi aduna rudele şi prietenii de două ori pe an. Grefierul de la Judecătoria de Pace, prea sărac, spunea el, ca să-şi permită asemenea cheltuieli, trăia modest, într-o casă situată chiar la jumătatea Străzii Mari, şi al cărei parter era închiriat surorii sale, directoare la oficiul poştal, altă binefacere a doctorului. Dar şi în restul anului, aceşti trei moştenitori sau soţiile lor se întâlneau în oraş, la plimbare, dimineaţa la cumpărături, în pragul casei, sau duminica, după slujbă, în piaţă, ca în această clipă: aşa că, în fapt, se vedeau în fiecare, zi. Or, mai ales în ultimii trei ani, vârsta doctorului, zgârcenia şi averea lui permiteau aluzii sau referiri precise relative la succesiune, care ajunseră să circule din om în om şi să-i facă la fel de celebri şi pe doctor şi pe moştenitori. De şase luni încoace, nu trecea o săptămână fără ca prietenii sau vecinii moştenitorilor lui Minoret să nu le vorbească, cu o invidie ascunsă, *de ziua în care, bătrânul închizându-şi ochii*, *i se vor deschide cuferele.*

— Degeaba e medic doctorul Minoret şi se înţelege cu moartea, numai Dumnezeu e veşnic, zicea câte unul.

— Ei aş! o să ne îngroape pe toţi; e mai sănătos ca noi, răspundea cu un aer prefăcut moştenitorul.

— Mă rog, dacă n-o fi vorba de voi, oricum copiii voştri tot o să-l moştenească, doar dacă nu cumva micuţa Ursule…

— N-o să-i lase chiar tot.

Ursule, după previziunile doamnei Massin, era sperietoarea moştenitorilor, un fel de sabie a lui Damocles şi vorba: — Ei, om trăi şi om vedea!

concluzie preferată a doamnei Crémière, spunea destul de limpede că îi doreau mai mult rău decât bine.

Perceptorul şi grefierul, săraci în comparaţie cu stăpânul poştei, evaluaseră adeseori, în conversaţiile lor, moştenirea doctorului. Plimbându-se de-a lungul canalului sau pe drum, se priveau cu un aer jalnic dacă îl vedeau pe unchiul lor apropiindu-se.

— Fără îndoială că şi-a păstrat pentru el vreun elixir de viaţă lungă, glăsuia unul.

— A făcut vreo înţelegere cu dracul, răspundea celălalt.

— Ar trebui să ne avantajeze pe amândoi, că grăsanul de Minoret chiar că n-are nevoie de nimic.

— Ah! Minoret are un băiat care o să-i pape mult bănet!

— La cât socoteşti că se ridică averea doctorului? îl întreba grefierul pe perceptor.

— După doisprezece ani, douăsprezece mii de franci puşi deoparte în fiecare an fac o sută patruzeci şi patru de mii de franci şi dobânzile compuse dau cel puţin o sută de mii de franci; dar, cum probabil e sfătuit de notarul său de la Paris, a făcut afaceri bune, şi cum, până în 1822, probabil că şi-a plasat banii la stat cu dobânzi de opt şi şapte şi jumătate, bătrânul mânuieşte acum aproape patru sute de mii de franci, fără a mai pune la socoteală cele paisprezece mii de livre rentă cu cinci la sută, la o sută şaisprezece astăzi. Dacă ar muri mâine fără a o favoriza pe Ursule, ne-ar lăsa deci şapte până la opt sute de mii de franci, pe lângă casă şi mobilier.

— Ei, bine, o sută de mii lui Minoret, o sută de mii fetiţei fiecăruia dintre noi trei sute: aşa ar fi drept.

— Fi, da! ar fi cum nu se poate mai nimerit.

— Dacă ar face asta, exclamă Massin, mi-aş vinde slujba de grefier, as cumpăra o proprietate,

frumuşică, aş căuta să devin judecător la Fontainebleau şi aş ajunge deputat.

— Eu aş cumpăra o slujbă de agent de schimb, zicea perceptorul.

— Din păcate, fetiţa asta pe care o are alături şi preotul l-au înconjurat atât de îndeaproape că n-avem nicio putere asupra lui.

— La urma urmelor, suntem totuşi foarte siguri că n-o să lase nimic bisericii.

Oricine îşi poate închipui acum în ce stare erau moştenitorii văzându-l pe unchiul lor că se duce la liturghie. Fiecare om arc destulă minte ca să-şi dea seama când îi sunt prejudiciate interesele. Interesul explică agerimea ţăranului ca şi pe cea a diplomatului, şi, în acest domeniu, cel mai nătâng în aparenţă poate fi cel mai puternic. Astfel încât această cumplită judecată: „Dacă micuţa Ursule are puterea să-l aducă pe protectorul ei în sânul Bisericii, va avea şi pe aceea de a-l face să-i lase ei toată averea”, apărea în litere de foc în mintea celui mai mărginit dintre moştenitori. Stăpânul poştei uitase vorbele misterioase din scrisoarea fiului său pentru a alerga în piaţă; căci, dacă doctorul se afla în biserică spre a citi rugăciunile obişnuite din timpul slujbei, însemna ea putea pierde două sute cincizeci de mii de franci. Să spunem lucrurilor pe nume! teama moştenitorilor ţinea de cele mai puternice şi mai legitime sentimente sociale, interesele de familie.

— Ei, bine, domnule Minoret, rosti primarul (fost morar devenit regalist, un Levrault-Crémière), dracul când îmbătrâneşte se face călugăr. Unchiul vostru, aşa zice lumea, e de-ai noştri.

— Mai bine mai târziu decât niciodată, vere, răspunse stăpânul poştei străduindu-se să-şi ascundă supărarea.

— Ce-ar mai râde ăsta dacă am fi traşi pe sfoară! Ar fi în stare să-şi însoare băiatul cu blestemata aia de fată, lua-l-ar dracu’ să-l ia!

exclamă Crémière strângând pumnii şi arătându-l pe primar care se afla la intrarea bisericii.

— Da' pe cine-i supărat moş Crémière? se miră măcelarul din Nemours, un Levrault-Levrault, fiul cel mare. Oare nu se bucură văzând că unchi-su ia calea raiului?

— Cine-ar fi crezut vreodată aşa ceva? spuse grefierul.

— Vezi, omul nu trebuie să zică: „N-am să fac asta niciodată!", răspunse notarul care, zărind grupul de departe, plecă de lângă soţia sa lăsând-o să intre singură în biserică.

— Ia zi, domnule Dionis, rosti Crémière luându-l de braţ pe notar, ce ne sfătuieşti să facem în această situaţie?

— Vă sfătuiesc, rosti notarul adresându-se moştenitorilor, să vă culcaţi şi să vă sculaţi ca de obicei, să vă mâncaţi supa cât e caldă, să vă încălţaţi şi să vă puneţi pălăria pe cap, în sfârşit să vă continuaţi modul de trai exact *ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic*.

— Asta nu-i o alinare, zise Massin aruncându-i o privire complice.

În ciuda faptului că era mic de statură şi rotofei, cu toate că avea obrazul laţ şi turtit, Crémière-Dionis era suplu ca mătasea. Ca să facă avere se asociase în taină cu Massin, căruia îi indica, fără îndoială, ţăranii strâmtoraţi şi bucăţile de pământ bune de înghiţit. Aceşti doi oameni îşi alegeau astfel afacerile, nelăsând să le scape cele profitabile şi îşi împărţeau beneficiile rezultate din camăta ipotecară care întârzie acţiunea ţăranilor asupra pământului, fără s-o oprească. Aşa că Dionis era interesat de succesiunea doctorului mai puţin pentru Minoret, stăpânul poştei şi pentru Crémière, perceptorul, cât pentru prietenul său grefierul. Partea ce i-ar fi revenit lui Massin avea să sporească, mai devreme sau mai târziu, capitalurile cu care operau în canton cei doi asociaţi.

— O să căutăm să aflăm prin domnul Bongrand de unde porneşte toată treaba asta, răspunse notarul cu glas scăzut, avertizându-l pe Massin sa nu scoată nicio vorbă.

— Da’ ce faci aici, Minoret? strigă deodată o femeie micuţă care se repezi înspre grupul în mijlocul căruia stăpânul poştei se zărea ca un turn. Nu ştii unde e Désiré şi pierzi vremea stând aici de vorbă când eu te credeam pe cal! Bună ziua, doamnelor şi domnilor.

Femeia aceasta firavă, palidă şi blondă, îmbrăcată cu o rochie din ţesătură de bumbac albă cu flori mari, cafenii, purtând pe cap o bonetă garnisită cu dantele şi, pe umerii plaţi, un şal mic verde, era soţia stăpânului poştei. Şi surugiii cei mai necioplţi, şi servitorii, şi căruţaşii, toţi îi ştiau de frică; ea ştia rostul banilor, ea ţinea registrele şi ducea toată casa punându-i pe toţi pe două rânduri – după cum ziceau vecinii. Ca orice gospodină, nu purta nicio bijuterie. Nu-i plăceau, după expresia ei, nici tinichelele, nici zorzoanele; preţuia lucrurile trainice şi, cu toate că era zi de sărbătoare, purta şorţul ei negru în ale cărui buzunare zornăia un şirag de chei. Vocea ei stridentă spărgea timpanele. Deşi avea ochii de un albastru dulce, privirea ei aspră se potrivea de minune cu buzele subţiri ale unei guri strânse, cu o frunte înalta, bombată, foarte autoritară. Privirea era vioaie dar şi mai vioaie erau gesturile şi vorbele. Zélie, nevoită să aibă voinţă pentru doi, avusese întotdeauna pentru trei, spunea Goupil, care observă domnia succesivă a trei tineri surugii cu ţinuta îngrijită, căpătuiţi de Zélie, fiecare după şapte ani de slujbă. Iată de ce şugubăţul de secretar îi numea: Surugiu I, Surugiu al II-lea şi Surugiu al III-lea. Dar influenţa foarte mică a acestor tineri în casă şi purtarea lor foarte ascultătoare dovedeau că Zélie se interesase pur şi simplu de nişte elemente bune.

— Ei, bine, lui Zélie îi place zelul, răspundea secretarul celor care comentau aceste fapte.

Bârfelile acestea erau greu de crezut. După naşterea fiului său, pe care îl alăptase fără a se vedea de unde, stăpâna poştei nu avu alt gând decât să-şi mărească averea şi se consacră, neobosită, conducerii imensului stabiliment. Era imposibil să furi un snop de paie sau câteva duble de ovăz, să o încurci pe Zélie în socotelile cele mai complicate, deşi scria ca o pisică şi toate cunoştinţele ei de aritmetică se rezumau la adunare şi la scădere. Nu ieşea din casă decât pentru ca să-şi măsoare pajiştile cu fân şi cu otavă sau lanurile de ovăz; apoi când venea vremea recoltei îşi trimitea bărbatul şi surugiii ca sa facă snopi spunându-le dinainte, cu o aproximaţie de o sută de livre, cantitatea pe care trebuia s-o dea cutare sau cutare pajişte. Deşi era sufletul acestui trup masiv numit Minoret-Levrault, pe care îl ducea de nasul lui ridicat atât de stupid, că încerca acele nelinişti pe care le simt întotdeauna, mai mult sau mai puţin, îmblânzitorii de fiare sălbatice. Aşa că se înfuria foarte des, înainte s-o facă el, şi surugiii ştiau, după cum îi certa Minoret, când fusese el însuşi certat de nevastă-sa, căci mânia ricoşa asupra lor. Soţia lui Minoret era, de altfel, tot atât de iscusită pe cât era de interesată. În tot oraşul, în multe case puteai auzi vorbele: „Ce-ar face Minoret fără nevasta lui?”

— Când o să afli ce ni se întâmplă, răspunse stăpânul din Nemours, o să-ţi ieşi şi tu din sărite.

— Ei bine, ce se întâmplă?

— Ursule l-a dus pe doctor la slujbă.

Pupilele Zéliei Levrault se dilatară, rămase nemişcată o clipă, galbenă de furie, şi apoi zise: – Vreau să văd ca să cred! şi se năpusti în biserica. Slujba ajunsese în clipa înălţării potirului. Favorizată de reculegerea generală, soţia lui Minoret putu deci să privească fiecare rând de scaune şi de bănci, de-a lungul diferitelor capele

laterale până la locul unde era Ursule, lângă care îl zări pe bătrân cu capul gol.

Amintindu-vă de chipurile unor Barbé-Marbois[127], Boissy d'Anglas[128], Morellet, Helvétius, Frédéric cel Mare[129], veţi avea o imagine exacta a capului doctorului Minoret a cărui bătrâneţe viguroasă se asemăna cu aceea a personajelor celebre amintite. Aceste capete, parcă dăltuite de acelaşi sculptor, pentru că sunt potrivite pentru a servi de model unor medalii, oferă un profil sever şi aproape puritan, o culoare rece, o judecată matematică, o oarecare îngustime a chipului care pare parcă presat, nişte ochi fini, guri serioase, ceva aristocratic, mai puţin în privinţa sentimentelor cât în moravuri, mai mult în domeniul ideilor decât al caracterului. Toţi au frunţi înalte, dar care sunt teşite în partea de sus, fapt ce trădează o înclinare spre materialism. Veţi regăsi aceste principale caracteristici ale capului şi aceste expresii ale feţei în portretele tuturor enciclopediştilor, ale oratorilor girondini[130], ale oamenilor din acea vreme ale căror credinţe religioase au fost ca şi inexistente, care îşi ziceau deişti şi erau, de fapt, aţei. Deistul este un ateu sub beneficiu de inventar[131]. Bătrânul Minoret avea, deci, o frunte asemănătoare dar brăzdată de riduri, şi care redobândea un soi de naivitate datorită felului în care părul său argintiu, adus spre spate ca cel al unei femei când se piaptănă, se răsucea în bucle uşoare ca nişte fulgi pe haina lui neagră, deoarece, cu încăpăţânare, continua să poarte, ca în tinereţe, ciorapi de mătase neagră, pantofi cu catarame de aur, pantaloni până la genunchi de mătase uni, vestă albă şi panglică de mătase neagră, haină neagră cu rozeta de ofiţer al Legiunii de onoare. Acest cap cu trăsături atât de bine marcate, a cărui culoare albă, rece, părea încălzită de nuanţele gălbui datorate bătrâneţii, era învăluit de lumina revărsată de o fereastră. În clipa în care

stăpâna poştei intră în biserică, doctorul îşi înălţase spre altar ochii săi albaştri cu pleoape trandafirii şi contururi blânde: o nouă credinţa le dădea o expresie nouă. Ochelarii săi însemnau în cartea de rugăciuni locul unde se oprise. Cu braţele încrucişate pe piept, acest bătrân înalt şi uscăţiv, ce stătea în picioare, într-o atitudine care exprima atotputerea inteligenţei şi caracterul neclintit al credinţei sale, continua să se uite la altar cu o privire plină de umilinţă, şi pe care o întinerea speranţa, fără a voi să-şi plece ochii spre soţia nepotului său, instalată aproape în faţa lui ca pentru a-i reproşa această revenire în sânul bisericii.

Văzând că toate capelele se întorc spre ea, Zélie se grăbi să iasă, şi se întoarse în piaţă mai puţin grăbită decât atunci când intrase în biserică; conta pe această succesiune şi succesiunea începea să fie pusă sub semnul întrebării. Îi găsi pe grefier, pe perceptor şi pe soţiile lor şi mai consternaţi decât mai înainte: Goupil simţise o adevărată plăcere să-i chinuie.

— Nu aici în piaţă şi nici în faţa întregului oraş o să putem vorbi despre treburile noastre, zise stăpâna poştei, haideţi la mine acasă. Şi prezenţa dumneavoastră o să fie binevenită, domnule Dionis, i se adresă ea notarului.

Vestea despre dezmoştenirea probabilă a celor din familiile Massin şi Crémière, a stăpânului poştei avea să se răspândească în toată regiunea.

În clipa în care moştenitorii şi notarul voiau să traverseze piaţa ca s-o urmeze pe Zélie, huruitul diligenţei care sosea în goana mare la biroul poştei, aflat la câţiva paşi de biserică, în partea de sus a Străzii Mari, făcu un zgomot nemaipomenit.

— Poftim! sunt la fel ca tine, Minoret, l-am uitat pe Désiré, zise Zélie. Hai să-l întâmpinăm; e ca şi avocat, şi e vorba despre lucruri care, la drept vorbind, îl cam privesc şi pe el.

Sosirea unei diligenţe este întotdeauna o distracţie; dar, atunci când ea a întârziat, oricine se aşteaptă la evenimente mai deosebite; aşa că mulţimea se îndreptă spre Ducler.

— Uite-l pe Désiré! strigară toţi cei de faţă.

Apariţia lui Désiré, tiran al Nemoursului dar şi om de viaţă, provoca întotdeauna agitaţie în oraş. Iubit de cei tineri, faţă de care se arăta generos, el îi stimula prin prezenţa sa; dar distracţiile sale erau atât de temute încât nu puţine fură familiile care să se bucure văzând că-şi face studiile şi că urmează dreptul la Paris. Désiré Minoret, un tânăr subţirel, delicat şi blond, ca şi maică-sa, de la care luase ochii albaştri şi tenul palid, surâse mulţimii de la fereastra portierei şi coborî sprinten ea să-şi îmbrăţişeze mama. Un portret rapid al acestui băiat ne va lămuri de ce era atât de măgulită Zélie văzându-l.

Studentul purta cizme fine, pantaloni albi de stofă englezească având sub tălpi câte o curea de piele lăcuită, o cravată elegantă bine potrivită, bogat înnodată, o vestă „fantezie” foarte frumoasă, şi, în buzunarul vestei, un ceas plat cu lanţul atârnând, în sfârşit, o redingotă scurtă din postav albastru şi o pălărie gri; dar parvenitul se trăda prin nasturii de aur de la vesta şi prin inelul pus peste mănuşile din şevro de culoare liliachie. Avea şi un baston cu măciulie de aur cizelat.

— O să-ţi pierzi ceasul, îi spuse maică-sa sărutându-l.

— Anume l-am pus aşa, răspunse el lăsându-se îmbrăţişat de tatăl său.

— Ei bine, vere, o să te vedem curând avocat? zise Massin.

— O să depun jurământ la deschiderea anului judecătoresc, spuse Désiré răspunzând saluturilor prieteneşti care porneau din mulţime.

— Carevasăzică o să ne distrăm, rosti Goupil apucându-l de mână.

— Aha! aici erai, maimuţă bătrână, îi replică Désiré.

— Tot mai iei licenţa drept teză, după ce-ai luat teza de licenţă, răspunse secretarul, umilit că e tratat atât de familiar în prezenţa unui public atât de numeros.

— Cum asta! Goupil îi zice ce să ia şi ce nu?[132] îl întrebă doamna Crémière pe soţul ei.

— Ştii tot ce am în diligenţă, Cabirolle! îi strigă Désiré bătrânului surugiu cu faţa violacee şi plină de coşuri. Să trimiţi totul la noi acasă.

— Şiroieşte sudoarea pe cai, îi zise Zélie cea aspră lui Cabirolle; ţi-ai pierdut minţile să-i mâni aşa? Eşti mai prost ca ei!

— Dar domnul Désiré voia să sosească cu orice preţ ca să nu vă neliniştiţi…

— Dar dacă n-a avut loc niciun accident, de ce să rişti să-ţi pierzi caii? reluă ea.

Reîntâlnirea prietenilor, cuvintele de bun venit, entuziasmul tinerilor în jurul lui Désiré, toate incidentele acestei sosiri şi relatarea accidentului căruia i se datora întârzierea luară destul de mult timp pentru ca grupul moştenitorilor, la care se alăturase cel al prietenilor, să ajungă în piaţă la sfârşitul slujbei. Printr-o întâmplare, care îşi permite orice, Désiré o văzu pe Ursule în dreptul intrării bisericii în clipa în care trecea, şi rămase pe loc, uluit de frumuseţea ei. Mişcarea tânărului avocat făcu, fireşte, să se oprească şi rudele sale.

Dând braţul naşului său, nevoită să ţină cu mâna dreaptă cartea de rugăciuni şi cu stânga umbrela. Ursule vădea acea graţie înnăscută cu care femeile graţioase se achită de obligaţiile dificile ale frumoasei lor meserii de femeie. Dacă gândirea se reflectă în orice lucru, ne este îngăduit să spunem că ţinuta ei exprima o minunată simplitate. Ursule era îmbrăcată cu o rochie de muselină albă, cu o croială largă, ca un capot, garnisită din loc în loc cu funde albastre. Pelerina, bordată cu o panglică asemănătoare, trecută prin bridele unui tiv lat, şi

încheiată cu funde aidoma celor de pe rochie, lăsa să se zărească frumuseţea corsajului[133]. Gâtul ei, de un alb mat, avea o nuanţă încântătoare scoasă în relief de tot acest albastru, menit să înfrumuseţeze femeile blonde. Cordonul albastru cu capete lungi, ce atârnau libere, marca o talie zveltă, plată[134], care părea suplă, unul dintre farmecele cele mai atrăgătoare ale femeii. Purta pălărie de pai de orez, modest ornată cu panglici de aceeaşi culoare ca cele de pe rochie şi ale cărei şnururi legate sub bărbie scoteau în evidenţă culoarea excesiv de albă a pălăriei, fără a umbri cu nimic pe cea a tenului ei frumos de blondă. De-a lungul obrajilor Ursulei, care se pieptăna ea însăşi, fireşte, *à la Berthe*[135], părul ei fin şi blond era strâns în torsade mari, plate, ale căror cosiţe mici reţineau atenţia prin miile de rotunjimi strălucitoare. Ochii cenuşii, cu privirea dulce şi mândră totodată, se armonizau cu o frunte bine desenată. Delicata nuanţă trandafirie a obrajilor îi însufleţea chipul ale cărui trăsături erau regulate, fără a fi lipsite de strălucire, pentru că natura îi dăduse, în acelaşi timp, printr-un rar privilegiu, şi puritatea liniilor şi expresivitate. Nobleţea sa morală se revela în minunatul acord ce exista între trăsăturile, gesturile şi ţinuta ei, care putea servi drept model încrederii sau Modestiei. Deşi sănătatea ei era excelentă, ea nu se exterioriza grosolan, Ursule având un aer distins. Sub mănuşile de culoare deschisă se ghiceau mâinile frumoase. Picioarele cambrate şi subţiri erau încălţate eu pantofi fini din piele aurie garnisită cu o margine din mătase brună. Cordonul albastru, umflat de un cesuleţ plat şi de o punguliţă albastră cu ciucuri de aur, atrase privirile tuturor femeilor.

— I-a făcut cadou alt ceas! zise doamna Crémière apucându-l de braţ pe soţul ei.

— Cum, asta-i Ursule? strigă Désiré. N-o mai recunoşteam.

— Ei bine, dragul meu unchi, ai produs senzaţie! spuse stăpânul poştei arătând spre toţi cei

din oraş aşezaţi pe două rânduri pe drumul pe care trecea bătrânul, fiecare vrea să te vadă.

— Abatele Chaperon sau domnişoara Ursule, care din ei te-a convertit, unchiule? glăsui Massin cu o slugărnicie făţarnică, salutându-i pe doctor şi pe protejata lui.

— Ursule, răspunse scurt bătrânul, continuându-şi drumul, cu acrul unui om plictisit de cei din jur.

Chiar dacă, în ajun, pe când îşi termina partida de whist cu Ursule, cu medicul din Nemours şi cu Bongrand, la cuvintele bătrânului „Mâine o să mă duc la biserică!", judecătorul de pace n-ar fi răspuns „Moştenitorii dumitale n-o să mai închidă ochii!", doctorului îi era de ajuns să se uite în jur spre a descoperi în agerimea sa şi cu spiritul său pătrunzător starea de spirit a moştenitorilor întipărită pe chipurile lor. Apariţia bruscă a Zéliei în biserică, privirea ei, pe care doctorul o observase, faptul că toţi cei interesaţi se adunaseră în piaţă, ea şi expresia ochilor lor zărind-o pe Ursule, totul vorbea despre o ură de curând reîmprospătată şi despre nişte temeri dezgustătoare.

— Asta dumneavoastră vi se datorează că aveţi *fier* (fler)[136], domnişoară! reluă doamna Crémière intervenind şi ea în discuţie şi făcând o umilă plecăciune. Faceţi uşor minuni.

— Numai Dumnezeu le poate face, doamnă, răspunse Ursule.

— Oh! Socrul meu zicea că Cel de Sus serveşte drept cuvertură multor cai, strigă Minoret-Levrault.

— Gândea ca un geambaş, zise pe un ton aspru doctorul.

— Ei bine, se adresă Minoret soţiei şi fiului său, nu veniţi să-l salutaţi pe unchiu'?

— N-aş putea să mă stăpânesc în faţa acestei ipocrite, exclamă Zélie îndepărtându-se cu fiul ei.

— Ai face bine, unchiule, să nu te duci la biserică fără o mică bonetă de catifea neagră, îl

sfătui doamna Massin pe doctor, e multă umezeală acolo.

— Nicio grijă, nepoată, rosti bătrânul uitându-se la cei care îl însoţeau, cu cât o să adorm mai iute, cu atât o să dansaţi mai repede.

Continua să înainteze, cu Ursule alături, şi se arăta atât de grăbit încât fură lăsaţi singuri.

— De ce le spui cuvinte atât de aspre? Nu-i frumos, îi spuse Ursule scuturându-i braţul ştrengăreşte.

— Înainte de revenirea mea la credinţa religioasă, ca şi după aceea, ura mea împotriva ipocriţilor va fi aceeaşi. Le-am făcut bine tuturor, nu le-am cerut recunoştinţă; dar niciunul dintre oamenii aceştia nu ţi-a trimis măcar o floare de ziua ta, singura pe care o sărbătoresc.

La o distanţă destul de mare de doctor şi de Ursule, doamna de Portenduère înainta cu greutate, copleşită parcă de dureri. Făcea parte din acele femei în vârstă în îmbrăcămintea cărora se regăseşte spiritul secolului trecut, care poartă rochii de culoarea panselei, cu mâneci plate şi având o linie al cărei model nu se vede decât în portretele doamnei Lebrun[137]; au cape scurte din dantelă neagră şi pălării demodate potrivite cu mersul lor încet şi solemn; ai zice că merg tot cu fuste cu crinolină, pe care le simt încă în jurul lor, asemenea celor ce şi-au pierdut un braţ dar sunt gata să mişte mâna pe care n-o mai au; chipurile lor prelungi, palide, cu ochii mari, încercănaţi, cu fruntea veştejită, nu sunt lipsite de o oarecare eleganţă melancolică, în ciuda pieptănăturii cu buclele turtite; îşi acoperă chipul cu dantele vechi care nu mai vor să se răsucească şăgalnic pe lângă obraji; dar purtările şi privirea acestor ruine omeneşti exprimă o extraordinară demnitate. Ochii înroşiţi, înconjuraţi de zbârcituri ai bătrânei doamne arătau limpede că plânsese în timpul slujbei. După mers se vedea că este tulburată, că parcă aşteaptă pe cineva, căci se întoarse la un

moment dat. Or faptul că doamna de Portenduère privise în urma ei era un lucru tot atât de grav ca şi convertirea doctorului Minoret.

— Oare după cine s-o fi uitând doamna de Portenduère? spuse doamna Massin când ajunse lângă moştenitori, care încremeniseră auzind răspunsurile bătrânului.

— Îl caută pe preot, îi lămuri notarul Dionis, lovindu-se cu palma peste frunte ca un om care îşi aminteşte brusc de vreun fapt sau de vreo idee de mult uitată. Ştiu eu cum să aranjăm toată treaba şi succesiunea e salvată! Hai să ne înveselim la masă la doamna Minoret.

E uşor de închipuit cu câtă grabă îl urmară moştenitorii pe notar la poştă. Goupil îl însoţi pe prietenul său, braţ la braţ, şoptindu-i la ureche, cu un surâs oribil: – O să mâncăm crevete[138].

— Parcă mie de asta-mi arde! îi răspunse băiatul de bani gata, dând din umeri; sunt nebun după Florine[139], cea mai divină creatură de pe lume.

— Şi cine-i Florine asta? întrebă Goupil. Ţin prea mult la tine ca să las să te prostească cine ştie ce soi de creatură.

— Florine este pasiunea vestitului Nathan, aşa că iubirea mea nebună n-are nicio speranţă pentru că ea a refuzat categoric să se căsătorească cu mine.

— Fetele nebune la trup au uneori judecata înţeleaptă, zise Goupil.

— Dacă ai vedea-o măcar o dată, n-ai mai folosi expresii din astea, rosti languros Deşire.

— Dacă te-aş vedea ratându-ţi viitorul pentru ceea ce probabil că nu-i decât un capriciu, reluă Goupil cu o înflăcărare care l-ar fi convins, poate, pe Bongrand, aş zdrobi păpuşa asta aşa cum Varney o zdrobeşte pe Amy Robsard; în *Kenilworth!*[140] Soţia ta trebuie să fie din neamul d'Aiglemont, sau din familia du Rouvre[141], ca să

poţi ajunge deputat. Viitorul meu este ipotecat pe al tău, şi n-o să te las să faci prostii.

— Sunt destul de bogat ca sa mă pot mulţumi doar cu fericirea, răspunse Désiré.

— Ei bine, da' ce tot puneţi la cale? îi strigă Zélie lui Goupil, chemându-i pe cei doi prieteni care rămăseseră în mijlocul curţii.

Doctorul dispăru pe strada Bourgeois, şi ajunse tot atât de iute ca un tânăr în casa unde se săvârşise, în timpul săptămânii, ciudatul eveniment care neliniştea tot oraşul Nemours şi care necesită unele explicaţii, pentru ca atât povestea asta cât şi cele spuse de notar moştenitorilor să fie foarte clare.

Socrul doctorului, vestitul clavecinist, mare meşter în fabricarea de instrumente muzicale, Valentin Mirouët, unul dintre cei mai renumiţi organişti ai noştri, murise în 1785, lăsând un fiu natural, rod al bătrâneţii, recunoscut, purtându-i numele, dar care era din cale afară de neserios. Pe patul de moarte nu avusese mângâierea să-l vadă pe acest fiu mult prea răsfăţat. Cântăreţ şi compozitor, Joseph Mirouët, după ce debutase la Théâtre des Italiens sub un alt nume, fugise în Germania cu o tânără. Bătrânul clavecinist îl rugase pe ginerele său să aibă grijă de băiat – căci era într-adevăr talentat – spunându-i, în acelaşi timp, şi că refuzase să se căsătorească cu mama copilului, spre a nu o pune într-o situaţie delicată pe doamna Minoret. Doctorul făgădui să-i dea acestui nenorocit jumătate din succesiunea clavecinistului, al cărui atelier fu cumpărat de Erard[142]. Făcu investigaţii diplomatice spre a-l găsi pe cumnatul său vitreg, Joseph Mirouët; Grimm[143] îi spuse însă, într-o seară, că, după ce se înrolase într-un regiment prusac, artistul dezertase şi, schimbându-şi numele, scăpase de toţi cei care îl căutau. Înzestrat de natură cu o voce seducătoare, o talie zveltă, un chip frumos, şi fiind, mai presus de toate, un compozitor plin de gust şi de vervă,

Joseph Mirouët duse timp de cincisprezece ani acea viaţă de boem pe care berlinezul Hoffmann[144] a descris-o atât de bine. Pe la vreo patruzeci de ani însă ajunse într-o atât de cumplită mizerie încât găsi cu cale, prin 1806, să redevină francez. Se stabili atunci la Hamburg unde se căsători cu fiica unui burghez înstărit, nebună după muzică, şi care se îndrăgosti de artistul a cărui glorie se lăsa mereu aşteptată, şi voi să i se consacre. Dar după cincisprezece ani de nenorociri, Joseph Mirouët nu putu să bea prea mult din vinul belşugului; cu firea lui risipitoare, făcând-o fericită pe soţia sa, îi cheltui, în câţiva ani, toată averea. Mizeria se arătă din nou. Probabil că duseseră o viaţă cu adevărat cumplită, pentru ca Joseph Mirouët să ajungă să se angajeze ca muzicant într-un regiment francez. În 1813, chirurgul-şef al acestui regiment fu izbit de numele de Mirouët şi, cu totul întâmplător, îi scrise doctorului Minoret faţă de care avea unele obligaţii. Răspunsul nu se lăsă aşteptat. În 1814, înainte de capitularea Parisului, Joseph Mirouët îşi găsi un adăpost la Paris, unde soţia sa închise ochii aducând pe lume o fetiţă; doctorul voi ca ea să se numească Ursule, aşa cum o chemase pe soţia sa. Căpitanul de muzică militară nu-i supravieţui mamei, fiind vlăguit, ca şi ea, de boală şi de mizerie. Murind, nefericitul muzician o lăsă pe fiica sa în grija doctorului, care îi servi drept naş, în ciuda repulsiei ce-o simţea faţă de ceea ce el numea mascaradele bisericeşti.

După ce văzuse cum îi mureau copiii rând pe rând în urma unor avorturi, a unor naşteri grele sau răpuşi în primul lor an de viaţă, doctorul aşteptase rezultatul unei ultime experienţe. Când o femeie plăpândă, nervoasă, delicată, avortează la primul copil, nu arareori se întâmplă ca ea să aibă în timpul sarcinii şi al naşterii o comportare asemănătoare celei avute de Ursule Mirouët, cu toate îngrijirile, supravegherea şi ştiinţa soţului său. Bietul om avusese adeseori mustrări de cuget

din cauza dorinţei lor stăruitoare de a avea copii. Ultimul, zămislit după o pauză de doi ani, murise în 1792, victimă a stării nervoase a mamei sale, dacă-i ascultăm pe fiziologii care cred că, în fenomenul inexplicabil al procreaţiei, copilul ţine de tată prin sânge şi de mamă prin sistemul nervos. Nevoit să renunţe la bucuriile celui mai puternic sentiment din câte resimţise, doctorul găsi în binefaceri o revanşă a paternităţii sale neîmplinite. În timpul vieţii conjugale, atât de cumplit de tulburată, doctorul dorise, mai presus de orice, o fetiţă blondă, una dintre acele flori care aduc fericirea într-un cămin; primi deci, cu bucurie, legatul lui Joseph Mirouët şi reportă asupra micii orfane speranţele viselor sale spulberate. Timp de doi ani veghe, aşa cum făcuse Caton odinioară pentru Pompei[145], la cele mai mărunte detalii ale vieţii Ursulei; nu voia ca doica sa să o alăpteze, să o scoale sau s-o culce decât în prezenţa lui. Experienţa, ştiinţa sa, totul fu pus în slujba acestui copil. După ce resimţise durerile, teama alternând cu nădejdea, suferinţele şi bucuriile unei mame, avu fericirea să descopere în fel iţa nemţoaicei blonde şi a artistului francez o viaţă viguroasă, o sensibilitate profundă. Fericit, bătrânul urmări cu suflet de mamă creşterea părului blond, mai întâi puf, apoi mătase, pe urmă fire subţiri şi fine, atât de mângâietoare sub degetele care le dezmierdau. Săruta adeseori picioruşele goale ale căror degete, acoperite de o piele subţire sub care se vede cum circulă sângele, seamănă cu nişte boboci de trandafiri. Era nebun de dragul fetiţei. Când ea încerca să vorbească sau când îşi oprea ochii ei frumoşi, albaştri[146], atât de blânzi, asupra lucrurilor din preajmă, aruncând asupra lor acea privire visătoare ce pare a fi zorile cugetării şi care se termina printr-un hohot de râs, doctorul stătea ceasuri întregi în faţa ei, căutând, împreună cu Jordy, cauzele – simple capricii pentru atâţia alţii – celor mai mici fenomene din această încântătoare

epocă a vieţii când copilul este, în acelaşi timp, floare şi fruct, inteligenţă nedesluşită, mişcare perpetuă, dorinţă nestăvilită. Frumuseţea, blândeţea Ursulei o făceau atât de dragă doctorului încât ar fi vrut să schimbe pentru ea legile firii: îi spuse uneori bătrânului Jordy, atunci când îi crescură dinţii fetiţei, că simte că îl dor şi pe el gingiile. Când bătrânii iubesc copiii, dragostea lor nu cunoaşte limite, îi adoră. Renunţă la tabieturi, de dragul acestor fiinţe mici şi, tot pentru ele, îşi amintesc tot trecutul lor. Experienţa, indulgenţa, răbdarea, toate aceste lucruri dobândite de-a lungul unei existenţe, comoara aceasta strânsă cu atâta trudă, o dăruiesc vieţii tinere ce le dă senzaţia ca întineresc ei înşişi, şi înlocuiesc astfel maternitatea prin inteligenţă. Înţelepciunea lor, mereu trează, valorează cât intuiţia unei mame; îşi aduc aminte de anumite gesturi gingaşe pe care ea le face fără să se gândească şi ei le repetă, comportându-se cu o sensibilitate mereu sporită, fără îndoială, în faţa acestor fiinţe atât de plăpânde. Încetineala gesturilor lor înlocuieşte duioşia maternă. În sfârşit, ca şi la copii, pentru ei viaţa se reduce la lucruri simple; iar dacă sentimentul o înrobeşte pe mamă, detaşarea de orice pasiune şi lipsa de interes pentru tot ce-l înconjoară permit bătrânului să se dăruiască în întregime. Aşa că nu arareori poţi vedea copii înţelegându-se bine cu oamenii în vârstă. Bătrânul militar, bătrânul preot, bătrânul doctor, fericiţi de alintul şi cochetăriile Ursulei, nu oboseau niciodată când era vorba să-i răspundă la întrebări sau să se joace cu ea. Departe de a-i enerva, vioiciunea fetiţei îi fermeca, aşa că îi îndeplineau toate dorinţele făcând din orice lucru un prilej de învăţăminte. Ursule crescu astfel înconjurată de persoane în vârstă care îi surâdeau şi care erau faţă de ea tot atât de atente şi de prevăzătoare ca nişte mame adevărate. Datorită acestei educaţii înţelepte, sufletul Ursulei se dezvoltă într-o ambianţă care i se potrivea.

Această plantă rară dădu peste pământul nimerit, sorbi elementele adevăratei sale vieţi şi se încălzi la razele îmbelşugate ale soarelui său.

— În ce religie o s-o creşti pe fetiţă? îl întrebă abatele Chaperon pe Minoret când Ursule împlini şase ani.

— În religia dumitale, răspunse doctorul.

Ateu precum domnul de Wolmar din *Noua Heloiză*[147], el nu îşi recunoscu dreptul de a o priva pe Ursule de avantajele oferite de religia catolică. Doctorul, care stătea pe o bancă sub fereastra camerei chinezeşti, simţi cum mâna preotului o strânge pe a sa.

— Da, părinte, ori de câte ori îmi va vorbi de Dumnezeu o s-o trimit la prietenul ei *Sapron*[148], spuse el imitând vorbirea copilărească a Ursulei. Vreau să văd dacă sentimentul religios este înnăscut. De aceea n-am făcut nimic nici pentru, nici împotriva pornirilor acestui suflet tânăr; dar în inima mea te-am şi numit părintele ei spiritual.

— Dumnezeu va ţine seama de asta, sper, răspunse abatele Chaperon lovindu-şi uşor palmele şi ridicând mâinile spre ceruri ca şi cum ar fi rostit în minte o scurtă rugăciune.

Astfel, de la vârsta de şase ani, mica orfană intră sub tutela religioasă a preotului, după ce intrase deja sub cea a bunului său prieten Jordy.

Căpitanul, odinioară profesor într-una dintre vechile şcoli militare, interesat de gramatică şi de deosebirile dintre limbile europene, studiase problema unui limbaj universal. Acest om învăţat, cu multă răbdare, ca toţi dascălii bătrâni, se simţi foarte bucuros s-o înveţe pe Ursule să citească şi să scrie predându-i limba franceză şi câteva noţiuni de matematică pe care era necesar să le cunoască. Cum biblioteca doctorului cuprindea foarte multe cărţi, el le alese pe acelea care puteau fi citite de un copil, distrându-l şi instruindu-l totodată. Militarul şi preotul lăsară această inteligenţă să se îmbogăţească nestingherit, în

deplină libertate, tot astfel precum doctorul îi lăsa trupul să crească în voie. Ursule învăţa jucându-se. Religia cuprindea putinţa de a cugeta. Dezvoltându-şi minunat firea pe care aceşti trei prudenţi educatori o îndreptară spre sfere neprihănite, Ursule înclină mai mult spre sentimente decât spre datorie şi urmă ca regulă de conduită mai curând vocea conştiinţei decât legea socială. Pentru Ursule, frumuseţea sentimentelor şi a faptelor trebuia să fie spontană: judecata urma să confirme avântul inimii. Era hărăzită să facă bine socotind acest lucru o plăcere, şi nu o obligaţie. E o nuanţă caracteristică educaţiei creştine. Aceste principii, cu totul deosebite de cele pe care trebuie să le înveţe un bărbat, se potriveau unei femei, geniul şi conştiinţa unui cămin, întrupare a eleganţei tainice a vieţii casnice, în sfârşit aproape o regină în sânul unei familii. Toţi trei procedară la fel cu fetiţa. Nu se dădeau înapoi în faţa îndrăznelii pornite din nevinovăţia ei, ci îi explicau Ursulei rostul lucrurilor şi căile cunoaşterii, transmiţându-i numai idei juste[149]. Când, întrebând câte ceva despre un fir de iarbă, o floare sau o stea, ea îşi îndrepta cugetul către Dumnezeu, profesorul şi doctorul îi spuneau că numai preotul putea să-i dea un răspuns. Niciunul dintre ei nu încălca domeniul celorlalţi. Naşul se ocupa de bunăstarea ei materială şi de lucrurile trebuincioase pentru viaţă; învăţătura îl privea pe Jordy; de morală, de metafizică şi de celelalte chestiuni de ordin mai înalt se îngrijea preotul. Educaţia frumoasă a Ursulei nu fu stânjenită de imprudenţele vreunui servitor, aşa cum se întâmplă adeseori în casele celor mai bogaţi. Bougival, bine dăscălită în privinţa asta, era de altfel o femeie prea săracă cu duhul, şi cu o fire prea simplă ca să se amestece, aşa că nu tulbură cu nimic opera acestor trei minţi luminate. Ursule, o fiinţă privilegiată, avu deci în preajma ei trei genii bune cărora firea ei deosebită le făcu orice muncă plăcută şi uşoară. Tandreţea

lor virilă, severitatea îmblânzită de surâsuri, libertatea lipsită de pericole, grija neîntreruptă faţă de suflet şi de trup făcură din ea, la vârstă de nouă ani, o fetiţa cu o educaţie desăvârşită şi încântătoare la vedere. Din nenorocire, această trinitate paternă se destramă. În anul următor căpitanul muri lăsându-i pe doctor şi pe preot să-i continue opera, după ce înfăptuise munca cea mai grea. Într-un teren atât de bine cultivat, florile trebuiau să crească de la sine. Timp de nouă ani gentilomul pusese deoparte câte o mie de franci pe an, pentru a-i lăsa zece mii micuţei lui Ursule, ca ea să-şi amintească de el toată viaţa. Într-un testament ale cărui motive erau mişcătoare, el o sfătuia pe moştenitoarea sa să cheltuiască numai pentru îmbrăcăminte cele patru-cinci sute de franci cât era renta adusă de acest mic capital. Când judecătorul de pace veni să pună sigiliile la casa vechiului său prieten, găsiră într-o cămăruţă unde nu îngăduise niciodată nimănui să intre, o sumedenie de jucării, multe stricate, jucării mai vechi păstrate cu sfinţenie şi pe care, spre a îndeplini rugămintea bietului căpitan, domnul Bongrand trebuia să le ardă cu mâna lui. Către această epocă Ursule urma să-şi facă prima împărtăşanie. Abatele Chaperon se ocupă un an întreg de pregătirea fetiţei, pentru că inima şi inteligenţa ei atât de evoluate, dar atât de prudent controlate una de cealaltă, cereau o hrană sufletească deosebită. Şi în aşa mod se realiză această iniţiere în cunoaşterea lucrurilor sfinte încât, din acea epocă în care sufletul ia calea religiei, Ursule deveni o fiinţă cucernică şi mistică al cărei caracter se situa întotdeauna deasupra evenimentelor şi a cărei inimă înfrânse toate greutăţile. Tot atunci începu lupta dusă în taină între bătrânul necredincios şi copila dreptcredincioasă, luptă necunoscută multă vreme de cea care o începuse, dar cu un deznodământ ce preocupa tot oraşul şi care avea sa aibă atâta

influenţă asupra viitorului Ursulei, dezlănţuind împotriva ei rudele doctorului.

În timpul primelor şase luni din anului 1824, Ursule îşi petrecu aproape toate dimineţile în casa parohială. Bătrânul medic ghici intenţiile preotului. Acesta voia să facă din Ursule un argument irezistibil. Voia ca necredinciosul, iubit de fină ca de o adevărată fiică, să creadă în naivitatea ei, să fie cucerit de ecourile emoţionante trezite de religie în sufletul unul copil a cărui iubire se asemuia copacilor din India, mereu încărcaţi cu flori şi fructe, mereu verzi şi întotdeauna înmiresmaţi. O viaţă frumoasă e mai convingătoare decât cel mai puternic raţionament. Nu poţi rezista farmecului anumitor imagini. Aşa că doctorul avu ochii scăldaţi în lacrimi, fără a şti de ce anume, când o văzu pe fiica inimii sale, plecând la biserică îmbrăcată cu o rochie de mătase albă, cu pantofi de satin alb, împodobită cu panglici albe, purtând în jurul capului o bandă subţire legată într-o parte eu o fundă mare, cu buclele lunecând pe frumoşii ei umeri albi, cu corsajul mărginit de o dantelă plisată, cu ochii licărind de o primă speranţă, zburând parcă, mândră şi fericită, spre o primă legătură sufletească, iubindu-şi şi mai mult naşul de când se înălţase până la Dumnezeu. Când el zări cum ideea de eternitate hrăneşte sufletul ce se afla până atunci în lumea nedesluşită a copilăriei, aşa cum soarele, răsărind, dă viaţă pământului, fu supărat, tot fără să ştie de ce, că rămăsese singur acasă. Stând pe treptele de la intrarea casei, rămase cu privirile aţintite, multă vreme, pe grilajul porţii prin care dispăruse Ursule spunându-i: – „Naşule, de ce nu vii? O să fiu fericită fără să fii alături de mine?” Deşi era profund tulburat, orgoliul enciclopedistului nu cedă încă. Doctorul porni să se plimbe, totuşi, ca să poată vedea procesiunea copiilor care se împărtăşeau şi o zări pe mica lui Ursula, cu chipul radiind de fericire sub văl. Ea îi

aruncă o privire inspirată care mişcă, în partea cea mai împietrită a inimii sale, colţul închis dumnezeirii. Dar deistul nu se lăsă înfrânt, aşa ca îşi spuse: – „Maimuţăreli! Cum să-ţi închipui că dacă există un creator al lumilor, cel care a orânduit infinitul se ocupă de prostiile astea!”… Râse şi continuă să se plimbe pe înălţimile care domină drumul spre Gâtinais, unde, răsunând puternic, dangătul clopotelor vestea până departe bucuria din toate căminele.

Zgomotul tablelor este de nesuportat pentru persoanele care nu cunosc acest joc, unul dintre cele mai grele din câte există. Pentru a nu o plictisi pe fetiţă, căreia delicateţea excesivă a organelor şi a nervilor nu-i îngăduiau să asculte, fără urmări proaste, zgomotele şi limbajul de neînţeles al jucătorilor, preotul, bătrânul Jordy, pe când trăia, şi doctorul aşteptau întotdeauna ca ea să se ducă la culcare sau la plimbare. Se întâmplă destul de des ca partida să nu se sfârşească până se întorcea Ursule: ea se resemna atunci, cu multă delicateţe, şi se aşeza lângă fereastra ca să lucreze. Nu putea suferi acest joc atât de greu de învăţat, atât de inaccesibil multor inteligenţe, încât, dacă nu l-ai deprins din tinereţe, e aproape imposibil să-l înveţi mai târziu. Or, în seara primei împărtăşanii, când Ursule se întoarse acasă, la tutorele ei, singur în seara aceea, ea puse tablele în faţa bătrânului.

— Ia să vedem, cine aruncă zarurile mai întâi? zise ea.

— Ursule, răspunse doctorul, nu-i păcat să-ţi baţi joc de naşul tău astăzi, în ziua primei tale împărtăşanii?

— Da’ nu-mi bat joc deloc, spuse ea aşezându-se; e firesc să-ţi fac o plăcere când dumneata ai grija să-mi împlineşti toate dorinţele. Când domnul Chaperon era bine dispus mă învăţa să joc table şi m-a învăţat atât de multe lucruri că acum pot să şi câştig… N-o să mai fiţi stânjeniţi din cauza mea. Ca să nu vă împiedic să vă distraţi am învins tot

felul de greutăţi, şi acum zgomotul jocului de table îmi place.

Ursule câştigă. Preotul veni să-i surprindă pe cei doi jucând ca să se bucure de succesul său. A doua zi, Minoret, care până atunci nu voise să audă ca fata sa ia lecţii de muzică, plecă la Paris, unde cumpăra un pian, angajă o profesoară la Fontainebleau şi acceptă plictiseala pe care aveau să i-o aducă nesfârşitele exerciţii ale Ursulei. Una dintre proorocirile răposatului Jordy, frenologul[150], se adeveri: fetiţa deveni o excelentă muziciană. Mândru de fina sa, tutorele aducea acum din Paris, o dată pe săptămână, un neamţ bătrân numit Schmucke[151], un profesor de muzică foarte învăţat, şi acoperea cheltuielile pe care Ic cerea studiul acestei arte pe care, la început, o considerase cu totul inutilă în casa unui om. Necredincioşilor nu le place muzica, limbaj ceresc cultivat de catolicism şi care a luat numele celor şapte note ale gamei dintr-un imn religios: fiecare notă reprezintă prima silabă a primelor şapte versuri ale imnului sfântului Ioan[152].

Deşi profundă, impresia produsă asupra bătrânului de prima împărtăşanie a Ursulei fu trecătoare. Liniştea, mulţumirea pe care faptele cucernice şi rugăciunile le aduceau acestui suflet tânăr au fost, de asemenea, nişte exemple neconvingătoare. Neavând niciun motiv de remuşcare sau de căinţă, Minoret se bucura de o seninătate deplină. Făcând binele fără a aştepta vreo răsplată cerească, se simţea superior unui catolic, căruia îi reproşa neîncetat că ia camătă de la Dumnezeu.

— Dar, îi spunea abatele Chaperon, dacă toii oamenii ar vrea să facă negoţul ăsta, oare societatea n-ar fi perfectă? N-ar mai exista nenorociţi. Ca să faci bine aşa cum faci dumneata, trebuie să fii un mare filosof; dumneata te înalţi la nivelul credinţei dumitale cu ajutorul raţionamentului, eşti o excepţie socială; or, e de

ajuns să fii creştin ca să faci bine conform doctrinei noastre. Pentru dumneata asta presupune un efort; pentru noi este un lucru firesc.

— Ceea ce înseamnă, părinte, că eu gândesc şi că voi simţiţi, asta-i tot.

Cu toate acestea, la doisprezece ani, Ursule, a cărei fineţe şi iscusinţă naturale femeilor erau accentuate de o educaţie superioara şi a cărei judecată, frumos dezvoltată, era pătrunsă de spiritul religios, cel mai delicat dintre toate, înţelese în cele din urmă că naşul ei nu credea nici în viitor, nici în nemurirea sufletului, nici în providenţă, nici în Dumnezeu. Hărţuit de întrebările fiinţei nevinovate, doctorului îi fu cu neputinţă să ascundă pe mai departe această nefericită taină. Uimirea naivă a Ursulei îl făcu mai întâi să surâdă; dar, văzând-o tristă uneori, el înţelese toată afecţiunea ascunsă îndărătul acestei tristeţi. Iubirile absolute au oroare de orice dezacord, chiar în privinţa unor idei care le sunt străine. Când şi când doctorul acceptă să asculte, ca pe nişte dezmierdări, argumentele fiicei sale adoptive rostite cu o voce dulce, plină de afecţiune şi izvorâte din sentimentul cel mai înflăcărat şi cel mai curat. Credincioşii şi necredincioşii vorbesc însă două limbi diferite şi nu se pot înţelege. Pledând cauza lui Dumnezeu, fetiţa îi spunea vorbe aspre naşului, ca un copil răsfăţat care se poartă urât cu mama lui. Preotul o dojeni blând pe Ursule şi îi zise că Dumnezeu va avea El grijă să supună spiritele mândre. Fata îl răspunse abatelui Chaperon că David îl doborâse pe Goliat. Această divergenţă religioasă, regretele copilei, care voia să-l facă pe tutorele ei să ajungă la Dumnezeu, fură singurele necazuri ale unei vieţi lăuntrice, atât de liniştită şi de bogată, ascunsă de privirile orăşelului iscoditor. Ursule creştea, se dezvolta, devenind acea tânără modestă, cu o educaţie creştină, pe care Désiré o admirase la ieşirea din biserică. Îngrijirea florilor din grădină, muzica, distracţiile

tutorelui ei şi toate micile servicii pe care i le făcea, căci ea o scutise pe Bougival de multe treburi ocupându-se de ele, umpleau ceasurile, zilele, lunile acestei vieţi liniştite. Totuşi, de vreun an încoace, doctorul era neliniştit de unele tulburări resimţite de Ursule; dar cunoscându-le cauza, nu-şi făcea griji decât pentru a-i supraveghea starea sănătăţii. Cu toate acestea, observatorul perspicace, practicianul cu bogată experienţă înţelese că tulburările respective avuseseră o oarecare influenţă şi asupra moralului fetei. O supraveghe cu multă grijă şi se linişti, nevăzând pe nimeni în preajmă demn să-i inspire un sentiment de dragoste.

În aceste împrejurări[153], cu o lună înainte de începerea acestei drame, în viaţa intelectuală a doctorului se petrecu un fapt din acelea care sapă până în adâncime şi răstoarnă complet convingerile unui om; dar acest fapt impune o relatare succintă a câtorva evenimente din cariera sa medicală, care va spori, de altfel, interesul acestei povestiri.

Către sfârşitul secolului al optsprezecelea, oamenii de ştiinţă fură tot atât de dezbinaţi de apariţia lui Mesmer[154], ca şi muzicienii în urma apariţiei lui Gluck. După redescoperirea magnetismului, Mesmer veni în Franţa unde, de când lumea, aleargă toţi inventatorii spre a li se recunoaşte oficial descoperirile. Datorită limbii ei atât de clare Franţa este, ca să spunem aşa, un fel de trâmbiţă a lumii.

— Dacă homeopatia ajunge la Paris, e salvată, afirma în ultima vreme Hahnemann[155].

— Duceţi-vă în Franţa, i-a spus domnul de Metternich lui Gall, şi dacă lumea o să-şi bată joc de teoriile dumneavoastră privind „umflăturile” craniului[156] o să deveniţi celebru.

Mesmer avu deci adepţi şi duşmani tot atât de înflăcăraţi ca picciniştii porniţi împotriva

gluckiştilor[157]. Savanţii Franţei fură cuprinşi de emoţie, avu loc o dezbatere solemnă. Înainte de a se da verdictul, Facultatea de medicină proscrise, la un loc, pretinsul şarlatanism al lui Mesmer, hârdăul, firele şi teoriile sale[158]. Dar, trebuie să recunoaştem că, din nefericire, savantul german îşi compromisese el însuşi minunata sa descoperire prin nemaipomenitele lui pretenţii pecuniare[159]. Mesmer fu înfrânt din cauza incertitudinii faptelor, a ignorării rolului jucat în natură de fluidele imponderabile necunoscute încă pe atunci, de incapacitatea sa de a cerceta toate laturile unei ştiinţe cu trei faţete. Magnetismul are multiple aplicaţii; în raport cu viitorul său, el dobândi în mâinile lui Mesmer valoarea pe care o are cauza primară faţă de efectele ce decurg din ea. Dar, chiar dacă inventatorul nu era genial, e trist pentru raţiunea umană şi pentru Franţa să constatăm că o ştiinţă veche de când lumea, cultivată în egală măsură în Egipt şi în Caldeea, în Grecia şi în India, avu, în plin secol al optsprezecelea, în Paris, aceeaşi soartă pe care o avusese adevărul întruchipat de Galileu în veacul al şaisprezecelea şi că magnetismul fu respins din două laturi, de atacurile clericilor, pe de o parte, şi de cele ale filosofilor materialişti, pe de alta, cu toţii fiind la fel de neliniştiţi. Magnetismul, ştiinţa preferată a lui Iisus, una dintre puterile dumnezeieşti încredinţate apostolilor, părea că nu poate fi conceput nici de Biserică nici de discipolii lui Jean-Jacques şi Voltaire, al lui Locke şi Condillac[160]. Enciclopediştii şi Clerul nu acceptau această putere omenească străveche care le părea atât de nouă. Tămăduirile bolnavilor cuprinşi de convulsiuni, tămăduiri trecute sub tăcere din cauza Bisericii şi a indiferenţei savanţilor, în ciuda preţioaselor scrieri ale consilierului Carré de Montgeron[161], au constituit un prim imbold pentru a se face experienţe asupra fluidelor umane ce dau

puterea de a opune suficiente forţe interioare durerilor provocate de agenţi externi, pentru a le anula. Dar trebuia şi să se recunoască existenţa unor fluide impalpabile, invizibile, imponderabile, trei negaţii care pentru ştiinţa din acea epocă nu erau decât o definiţie a vidului. Iu filosofia modernă vidul nu există. Zece picioare de vid şi lumea se năruie. Pentru materialişti, mai ales, lumea e compactă, totul se leagă, totul se înlănţuie, totul merge ca un mecanism. „Ca efect al hazardului, lumea poate fi mai uşor explicată decât Dumnezeu, spunea Diderot[162]. Multiplicitatea cauzelor şi numărul imens de impulsuri pe care le presupune hazardul explică creaţia o universului. Luaţi *Eneida* şi toate elementele necesare elaborării sale; dacă-mi daţi timpul şi spaţiul necesar, tot aşternând literele pe hârtie o să ajung să refac sistemul *Eneida”*.

Aceşti nefericiţi care divinizau totul mai curând decât să admită existenţa lui Dumnezeu, respingeau şi divizibilitatea în finită a materiei pe care o implică natura forţelor imponderabile. Locke şi Condillac au întârziat atunci cu cincizeci de ani progresele extraordinare pe care le cunosc în clipa de faţă ştiinţele naturii în lumina ideii de unitate datorată marelui Geoffrey Saint-Hilaire[163]. Câţiva oameni cinstiţi, fără a avea o opinie filosofică anume, dar convinşi de faptele studiate atent, perseverară în doctrina lui Mesmer, care descoperise în om existenţa unei influenţe pătrunzătoare, ce putea face ca un om să-l domine pe altul, pusă în mişcare de voinţă, tămăduitoare prin abundenţa fluidului, şi a cărei acţiune propune o confruntare între două voinţe, între răul ce îşi aşteaptă vindecarea şi dorinţa de vindecare. Fenomenele de somnambulism, abia bănuite de Mesmer, au fost studiate de domnii de Puysègur[164] şi Deleuze[165]; dar Revoluţia opri pentru un timp aceste descoperiri, ceea ce le dădu câştig de cauză

savanţilor şi zeflemitorilor. Printre puţinii care-i rămaseră credincioşi lui Mesmer se aflau câţiva medici. Aceşti disidenţi fură persecutaţi până la moarte de confraţii lor. Respectabilul corp medical din Paris manifestă împotriva mesmerienilor toată intransigenţa războaielor religioase şi se dovedi – în ura pe care le-o purta – de o rară cruzime, atât pe cât era posibil într-o epocă de toleranţă voltairiană. Doctorii ortodocşi refuzau să consulte împreună cu adepţii ereziei mesmeriene. În 1820, iniţiatorii pretinsei erezii mai erau încă obiectul unei prescripţii tăinuite. Nenorocirile, furtunile Revoluţiei nu puseră capăt, acestei un ştiinţifice. Numai preoţii, magistraţii şi medicii pot să urască astfel. Toţi cei ce poartă o haină distincta a profesiei lor sunt necruţători. Dar oare ideile nu sunt mai neîndurătoare decât faptele? Doctorul Bouvard[166], prieten cu Minoret, îmbrăţişă noua credinţă, şi până la moarte nu se îndepărta de calea ştiinţei căreia îi sacrificase toată tihna vieţii, pentru că devenise una dintre *ororile*[167] Facultăţii din Paris. Minoret, unul dintre cei mai vajnici susţinători ai enciclopediştilor, cel mai de temut duşman al lui Deslon[168], ajutorul lui Mesmer, al cărui condei avu o deosebită greutate în această dispută, se certă pentru totdeauna cu prietenul său; ba chiar mai mult, îl şi persecută. Purtarea sa faţă de Bouvard avea să fie, peste ani, singurul regret care să-i tulbure seninătatea ultimelor sale zile. După ce doctorul Minoret se retrăsese la Nemours, ştiinţa fluidelor imponderabile – singurul nume potrivit magnetismului, atât de strâns legat, prin însăşi natura fenomenelor sale de lumină şi de electricitate –, făcea progrese extraordinare, în ciuda necontenitelor ironii ale oamenilor de ştiinţă parizieni. Frenologia şi fiziognomonia. ştiinţa lui Gall[169] şi cea a lui Lavater[170], care sunt îngemănate, una fiind faţa de cealaltă ceea ce este cauza în raport cu efectul, demonstrau multor

fiziologi existenţa urmelor fluidului insesizabil, bază a fenomenelor voinţei omeneşti, şi care dă naştere patimilor, obiceiurilor, trăsăturilor chipului şi formei craniului. În sfârşit. fenomenele magnetice, minunile somnambulismului, cele ale prezicerii şi ale extazului, care ne permit să pătrundem în lumea spiritului, se acumulau. Strania întâmplare a vedeniilor fermierului Martin[171], atât de riguros constatate, şi întrevederea ţăranului aceluia cu Ludovic al XVIII-lea; legăturile stabilite de Swedenborg[172] cu morţii, fapt bine controlat în Germania; povestirile lui Waller Scott despre efectele a ceea ce numeşte el *a doua vedere*[173]; uluitoarele facultăţi ale, unor *ghicitori* care contopesc într-o singură ştiinţă chiromancia, cartomancia şi studiul horoscoapelor[174]; fenomenele de catalepsie şi cele ale folosirii anumitor proprietăţi ale diafragmei în cazul unor afecţiuni morbide; aceste fenomene cel puţin curioase, având toate aceeaşi sursa, înlăturau multe îndoieli, îi aduceau chiar şi pe cei mai nepăsători pe tărâmul experienţelor. Minoret nu ştia mare lucru despre această mişcare spirituală, atât de dezvoltată în nordul Europei, dar neînsemnată încă în Franţa unde aveau loc, totuşi, unele dintre acele fapte considerate minuni de nişte observatori superficiali şi care, ca şi pietrele ce cad în fundul mării, se pierd în vârtejul evenimentelor pariziene.

La începutul acestui an, liniştea adversarului lui Mesmer fu tulburată de următoarea scrisoare:

„Vechiul meu prieten,

Orice prietenie, chiar destrămată, are drepturile ei, care se prescriu anevoie. Şi dacă eşti încă în viaţa şi îmi aduc aminte nu atât de duşmănia dintre noi cât de zilele acelea frumoase petrecute în cocioaba din Saint-Julien-le-Pauvre. Înainte de a mă

despărţi de această lume vreau să-ţi dovedesc că magnetismul va constitui una dintre ştiinţele cele mai însemnate, dacă nu cumva ştiinţa nu trebuie să fie una singură[175], *pot spulbera neîncrederea prin dovezi pozitive. Poate că voi datora curiozităţii tale fericirea de a-ţi strânge încă o dată mâna, aşa cum o făceam înainte de Mesmer.*

Cu aceeaşi prietenie,

BOUVARD”

Anti-mesmerianul sări ca leul pişcat de tăun, se repezi la Paris şi puse o carte de vizită în cutia de scrisori a bătrânului Bouvard, care locuia pe strada Férou, lângă Saint-Sulpice. Bouvard îi trimise la hotel o carte de vizită pe care scria: „Mâine, la ora nouă, pe strada Saint-Honore, în faţa bisericii L’Assomption”. Minoret, parcă reîntinerit, nu închise ochii toată noaptea. Se duse în vizită pe la toţi medicii bătrâni pe care îi cunoştea şi îi întrebă dacă lumea se schimbase, dacă se crease o nouă Şcoală de medicină, dacă cele patru Facultăţi continuau să existe. Medicii îl liniştiră spunându-i că vechiul spirit de rezistenţă dăinuia încă; atâta doar că, în loc să persecute, Academia de medicină şi Academia de ştiinţe pufneau în râs plasând fenomenele magnetice alături de surprizele lui Comus[176], Comte[177], Bosco[178], printre jonglerii, prestidigitaţie şi tot ceea ce se numeşte „fizica distractivă”. Aceste vorbe nu-l împiedicară pe bătrânul Minoret să se ducă la întâlnirea pe care i-o fixase bătrânul Bouvard. După patruzeci şi patru de ani de duşmănie, cei doi adversari se revăzură în faţa unei porţi de pe strada Saint-Honoré. Francezii sunt prea preocupaţi în permanenţă pentru a se urî multă vreme. La Paris, mai ales, faptele extind prea mult spaţiul, şi în politică, în literatură şi ştiinţă, viaţa cuprinde o arie prea vastă

pentru ca oamenii să nu găsească de cucerit alte domenii, unde pretenţiile lor să poată domni în voie. Ura cere atâta forţă mereu gata de luptă încât trebuie ca mai mulţi oameni s-o împărtăşească dacă vor să urască multă vreme. Iată de ce numai corpurile constituite pot să şi-o amintească. După patruzeci şi patru de ani, Robespierre şi Danton[179] s-ar îmbrăţişa. Cu toate acestea, niciunul dintre cei doi medici nu-i întinse mâna celuilalt. Bouvard vorbi primul, spunându-i lui Minoret:

— Arăţi foarte bine.

— Da, nu prea rău, dar tu ce faci? îi răspunse Minoret, îndată ce se rupse gheaţa.

— Ei, cum mă vezi.

— Magnetismul te împiedică să mori? întrebă Minoret glumind, dar fără răutate.

— Nu, dar era să mă împiedice să trăiesc.

— Cum? Nu eşti bogat? se miră Minoret.

— Ce contează? zise Bouvard.

— Ei bine, eu sunt bogat, exclamă Minoret.

— Nu averea, ci convingerea ta mă interesează. Vino, răspunse Bouvard.

— Vai, ce încăpăţânat eşti! strigă Minoret.

Mesmerianul îl duse pe necredincios pe o scară destul de întunecoasă, pe care o urcară cu băgare de seamă până la etajul al patrulea.

În acea vreme apăruse la Paris un om extraordinar, înzestrat prin credinţă cu o forţă nemaipomenit de mare şi având puteri magnetice în toate domeniile lor de aplicaţie. Nu numai că vindeca singur şi de la distanţă bolile cele mai cumplite, cele mai înrădăcinate, repede şi definitiv, precum Mântuitorul odinioară, dar acest mare necunoscut, care mai trăieşte încă[180], producea instantaneu fenomenele cele mai ciudate de somnambulism supunând chiar voinţele cele mai rebele. Înfăţişarea acestui necunoscut, care afirmă că nu recunoaşte alt stăpân decât pe Dumnezeu şi că stă de vorbă cu îngerii, ca Swedenborg, aminteşte de cea a unui leu; emană o energie

concentrată, căreia nu-i poţi rezista. Trăsăturile sale, ciudat de strâmbe, sunt cumplite, te răscolesc; vocea lui, care urcă din străfundurile fiinţei, este încărcată, parcă, de un fluid magnetic, ea îl pătrunde prin toţi porii pe cel ce-o ascultă. Dezgustat de ingratitudinea publică, după mii de tămăduiri, el s-a retras într-o singurătate de nepătruns, într-un neant voluntar. Mâna lui atotputernică, mâna aceasta care redase mamelor fiicele muribunde, copiilor cuprinşi de deznădejde pe părinţii lor, amanţilor nebuni de dragoste iubitele divinizate; care a vindecat bolnavi lăsaţi în voia sorţii de către medici, care făcea ca în sinagogi, în temple şi în biserici slujitorii diferitelor culte să înalţe imnuri aceluiaşi Dumnezeu spre care îl adusese acelaşi miracol; care uşura agoniile muribunzilor a căror viaţă nu mai putea fi salvată; această mână desăvârşită aidoma unui soare dătător de viaţă care orbea ochii închişi ai somnambulilor, nu s-ar mai ridica nici pentru a da unei regine un moştenitor prezumtiv. Învăluit în amintirea binefacerilor sale ca într-un giulgiu de lumină, el fuge de lume şi trăieşte în ceruri. Dar, la începutul domniei sale, aproape surprins de puterea sa, acest om, a cărui lipsă de interes material a fost pe măsura forţei lui, a permis câtorva persoane curioase să fie martorii minunilor înfăptuite. Faima sa, care a fost extraordinară şi ar putea să reînvie curând, l-a trezit pe doctorul Bouvard de pe patul de moarte. Mesmerianul persecutat putu, în sfârşit, să vadă fenomenele cele mai strălucite ale acestei ştiinţe, pe care o purtase în inima sa ca pe o comoară. Suferinţele bătrânului îl impresionaseră pe marele necunoscut care îi acordă unele privilegii. De aceea pe când urcau scările, Bouvard suporta glumele vechiului sau adversar cu o bucurie poznaşă. Nu-i răspundea decât prin „O să vezi! O să vezi! şi prin acele uşoare clătinări din cap pe

care şi le îngăduie doar oamenii siguri de ceea ce ştiu.

Cei doi medici intrară într-un apartament mai mult decât modest. Bouvard se duse să discute cu cineva într-un dormitor de lângă salonul în care aştepta Minoret, a cărui neîncredere se trezi din nou; dar Bouvard se întoarse repede şi-l duse în camera respectivă unde se aflau misteriosul swedenborgist şi o femeie aşezată într-un fotoliu. Femeia nu se clinti şi nu păru să-şi dea seama de intrarea celor doi bătrâni.

— Cum adică? Niciun hârdău? spuse Minoret surâzând.

— Numai puterea lui Dumnezeu, răspunse grav swedenborgistul, care, după Minoret, avea vreo cincizeci de ani.

Cei trei bărbaţi luară loc pe scaune iar necunoscutul începu să vorbească. Îndrugă verzi şi uscate, spre marea mirare a lui Minoret care crezu că fusese înşelat. Necunoscutul îi puse întrebări pentru a-i afla părerile ştiinţifice, părând că vrea, în mod evident, să-şi examineze pe îndelete vizitatorul.

— Aţi venit aici din simplă curiozitate, domnule, spuse el în cele din urmă. N-am obiceiul să prostituez o putere care am convingerea, emană de la Dumnezeu; dacă m-aş folosi de ea în scopuri frivole sau pentru fapte rele, aş putea fi lipsit de ea. Dar, după cum mi-a spus domnul Bouvard, acum e vorba de a schimba o convingere opusă convingerii noastre şi de a lămuri un savant de bună credinţă: ceea ce am să şi fac. Femeia pe care o vedeţi, adaugă el arătând-o pe necunoscută, e cufundată într-un somn somnambulic. După mărturisirile şi manifestările tuturor somnambulilor, starea aceasta constituie o trăire minunată în timpul căreia eul nostru interior, eliberat de toate opreliştile puse de natura vizibilă în calea facultăţilor sale, se plimbă prin lumea pe nedrept numită invizibilă. Vederea şi auzul

funcţionează atunci mult mai bine decât în starea zisă de *trezie*, şi poate chiar fără ajutorul organelor care reprezintă teaca acestor spade luminoase numite vedere şi auz! Pentru omul aflat în starea aceasta, distanţele, şi obstacolele materiale nu mai există sau sunt străbătute de o viaţă care se află în noi, şi căreia trupul nostru îi este un receptacul, un punct de sprijin necesar, un înveliş. Ne lipsesc termenii pentru a denumi aceste efecte atât de recent redescoperite; căci, astăzi, cuvinte ca imponderabil, intangibil, invizibil nu au niciun sens raportate la fluidul a cărui acţiune este demonstrată de magnetism. Lumina poate fi măsurată prin căldura sa care, pătrunzând în corpuri, le măreşte volumul, iar realitatea electricităţii este, fără îndoială, mai mult decât evidentă. Am condamnat lucrurile în loc să ne dăm seama de imperfecţiunea instrumentelor noastre.

— Doarme! spuse Minoret uitându-se atent la femeia ce părea că e o femeie mai simplă.

— Într-un anumit fel trupul ei este anihilat, răspunse adeptul lui Swedenborg. Ignoranţii iau această stare drept somn. Femeia vă va dovedi însă existenţa unui univers spiritual unde spiritul nu recunoaşte legile universului material. O voi trimite oriunde veţi dori să se ducă, la douăzeci de leghe de aici sau în China; o să vă spună ce se petrece acolo[181].

— Trimiteţi-o doar la mine acasă, la Nemours, ceru Minoret.

— Nu vreau să am niciun rol în această experienţă, adăugă bărbatul cel misterios. Daţi-mi mâna; veţi fi actor şi spectator, efect şi cauză, în acelaşi timp.

Apucă mâna lui Minoret, pe care doctorul i-o întinsese; o reţinu o clipă într-a sa părând că se reculege şi, cu cealaltă, prinse mâna femeii aşezate pe fotoliu; apoi, puse mâna doctorului în cea a femeii, făcându-i semn bătrânului necredincios să se aşeze lângă această Pitie fără trepied. Minoret

observă o uşoară tresărire pe chipul deosebit de calm al femeii atunci când mâinile lor se uniră; dar, deşi minunată în urmările ei, mişcarea fu foarte simplă.

— Ascultă de domnul şi gândeşte-te că tot ce vei face pentru dânsul va fi pe placul meu, îi spuse personajul necunoscut întinzându-şi mâna peste creştetul femeii ce păru că primeşte, prin acest gest, lumină şi viaţă. Puteţi să-i vorbiţi acum, i se adresă el lui Minoret.

— Du-te la mine acasă, la Nemours, pe strada Bourgeois, glăsui doctorul.

— Dă-i răgazul necesar, lasă-ţi mâna într-a ei până ce îţi dovedeşte, prin spusele sale, că a ajuns acolo, îi zise Bouvard vechiului său prieten.

— Văd un râu, vorbi femeia cu o voce stinsă părând că se uită cu multă atenţie înăuntrul ei, cu toate că avea pleoapele lăsate. Văd o grădină frumoasă…

— De ce intri prin grădină dinspre râu? întrebă Minoret.

— Pentru că sunt acolo.

— Cine anume?

— Tânăra şi doica la caic va gândiţi.

— Cum arată grădina? mai întrebă Minoret.

— Când intri pe scărişoara dinspre râu, în dreapta e o galerie lungă din cărămidă unde văd cărţi, şi care are la capăt un *cabajuti*[182] împodobit cu clopoţei de lemn şi cu ouă roşii. În stânga, zidul este acoperit de un desiş de plante agăţătoare, de viţă decorativă şi de iasomie de Virginia. În mijlocul grădinii se află un mic cadran solar. Sunt şi multe glastre cu flori. Fata priveşte florile, le arată doicii, face gropi mici cu un plantator şi pune înăuntru seminţe… Doica greblează aleile… Cu toate că fata e neprihănită ca un înger, începe să cunoască dragostea, nedesluşită acum în inima ei, ca zorile în primul ceas al dimineţii.

— Pentru cine? întrebă doctorul, care, până în acea clipă auzise doar lucruri pe care i le putea

spune oricine fără a fi somnambul. Continua să creadă că e vorba de o înşelătorie.

— Nu ştiţi nimic despre asta, deşi în ultima vreme aţi fost destul de neliniştit când a devenit femeie, spuse ea surâzând. Schimbarea inimii ei a urmat-o pe cea a naturii…

— Oare o femeie din popor poate vorbi astfel? se miră bătrânul doctor.

— În starea aceasta, toate se exprimă extraordinar de limpede, îl lămuri Bouvard.

— Dar pe cine iubeşte Ursule?

— Ursule nu ştie că iubeşte, răspunse femeia mişcând uşor capul; este mult prea curată pentru a cunoaşte dorinţa sau pentru a bănui ce înseamnă dragostea; dar el o interesează în mod deosebit, se gândeşte la el, se împotriveşte chiar acestui gând dar el îi revine în minte în ciuda voinţei sale… Acum stă la pian…

— Dar cine e el?

— Fiul unei doamne care locuieşte în faţa casei dumneavoastră…

— Doamna de Portenduère?

— Portenduère aţi spus? reluă somnambula; da, aşa-i. Nu-i nicio primejdie însă, el nu e la Nemours.

— Au stat de vorbă? întrebă doctorul.

— Niciodată. S-au privit doar. Ea îl găseşte fermecător. E adevărat că-i un bărbat frumos, şi e bun la suflet. Ea l-a văzut pe fereastră, s-au văzut şi la biserică, dar tânărul nu se mai gândeşte la ea.

— Cum îl cheamă?

— Ah! ca să vă spun numele lui trebuie să-l citesc undeva sau să-l aud. Îl cheamă Savinien, fata i-a rostit numele; găseşte că-i foarte plăcut: l-a şi căutat în calendar ziua onomastică şi a însemnat-o cu un punct roşu… copilării! Oh! va iubi mult, dar cu tot atâta puritate pe câtă pasiune; ea nu-i o fată care să iubească de două ori, şi dragostea îi va împurpura inima şi-i va pătrunde atât de adânc în suflet încât va respinge orice alt sentiment.

— Unde vezi asta?

— În sufletul ei. Va şti să sufere; a avut de la cine să moştenească asta pentru că şi tatăl şi mama ei au suferit mult!

Ultimele cuvinte îl tulburară pe doctor, care nu fu atât de zguduit pe cât de surprins. Nu este inutil să arătăm că după fiecare frază a femeii se scurgeau între zece şi cincisprezece minute, răstimp în care se concentra tot mai mult. O vedeai cum vede! Fruntea ei avea un aspect ciudat: reflecta tot efortul lăuntric, se însenina sau se contracta sub impulsul unei puteri ale cărei efecte nu fuseseră observate de Minoret decât la muribunzi, în clipele în care au darul profeţiei. În mai multe rânduri făcu gesturi asemănătoare cu ale Ursulei.

— Mai puneţi-i şi alte întrebări, îi zise personajul cel misterios lui Minoret, vă va spune taine pe care numai dumneavoastră le cunoaşteţi.

— Ursule mă iubeşte? reluă Minoret.

— Aproape tot atâta ca pe Dumnezeu, spuse femeia surâzând. De aceea este foarte nefericită din cauza necredinţei dumneavoastră. Nu credeţi în Dumnezeu, de parcă l-aţi putea împiedica să existe! Cuvântul său s-a răspândit în lumea întreagă! Singurele necazuri ale bietei copile de la dumneavoastră i se trag. Uite! în clipa asta face game; îi e ciudă că nu ştie să cânte mai bine. Iată ce gândeşte: „Dacă aş cânta bine, dacă aş avea o voce frumoasă, el fiind acasă, alături de mama lui, mi-ar auzi glasul”.

Doctorul Minoret îşi scoase portofelul şi notă ora exactă.

— Poţi să-mi spui ce seminţe a semănat?

— Rozetă, măzăriche, balsamină…

— Şi după aceea?

— Nemţişori de câmp.

— Unde se află banii mei?

— La notarul dumneavoastră; dar îi investiţi treptat, aşa că vă aduc zilnic beneficii.

— Aşa-i; dar unde sunt banii pe care îi ţin la Nemours pentru cheltuielile din fiecare semestru?

— Îi puneţi într-o carte mare cu coperţi roşii intitulată *Pandectele*[183] lui Iustinian, în tomul II, între penultimele două pagini; cartea se află peste dulapul cu geamuri, în despărţitura unde sunt volumele in-folio. Aveţi un raft întreg. Banii dumneavoastră sunt în ultimul volum, în partea dinspre salon. Ia le uită! Volumul III e aşezat înaintea volumului II. Dar n-aveţi bani, sunt…

— Hârtii de o mie de franci?… întreba doctorul.

— Nu văd bine, sunt îndoite. Nu, sunt două hârtii fiecare de cinci sute de franci.

— Le vezi?

— Da.

— Cum arată?

— Una este veche şi foarte gălbejită, cealaltă albă şi aproape nouă…

Această ultimă parte a discuţiei îl ului pe doctorul Minoret. Îl privi pe Bouvard complet năucit, dar Bouvard şi swedenborgistul, obişnuiţi cu uimirea necredincioşilor, vorbeau pe şoptite şi nu păreau nici surprinşi, nici miraţi; Minoret îi rugă să i îngăduie să revină după-masă. Antimesmerianul voia să cugete asupra celor întâmplate, să-şi vină în fire după cumplita spaimă resimţită, pentru a verifica din nou această forţă extraordinară, supunând-o unor experienţe hotărâtoare, pentru a-i pune femeii întrebări al căror răspuns putea să-i înlăture orice urmă de îndoială.

— Veniţi aici diseară, la ora nouă, zise necunoscutul; am să mă întorc pentru dumneavoastră.

Doctorul Minoret era cuprins de o emoţie atât de puternică încât ieşi fără să-şi ia rămas bun, urmat de Bouvard, care îi strigă de la distanţă:

— Ei, ce zici? ce zici?

— Cred c-am înnebunit, Bouvard, răspunse Minoret ajungând în pragul uşii de la intrare. Dacă

femeia a spus adevărul în privinţa Ursulei, cum nimeni pe lume în afară de Ursule nu ştie ce mi-a dezvăluit vrăjitoarea asta, înseamnă că *ai dreptate.* Aş vrea să zbor ca să ajung la Nemours să-i verific spusele. Dar o să închiriez o trăsură şi o să plec astă-seară la ora zece. Ah! simt că-mi pierd capul.

— Dar ce-ai zice atunci când, cunoscând de ani de zile un bolnav incurabil, l-ai vedea vindecat în cinci secunde! Dacă l-ai vedea pe acest mare magnetizator făcând să şiroiască sudoarea pe un bolnav de impetigo, sau făcând să meargă o tânără paralizată?

— Hai să mâncăm, Bouvard, şi să stăm împreună până diseară la nouă. Vreau să mă gândesc la o experienţă hotărâtoare, de necontestat.

— Bine, prietene, răspunse doctorul mesmerian.

Cei doi duşmani, împăcaţi acum, se duseră să ia masa la Palais-Royal. După o discuţia însufleţită, care îl ajuta pe Minoret să-şi mai liniştească ideile febrile care îi tulburau mintea, Bouvard îi spuse:

— Dacă îi recunoşti acestei femei facultatea de a face să dispară sau de a străbate orice distanţă, dacă ai certitudinea că, de la biserica Assomption, ea aude şi vede ce se spune şi ce se întâmplă la Nemours, trebuie să admiţi şi toate celelalte efecte magnetice; pentru cineva care nu crede în ele sunt tot atât de imposibil de conceput ca şi celelalte. Cere-i, deci, o singură dovadă care să te mulţumească, fiindcă altfel ţi-ai putea închipui că noi ne-am procurat toate informaţiile pe care ţi le-a dat; oricum, nu putem şti, de exemplu, ce-o să se petreacă la ora nouă, la tine acasă, în camera fetei: să ţii minte sau să însemnezi ce va vedea sau va auzi somnambula şi pe urmă, porneşte în grabă spre casă. Micuţa Ursule, pe care n-o cunosc, nu-i complicea noastră; aşa că dacă ea a spus sau a făcut ceea ce vei însemna tu pe hârtie, să-ţi pleci capul, mândrule sicambru![184]

Cei doi prieteni se întoarseră şi o găsiră în cameră pe somnambulă, care nu-l recunoscu pe doctorul Minoret. Ochii ei se închiseră încet la gestul mâinii pe care necunoscutul o întinse spre ea, de la distanţă, şi ea îşi reluă atitudinea în care o văzuse Minoret înainte de masă. Când mâna femeii o prinse pe cea a medicului, acesta o rugă să-i spună tot ce se petrecea acasă la el, la Nemours, în acea clipă.

— Ce face Ursule? întreba el.

— S-a dezbrăcat, şi-a pus bigudiurile, stă în genunchi pe scăunaşul de rugăciune, în faţa unui crucifix de fildeş prins pe un panou îmbrăcat în catifea roşie.

— Ce spune?

— Îşi face rugăciunea de seară, cere sprijinul Domnului, îl roagă să îndepărteze orice gând rău din inima sa; îşi cercetează conştiinţa şi îşi aminteşte toate, faptele din timpul zilei pentru a-şi da seama dacă şi-a făcut datoria sau dacă a încălcat poruncile Bisericii. Cu alte cuvinte îşi cercetează cu grijă sufletul, drăguţa de ea!

Ochii somnambulei se umplură de lacrimi.

N-a făcut niciun păcat, dar se învinuieşte că s-a gândit prea mult la domnul Savinien, reluă femeia. Se întrerupe pentru a se întreba ce-o fi făcând la Paris, şi îl roagă pe Dumnezeu să-i dea fericire. Încheie cu gândul la dumneavoastră şi rosteşte, cu glas tare o rugăciune.

— Poţi să mi-o repeţi?

— Da.

Minoret îşi luă creionul şi scrise la dictarea somnambulei, următoarea rugăciune, în mod evident concepută de abatele Chaperon:

„Doamne-Dumnezeule, dacă eşti mulţumit de roaba ta care te iubeşte şi care Ţi se închină Ţie cu dragoste şi cu credinţă, care se străduie să nu se îndepărteze de sfintele Tale porunci, care cu bucurie şi-ar da viaţa, precum Fiul Tău, spre slava numelui Tău, care ar voi să trăiască în umbra Ta,

Tu care desluşeşti ce-i în toate inimile, fă-mi bucuria şi deschide ochii naşului meu, adu-l pe calea mântuirii şi împărtăşeşte-i mare mila Ta ca să-şi trăiască ultimele zile întru Tine: mânuieşte-l de tot răul şi lasă-mă să pătimesc eu în locul lui! Prea bună sfântă Ursule, scumpă protectoare, şi tu, sfântă Maică a Domnului, stăpână a cerurilor, voi arhangheli şi sfinţi din paradis, ascultaţi-mă, rugaţi-vă şi voi alături de mine şi fie-vă milă de noi!”

Somnambula imită atât de bine gesturile naive şi pioşenia copilei, încât doctorului Minoret i se umeziră ochii.

— Mai spune, şi altceva? întrebă Minoret.

— Da.

— Repetă.

— *Dragul meu naş! Cu cine o să joace el table la Paris*… Acum stinge lumânarea, pune capul jos şi adoarme. A adormit! E tare drăguţă cu scufiţa de noapte pe cap.

Minoret îl salută pe marele necunoscut, îi strânse mâna lui Bouvard, coborî repede scările, alergă la staţia de trăsuri care exista pe-atunci lângă intrarea unui hotel dărâmat între timp pentru a se deschide strada Alger[185]: găsi un birjar şi îl întrebă dacă primea să plece de îndată la Fontainebleau. După ce se înţeleseră asupra preţului, bătrânul, reîntinerit, porni imediat la drum. Aşa cum le fusese înţelegerea, lăsă calul să se odihnească la Essonne[186], ajunse diligenta spre Nemours şi, după ce-şi găsi un loc în ea, dădu drumul birjarului. Sosind acasă pe la cinci dimineaţa, se culcă pe ruinele tuturor ideilor sale de mai înainte despre fiziologie, natură, metafizică, şi dormi dus până la ora nouă, atât de tare îl obosise drumul.

Îndată ce se trezi, ştiind în mod sigur că de la întoarcerea sa nimeni nu-i trecuse pragul, cuprins de o teamă de nedescris, medicul porni la verificarea faptelor. El însuşi ignora deosebirea dintre cele două bilete de bancă, ca şi schimbarea locului celor două volume din Pandecte. Somnambula văzuse bine. O sună pe Bougival.

— Spune-i Ursulei să vină că vreau să-i vorbesc, zise el aşezându-se pe un fotoliu în mijlocul bibliotecii.

Copila sosi alergând şi îl îmbrăţişă; doctorul o luă pe genunchi şi frumoasele ei bucle blonde se amestecară cu părul alb al bătrânului său prieten.

— Vrei să-mi spui ceva, naşule?

— Da, dar făgăduieşte-mi, pe mântuirea sufletului tău, să răspunzi sincer, fără înconjur, la toate întrebările mele.

Ursule roşi până la rădăcina părului.

— Oh, n-o să-ţi pun nicio întrebare la care să nu-mi poţi răspunde, mai adăugă el văzând că sfiala primei iubiri tulbură nevinovăţia copilăroasă, până atunci, a ochilor ei frumoşi.

— Spune, naşule.

— La ce te-ai gândit aseară făcându-ţi rugăciunea şi la ce oră te-ai închinat?

— Era pe la nouă şi un sfert, nouă şi jumătate.

— Ei bine, repetă-mi ultima ta rugăciune.

Copila spera ca glasul ei să-i insufle necredinciosului credinţa; se dădu jos, îngenunche, îşi împreună mâinile cu fervoare, chipul îi străluci de încântare, îl privi pe bătrân şi-i spuse:

— Ce l-am cerut eu lui Dumnezeu aseară i-am cerut şi azi-dimineaţă şi o să-i cer mereu până o să-mi îndeplinească dorinţa.

Apoi repetă rugăciunea, străbătută parcă de un fior nou, şi mai puternic; spre marea ei uimire, însă, Minoret o întrerupse sfârşind rugăciunea.

— Bine, Ursule! spuse medicul aşezând-o pe copilă din nou pe genunchi. Înainte de a adormi cu capul pe pernă, n-ai spus oare în sinea ta: „Dragul meu naş! Cu cine o să joace el table la Paris?”

Ursule sări în picioare de parcă ar fi auzit sunând trâmbiţa judecăţii de apoi: scoase un ţipăt de groază; se uita eu ochii holbaţi la bătrân şi privirea ei avea o înfricoşătoare imobilitate.

— Cine eşti dumneata, naşule? Cine ţi-a dat puterea asta? îl întrebă ea închipuindu-şi că, dat fiind că el nu credea în Dumnezeu, făcuse probabil o înţelegere eu diavolul.

— Ce-ai semănat ieri în gradină?

— Cartofi, măzăriche, balsamină.

— Şi pe urma nemţişori de câmp?

Ea căzu în genunchi.

— Nu mă speria, naşule; erai aici, nu-i aşa?

— Nu sunt eu oare întotdeauna lângă tine? răspunse doctorul glumind pentru a cruţa de emoţii mintea acestei fiinţe nevinovate. Hai în camera ta.

Îi oferi braţul şi urcară amândoi scările.

— Îţi tremură picioarele, naşule, zise ea.

— E adevărat, mă simt doborât.

— Oare crezi, în sfârşit, în Dumnezeu? strigă fata cu o bucurie naivă în glas, în timp ce ochii i se umpleau de lacrimi.

Bătrânul privi camera atât de simplă dar atât de cochetă pe care o aranjase pentru Ursule. Pe jos, un covor verde, de o singură culoare, destul de ieftin, pe care ca îl păstra de o curăţenie extraordinară; pe pereţi, un tapet de un cenuşiu metalic cu trandafiri şi frunze verzi; la ferestrele care dădeau înspre curie, perdele dintr-o ţesătură de bumbac, garnisite cu o bandă de stofă roz; între cele două geamuri, sub o oglindă înaltă, o consolă din lemn aurit acoperită cu marmură, pe care se afla un vas albastru de Sèvres unde îşi punea Ursule florile; în faţa căminului, un scrin cu o splendidă marchetărie, având deasupra o placă din felul de marmură zisă *brecie de Alep*[187]. Patul, îmbrăcat în ere tonă înflorată şi cu perdele tot din cretonă, dublate cu roz, era unul dintre acele paturi cu baldachin atât de obişnuite în secolul al optsprezecelea şi care avea drept ornament un mănunchi de pene sculptat deasupra fiecărei colonete canelate din cele patru colţuri. O pendulă veche, închisă într-un fel de cutie mare de baga încrustată cu arabescuri din fildeş decora căminul, care cu ancadramentul, sfeşnicele, de marmură, oglinda şi panoul superior pictat în cenuşiu realiza un remarcabil ansamblu de tonuri, culoare şi stil. În dulapul mare, cu uşi reprezentând peisaje alcătuite din diferite soiuri de lemn, dintre care unele, cu nuanţe verzi, nu se mai găsesc azi în comerţ, se aflau, desigur, lenjeria şi rochiile fetei. Camera răspândea, parcă, o mireasmă venită din

ceruri. Lucrurile aranjate atât de corect dovedeau un spirit de ordine, un simţ al armoniei care, fără îndoială, ar fi impresionat pe oricine, chiar şi pe un Minoret-Levrault. Se vedea mai ales cât de dragi îi erau Ursulei lucrurile din preajma ei şi cât de bine se simţea într-o cameră unde îşi petrecuse, ca să spunem aşa, toată viaţa de copil şi de fată tânără. Trecând totul în revistă, din obişnuinţă, tutorele se asigura că din camera Ursulei, se putea zări casa doamnei de Portenduère. În timpul nopţii se gândise cum trebuia să se poarte cu Ursule, ţinând seama de taina surprinsă în legătura cu iubirea ce se înfiripase. Punându-i diferite întrebări s-ar compromite în ochii pupilei sale. Fie că ar aproba această dragoste, fie că ar dezaproba-o, în ambele cazuri poziţia lui devenea falsă. Se hotărâse, deci, să cerceteze situaţia respectivă dintre tânărul Portenduère şi Ursule pentru a şti dacă trebuie să se opună acestui sentiment înainte ca el să devină prea puternic, Numai un om în vârstă e în stare să dea dovadă de atâta înţelepciune. Încă profund emoţionat de lovitura primită prin confirmarea faptelor magnetice, el se răsucea în cameră, se uita până şi la cele mai mici obiecte, voind să arunce o privire şi pe calendarul atârnat la colţul căminului.

— Suporturile astea un te sunt prea grele pentru mânuţele tale frumoase, spuse el apucând sfeşnicele de marmură în ornamente de aramă. Le cântări în mână, se uită la calendar, îi luă şi zise:

— Şi ăsta mi se pare destul de urât. De ce ţii într-o cameră aşa frumoasa un calendar de duzină?

— Te rog, lasă-mi-l, naşule!

— Nu, o să-ţi dau altul mâine.

Coborî, luând cu sine această dovadă, se închise în biroul lui, căută la sfântul Savinien şi găsi, aşa cum îi spusese somnambula, un mic punct roşu în dreptul zilei de 19 octombrie; observă un altul în dreptul zilei sfântului Denis, patronul său, şi un al treilea în faţa sfântului Ioan. patronul preotului. Acest punct, mare cât o gămălie de ac, fusese zărit

de femeia adormită în ciuda distanţei şi a obstacolelor. Bătrânul reflectă până seara asupra, acestor evenimente cu semnificaţii mai profunde pentru el decât pentru oricare altul. Trebuia să se plece în faţa evidenţei. Un zid puternic se nărui, ca să spunem aşa. În însăşi fiinţa lui, pentru că viaţa i se sprijinea pe două temelii: indiferenţa în materie de religie şi negarea magnetismului. Dovedind că simţurile, construcţie pur fizică, organe ale căror efecte aveau toate o explicaţie, se terminau prin unele dintre atributele infinitului, magnetismul răsturna, sau cel puţin aşa avea el impresia, puternica argumentaţie a lui Spinoza[188]: infinitul şi finitul, două elemente incompatibile, după părerea acestui mare gânditor, erau cuprinse unul într-altul. Oricâtă putere i-ar fi acordat caracterului divizibil, mobilităţii materiei, nu-i putea recunoaşte acesteia calităţi cvasi divine. Şi apoi era prea bătrân ca să mai lege aceste fenomene de vreun sistem, ca sa le compare cu fenomenele somnului, vederii sau luminii. Toată ştiinţa sa, bazată pe afirmaţiile şcolii lui Locke şi Condillac[189], se prăbuşise. Văzându-şi sfărâmaţi idolii găunoşi, necredinţa lui începu, firesc, să se clatine. Astfel încât în lupta dintre copilăria catolică şi bătrâneţea voltairiană, avantajul avea să fie în întregime de partea Ursulei. În fortăreaţa dărâmată, pe ruinele ei strălucea o lumină. Din mijlocul dărâmăturilor răsuna glasul rugăciunii! Cu toate acestea, bătrânul tot se mai împotrivea cu încăpăţânare îndoielilor sale. Deşi era lovit în inimă, nu se hotăra, continua să lupte împotriva lui Dumnezeu. În ciuda acestui fapt, spiritul său începu să şovăie, nu mai fu acelaşi. Căzând foarte des pe gânduri, citea *Cugetările* lui Pascal[190], splendida *Istorie a Schimbărilor* de Bossuet[191], scrierile lui Bonald[192], ale sfântului Augustin[193]; dori să parcurgă şi operele lui Swedenborg şi ale răposatului Saint-Martin[194], despre care îi vorbise bărbatul cel

misterios. Edificiul clădit de materialism în mintea acestui om trosnea din toate părţile, nu-i mai trebuia decât o zguduitură; şi când sufletul i se pârgui întru Domnul, el căzu în via cerească aşa cum cad fructele. În mai multe rânduri, seara, pe când juca table cu preotul şi Ursule stătea lângă ei, pusese întrebări care, dat fiind părerile sale, îi păreau cam ciudate abatelui Chaperon, pentru că el nu cunoştea încă frământarea interioară prin care Dumnezeu îndrepta această conştiinţă aleasă.

— Crezi în năluciri? îl întrebă necredinciosul pe abate întrerupând partida.

— Cardano[195], un mare filosof din secolul al şaisprezecelea, a spus că i s-a întâmplat aşa ceva, răspunse preotul.

— Le cunosc pe toate cele studiate de savanţi, l-am recitit pe Plotin[196]. Întrebarea mea de acum ţi se adresează în calitatea dumitale de catolic şi te rog să-mi răspunzi dacă crezi cumva că un mort poate reveni să-i vadă pe cei vii.

— Dar Iisus a apărut apostolilor după moarte, reluă preotul. Biserica trebuie să creadă în apariţiile Mântuitorului. Cât priveşte minunile, nu ducem lipsă de aşa ceva, adăugă abatele Chaperon surâzând: vrei să afli care este cea mai recentă? A avut loc în veacul al optsprezecelea.

— Mă rog!

— Da, preafericitul Marie-Alphonse de Liguori[197] a ştiut, deşi era departe de Roma, de moartea papei, în clipa în care sfântul părinte îşi dădea duhul; au existat numeroşi martori ai acestei minuni. Sfântul episcop, în stare de extaz, a auzit ultimele cuvinte rostite de suveranul pontif şi le-a repetat înaintea mai multor persoane. Mesagerul însărcinat să anunţe evenimentul nu a sosit decât treizeci de ore după aceea…

— Iezuitule! răspunse bătrânul Minoret glumind, nu-ţi cer dovezi, te întreb doar dacă crezi că există.

— Cred că nălucirea depinde mult de cel care o vede, spuse preotul continuând să glumească pe socoteala necredinciosului.

— Prietene, nu-ţi întind nicio cursă; ce crezi despre toate astea?

— Cred că puterea lui Dumnezeu este nemărginită, zise abatele.

— După ce-o să mor, dacă mă împac cu Dumnezeu, o să-l rog să mă lase să-ţi apar o dată, spuse doctorul râzând.

— Asta-i exact înţelegerea dintre Cardano şi prietenul său, răspunse preotul.

— Ursule, i se adresă Minoret fetei, dacă te ameninţă vreodată vreo primejdie, cheamă-mă, o să vin.

— Ai rezumat într-un singur cuvânt elegia mişcătoare intitulată *Nêère* a lui André Chénier[198], preciză preotul. Porţii sunt mari pentru că ştiu să îmbrace faptele sau sentimentele în imagini nepieritoare.

— De ce vorbeşti de moartea dumitale, naşul meu drag? zise fata întristata; noi, creştinii, nu murim, mormântul este leagănul sufletului nostru.

— Ei, ce să-i faci, spuse doctorul surâzând, trebuie să mai şi pleci din lumea asta, şi când eu n-am să mai fiu, ai să te minunezi şi tu de avuţia care o să-ţi rămână.

— Când n-ai să mai fi, dragul meu prieten, nu voi avea altă mângâiere decât să-ţi consacru întreaga mea viaţă.

— Mie, eu nemaiexistând?

— Da. Toate faptele bune pe care le voi putea face o să le fac în nume le dumitale spre a-ţi răscumpăra greşelile. Mă voi ruga la Dumnezeu în fiecare zi, pentru ca în neţărmurita Lui îndurare să nu pedepsească veşnic greşelile unei zile şi ca să aşeze de-a dreapta sa, printre sufletele preafericiţilor, un suflet atât de frumos, atât de curat ca al dumitale.

Acest răspuns, rostit cu o nevinovăţie îngerească, cu o mare convingere, puse capăt rătăcirii şi îl converti pe Denis Minoret: tot astfel precum pe sfântul Pavel. O rază de lumină interioară îl ameţi iar duioşia aceasta, care se întindea peste viaţa lui viitoare îl umezi ochii. Această urmare neaşteptată a harului produse, parcă, o descărcare electrică. Preotul îşi împreuna mâinile şi se sculă de pe scaun, tulburat. Ursule, surprinsă de victoria ei, începu să plângă. Ca la auzul unei chemări, bătrânul se ridică şi privi înainte de parcă ar fi văzut apărând zorile; apoi îndoi un genunchi pe marginea fotoliului, împreunându-le şi-şi lasă privirile în pământ, ca un om cuprins de o adâncă umilinţă.

— Doamne! glăsui el cu o voce emoţionată înălţând fruntea, oare cine altcineva decât această fiinţă neprihănită poate dobândi iertarea mea îndreptându-mă către Tine? Iartă, Doamne, bătrâneţea ce se pocăieşte şi pe care Ţi-o aduce înainte această minunată copilă! Îşi înălţă sufletul până la Dumnezeu rugându-L să-l lumineze prin cunoştinţa sa, după ce îl doborâse cu harul Său; se întoarse spre preot şi, întinzându-i mâna îi spuse;

— Dragă părinte, sunt iarăşi mic, sunt al tău şi îţi încredinţez sufletul meu.

Ursule acoperi cu lacrimi de bucurie mâinile naşului ei, sărutându-le. Bătrânul luă copila pe genunchi şi spuse, vesel, că îi e naşă. Foarte înduioşat, preotul rosti *Veni, Creator* ca o sinceră manifestare a sentimentului religios. Imnul acela ţinu lor de rugăciune de seară pentru cei trei creştini îngenuncheaţi.

— Ce s-a întâmplat? întrebă, mirată, Bougival.

— În sfârşit! Naşul meu crede în Dumnezeu, îi răspunse Ursula.

— Ei, cu atât mai bine; doar atâta îi mai lipsea ca să fii desăvârşit, exclamă bătrâna femeie din Bresse, închinându-se cu un aer naiv şi serios totodată.

— Dragă doctore, zise bunul preot, vei înţelege curând măreţia religiei şi necesitatea practicilor sale; îţi vei da seama că filosofi a creştină, prin latura ei profund umană, se situează mult deasupra celei a spiritelor celor mai îndrăzneţe.

Preotul, care se bucura aproape ca un copil, acceptă să-l înveţe principiile religiei creştine, stând eu el de vorbă de două ori pe săptămână. Convertirea atribuită Ursulei şi unui calcul meschin fu deci spontană. Preotul, care timp de paisprezece ani se ferise să atingă rănile acestui suflet, deşi îl plânsese adeseori, fusese solicitat ca un chirurg pe care îl chemi simţindu-te rănit. După acest eveniment, în fiecare seară Ursule îşi spuse rugăciunile alături de ei. Încetul eu încetul, bătrânul simţise cum frământărilor din sufletul său le ia locul împăcarea. Şi, dat fiind că Dumnezeu era editor responsabil, după vorba lui, pentru lucrurile inexplicabile, mintea i se simţea în largul ei. Scumpa lui Ursule îi spunea că aceasta era o dovadă clară că păşea tot mai adânc în împărăţia Domnului. În timpul slujbei citise rugăciunile, străduindu-se să le înţeleagă tâlcul, deoarece, chiar după prima discuţie pioasă, se ridicase la ideea divină a comuniunii dintre toţi credincioşii, bătrânul neofit înţelesese simbolul veşnic legat de această hrană spirituală, simbol ce dobândeşte prin credinţă o valoare primordială atunci când a fost priceput în semnificaţia sa tainică, profundă, luminoasă. Dacă păruse grăbit să se întoarcă acasă, faptul se datora doar dorinţei de a-i mulţumi fetiţei lui dragi că-l adusese pe calea bisericii, după cum spunea o vorba frumoasă de odinioară. De aceea o ţinea pe genunchi, în salon, şi o săruta cu pietate pe frunte în vreme ce, murdărind cu temerile lor josnice o influenţă atât de cucernică, moştenitorii lui colaterali acopereau pe Ursule cu cele mai grosolane insulte. Graba bătrânului de a se înapoia acasă, pretinsul lui dispreţ faţă de rude, răspunsurile muşcătoare la ieşirea din biserică,

erau, firește, atribuite de fiecare dintre moștenitori urii pe care Ursule i-o insuflase împotriva lor.

În timp ce fata îi cânta la pian doctorului câteva variațiuni pe *Ultimul gând* de Weber[199], în sufrageria familiei Minoret-Levrault se punea la cale un adevărat complot care avea să aducă în scenă pe unul dintre principalele personaje ale acestei drame. Masa, zgomotoasă ca toate mesele din provincie, și însuflețită de vinurile minunate care sosesc la Nemours pe canal, fie din Bourgogne, fie din Touraine, se prelungi peste două ore. Pentru a sărbători întoarcerea lui Désiré, Zélie pregătise scoici, pește de mare și unele specialități gastronomice mai deosebite. Sufrageria, în mijlocul căreia masa rotundă oferea un spectacol îmbietor, amintea de o sală de han. Mulțumită de mărimea acareturilor, Zélie își construise un pavilion între curtea ei foarte întinsă și grădina de zarzavaturi plină de pomi fructiferi. La ea, totul era doar curat și trainic. Exemplul lui Levrault-Levrault fusese cumplit de impresionant pentru toată regiunea. Așa că Zélie îl oprise pe arhitect s-o împingă la atari neghiobii. Având, deci, pereții acoperiți cu un tapet ușor lucios, sufrageria era mobilată cu scaune din lemn de nuc, cu bufete tot din același lemn, și, spre a o înfrumuseța, cu o sobă de faianță, o pendulă și un barometru, vesela era de porțelan alb, obișnuit, dar în schimb fața de masă și șervetele, argintăria bogată făceau să strălucească toată masa. După cafeaua servită de Zélie, care se învârtea prin casă ca o bobiță de plumb într-o sticlă de șampanie, pentru că se mulțumea cu o singură bucătăreasă, după ce Désiré, viitorul avocat, fu pus la curent, cu marele eveniment, ce avusese loc în cursul dimineții și cu consecințele sale, Zélie închise ușa și îi dădură cuvântul notarului Dionis. Prin tăcerea care se așternu, prin privirile ațintite de fiecare moștenitor asupra acestei figuri autentice de notar, era ușor de

recunoscut puterea pe care oamenii respectivi o au asupra diferitelor familii.

— Dragi copii, spuse el, unchiul vostru fiind născut în 1746, are astăzi optzeci şi trei de ani; or, bătrânii fac tot soiul de lucruri necugetate, şi aceasta mică…

— Viperă! strigă doamna Massin.

— Mizerabilă! zise Zélie.

— Să nu vorbim despre ea decât spunându-i pe nume, continuă Dionis.

— Ei bine, este o hoaţă, rosti doamna Crémière.

— O hoaţă frumoasă însă, îi răspunse Désiré Minoret.

— Această mică Ursule, reluă Dionis, îl preocupă foarte mult. În interesul dumneavoastră al tuturor – sunteţi doar clienţii mei – n-am aşteptat dimineaţa ele azi pentru a strânge informaţii, şi iată ce am aflat despre această tânără…

— Spoliatoare! ţipă perceptorul.

— O individă care vânează moşteniri! preciza grefierul.

— Linişte, prieteni! zise notarul, că altfel îmi iau pălăria, vă las şi… la revedere.

— Măi, tată, strigă Minoret turnându-i un păhăruţ de rom, bea asta mai bine… e chiar de la Roma. Şi zău, face o groază de bani!

— E adevărat că Ursule este fiica legitimă a lui Joseph Mirouët; tatăl ei este însă fiul natural al lui Valentin Mirouët, socrul unchiului vostru. Ursule este, deci, nepoata naturală a doctorului Denis Minoret. Ea având această calitate, testamentul pe care l-ar face doctorul în favoarea ei ar putea fi eventual atacat; şi, daca îi lasă astfel averea, procesul pe care aţi vrea să i-l intentaţi Ursulei v-ar pune într-o situaţie nu prea plăcută, pentru că nu se poate susţine că nu există nicio legătură de rudenie între Ursule şi doctor; dar acest proces ar speria, fără îndoială, o fată tânără lipsită de apărare şi ar duce la o tranzacţie.

— Legea este atât de severă în privinţa drepturilor bastarzilor, spuse proaspătul licenţiat, dornic să-şi arate cunoştinţele, încât conform unei hotărâri a Curţii de Casaţie din 7 iulie 1817, copilul natural nu poate pretinde nimic de la *bunicul* său *natural,* nici măcar pensie alimentară. Vedeţi deci că s-a extins noţiunea de *rudenie* a copilului natural. Legea îl urmăreşte pe copilul natural chiar şi în descendenţa sa legitimă, căci ea presupune ca legatele lăsate nepoţilor de către bunici sunt destinate fiului natural prin *interpunere* de persoană. Ceea ce rezultă din alăturarea articolelor 757, 908 şi 911 din Codul civil[200]. Iată de ce la 26 decembrie, anul trecut, Curtea Regală din Paris a redus un legat făcut de bunic în favoarea copilului legitim al fiului natural, bunic care, în calitatea sa, era un străin faţă de nepot aşa cum doctorul, ca unchi, poate fi considerat un străin faţă de Ursule.

— După părerea mea, zise Goupil, toate astea nu privesc decât problema bunurilor lăsate de bunici descendenţilor naturali; nu-i câtuşi de puţin vorba despre unchi, care nu mi se pare că au vreo legătură de rudenie cu copiii legitimi ai cumnaţilor lor naturali. Ursule este o străină pentru doctorul Minoret. Îmi amintesc de o hotărâre a Curţii Regale de la Colmar, din anul 1825[201], pe când terminam dreptul, şi prin care s-a declarat că, în urma decesului copilului natural, descendenţii săi nu puteau constitui obiectul unei *interpuneri*. Or, tatăl Ursulei a murit[202].

Argumentaţia lui Goupil produse ceea ce, în relatările lor despre adunările legislative, ziariştii desemnează printr-o paranteză: *Impresie profundă.*

— Şi ce înseamnă asta? strigă Dionis. Că în faţa tribunalelor nu s-a înfăţişat încă niciun caz de legat făcut de unchiul unui fiu natural; dar, numai să existe un asemenea caz, şi severitatea legii franceze faţă de copiii naturali se va vădi cu atât mai categoric cu cât trăim într-o epocă în care,

religia se bucură de cinstire. Aşa că pot să garantez că în cazul unui proces s-ar ajunge la o tranzacţie, mai ales dacă se va şti că sunteţi hotărâţi s-o chemaţi pe Ursule chiar şi în faţa Curţii de Casaţie.

Bucuria celor din jurul mesei, amintind pe cea a unor moştenitori ce-ar fi găsit grămezi de aur, se manifesta prin surâsuri. tresăriri, gesticulaţii, ceea ce îi împiedică să observe că Goupil tăgăduia spusele lui Dionis. Dar entuziasmul fu urmat de o tăcere adâncă plină de nelinişte la auzul primului cuvânt rostit de notar, un cuvânt teribil:

— Dar!…

Ca şi cum ar fi tras de sforile unui mic teatru ale cărui marionete înaintează sacadat prin mijlocirea unui întreg mecanism, Denis îi văzu atunci pe toţi cu privirile aţintite spre el, toate chipurile având aceeaşi expresie.

— Dar nici o lege nu-l poate împiedica pe unchiul dumneavoastră s-o adopte, pe Ursule sau să o ia în căsătorie, reluă el. În privinţa adopţiunii, ea va fi contestată şi cred că veţi avea câştig de cauză: Curţile Regale nu glumesc în materie de adopţiune şi veţi fi, deci, audiaţi la anchetă. În ciuda faptului că este decorat cu ordinul Sfântul Mihail, că e ofiţer al Legiunii de onoare şi a fost odinioară medicul lui Napoleon, doctorul ar fi înfrânt. Dar dacă în caz de adopţiune puteţi afla acest fapt, cum veţi şti de căsătorie? Bătrânul este destul de şiret ca să se căsătorească la Paris, după un an de coabitare, şi să-i recunoască, prin contract, viitoarei sale soţii o dotă de un milion. Singurul act care poate pune în pericol moştenirea este, prin urmare, căsătoria fetei cu unchiul ei.

Aici notarul făcu o pauză.

— Mai există şi un alt pericol, adăugă Goupil eu un aer competent, cel al unui testament în favoarea unui terţ, moş Bongrand, de pildă, care ar avea un *fidei commissum*[203] privind-o pe domnişoara Ursule Mirouët.

— Dacă o să-l sâcâiţi pe unchiul dumneavoastră, reluă Dionis întrerupându-l pe secretarul său, dacă n-o să vă purtaţi foarte frumos cu Ursule, o să-l faceţi pe doctor fie să se însoare, fie să stabilească acel *fidei commissum* despre care vă vorbeşte Goupil; dar eu nu cred că va recurge la *fidei commissum*, pentru că e o soluţie riscantă. Cât priveşte căsătoria, e uşor s-o împiedicăm. Îi de ajuns ca Désiré să-i facă un pic de curte fetei; o să prefere, oricum, un tânăr încântător – cocoşul din Nemours – unui bătrân.

— Mamă, şopti la urechea lui Zélie fiul stăpânului poştei, atras în egală măsură de bani şi de frumuseţea Ursulei, dacă o iau de nevastă, punem mâna pe tot.

— Ce-ai înnebunit? Tu care o să ai într-o bună zi o rentă de cincizeci de mii de livre şi care trebuie să ajungi deputat? Cât am să trăiesc eu n-o să-ţi frângi gâtul făcând o căsătorie neghioabă. Şapte sute de mii de franci?… mare scofală! Fata domnului primar, singură la părinţi, mi-a şi fost propusă, şi o să aibă o rentă de cincizeci de mii de franci…

Acest răspuns, tonul aspru cu care, pentru prima dată în viaţă, îi vorbea maică-sa, spulberă orice speranţă a lui Désiré de a se căsători cu frumoasa Esther[204], pentru că nici tatăl lui nici el n-ar fi putut niciodată să înfrângă hotărârea pe care o exprimau înfricoşătorii ochi albaştri ai Zéliei.

— Bine, dar ia stai, domnule Dionis, exclamă Crémière, căruia soţia îi făcuse semn eu cotul, dacă bătrânul ia lucrurile în serios şi îşi căsătoreşte pupila cu Désiré dându-i nuda proprietate a întregii sale averi, adio succesiune! Şi dacă mai trăieşte încă vreo cinei ani, unchiul o să aibă precis un milion.

— Niciodată, strigă Zélie, cât oi trăi eu, câte zile oi avea, Désiré n-o să ia de nevastă pe fiica unui bastard, o fată crescută din milă, adunată de pe drumuri! Fir’ ar să fie! Fiul meu trebuie să

reprezinte familia Minoret la moartea unchiului şi noi suntem de cinci sute de ani un neam de burghezi cu vază. Asta face cât un titlu de nobleţe. Aşa că să fiţi liniştiţi în privinţa asta: Désiré o să se însoare când o să ştim ce loc poate ocupa în Camera Deputaţilor.

Această declaraţie orgolioasă fu întărită de Goupil care spuse:

— Cu o rentă de douăzeci şi patru de mii de livre, Désiré va deveni fie preşedinte de Curte Regală, fie procuror general, ceea ce duce la rangul de *pair;* o căsătorie nepotrivită l-ar trage în jos.

Moştenitorii începură să vorbească între ei, toţi laolaltă; tăcură însă când Minoret lovi cu pumnul în masă pentru ca notarul să poată spune ce avea de spus.

— Unchiul dumneavoastră este un om demn şi cumsecade, reluă Dionis. Se crede veşnic; şi, ca toţi oamenii deştepţi, va îi surprins de moarte fără a lăsa vreun testament. Părerea mea este, prin urmare, ca, pentru moment, să-l faceţi să-şi plaseze capitalurile în aşa fel încât să nu mai puteţi fi deposedaţi, şi s-a şi ivit ocazia. Tânărul Portenduère o întemniţat la Sainte-Pélagie[205] pentru o datorie de vreo sută şi câteva mii de franci. Maică-sa, o femeie în vârstă, ştiind că e la închisoare, varsă şiroaie de lacrimi şi îl aşteaptă la masă pe abalele Chaperon, fără îndoială pentru a discuta eu el despre această nenorocire. Ei, bine, astă seară mă voi duce să-l sfătuiesc pe unchiul dumneavoastră să-şi vândă rentele consolidate cu cinci la sulă, care valorează acum o sută optsprezece, şi să-i împrumute doamnei de Portenduère, luând drept garanţie ferma ei Bordières şi casa, suma necesară pentru eliberarea fiului risipitor, îmi îndeplinesc funcţia de notar vorbindu-i despre nerodul de Portenduère şi este foarte firesc să doresc să-l fac să-şi plaseze rentele: asta înseamnă pentru mine acte, vânzări, afaceri.

Dacă pot ajunge sfătuitorul său îi voi propune şi alte plasamente în pământuri pentru surplusul de capital, şi am câteva plasamente excelente chiar în Biroul meu. După ce averea va fi investită în proprietăţi funciare sau în creanţe ipotecare în regiune, nu mai poate să dispară aşa uşor. Oricând se pot crea obstacole între voinţa de a transfera un bun în bani lichizi şi intrarea în posesia sumei.

Impresionaţi de justeţea acestei argumentaţii, cu mult mai ingenioasă decât cea a domnului Josse[206], moştenitorii murmurară aprobator.

— Înţelegeţi-vă deci bine între dumneavoastră, mai zise notarul în încheiere, pentru a-l reţine pe unchi la Nemours, unde s-a obişnuit să trăiască şi unde veţi putea să-l supravegheaţi. Găsindu-i fetei un iubit împiedicaţi căsătoria…

— Şi dacă, totuşi, ar fi vorba de căsătorie? întrebă Goupil cuprins de un gând ambiţios.

— Nici asta n-ar fi un lucru rău, căci pierderea ar putea fi evaluată, s-ar şti cât anume vrea să-i dea bătrânul, zise notarul. Dar dacă i-l daţi pe Désiré, el poate foarte bine s-o aiurească pe fată până la moartea bătrânului. Căsătoriile se fac şi se desfac.

— Drumul cel mai scurt, spuse Goupil, dacă doctorul mai are multe zile de trăit, ar fi ca Ursule să se mărite cu un băiat de treabă care v-ar descotorosi de ea contra o sută de mii de franci, ducându-se să se stabilească împreună la Sens, la Montargis sau la Orléans.

Dionis, Massin, Zélie şi Goupil, singurele minţi mai isteţe din grupul celor adunaţi acolo, schimbară patru priviri pline de subînţelesuri.

— Ar fi ca viermele într-o pară, şopti Zélie la urechea lui Massin.

— De ce l-aţi lăsat să vină aici? răspunse grefierul.

— Ţi-ar conveni! strigă Désiré către Goupil; dar eşti tu în stare să arăţi atât de curat încât să le placi şi bătrânului, şi fetei?

— Nu prea te freci tu cu rogojina pe burtă, spuse stăpânul poştei, care înţelese într-un sfârşit cam despre ce vorbea Goupil.

Această glumă vulgară avu un succes nemaipomenit. Secretarul aruncă, de jur împrejur, asupra celor ce se prăpădeau de râs priviri atât de crunte încât se făcu linişte pe dată.

— Astăzi, murmură Zélie la urechea lui Massin, notarii nu mai cunosc decât propriul lor interes: şi dacă, făcând actele, Dionis o să treacă de partea Ursulei?

— Sunt sigur de el, răspunse grefierul aţintindu-şi ochii mici şi răutăcioşi asupra verişoarei sale. Era gata să adauge: îi am la mână! Dar se opri. — Sunt eu totul de părerea lui Dionis, afirmă el cu glas tare.

— Şi eu, strigă Zélie care bănuia, totuşi, că notarul şi grefierul erau înţeleşi între ei.

— Nevasta mea şi-a spus cuvântul! zise stăpânul poştei dând pe gât un păhărel, cu toate că faţa îi era congestionată după dejunul copios şi după cantitatea mare de lichide absorbite.

— E foarte bine, glăsui perceptorul.

— Aşadar, să mă duc la ei după-masă? întrebă Dionis.

— Dacă domnul Dionis are dreptate, îi spuse doamna Crémière doamnei Massin, trebuie să ne ducem la unchiul ca odinioară, seara, în fiecare duminică şi să facem tot ce ne-a zis domnul Dionis.

— Sigur, ca să ne primească cum ne-a mai primit! exclamă Zélie. La urma urmelor, avem o rentă de peste patruzeci de mii de livre şi bătrânul a refuzat toate invitaţiile noastre; nu suntem mai prejos ca el! Dacă eu una nu ştiu să scriu reţete, ştiu în schimb să mă descurc bine în viaţă!

— Cum eu n-am nici pe departe venituri de patruzeci de mii de livre, răspunse doamna Massin, uşor înţepată, n-aş zice că nu-mi pasă dacă o să pierd zece mii!

— Suntem doar nepoatele lui, o să-l îngrijim: să ne dăm mai bine scama cum stau lucrurile, spuse doamna Crémière, şi într-o bună zi o să ne mulţumeşti, verişoară dragă.

— Purtaţi-vă frumos cu Ursule, bătrânelul de Jordy i-a lăsat toate economiile lui! rosti notarul ridicându-şi arătătorul până în dreptul buzelor.

— O să mă ferchezuiesc cum ştiu eu mai bine, strigă Désiré.

— Aţi fost tot atât de grozav ca Desroches[207], cel mai grozav avocat din Paris, îi spuse Goupil notarului când ieşiră din clădirea poştei.

— Şi ne mai şi discută onorariile! îi răspunse notarul surâzând cu amărăciune.

Moştenitorii, care îi conduseră la plecare pe Dionis şi pe secretarul său, se întâlniră cu toţii la vecernie, în faţa bisericii, cu chipurile destul de îmbujorate în urma dejunului la care participaseră. Aşa cum prevăzuse notarul, abatele Chaperon mergea la braţ cu bătrâna doamnă de Portenduère.

— L-a târât şi la vecernie, exclamă doamna Massin arătându-i doamnei Crémière pe Ursule şi pe naşul ei când ieşeau din biserică.

— Hai să stăm de vorbă cu el, zise doamna Crémiere îndreptându-se spre bătrân.

Schimbarea de expresie a tuturor acestor chipuri, schimbare survenită în urma discuţiilor avute, îl surprinse pe doctorul Minoret. Căuta să-şi explice motivul acestei prietenii la comandă şi, din curiozitate, uşură întâlnirea Ursulei şi a celor două femei, grăbite s-o salute cu o afecţiune exagerată şi cu surâsuri forţate.

— Unchiule dragă, ne îngădui să venim să te vedem diseară? întrebă doamna Crémière. Am avut uneori impresia că te deranjăm; dar a trecut multă vreme de când copiii noştri nu ţi-au mai prezentat respectele lor şi fetele noastre au ajuns mari acum şi ar trebui să o cunoască pe scumpa noastră Ursule.

— Ursulei i se potriveşte bine numele, răspunse doctorul, este foarte sălbatică.

— Lasă-ne s-o îmblânzim, zise doamna Massin. Şi, în afară de asta. ştii, unchiule, adăugă această bună gospodină străduindu-se să-şi ascundă planurile sub pretextul unei economii, ni s-a spus că iubita dumitale fină are foarte mult talent la pian[208], aşa că am fi încântate s-o auzim cântând. Doamna Crémière şi cu mine am vrea să-l angajăm pe profesorul ei pentru fetiţele noastre; pentru că dacă ar avea şapte sau opt eleve, preţul lecţiilor ar putea fi pe măsura pungilor noastre…

— Cu plăcere, spuse bătrânul; lucrurile stau cum nu se poate mai bine mai ales că vreau să găsesc şi un profesor de canto pentru Ursule.

— Ei, bine, pe diseară, unchiule; o să venim şi cu nepotul dumitale Désiré, care e avocat acum.

— Pe diseară, răspunse Minoret, dornic să cunoască mai bine aceste suflete josnice.

Cele două nepoate strânseră mâna Ursulei spunându-i cu o graţie afectată:

— La revedere!

— Oh, naşule! Nu cumva citeşti în inima mea? exclamă Ursule uitându-se spre bătrân cu recunoştinţă.

— Ai voce. Şi vreau să-ţi caut şi profesori de desen şi de italiană. O femeie, continuă doctorul uitându-se la Ursule în clipa în care deschidea poarta casei sale, trebuie să fie crescută astfel încât să fie la înălţimea oricărei poziţii sociale la care ar putea s-o situeze căsătoria.

Ursule se înroşi ca o cireaşă: s-ar fi zis că tutorele ei se gândea la aceeaşi persoană la care se gândea şi ea. Simţind ca e pe punctul de a-i mărturisi doctorului sentimentul care o făcea, fără voia ei, să se intereseze de Savinien legând de fiinţa lui toată dorinţa ei de a fi perfectă, se duse să se aşeze sub un boschet de plante agăţătoare, în mijlocul cărora silueta ei se zărea, de departe ca o floare alb-albastră.

— Vezi bine, unchiule, că nepoatele dumitale se poartă frumos cu mine; au fost tare drăguţe, zise ea, văzând că doctorul se apropie şi ea să-l facă să creadă că altele erau faptele care o puseseră pe gânduri.

— Biata mea fetiţă! exclamă bătrânul.

Puse mâna Ursulei pe braţul lui, mângâind-o, şi mergând de-a lungul terasei se duseră pe malul râului unde nimeni nu putea auzi ce vorbesc.

— De ce spui: biata mea fetiţă?

— Nu vezi că le e teamă de tine?

— De ce?

— Moştenitorii mei sunt cu toţii cuprinşi de nelinişte în clipa de faţă din cauza convertirii mele; au pus-o fără îndoială pe seama influenţei pe care o ai asupra mea şi îşi închipuie că îi voi păgubi de succesiune ca să te îmbogăţesc pe tine.

— Dar n-o să faci asta, nu-i aşa?… zise, cu naivitate, Ursule, uitându-se la naşul ei.

— O, sfântă consolare a bătrâneţilor mele, zise doctorul care o ridică în sus pe faţă şi o sărută pe amândoi obrajii. Pentru ea şi nu pentru mine Te-am rugat, Doamne, să mă laşi să trăiesc până în clipa în care o voi încredinţa unui om bun, demn de ea! O să vezi, îngeraşul meu, ce comedii au să joace aici toţi cei din familiile Minoret, Crémière şi Massin. Tu vrei să-mi înfrumuseţezi viaţa şi să mi-o prelungeşti! Ei, în schimb, nu se gândesc decât la moartea mea.

— Dumnezeu ne opreşte să urâm; dar dacă-i aşa?… Oh! atunci îi dispreţuiesc, rosti Ursule.

— Poftiţi la masă! strigă Bougival de treptele dinspre grădină, de la capătul coridorului.

Ursule şi tutorele ei erau la desert, în frumoasa sufragerie decorată cu picturi chinezeşti imitând lacul, una dintre cheltuielile ce-l ruinaseră pe Levrault-Levrault, atunci când sosi judecătorul de pace; doi; torul îi oferi, în semn de mare prietenie, o ceaşca de cafea Moka amestecată cu cafea Bourbon şi cafea de Martinica[209] prăjită, râşnită şi

fiartă chiar de el, într-o cafetieră de argint zisă *à la Chaptal.*

— Ei bine, spuse Bongrand ridicându-şi ochelarii şi uitându-se la bătrân cu un aer ironic, tot oraşul e întors pe dos! Prezenţa dumitale la biserică ţi-a tulburat toate rudele! Toţi cred că o să-ţi laşi averea preoţilor şi săracilor! I-ai înfiorat, şi acum freamătă! I-am văzul adunaţi în piaţă, erau agitaţi ca nişte furnici cărora li s-au luat ouăle.

— Ce-ţi spuneam eu, Ursule? exclamă bătrânul. Chiar cu riscul de a te amărî, copila mea, nu trebuie oare să te învăţ să cunoşti lumea şi să-ţi atrag atenţia asupra unor duşmănii nemeritate?

— Chiar voiam să-ţi spun o vorbă în legătură eu asta, reluă Bongrand, profitând de această ocazie pentru a vorbi cu vechiul sau prieten despre viitorul Ursulei.

Doctorul îşi puse pe capul lui nins o scufie de catifea neagră, judecătorul de pace îşi păstră pălăria spre a se feri de răcoarea nopţii, şi amândoi se plimbară de-a lungul terasei discutând despre mijlocul de a-i asigura Ursulei ceea ce voia să-i dea naşul ei. Judecătorul de pace cunoştea părerea lui Dionis despre invaliditatea unui testament făcut de doctor în favoarea Ursulei, căci prea se ocupa tot oraşul de succesiunea Minoret pentru ca această chestiune să nu fie discutată de jurisconsulţii din oraş. Bongrand ajunsese la concluzia că Ursule Mirouët era o străină faţă de doctorul Minoret, şi el simţea că spiritul legislaţiei respingea din familie descendenţii nelegitimi. Cei care redactaseră Codul civil nu prevăzuseră decât afecţiunea taţilor şi a mamelor pentru copiii naturali, fără a-şi închipui că unchii sau mătuşile vor putea încerca acest sentiment faţă de descendenţii acestora. În mod evident, legea avea o lacună.

— În orice altă ţară, îi spuse el doctorului, după ce îi expusese jurisprudenţa pe care Goupil, Dionis şi Désiré o explicaseră moştenitorilor, Ursule n-ar

avea de ce să se teamă; e fiică legitimă iar incapacitatea tatălui său n-ar trebui să aibă efect decât cu privire la succesiunea lui Valentin Mirouët, socrul dumitale; dar, în Franţa, magistratura este, din păcate, foarte morală şi consecventă: ea urmăreşte să aplice cu exactitate spiritul legii. Se vor găsi avocaţi care să vorbească despre morală şi vor demonstra că lacuna Codului se datorează naivităţii legislatorilor care n-au prevăzut cazul în speţă, stabilind, totuşi, un principiu. Procesul va fi lung şi costisitor. Cu Zélie, se poate ajunge până la Curtea de Casaţie şi nu sunt sigur că o să mai trăiesc până o să se termine procesul.

— Cel mai grozav proces tot nu face doi bani, exclamă doctorul. Văd de pe acum disertaţiile pe această temă: *Până la ce grad trebuie să se extindă incapacitatea care, în materie de succesiune, îi loveşte pe copiii naturali?* Gloria unui bun avocat se clădeşte câştigând procese fără nicio şansă.

— În ceea ce mă priveşte n-aş îndrăzni să afirm că magistraţii nu ar extinde sensul legii spre a mări protecţia acordată căsătoriei, baza veşnică a oricărei societăţi.

Fără a-şi preciza intenţiile, bătrânul respinse ideea unui *fidei commissum*. Dar când Bongrand îi sugeră căsătoria pentru a-i asigura Ursulei averea, doctorul izbucni:

— Săraca fată! Eu sunt în stare să mai trăiesc cincisprezece ani, şi ea ce-o să facă?

— Ei bine, atunci ce gânduri ai? întrebă Bongrand.

— O să mai cugetăm, o să văd eu, răspunse bătrânul doctor, vădit încurcat.

În acel moment. Ursule veni să-i aminte pe cei doi prieteni că Dionis dorea să stea de vorbă cu doctorul.

— Dionis a şi sosit! strigă doctorul uitându-se la judecătorul de pace. Bine, îi zise Ursulei, să intre.

— Mi-aş paria ochelarii pe un chibrit că e paravanul moştenitorilor dumitale; au luat masa împreună la poştă, cu Dionis, şi sigur că au pus la cale ceva.

Condus de Ursule, notarul veni în fundul grădinii. După saluturile de bun venit şi câteva fraze banale. Dionis ceru să stea de vorbă numai cu doctorul. Ursule şi Bongrand se retraseră în salon.

— O să mai cugetăm! O să văd eu! îşi zicea în sinea lui Bongrand repetând ultimele cuvinte ale doctorului. Uite aşa vorbesc toţi oameni deştepţi; şi mor pe neaşteptate lăsând în încurcătură pe cei care le sunt dragi!

Neîncrederea pe care oamenii deosebiţi le-o inspiră oamenilor de afaceri este foarte mare: aceştia nu le recunosc capacitatea de a pricepe lucrurile *minime* deşi le recunosc o putere de înţelegere *maximă.* Dar poate că neîncrederea aceasta este un elogiu? Văzându-i pe culmile lucrurilor omeneşti, oamenii de afaceri consideră că oamenii superiori nu sunt în stare să coboare la detaliile infinit de mărunte care, ca şi dobânzile în domeniul finanţelor şi fiinţele microscopice în ştiinţele naturale, ajung să egaleze capitalurile să formeze adevărate lumi. E o eroare! Omul generos şi omul de geniu văd tot. Bongrand, iritat de tăcerea doctorului, dar preocupat desigur de interesele Ursulei şi temându-se că ele sunt prejudiciale, hotărî s-o apere împotriva moştenitorilor. Era disperat că nu ştie nimic despre discuţia dintre bătrân şi Dionis.

— Oricât de naivă ar fi Ursule, gândi el privind-o atent, există un domeniu în care fetele tinere au obiceiul să stabilească ele singure şi jurisprudenţa, şi morala. Să încercăm!

— Membrii familiei Minoret-Levrault, îi spuse el Ursulei aşezându-şi mai bine ochelarii pe nas, sunt în stare să te ceară în căsătorie pentru fiul lor.

Biata fată păli: era prea bine crescută şi mult prea delicată ca să se ducă să asculte ce vorbeau Dionis şi unchiul ei; dar după ce chibzui puţin în sinea ei, consideră că putea să se arate, spunându-şi că dacă prezenţa ei era nedorită naşul o să-i dea de înţeles acest lucru. Pavilionul chinezesc unde se afla biroul doctorului avea obloanele de la uşa cu geamuri deschise. Ursule găsi pretextul de a se duce să le închidă chiar ea. Îi ceru scuze judecătorului de pace că îl lasă singur în salon dar acesta îi spuse surâzând: – Dar te rog! te rog!

Ursule ajunse pe treptele terasei pe unde se cobora din pavilionul chinezesc spre grădină şi rămase pe loc câteva minute, mişcând încet obloanele şi privind apusul soarelui. Auzi atunci răspunsul doctorului care venea spre pavilionul chinezesc.

— Moştenitorii mei ar fi încântaţi să vadă că am bunuri imobile, ipoteci; îşi închipuie că astfel averea mea va fi mult mai în siguranţă; pricep eu ce socoteli îşi fac; nu cumva ei v-au trimis? Aflaţi, dragul meu domn, că hotărârea mea este irevocabilă. Moştenitorii mei vor primi capitalul averii pe care am adus-o aici, să ia aminte şi să mă lase-n pace. Dacă vreunul dintre ei va schimba ceva din ceea ce cred eu că trebuie să fac pentru această copilă (o arătă pe nepoata sa), o să mă întorc de pe lumea cealaltă ca să-l chinuiesc! Aşa că, domnul Savinien de Portenduère poate rămâne foarte bine în închisoare, dacă toată nădejdea e în mine că o să-l scot de-acolo, adăugă doctorul. N-o să-mi vând rentele.

Auzind ultima frântură de frază, Ursule simţi prima, singura durere pe care o încercase până atunci; îşi lipi fruntea de oblon ţinându-se cu mâna de el ca să nu cadă.

— Doamne Dumnezeule! Ce are? strigă bătrânul medic, i-a pierit toată culoarea din obraji! O emoţie ca asta, după masă, poate s-o facă să se prăpădească! întinse braţul s-o prindă pe Ursule

care era gata să se prăbuşească, aproape leşinată.
— La revedere, domnule, lăsaţi-mă acum, îi spuse el notarului.

O duse pe fată pe o berjeră foarte mare, de pe vremea lui Ludovic al XV-lea, care se afla în biroul lui, luă din dulapul cu medicamente o sticlă cu eter şi i-o trecu pe la nas.

— Înlocuieşte-mă, te rog, prietene, i se adresă el lui Bongrand care era foarte speriat, vreau să rămân singur cu Ursule.

Judecătorul de pace îl conduse pe notar până la poartă şi-l întrebă, fără ca vorbele sale să exprime un interes deosebit:

— Dar ce i s-a întâmplat Ursulei?

— Nu ştiu, răspunse domnul Dionis. Era pe treptele terasei ascultând ce vorbeam; şi când *unchiul ei* a refuzat să-mi împrumute suma necesară tânărului Portenduère, care e închis pentru datorii, pentru că n-a avut alături, ca domnul du Rouvre, un domn Bongrand ca să-l apere, fetei i-a pierit tot sângele din obraz, s-a clătinat… Nu l-o fi iubind cumva? O fi ceva între ei?…

— La cincisprezece ani? replică Bongrand întrerupându-l pe Dionis.

— S-a născut în februarie 1814; peste patru luni o să aibă şaisprezece ani.

— Nu l-a văzut niciodată pe vecinul ei, precizează judecătorul de pace. Nu, probabil că a avut o criză.

— O criză de inimă, completă notarul.

Notarul era destul de încântat de această descoperire, menită să împiedice *in extremis* mult temuta căsătorie, prin care doctorul îşi putea păgubi moştenitorii, în timp ce Bongrand vedea năruindu-i-se toate speranţele: de multă vreme se gândise să-şi căsătorească fiul cu Ursule.

— Dacă biata fată îl iubeşte pe băiat, mare necaz pe capul ei: doamna de Portenduère este bretonă şi ţine foarte mult la rangul de nobleţe, zise, judecătorul de pace după o scurtă pauză.

— Din fericire… pentru onoarea neamului Portenduère, spuse notarul, care era gata-gata să-şi dea în vileag gândurile.

Trebuie să recunoaştem că, întorcându-se de la poartă în salon, judecătorul de pace, un om cumsecade şi cinstit renunţă, nu fără părere de rău pentru fiul său, la speranţa de a putea s-o numească, într-o bună zi, pe Ursule, fiica sa. Se gândea ca în ziua în care fiul său va fi numit substitut să-i dea o rentă de şase mii de franci; iar dacă doctorul ar fi vrut să-i asigure Ursulei o dotă de o sută de mii de franci, căsnicia celor doi tineri putea fi dintre cele mai reuşite; Eugène[210] al lui era un băiat cinstit şi drăguţ. Poate că-l lăudase prea mult pe Eugène şi poate că asta îl făcuse bănuitor pe bătrânul Minoret.

— O să mă mulţumesc cu fata primarului, se gândi Bongrand. Oricum, Ursule chiar fără nicio zestre preţuieşte mai mult decât domnişoara Levrault-Cremière cu tot milionul ei. Acum trebuie să aranjăm lucrurile aşa încât Ursule şi tânărul Portenduère să se căsătorească, dacă ea îl iubeşte.

După ce închise uşa dinspre bibliotecă şi pe cea dinspre grădină, doctorul o duse pe fată lângă fereastra care dădea spre râu.

— Ce ai, fetiţa mea cea rea? îi spuse el. Viaţa ta e viaţa mea. Ce m-aş face fără surâsul tău?

— Savinien la închisoare! răspunse ea.

După aceste cuvinte, lacrimile începură să-i curgă şiroaie şi izbucni în hohote de plâns.

— A scăpat! gândi bătrânul, căutându-i pulsul cu neliniştea unui tată. Vai! Este la fel de sensibilă ca biata mea soţie, îşi spuse el luând un stetoscop[211] pe care îl aşeză în dreptul inimii Ursulei, punându-şi capetele la ureche. Bine, merge bine, îşi zise.

— Nu ştiam, sufleţelul meu, că îl iubeşti atât de mult, rosti el privind-o. Vorbeşte-mi ca şi cum ai vorbi cu tine însăţi şi spune-mi tot ce s-a petrecut între voi doi.

— Nu-l iubesc, naşule, nu ne-am spus niciodată nimic, răspunse ea printre suspine. Dar când am aflat că acest biet tânăr este în închisoare şi că un om atât de bun ca dumneata refuză cu atâta asprime să-l scape!…

— Ursule, îngerul meu bun, dacă nu-l iubeşti, de ce ai pus un punct roşu în calendar în faţa zilei sfântului Savinien, ca în faţa zilei sfântului Denis? Haide, spune-mi şi mie toate amănuntele acestei poveşti sentimentale.

Ursule se înroşi, îşi stăpâni lacrimile; între ei se aşternu tăcerea.

— Ţi-e teamă de tatăl, de prietenul tău, de mama, de medicul, de naşul tău a cărui inimă a devenit de câteva zile încoace mai bună decât era mai înainte?

— Bine, naşule dragă, rosti ea, o să-ţi spun tot ce am pe suflet. În luna mai, domnul Savinien a venit să-şi vadă mama. Până la această călătorie nu-i dădusem nicio atenţie. Când plecase la Paris eram un copil şi îţi jur că nu vedeam nicio deosebire între un tânăr şi ceilalţi bărbaţi; iar pe dumneata te iubeam fără să-mi închipui că aş putea ţine vreodată mai mult la altcineva. Domnul Savinien a sosit cu diligenţa în ajunul zilei mamei sale, fără să ştim ceva despre asta. La ora şapte dimineaţa, după ce mi-am spus rugăciunile, deschizând fereastra ca să-mi aerisesc odaia am văzut ferestrele deschise la camera domnului Savinien, şi pe domnul Savinien în halat, bărbierindu-se; fiecare din gesturile lui era atât de distins… într-un cuvânt, l-am găsit tare drăguţ. Şi-a pieptănat mustăţile negre, bărbuţa şi i-am văzut gâtul alb, rotund… Trebuie să-ţi spun totul!… Mi-am dat seama că gâtul acesta atât de tânăr, chipul şi părul frumos şi negru erau foarte deosebite de ale dumitale, când te priveam cum te bărbiereşti. M-a năpădii alunei ca un val de căldură venit aşa, de nu ştiu unde, şi pe care l-am simţit în inimă, în gât, în cap, şi era atât de puternic încât m-am

aşezat jos. Nu mă mai puteam ţine pe picioare, tremuram toată. Dar doream atât de mult să-l văd încât m-am ridicat pe vârfuri; el m-a zărit atunci şi, în glumă, mi-a trimis un sărut cu vârful degetelor, şi…

— Şi…?

— Şi atunci m-am ascuns, pe cât de fericită pe atât de ruşinată, fără a pricepe de ce mi-era ruşine; de această fericire. Acest sentiment, care îmi lumina sufletul prin nu ştiu ce forţă tainică s-a repetat ori de câte un revedeam în minte chipul lui tânăr. E drept, îmi făcea plăcere să retrăiesc această emoţie, indiferent de violenţa ei. Ducându-mă la slujbă, ceva mai presus de puterile mele m-a făcui să-l privesc pe domnul Savinien care mergea la braţ cu mama sa: mersul lui, hainele lui, până şi zgomotul pe care îl făceau cizmele lui pe caldarâm, totul mi se părea frumos. Cel mai mărunt detaliu al fiinţei lui, mâna sa atât de fin înmănuşată, era pentru mine prilej de încântare. Cu toate acestea am avut tăria să nu mă gândesc la el în timpul slujbei. La sfârşit, am rămas în biserică lăsând-o pe doamna de Portenduère să iasă prima pentru a merge astfel în urma lui. Nici nu reuşesc să-ţi spun cât de mult m-au preocupat aceste mici combinaţii. La înapoiere, când m-am întors să închid poarta…

— Şi Bougival? întrebă doctorul.

— Oh! O lăsasem să se ducă la bucătărie, zise candid Ursule. Am putut deci, firește, să-l văd din nou pe domnul Savinien care, rămânând pe loc, m-a privit îndelung. Oh, naşule! Am fost atât de mândră pentru că mi s-a părul că citesc în ochii lui un fel de uimire şi de admiraţie, încât nici nu ştiu ce-aş fi fost în stare să fac numai ca să-i dau ocazia să se uite încă o dată la mine. Am avut impresia că de aici înainte nu trebuie să mă mai gândesc decât cum să-i plac domnului Savinien. Privirea lui este acum cea mai plăcută recompensă a faptelor mele bune. De atunci mă gândesc la el fără încetare şi

fără voia mea. Domnul Savinien a plecat seara, nu l-am mai revăzut: strada Bourgeois mi s-a părut pustie şi inima mea a plecat odată cu el, fără să ştiu.

— Asta-i tot? spuse doctorul.

— Asta-i tot, naşule, răspunse ea cu un oftat în care regretul de a nu aven nimic în plus de povestit era înăbuşit de durerea prezentă.

— Draga mea copilă, rosti doctorul, luând-o pe Ursule pe genunchi, o să împlineşti curând şaisprezece ani şi o să-ţi începi viaţa de femeie. Te afli la jumătatea drumului dintre copilăria ta fericită, care se sfârşeşte, şi tulburările iubirii, ce vor face ca viaţa să-ţi fie frământată, fiindcă ai un sistem nervos de o rară sensibilitate. Sentimentul pe care îl încerci nu-i altceva decât dragostea, fata mea, spuse bătrânul cu profundă tristeţe, o dragoste în nevinovăţia ei cea mai curată, dragostea aşa cum trebuie să fie: involuntară, fulgerătoare, venind pe furiş ca un hoţ care ia totul… ei, da totul! Mă aşteptam la asta. Am observat bine femeile şi ştiu că dacă la cele mai multe iubirea nu pune stăpânire pe inima lor decât după multe dovezi şi nenumărate semne de afecţiune, că dacă acestea nu rup tăcerea şi nu cedează decât fiind învinse, există, în schimb, altele care, sub imperiul unui sentiment explicabil astăzi prin fluidele magnetice, sunt cuprinse de dragoste într-o clipită. Azi pot să-ţi spun că de îndată ce am văzut-o pe încântătoarea femeie care îţi purta numele am simţit că n-o voi iubi decât pe ea, cu credinţă, fără a şti dacă ne potriveam unul cu altul, ca fire sau altfel. Există oare în dragoste o a doua vedere?[212] Ce răspuns se poate da la această întrebare după ce am văzut atâtea căsătorii celebrate sub auspiciile unei legături sfinte, destrămându-se mai apoi şi dând naştere unei uri aproape, veşnice, unei repulsii fără margini? Simţurile, ca să zicem aşa, se pot înţelege, ideile fiind în dezacord: şi cine ştie dacă anumiţi oameni

nu trăiesc mai mult prin ideile decât prin trupul lor? Adeseori, dimpotrivă, firile se potrivesc dar fiinţele nu se plac. Aceste două fenomene atât de diferite, care explică multe nenorociri, dovedesc cât de înţelepte, sunt legile care le lasă părinţilor dreptul de a hotărî în privinţa căsătoriei copiilor lor; pentru că o fată tânără este adeseori victima uneia dintre cele două iluzii. Aşa că eu nu te dojenesc. Senzaţiile pe care le încerci, acest elan al sensibilităţii tale care se îndreaptă pornind din străfunduri necunoscute încă spre inima şi mintea ta, această fericire ce te cuprinde gândindu-te, la Savinien, totul este foarte normal. Dar, copilul meu adorat, aşa cum ţi-a spus şi bunul nostru abate Chaperon, Societatea cere să-i sacrificăm multe din înclinaţiile noastre fireşti. Una e soarta bărbatului, alta soarta femeii. Eu am putut s-o aleg pe Ursule Mirouët ca soţie şi că mă duc la ea să-i spun cât o iubesc de mult; în timp ce o fată tânără încalcă principiile morale dacă cerşeşte iubirea celui îndrăgit; femeia nu are ca noi, putinţa de a căuta să-şi îndeplinească dorinţele fără a-şi ascunde sentimentele. Astfel încât, la voi, la tine mai ales, pudoarea este bariera de netrecut care ascunde toate tainele inimii. Şovăiala ta când a fost vorba să-mi încredinţezi primele tale emoţii mi-a spus limpede că ai fi în stare să înduri cele mai cumplite suferinţe mai curând decât să-i mărturiseşti lui Savinien…

— Oh! da! exclamă Ursule.

— Dar, fata mea, trebuie să faci mai mult decât atât: trebuie să înăbuşi impulsurile inimii tale, să le uiţi.

— De ce?

— Pentru că, îngeraşule dragă, nu trebuie să-l iubeşti decât pe cel pe care îl vei lua de bărbat, şi chiar dacă domnul Savinien de Portenduère te-ar iubi…

— Nu m-am gândit încă la asta.

— Ascultă-mă… Chiar dacă te-ar iubi, chiar dacă mama lui mi-ar cere mâna ta pentru el, tot nu mi-aş da consimţământul decât după ce l-aş fi supus pe Savinien unei îndelungi şi mature judecăţi. Purtarea lui a făcut ca toate familiile să-l privească acum cu neîncredere, între el şi diferitele tinere ridicându-se nişte bariere care vor fi greu înlăturate.

Un surâs încântător uscă lacrimile Ursulei, care spuse:

— Şi nenorocirea e bună la ceva!

Doctorul nici nu mai avu ce să răspundă la atâta naivitate.

— Dar ce-a făcut, naşule? se interesă fata.

— În doi ani a făcut, la Paris, datorii de aproape o sută douăzeci de mii de franci, îngeraşule! A mai făcut prostia să se lase închis la Sainte-Pélagie, greşeală care dezonorează pentru totdeauna un tânăr în zilele noastre. Un risipitor în stare, să îndurereze şi să sărăcească pe propria lui mamă ajunge, ca şi bietul tău tată, s-o facă pe soţia lui să moară de deznădejde!

— Crezi că se poate îndrepta? întrebă Ursule.

— Dacă mama lui plăteşte datoriile, o să se vadă în sapă de lemn şi nu cunosc o pedeapsă mai aspră pentru un nobil decât aceea de a se trezi fără nicio avere.

Acest răspuns o puse pe gânduri pe Ursule; îşi şterse lacrimile şi-i spuse naşului ei:

— Dacă-l poţi salva, salvează-l, naşule; acest serviciu o să-ţi dea dreptul să-i dai sfaturi: o să-l dojeneşti…

— Şi după aceea zise doctorul imitând felul de a vorbi al Ursulei, o să poată veni aici şi o să vină şi bătrâna doamnă, o să-i vedem, şi aşa mai departe…

— În clipa asta nu mă gândesc decât la el, răspunse Ursule roşind.

— Nu te mai gândi la el, draga mea copilă, e o nebunie! rosti doctorul pe un ton grav. Doamna de

Portenduère e din familia Kergarouët, şi chiar dacă n-ar avea decât trei sute de livre pe an ca să trăiască, nu va accepta niciodată ea fiul ei, vicontele Savinien de Portenduère, nepotul răposatului conte de Portenduère, locotenent-general în marina regală şi fiul vicontelui de Portenduère, căpitan de marină, să ia în căsătorie pe cine? pe Ursule Mirouët, fiica unui muzicant dintr-o fanfară militară, fără nicio avere, şi al cărei tată, vai! a sosit momentul să ţi-o spun, era copilul din flori al unui organist, socrul meu.

— Oh, naşule! sigur, ai dreptate: nu suntem egali decât în faţa lui Dumnezeu. N-o să mai mă gândesc la el decât în rugăciunile mele, spuse ea printre suspine auzind dezvăluirile doctorului. Dă-i lui tot ceea ce voiai să-mi dai mie. Ce-i trebuie unei biele fete ca mine? El, în închisoare!

— Închină-i Domnului toate suferinţele tale şi poate că ne va veni întru ajutor.

În cameră se aşternu tăcerea pentru câteva clipe. Când Ursule, care nu îndrăznea să-l privească pe unchiul ei, ridică într-un târziu ochii spre el, fu adânc tulburată văzând lacrimile ce se scurgeau pe obrajii lui veştejiţi. Pe cât este de firesc plânsul copiilor, pe atât este de zguduitor cel al bătrânilor.

— Doamne, Dumnezeule! ce ai? spuse Ursule aruncându-se la picioarele lui şi sărutându-i mâinile. Oare n-ai încredere în mine?

— Tocmai eu care aş dori să-ţi îndeplinesc toate dorinţele, sunt nevoit să-ţi pricinuiesc prima mare durere din viaţa ta! Sufăr tot atât cât şi tine. N-am plâns decât la moartea copiilor mei şi la cea a Ursulei… Am să fac tot ce vrei tu! strigă el.

Printre lacrimi. Ursule îi aruncă naşului ei o privire care îi lumină chipul. Surâse.

— Hai în salon; să păstrezi numai pentru tine taina despre toate lucrurile astea, fetiţa mea, zise doctorul lăsând-o singură în biroul lui.

Acest tată se simţi atât de slab în faţa surâsului încântător al fetei încât era gata să-i spună un

cuvânt de îmbărbătare, înşelând-o astfel.

În acel moment doamna de Portenduère, singură cu preotul în salonul cel mic şi friguros de la parter, tocmai încheiase povestirea necazurilor împărtăşite acestui preot cumsecade, unicul ei prieten. Ţinea în mâna scrisorile pe care abatele Chaperon i le înapoiase după ce le citise şi care îi sporiseră atât de tare amărăciunea. Aşezată în berjera ei, lângă masa pătrată pe care se vedeau resturile desertului, bătrâna doamnă îl privea pe preot, care, de cealaltă parte a mesei, ghemuit în fotoliu, îşi trecea mâna peste bărbie cu acel gest caracteristic valeţilor de comedie, matematicienilor şi preoţilor şi care trădează o reflecţie adâncă asupra unei probleme greu de rezolvat.

În salonaşul luminat de două ferestre ce dădeau spre stradă şi ornat cu lambriuri cenuşii era atâta umezeală încât panourile din partea de jos lăsau să se vadă acele crăpături geometrice ale lemnului putred pe care doar vopseaua îl împiedică să se fărâme. Pe pardoseala roşie, bine frecată de singura servitoare a bătrânei doamne, era nevoie să se pună, în faţa fiecărui scaun, câte un covoraş rotund împletit din fibre vegetale; preotul îşi ţinea picioarele pe unul dintre ele. Draperiile din damasc vechi verde-deschis, cu flori verzi, erau trase, iar obloanele erau închise. Două lumânări luminau masa lăsând restul camerei în semiobscuritate. Mai e nevoie oare să spunem că între cele două ferestre un pastel frumos al lui Latour[213] îl înfăţişa pe vestitul amiral de Portenduère, rivalul unor Suffren, Kergarouët, Guichen şi Simcuse[214]? Pe lambriul din faţa căminului se vedeau tabloul vicontelui de Portenduère, şi cel al mamei bătrânei doamne, o Kergarouët-Ploëgat. Savinien avea, deci, ca unchi pe viceamiralul de Kergarouët şi ca văr pe contele de Portenduère, nepot de bunic al amiralului, şi unul şi celălalt foarte bogaţi.

Viceamiralul de Kergarouët. stătea la Paris, iar contele de Portenduère locuia în castelul cu acelaşi nume, din Dauphine. Vărul său, contele, reprezenta ramura fiului cel mare; Savinien era singurul vlăstar al mezinului din familia de Portenduère. Contele, un om de peste patruzeci de ani, era căsătorit cu o femeie bogată şi avea trei copii. Averea lui, sporită cu mai multe moşteniri, se ridica, după spusele unora, la şaizeci de mii de livre rentă. Deputat de Isère, îşi petrecea iernile la Paris, unde răscumpărase palatul de Portenduère cu despăgubirile, primite graţie legii Villèle[215]. Viceamiralul de Kergarouët o luase de curând în căsătorie pe nepoata sa, domnişoara de Fontaine[216], numai pentru ea averea să-i revină ei în mod sigur. Greşelile vicontelui îl făceau, prin urmare, să piardă două protecţii foarte importante. Dacă Savinien ar fi intrat în armată, aşa tânăr şi frumos cum era, cu numele lui şi cu sprijinul unui amiral, al unui deputat, poate că ar fi fost locotenent de marină la douăzeci şi trei de ani; dar mama sa, nedorind ca unicul ci fiu să se eonsacre carierei militare, îi crescuse la Nemours, unde învăţase carte cu un vicar al abatelui Chaperon, şi îşi închipuise că-şi poate ţine fiul alături de ea până în ceasul din urmă. Voia să-l căsătorească, în mod înţelept, cu o domnişoară d'Aiglemont, ce avea o rentă de douăsprezece, mii de livre, şi la mâna căreia puteau să aspire, atât numele de Portenduère cât şi ferma Bordières. Acest plan modest, dar cuminte, şi care ar fi ajutat familia să se ridice la a doua generaţie, fusese zădărnicit de evenimente. Familia d'Aiglemont se ruinase, iar una dintre fete, cea mai mare. Hélène, dispăruse într-o bună zi, fără ca rudele ei să explice misterul[217]. Plictiseala unei vieţi închise, lipsită de perspective şi de acţiune, nehrănindu-se decât din dragostea fiilor pentru mama lor, îl obosi atât de tare pe Savinien încât rupse lanţurile, oricât erau ele de plăcute, şi se jură să nu trăiască niciodată în provincie,

înţelegând, ce-i drept puţin cam târziu, că viitorul lui nu se afla pe strada Bourgeois. Aşa că, la douăzeci şi unu de ani, îşi părăsise mama şi plecase la Paris ca să-şi cunoască rudele şi să-şi încerce norocul. Cât de nefast trebuie să fi fost contrastul dintre viaţa de la Nemours şi viaţa din Paris pentru un tânăr de douăzeci şi unu de ani, acum liber, neavând alături pe nimeni care să-l ţină din scurt, în mod firesc dornic de plăceri, şi căruia numele de Portenduère şi rudele atât de bogate îi deschideau toate saloanele[218]. Convins că mama lui îşi păstra bine ascunşi banii agonisiţi de douăzeci de ani încoace, Savinien cheltui repede cele şase mii de franci pe care i le dăduse ca să vadă Parisul. Aceasta sumă nu-i ajunse nici pentru cheltuielile din primele şase luni, aşa că datora de două ori pe atât hotelierului, croitorului, cizmarului, celui care îi închiria trăsurile şi caii, unui bijutier, ca şi diferiţilor negustori care se ocupă de luxul tinerilor. Abia reuşise să se facă cunoscut, abia învăţase să vorbească, să se prezinte, să-şi aleagă vestele şi să le poarte, să-şi comande hainele şi să-şi pună cravata că şi făcuse o datorie de treizeci de mii de franci, şi încă nu reuşise să găsească fraze destul de delicate ea să-şi declare dragostea doamnei de Sérizy[219], sora marchizului de Ronquerolles, o femeie elegantă, dar a cărei tinereţe fusese în plină strălucire, cam pe vremea Imperiului.

— Cum v-aţi descurcat voi? îi întrebă într-o bună zi Savinien, la sfârşitul unei mese, pe câţiva tineri eleganţi cu oare se împrietenise, aşa cum se împrietenesc astăzi tinerii ale căror aspiraţii tind către acelaşi scop şi care pretind o imposibilă egalitate. Nu eraţi mai bogaţi decât mine şi, totuşi, nu vă faceţi griji, vă descurcaţi, în timp ce eu am şi făcut datorii!

— Toţi am început la fel, îi răspunseră râzând Rastignac, Lucien de Rubempré, Maxime de

Trailles, Emile Blondet[220], toţi *dandies* de pe vremea aceea.

— Faptul că de Marsay[221] a fost bogat de când a venit pe lume, asta-i o întâmplare! zise amfitrionul, un parvenit pe nume Finot[222], care încerca să-i frecventeze pe aceşti tineri. Şi, dacă n-ar fi fost aşa cum este, adăugă el plecându-se înspre cel vizat, averea lui putea să-l ducă de râpă.

— Ăsta-i cuvântul, spuse Maxime de Trailles.

— Şi asta-i şi ideea, completă Rastignac.

— Dragul meu, îi zise pe un ton serios de Marsay lui Savinien, datoriile sunt comanditarii experienţei. O bună formaţie universitară cu profesori pentru agremente şi dezagremente, neînvăţându-te nimic, costă şaizeci de mii de franci. Dacă şcoala lumii costă dublu, ea te învaţă, în schimb, să cunoşti viaţa, afacerile, politica, bărbaţii şi, uneori, femeile.

Blondet încheie această lecţie printr-o adaptare a unui vers de la Fontaine:

Şi scump îţi vinde lumea ce crezi că-ţi dăruieşte![223]

În loc să mediteze la lucrurile pline de bun simţ rostite de cei mai pricepuţi piloţi din arhipelagul parizian, Savinien le luă drept nişte glume.

— Ai grijă, dragul meu, îi spuse de Marsay, ai un nume bine cunoscut şi dacă nu dobândeşti averea demnă de numele tău, rişti să-ţi sfârşeşti zilele ca subofiţer într-un regiment de cavalerie.

Noi am văzut cazând capete mai ilustre![224]

adăugă el declamând acest vers din Corneille şi luându-l de braţ pe Savinien. — Acum vreo şase ani a venit la Paris un tânăr conte d'Esgrignon care n-a trăit mai mult de doi ani în paradisul lumii alese![225] Vai! a trăit doar atât cât un foc de

artificii[226]. S-a ridicat până la ducesa de Maufrigneuse şi a recăzut în oraşul natal[227] unde îşi ispăşeşte greşelile între un tată bătrân cu un catar cronic şi o partidă de whist pe doi bani fisa. Spune-i doamnei de Sérizy foarte sincer, fără să te ruşinezi, în ce situaţie te afli: o sa-ţi fie de mare folos; în timp ce; dacă joci cu ea şarada primei iubiri, ea o să adopte figura unei Madone a lui Rafael, o să te atragă în mici jocuri nevinovate, făcându-te să călătoreşti, cu cheltuieli mari, în Ţara Iubirii![228]

Savinien, prea tânăr încă, prea dornic să-şi menţină neîntinată onoarea de gentilom, nu îndrăzni să-i mărturisească doamnei de Sérizy în ce situaţie financiară se afla. Într-un moment în care Savinien nu mai ştia pe unde să scoată cămaşa, doamna de Portenduère îi trimise douăzeci de mii de, franci, tot ce mai avea, după ce primi o scrisoare în care fiul ei, instruit de prieteni în legătură cu balistica vicleniilor îndreptate de copii împotriva caselor de bani părinteşti vorbea despre poliţe care trebuiau plătite şi despre dezonoarea pe care i-ar fi adus-o neachitarea la termen a sumelor datorate. Cu ajutorul primit ajunse la sfârşitul primului an. În al doilea an, înlănţuit de carul doamnei de Sérizy, foarte îndrăgostită de el şi care se şi ocupa de educarea lui, de altfel, el se folosi de periculoasa resursă a cămătarilor. Un deputat ce se număra printre amicii săi, un prieten al vărului său de Portenduère, Des Lupeaulx[229], îl îndreptă, într-o zi când era tare descumpănit, spre Gobseck, Gigonnet şi Palma[230] care, deşi foarte bine informaţi asupra valorii bunurilor mamei sale, avură grijă ca scontul să fie moderat şi uşor de suportat. Camăta şi ajutorul iluzoriu al reînnoirii împrumuturilor îl făcură să ducă o viaţă fericită timp de aproape un an şi jumătate. Fără a îndrăzni s-o părăsească pe doamna de Sérizy, bietul tânăr se

îndrăgosti nebuneşte de frumoasa contesă de Kergarouët, o femeie excesiv de austeră, ca toate tinerele care aşteaptă moartea unui soţ bătrân şi care îşi transferă în mod abil virtutea asupra unei a doua căsătorii. Incapabil să înţeleagă că o virtute bazată pe raţiune este de neînfrânt, Savinien îi făcea curte Emiliei de Kergarouët adoptând traiul fastuos al unui om bogat: nu lipsea de la niciun bal, de la niciun spectacol la care venea şi ea.

— Dragul meu, n-ai destulă pulbere ca să poţi sfărâma stânca asta, îi spuse râzând de Marsay într-o seară.

Degeaba îi explică vicontelui, din compasiune, acest tânăr rege al eleganţei pariziene cine era Emilie de Fontaine, a fost nevoit de sclipirile întunecate ale nenorocirii şi de întunecimile închisorii ca lui Savinien să i se lumineze mintea. O poliţă semnată, cu toată nesocotinţa, unui bijutier înţeles cu cămătarii care nu voiau să aibă un rol odios hi arestarea lui, îl duse pe Savinien de Portenduère, pentru o sută şaptesprezece mii de franci, la închisoarea Sainte-Pélagie, fără ştirea prietenilor săi. De îndată ce aflară Rastignac, de Marsay şi Lucien de Rubempré veniră toţi trei să-l vadă pe Savinien şi-i oferiră fiecare câte un bilet de o mie de franci, căci nu mai avea nimic. Valetul său, cumpărat de doi creditori, indicase adresa apartamentului în care locuia Savinien, pe care ei nu o cunoşteau, şi totul fusese confiscat, în afară de haine şi de puţinele bijuterii pe care le purta. După o masă excelentă şi bând din vinul de Xeres adus de de Marsay, cei trei tineri se informară despre situaţia lui Savinien, în aparenţă pentru a discuta despre viitorul lui, dar, fără îndoială, pentru a-l judeca.

— Când te numeşti Savinien de Portenduère, ţipase Rastiguac, când eşti văr cu un viitor *pair* al Franţei şi nepotul amiralului de Kergarouët, dacă ai făcut enorma greşeală să te laşi închis la Saint

de-Pélagie, cel puţin nu trebuie să rămâi aici, dragul meu!

— De ce nu mi-ai spus nimic? îi reproşă de Marsay. Aveai la dispoziţie trăsura mea, zece mii de franci şi scrisori de recomandare pentru Germania. Îi cunoaştem pe Gobseck, pe Gigonnet şi pe ceilalţi crocodili, i-am fi făcut să cedeze. Şi ia spune-ne, ce măgar te-a dus să bei din izvorul acesta blestemat? întrebă de Marsay.

— Des Lupeaulx.

Cei trei tineri se uitară unul la altul comunicându-şi astfel acelaşi gând, o bănuială, dar fără s-o exprime cu glas tare.

— Spune-mi ce venituri ai, ce intenţii ai avut? insistă de Marsay.

După ce Savinien o zugrăvi pe doamna de Portenduère cu bonetele ei cu panglici, casa lor micuţă cu cele trei ferestre ce dădeau spre strada Bourgeois, fără grădină, doar cu o curte cu un puţ şi o magazie de lemne; după ce le vorbi despre valoarea acestei case zidite din gresie tencuită cu mortar roşiatic şi le spuse şi cam cât făcea ferma Bordières, cei trei *dandies* se priviră din nou şi rostiră într-un glas, pe un ton grav, cuvântul abatelui din drama *Castanele din foc*, căci *Povestirile din Spania* ale lui Alfred de Musset apăruseră de curând: – Trist![231]

— Mama dumitale o să plătească dacă-i trimiţi un răvaş scris cu iscusinţă, glăsui Rastignac.

— Bine, şi după aceea?… exclamă de Marsay.

— Dacă plecai cu o trăsură, zise Lucien, cârmuirea regală ţi-ar fi găsit un post în diplomaţie; dar Sainte-Pelagie nu-i anticamera unei ambasade.

— Nu eşti destul de tare pentru viaţa din Paris, adăugă Rastignac.

— Ia să vedem, reluă de Marsay, care îl privi atent pe Savinien, ca un geambaş când preţuieşte un cal. Ai ochii frumoşi, mari, albaştri, o frunte albă bine bombată, un păr negru minunat, o

mustăcioară ce îţi scoate în evidenţă chipul palid şi o talie zveltă; ai un picior fin, semn de rasă, un piept: şi umeri vânjoşi, deşi nu seamănă cu cei ai unui hamal. Eşti cea a ce numesc eu un brunet elegant. Semeni cu Ludovic al XIII-lea la chip, nu eşti colorat în obraji şi forma nasului ţi-e frumoasă; în plus, ai ceva care le place femeilor, un nu ştiu ce de care bărbaţii înşişi nici nu-şi dau seama, ceva ce ţine de înfăţişare, de mers, de sunetul vocii, de căutarea ochilor, de gesturi, de o sumedenie de lucruri mici pe care femeile le văd, atribuindu-le un anumit sens care nouă, bărbaţilor, ne scapă. Nu te cunoşti, dragul meu. Cu puţină şlefuială, în şase luni ai reuşi să suceşti capul unei englezoaice cu o sută de mii de lire, mai ales dacă ai purta şi titlul de viconte de Portenduère la care ai dreptul. Încântătoarea mea mamă vitregă, lady Dudley[232], care n-are seamăn când e vorba să alăture doua inimi, ţi-ar descoperi-o într-unul dintre ţinuturile aluvionare din Marca Britanie. Dar pentru asta ar trebui să poţi şi să te pricepi să obţii o amânare de nouăzeci de zile pentru plata datoriilor, printr-o manevra bancară dintre cele mai dibace. De ce nu mi-ai spus nimic? Dacă erai la Baden, cămătarii te-ar fi respectat, poate că te-ar fi ajutat chiar; dar acum, după ce te-au băgat la închisoare, te dispreţuiesc. Cămătarul este aidoma Societăţii, aidoma Poporului, în genunchi în faţa omului destul de puternic pentru a-l trage pe sfoară: şi fără milă în faţa mieilor. În ochii unei anumite categorii de oameni, Sainte-Pélagie este o diavoliţă care pârjoleşte cumplit sufletele tinerilor. Măi, copilule, vrei să afli ce părere am? O să-ţi repet ce i-am zis tânărului d'Esgrignon: Plăteşte-ţi datoriile cu măsură, păstrând destui bani ca să ai cu ce trăi timp de trei ani, şi căsătoreşte-te în provincie cu prima fată care are o rentă de treizeci de mii de livre. În trei ani o să găseşti o moştenitoare cuminte, dornică să se numească doamna de Portenduère. Ăsta-i singurul lucru

înţelept. Să bem deci. Închin paharul ăsta pentru dumneata: – În sănătatea fetei cu bani!

Tinerii nu-şi părăsiră fostul prieten decât când se termină ora oficială de vizită şi în pragul uşii îşi spuseră: Nu-i tare — E foarte abătut! — Oare o să se mai refacă?

A doua zi, Savinien îi mărturisi totul mamei sale într-o scrisoare de douăzeci şi două de pagini. După ce plânse o zi întreagă, doamna de Portenduère îi scrise mai întâi fiului ei, făgăduindu-i să-l scoată din închisoare; apoi le scrise conţilor de Portenduère şi de Kergarouët.

Scrisorile citite de preot şi pe care biata mamă le ţinea în mână, stropite cu lacrimi, sosiseră chiar în dimineaţa aceea şi-i zdrobiseră inima.

DOAMNEI DE PORTENDUÈRE

Paris, septembrie 1829

„Doamnă,

Nu vă puteţi îndoi de solicitudinea cu care, şi amiralul şi eu, luăm parte la suferinţa dumneavoastră. Ceea ce îi scrieţi domnului de Kergarouët mă mâhneşte cu atât mai mult cu cât familia mea este cea a fiului dumneavoastră: eram mândri de el. Dacă Savinien ar fi avut mai multă încredere în amiral, l-am fi luat alături de noi şi ar fi avut până acum o situaţie convenabilă; dar, nefericitul copil nu ne-a spus nimic! Amiralul nu poate plăti o sută de mii de franci; el însuşi are datorii şi s-a îndatorat pentru mine, eu necunoscându-i deloc situaţia bănească, este cu atât mai deznădăjduit cu cât, Savinien lăsându-se arestat în clipa de faţă, noi suntem cu mâinile legate. Dacă frumosul meu nepot n-ar fi nutrit pentru mine

nu ştiu ce pasiune fără noimă care a înăbuşit glasul rudeniei din cauza trufiei îndrăgostitului, l-am fi trimis în Germania până ce s-ar fi descurcat pe aici afacerile lui. Domnul de Kergarouët ar fi putut solicita un post pentru nepotul său în birourile marinei; dar o întemniţare pentru datorii va paraliza, fără îndoială, demersurile amiralului. Plătiţi datoriile lui Savinien, să se angajeze în marină, o să-şi croiască un drum în viaţă ea un adevărat. Portenduère, are sclipirea lor în ochii lui negri[233] *şi frumoşi, şi îl vom ajuta cu toţii.*

Nu va pierdeţi nădejdea, doamnă: aveţi prieteni şi vreau să mă consideraţi printre cei mai sinceri dintre aceştia; vă transmit toate urările mele de bine, odată cu omagiile

Devotatei dumneavoastră,

ÉMILIE DE KERGAROUËT”

DOAMNEI DE PORTENDUÈRE

Portenduère, august 1829

Dragă mătuşă, sunt tot atât de plictisit pe cât sunt de întristat de isprăvile lui Savinien. Sunt căsătorit, am doi băieţi şi o fată, iar averea mea, şi aşa foarte modestă în raport cu situaţia şi cu speranţele mele, nu-mi permite s-o micşorez cu o sută de mii de franci pentru a plăti răscumpărarea unui Portenduère închis de cămătari. Vinde ferma, plăteşte-i datoriile şi vino la Portenduère; vei fi primită cu tot respectul pe care ţi-l datorăm chiar dacă inimile noastre n-ar fi întru totul alături de dumneata. O să trăieşti fericită şi o să-l însurăm în cele din urmă pe Savinien, pe

care soţia mea îl găseşte fermecător. Pozna asta n-are nicio importanţă, nu te mai necăji, n-o să afle nimeni de ea pe aici prin ţinutul nostru unde cunoaştem mai multe fete cu bani, foarte bogate, şi care vor fi încântate să facă parte din familia noastră.

Soţia mea te asigură şi ea că ne-ai face o mare bucurie venind aici, şi te roagă să primeşti urările noastre de realizare a acestui proiect şi, totodată, respectele noastre pline de afecţiune.

LUC-SAVINIEN, CONTE DE PORTENDUÈRE”

Ce scrisori pentru o Kergarouët! exclamă bătrâna bretonă şi ştergându-şi ochii.

Amiralul nu ştie că nepotul său e în închisoare, zise într-un sfârşit abatele Chaperon; numai contesa a citit scrisoarea şi ea singură v-a răspuns. Dar trebuie să luaţi o hotărâre, continuă el după o pauză, şi iată ce am onoarea să vă sfătuiesc. Nu vindeţi ferma. Contractul de arendare e pe sfârşite şi a durat douăzeci şi patru de ani; peste câteva luni o să puteţi să ridicaţi preţul la şase mii de franci şi să obţineţi în plus şi banii pe doi ani. Împrumutaţi suma necesară de la un om cinstit şi nu de la orăşenii care fac negoţ cu ipotecile. Vecinul dumneavoastră este un om onorabil, bine crescut, care a cunoscut lumea bună înainte de Revoluţie şi care din ateu a devenii catolic. Nu şovăiţi să veniţi să-l vedeţi diseară, o să fie foarte sensibil la cererea dumneavoastră; uitaţi pentru o clipă că sunteţi o Kergarouët.

— Niciodată! rosti bătrâna cu glas strident.

— Mă rog, căutaţi să fiţi o Kergarouët amabilă: veniţi când va fi singur, n-o să vă ceară pentru împrumut decât trei şi jumătate, poate trei la sută, şi o să vă ajute cu delicateţe; o sa fiţi mulţumită de felul lui de a se purta; se va duce chiar el să-l

elibereze pe Savinien, pentru că va fi nevoit să vândă anumite rente, şi o să-l aducă acasă.

— Vorbiţi, aşadar, despre micului Minoret?

— Micuţul are optzeci şi trei de ani, preciză abatele surâzând. Scumpă doamnă, purtaţi-vă cu el cu toată mila creştinească, nu-i jigniţi, vă poate fi de folos cum nici nu vă gândiţi.

— Cum anume?

— Are un înger în preajma lui, cea mai minunată fată.

— Da, micuţa Ursule… Ei! şi ce-i cu asta?

Bietul preot nu îndrăzni să-şi continue gândul auzind cuvintele „Ei! şi ce-i cu asta?" a căror răceală şi asprime respingeau de la bun început propunerea pe care voia s-o facă.

— Cred că doctorul Minoret este foarte bogat…

— Cu atât mai bine pentru el.

— În mod indirect sunteţi cauza nenorocirilor prezente ale fiului dumneavoastră, neobligându-l să-şi facă o carieră. Aveţi grijă pentru mai departe! spuse cu severitate preotul. Pot să-i anunţ doctorului vizita dumneavoastră?

— Dar de ce n-ar veni el la mine ştiind că am nevoie de dânsul?

— Ei, doamnă, dacă vă duceţi la el o să plătiţi trei la sută, iar dacă vine el aici o să plătiţi cinci, spuse preotul, găsind argumentul potrivit pentru a o hotărî pe bătrâna doamnă. Dacă aţi fi nevoită să vindeţi ferma prin notarul Dionis, prin grefierul Massin care v-ar refuza creditele necesare sperând să profite de pe urma nenorocirii care v-a lovit, aţi pierde jumătate din valoarea proprietăţii Bordières. N-am nici cea mai mică influenţă asupra unor oameni ca Dionis, Massin, Levrault, nişte bogătaşi din regiune care râvnesc la fermă şi ştiu că fiul dumneavoastră este în închisoare.

— Ştiu asta, ştiu asta! strigă ea ridicându-şi braţele. Oh, părinte, ţi s-a răcit cafeaua… Tiennette! Tiennette!

Tiennette, o bătrână bretonă cu vestă şi scufie bretonă, în vârstă de şaizeci de ani, intră iute şi luă cafeaua preotului ca s-o încălzească.

— Nu vă fie teamă, părinte, spuse ea văzând că preotul voia să bea cafeaua aşa rece, o s-o încălzesc în bain-marie şi n-o să-şi piardă gustul.

— Atunci, să mă duc să-l înştiinţez pe domnul doctor de vizita dumneavoastră, relua preotul cu voce insinuantă, şi o să veniţi.

Bătrâna mama nu se lăsă convinsă decât după o oră de discuţii, în timpul cărora preotul fu nevoit să-i repete de zece ori toate argumentele. Şi, la drept vorbind, trufaşa Kergarouët nu cedă decât auzind aceste cuvinte:

— Savinien s-ar duce!

— Atunci e mai bine să mă duc eu, rosti ea.

Era ora nouă când uşiţa din mijlocul portalului se închidea în urma preotului care sună prelung la poarta doctorului. Abia scapase de Tiennettee, şi abatele Chaperon fu luat în primire de Bougival, bătrâna doică spunându-i: – Sosiţi foarte târziu, părinte! în timp ce bretona îl mustrase: – De ce plecaţi atât de devreme, când vedeţi că doamna e mâhnită?

Preotul găsi multă lume în salonul verde şi cafeniu al doctorului, căci Dionis se dusese să-i liniştească pe moştenitori, trecând pe la Massin ca să le repete cuvintele unchiului.

— Ursule, spusese, el, nutreşte o dragoste care nu-i va aduce decât suferinţă şi nelinişte; pare romanţioasă (aşa numesc notarii o foarte mare sensibilitate) şi o să rămână multa vreme necăsătorită. Aşa că nu vă fie teamă: purtaţi-vă cât mai frumos cu ea, fiţi cât mai supuşi cu unchiul dumneavoastră, pentru că e mai viclean decât o sută de inşi ca Goupil, adăugă notarul, fără a şti că Goupil nu-i decât alterarea cuvântului latinesc *vulpes,* vulpe[234].

Prin urmare, doamnele Massin şi Crémière, soţii lor, stăpânul poştei şi Désiré alcătuiau, alături de medicul din Nemours şi de Bongrand, o adunare zgomotoasă şi neobişnuită în casa doctorului. Chiar de la intrare abatele Chaperon auzi sunetele pianului. Biata Ursule tocmai termina *Simfonia în la* de Beethoven[235]. Cu şiretenia îngăduită nevinovăţiei, copila, lămurită de naşul ei şi nesimţindu-se atrasă de moştenitori, alesese această muzică maiestuoasă pe care trebuie s-o studiezi spre a o înţelege, pentru a lecui femeile acestea de invidie. Cu cât este muzica mai frumoasă, cu atât mai puţin o gustă ignoranţii. De aceea, când se deschise uşa şi apăru chipul venerabil al abatelui Chaperon, moştenitorii strigară într-un glas: — Ah! a sosit, părintele, foarte fericiţi că se pot scula în picioare cu toţii, punând capăt chinului îndurat.

Exclamaţia lor găsi un ecou la masa de joc unde Bongrand, medicul din Nemours şi bătrânul erau victimele îndrăznelii cu care preceptorul, ca să-i fie pe plac unchiului, se opusese să fie al patrulea la whist. Ursule se ridică de la pian. Doctorul se sculă în picioare ea pentru a-i ura bun venit preotului, dar, în fapt, pentru a pune capăt partidei. După nenumărate complimente făcute unchiului pentru talentul finei sale, moştenitorii se retraseră.

— Bună seara, prieteni, exclamă doctorul când auzi poarta închizându-se.

— Ah! vasăzică asta costă aşa de scump, îi spuse doamna Crémière doamnei Massin când se îndepărtară câţiva paşi.

— Să mă ferească Dumnezeu să cheltuiesc atâţia bani pentru ca micuţa mea Aline să-mi facă atâta gălăgie în casă, răspunse doamna Massin.

— Zice că-i ceva de *Béthovan,* şi ăsta-i totuşi un mare muzician, rosti perceptorul, e o celebritate.

— Mă rog, da’ nu la Nemours, reluă doamna Crémière şi i se potriveşte numele de *Bietu-n van…*

— *C*red că unchiul a făcut-o înadins ca să nu mai venim pe la el, rosti Massin, fiindcă i-a arătat din ochi volumul verde sclifositeiăleia mici.

— Dacă îi amuză zdrăngăniturile astea, glăsui stăpânul poştei, bine fac că-şi petrec vremea doar între ei.

— Probabil că domului judecător de pace îi place tare mult să joace cărţi dacă stă s-asculte *sonaclele* astea, zise doamna Crémière.

— N-o să pot să cânt niciodată în faţa unor persoane care nu înţeleg muzica, spuse Ursule aşezându-se lângă masa de joc.

— La persoanele bogat înzestrate sufleteşte, sentimentele nu se pot dezvolta decât într-o atmosferă prietenoasă, rosti preotul din Nemours. Un slujitor al bisericii nu poate da binecuvântări în prezenţa duhului rău, un castan se prăpădeşte într-un pământ prea gras, iar un muzician genial simte o înfrângere interioară când este înconjurat de ignoranţi. În arte trebuie sa primim din partea sufletelor care alcătuiesc mediul în care trăim tot atâta forţă cât le comunicăm şi noi. Această axiomă care determină afecţiunile omeneşti a dat naştere proverbelor: „Dacă te bagi eu lupii trebuie să urli ca ei. — Cine se aseamănă se adună.” Dar suferinţa pe care probabil că ai încercat-o nu o resimt decât firile duioase şi delicate.

— De aceea, dragi prieteni, zise doctorul, un lucru care ar întrista doar o femeie obişnuită ar putea s-o ucidă pe micuţa mea Ursule. Ah! când n-o să mai fiu printre voi, să înălţaţi între aceasta floare, ce mi-e atât de dragă, şi lume, acel gard viu menit s-o apere, despre care vorbesc versurile lui Catul: *ut flos etc.*[236].

— Doamnele ţi-au adus totuşi multe laude, Ursule, rosti judecătorul de pace surâzând.

— Laude grosolan ticluite, observă medicul din Nemours.

— Am remarcat întotdeauna ca există ceva grosolan în laudele de comandă, răspunse bătrânul Minoret. De ce oare?

— Un gând sincer este în sine numai delicateţe, zise abatele.

— Aţi luat masa la doamna de Portenduère? îl întrebă atunci Ursule pe abatele Chaperon, privindu-l cu o curiozitate plină de nelinişte.

— Da; sărmana femeie este foarte amărâtă şi nu e exclus să vină să vă vadă astă-seară, domnule Minoret.

— Dacă e necăjită şi are nevoie de mine mă voi duce eu la dânsa, spuse doctorul. Să terminăm ultimul *rubber*[237].

Pe sub masă Ursule strânse mâna bătrânului.

— Fiul ei, spuse judecătorul de pace, era puţin cam prea naiv ca să locuiască la Paris fără a avea un mentor. Când am aflat că anumite persoane doreau să ia de la notar diferite informaţii în legătură cu ferma bătrânei doamne, am ghicit ca aştepta moartea mamei lui.

— Îl credeţi în stare de aşa ceva? zise Ursule aruncându-i o privire cumplită domnului Bongrand, care îşi spuse în sinea lui: „Vai! aşa-i, îl iubeşte!”

— Da şi nu, rosti medicul din Nemours. Savinien are calităţi şi o dovadă e şi faptul că se află acum în închisoare: puşlamalele n-ajung niciodată acolo.

— Prieteni, destul pentru astă-seară, glăsui bătrânul Minoret, nu trebuie să laşi o mamă nefericită să plângă nicio clipă în plus, dacă poţi să-i usuci lacrimile.

Cei patru prieteni se ridicară şi ieşiră. Ursule îi însoţi până la poartă, îi văzu pe naşul ei şi pe preot bătând la uşa din faţă; după ce Tiennette le deschise, fata se aşeză pe una dintre pietrele de hotar de lângă casă, alături de Bougival.

— Doamnă vicontesă, spuse preotul care intră primul în mica încăpere, domnul doctor Minoret n-

a vrut sa vă obosiţi să vă duceţi la dânsul…

— Sunt prea de modă veche, doamnă, preciză doctorul, ca să nu ştiu ce respect datorează un bărbat unei doamne de rangul dumneavoastră, şi sunt foarte onorat, după cele ce mi-a spus abatele, să vă pot fi de folos întrucâtva.

Doamna de Portenduère, căreia îi era atât de greu să facă demersul stabilit încât după plecarea abatelui Chaperon voia să se adreseze notarului din Nemours, fu atât de surprinsă de gestul delicat al lui Minoret încât se sculă pentru a răspunde cuvintelor sale şi îl pofti să ia loc pe fotoliu.

— Luaţi loc, domnule, spuse ea cu un aer maiestuos. Dracul nostru preot v-a spus, probabil, că vicontele este închis pentru câteva datorii, aşa cum fac tinerii… o sută de mii de livre… Dacă i-aţi putea împrumuta aceşti bani, vi i-aş garanta cu ferma mea Bordieres.

— Vom vorbi despre aceasta, doamna vicontesă, după ce îl voi aduce acasă pe fiul dumneavoastră, dacă îmi permiteţi să fiu intendentul dumneavoastră în această împrejurare.

— Foarte bine, domnule doctor, răspunse bătrâna doamnă înclinând capul şi uitându-se la preot cu o privire care voia să spună: „Aveţi dreptate, este un om bine crescut”.

— Vedeţi doamnă, rosti atunci preotul, prietenul meu, doctorul, este devotat familiei dumneavoastră.

— Vă vom fi recunoscători, domnule, zise doamna de Portenduère făcând un efort vizibil; căci, la vârsta dumneavoastră, să porniţi prin Paris pe urmele greşelilor unui zăpăcit…

— Doamnă, în şaizeci şi cinci, am avut cinstea să-l văd pe ilustrul amiral de Portenduère la acel admirabil om pe nume domnul de Malesherbes[238], şi la domnul conte de Buffon[239], care dorea să afle de la el mai multe lucruri ciudate din timpul călătoriilor sale. Nu e imposibil ca răposatul domn de Portenduère, soţul dumneavoastră, să fi fost şi

el de faţă. Marina franceză era atunci plină de glorie, îi ţinea piept Angliei[240] şi căpitanul aducea în această luptă partea lui de curaj. Cu câtă nerăbdare aşteptam cu toţii, în optzeci şi trei şi optzeci şi patru, veşti despre lupta de la Saint-Roch![241] Eram gata să plec ca medic al armatelor regelui. Unchiul dumneavoastră, amiralul Kergarouët, care mai trăieşte încă, a purtat pe atunci bătălii vestite, căci se afla pe *La Belle-Poule*[242].

— Ah! dacă ar şti că nepotul lui e în închisoare!

— Peste două zile domnul viconte nu va mai fi acolo, spuse Minoret ridicându-se în picioare.

Întinse mâna, apucând-o pe cea a bătrânei doamne care îl lăsă să i-o sărute respectuos, făcu o plecăciune adâncă şi ieşi din cameră; dar se întoarse imediat pentru a-i spune preotului: Părinte, vrei să-mi reţii un loc în diligenta de mâine dimineaţă?

Timp de vreo jumătate de oră preotul îl ridică în slăvi pe doctorul Minoret care voise şi izbutise să o cucerească pe bătrâna doamnă.

— Te uimeşte la vârsta lui, rosti ea; vorbeşte despre plecarea la Paris şi despre rezolvarea treburilor fiului meu de parcă n-ar avea decât douăzeci şi cinci de ani. A trăit în lumea bună.

— Cea mai bună, doamnă; şi astăzi, orice fiu al unui *pair*[243] al Franţei sărac ar fi încântat s-o ia în căsătorie pe fina lui cu milionul ei de franci. Ah! dacă acest gând i-ar trece prin minte lui Savinien, acum că vremurile s-au schimbat atât de mult, sigur ca nu dumneavoastră i-aţi face cele mai mari greutăţi, ţinând seama şi de purtarea băiatului.

Mirarea profundă care o cuprinse pe bătrâna doamnă la auzul ultimei fraze îi îngădui preotului să o slujească.

— V-aţi pierdut minţile, dragul meu abate Chaperon,

— Vă veţi mai gândi la cele ce v-am spus, doamnă, şi facă Domnul ca fiul dumneavoastră să se poarte de aici înainte aşa încât să dobândească stima acestui bătrân.

— Daca n-ar fi vorba de dumneavoastră, părinte, rosti doamna de Portenduère, dacă altcineva mi-ar vorbi altfel…

— Nu l-aţi mai vedea, spuse surâzând abatele Chaperon. Sperăm că fiul dumneavoastră vă va aduce la cunoştinţă ce se petrece la Paris în privinţa căsătoriilor. Vă veţi gândi la fericirea lui Savinien; cum i-aţi şi compromis viitorul, nu-l opriţi să-şi facă o situaţie.

— Dumneavoastră îmi spuneţi lucrurile acestea?

— Dacă nu vi le-aş spune eu oare cine vi le-ar spune? strigă preotul sculându-se de pe scaun şi luându-şi rămas bun în mare grabă.

Preotul îi văzu pe Ursule şi pe naşul ei plimbându-se prin curte. Neputând rezista la hărţuielile Ursulei, doctorul cedase în cele din urmă: voia să meargă şi ea la Paris şi găsea tot soiul de motive. Minoret îl chemă pe preot care se apropie şi îl rugă să reţină un cupeu numai pentru el, chiar în seara aceea, dacă biroul poştei mai ei a deschis încă.

A doua zi, la ora şase şi jumătate, bătrânul şi tânăra ajunseră la Paris unde, chiar în aceeaşi seară doctorul se duse să-şi consulte notarul. Evenimentele politice erau ameninţătoare. Judecătorul de pace din Nemours îi spusese doctorului în repetate rânduri, în ajun, în timpul conversaţiei avute, că trebuie să fii nebun ea să păstrezi chiar şi un ban rentă blocat în fonduri, atâta vreme cât cearta dintre Presă şi Curte nu lua sfârşit[244]. Notarul lui Minoret fu de acord cu sfatul dat indirect de judecătorul de pace. Doctorul profită deci de călătoria sa pentru a-şi vinde acţiunile industriale şi rentele, care erau toate în creştere, şi a-şi depune capitalurile la Bancă.

Notarul îl sfătui pe vechiul său client să vândă şi acţiunile lăsate Ursulei de domnul de Jordy şi pe care le fructificase ca un bun părinte. Promise să trimită un agent comercial deosebit de şiret ca să trateze cu creditorii lui Savinien; dar, pentru a reuşi pe deplin, trebuia ca tânărul să aibă curajul sa mai stea câteva zile la închisoare.

Graba în asemenea afaceri costa cel puţin cincisprezece la sută, îi spuse notarul doctorului. Şi, pe urmă, nu veţi primi banii înainte de şapte sau opt zile.

Când Ursule află că Savinien va mai sta cel puţin o săptămână la închisoare, îl rugă pe tutorele ei să-i îngăduie să-l însoţească acolo o singură dată. Bătrânul Minoret refuză. Unchiul şi nepoata locuiau într-un hotel de pe strada Croix-des-Petits-Champs, unde doctorul închiriase un apartament convenabil; şi, cunoscând corectitudinea finei sale, el o ruga să-i promită să nu iasă în oraş când el va fi plecat după treburi. Bătrânul o plimbă pe Ursule prin Paris, îi arătă pasajele, magazinele, bulevardele; dar nimic n-o interesa, nimic n-o amuza.

Ce-ai vrea tu? o întrebă bătrânul.

— Să văd Sainte-Pélagie, răspundea ea cu încăpăţânare..

Minoret luă atunci o trăsură şi o duse până în strada Clef[245] unde birja se opri în fala sinistrei faţade a acestei mânăstiri transformate în închisoare. Vederea zidurilor înalte şi cenuşii eu toate ferestrele zăbrelite, cea a uşii pe unde, nu poţi intra decât aplecându-te (cumplită lecţie!), a acestei mase întunecate ce se ridică în mijlocul unui cartier nenorocit, înconjurată – ca o mizerie supremă numai de străzi pustii: acest ansamblu de lucruri triste o impresiona pe Ursule, făcând-o să verse câteva lacrimi.

— Cum pot fi închişi nişte oameni tineri pentru bani? întrebă ea. Cum e posibil ca o datorie să-i dea unui cămătar o putere pe care nici regele n-o

are? Vasăzică aici e *el!* exclamă ea. Şi unde anume, naşule? adăugă ea uitându-se când la o fereastră, când la alta.

— Ursule, zise bătrânul, mă sileşti să fac prostii. Nu aşa o să-l uiţi.

— Dar, reluă ea, dacă trebuie să renunţ la el, înseamnă să nu mai mă intereseze deloc soarta lui? Pot să-l iubesc şi să nu mă mărit cu nimeni.

— Vai! strigă bătrânul, există atâta judecată în lipsa ta de judecată că regret că te-am adus aici.

Trei zile mai târziu, bătrânul avea în regulă chitanţele, titlurile de valoare şi toate actele necesare pentru eliberarea lui Savinien. Această lichidare, inclusiv onorariile omului de afaceri, costaseră optzeci de mii de franci. Doctorului îi mai rămâneau opt sute de mii de franci, sumă pentru care notarul s-au îl sfătui să cumpere bonuri de tezaur, ca să nu piardă prea multe dobânzi. Păstra douăzeci de mii de franci în bilete de bancă pentru Savinien. Doctorul se duse personal să asiste la eliberarea tânărului sâmbătă la ora două, şi vicontele, pe care o scrisoare a mamei sale îl pusese la curent cu cele întâmplate, îi mulţumi cu multă căldură celui care îl scosese din închisoare.

— Trebuie să veniţi cât mai curând s-o vedeţi pe mama dumneavoastră, îi spuse bătrânul Minoret.

Savinien răspunse, cu o oarecare stânjeneală, că fiind în închisoare contractase o datorie de onoare şi vorbi despre vizita prietenilor săi.

— Credeam că e vorba de vreo datorie mai privilegiată, rosti doctorul surâzând. Mama dumneavoastră împrumută de la mine o sută de mii de franci, dar n-am plătit decât optzeci de mii: iată restul, folosiţi-i bine, domnule, şi consideraţi suma ce-o veţi păstra miza dumneavoastră pe masa verde a norocului.

În ultima săptămână Savinien cugetase mult la epoca actuală. În orice domeniu concurenţa cere eforturi mari celui ce vrea să reuşească. Mijloacele

ilegale cer mai mult talent şi mai multe practici ascunse decât o acţiune la lumina zilei. Succesele repurtate în lume, departe de a-ţi asigura o poziţie, îţi macină timpul şi costă enorm de mulţi bani. Numele de Portenduère, despre care maică-sa îi spusese că e atotputernic, nu însemna nimic la Paris. Vărul său, deputatul, contele de Portenduère, era o figură ştearsă în Camera electivă în comparaţie cu *pair*-ii, cu membrii Curţii şi nu prea avea credit nici pentru el însuşi. Amiralul de Kergarouët nu exista decât prin soţia sa. Văzuse că anumiţi oratori, oameni veniţi dintr-un mediu social inferior nobilimii sau unii mici gentilomi erau personaje influente. În sfârşit pricepuse că banii erau pivotul, unicul mijloc, unicul mobil al unei Societăţi pe care Ludovic al XVIII-lea voise s-o creeze după modelul celei din Anglia. Din strada Clef până în strada Croix-des-Petits-Champs, gentilomul îi expuse pe larg doctorului rezumatul meditaţiilor sale în acord; de altfel, cu sfatul lui de Marsay.

— Trebuie să caut să mă uite lumea vreo trei sau patru ani şi să-mi fac o carieră. Poate îmi voi face un nume scriind o carte de politică sau de statistică morală, vreun tratat asupra uneia dintre marile probleme actuale. În sfârşit, căutând între timp să mă căsătoresc cu o tânără care să-mi asigure eligibilitatea, voi lucra în umbră şi în tăcere.

Studiind atent chipul tânărului, doctorul citi pe el seriozitatea omului rănit care doreşte să-şi ia revanşa. Aprobă întru totul acest plan.

— Vecine, îi spuse el în încheiere, dacă ai renunţat la veşmântul vechii nobilimi, care nu se mai poartă astăzi, după trei sau patru ani de viaţă cuminte şt serioasă, mă oblig să-ţi găsesc o fată cu suflet ales, frumoasă, bine crescută, pioasă şi bogată, având şapte-opt sute de mii de franci, care le va face fericit şi de care vei fi mândru dar al cărei suflet doar va fi nobil.

— Dar, doctore, strigă tânărul, azi nu mai există nobilime, nu mai există decât o aristocraţie.

— Du-te să-ţi achiţi datoriile de onoare, şi întoarce-te aici, o să reţin cupeul diligentei pentru că sunt însoţit de fina mea, spuse bătrânul.

Seara, la ora şase, cei trei călători plecară cu Ducler, din strada Dauphine. Ursule, acoperită cu un văl, nu scoase niciun cuvânt. După ce, cu un gest de o galanterie superficială, îi trimisese acea sărutare care o tulburase pe Ursule tot atât cât ar fi făcut-o o carte de dragoste, Savinien o uitase complet pe nepoata doctorului, în infernul datoriilor sale la Paris; şi, pe urmă, dragostea lui nefericită pentru Emilie de Kergarouët nu-i îngăduia să-şi amintească de privirile schimbate cu o fetiţă din Nemours; aşa că nu o recunoscu pe Ursule alunei când bătrânul o puse să se urce înaintea lui în trăsură, aşezându-se alături de ea pentru a o despărţi de tânărul viconte.

— Trebuie să-ţi dau nişte socoteli, îi spuse doctorul tânărului, îţi aduc toate hârtiile care te privesc.

— Era gata să nu plec, zise Savinien, pentru că a trebuit să-mi comand haine şi lenjerie; filistinii mi-au luat tot ce aveam aşa că mă întorc, precum fiul risipitor.

Oricât de interesante fură subiectele de conversaţie între tânăr şi bătrân, oricât de spirituale unele răspunsuri ale lui Savinien, tânără fată nu scoase nicio vorbă până la asfinţit, cu vălul verde peste faţă, eu mâinile încrucişate deasupra şalului.

— Domnişoara nu pare încântată de Paris. spuse într-un târziu Savinien vexat.

— Mă întorc cu plăcere la Nemours, răspunse ea cu o voce emoţionată ridicându-şi vălul. În ciuda întunericului, Savinien o recunoscu atunci după cosiţele groase şi după ochii ci albaştri, strălucitori.

— Şi eu las în urmă Parisul fără părere de rău ca sa vin să mă îngrop la Nemours, dat fiind că o

regăsesc aici pe frumoasa mea vecină, zise el. Sper, domnule doctor, că mă veţi primi în casa dumneavoastră; îmi place muzica şi-mi amintesc că am auzit pianul domnişoarei Ursule.

— Nu ştiu, domnule, răspunse pe un ton grav doctorul, dacă doamnei de Portenduère i-ar face plăcere să vii la un bătrân care trebuie să aibă pentru această scumpă copilă toată solicitudinea unei mame.

Acest răspuns prudent îi dădu mult de gândit lui Savinien care îşi aminti atunci de sărutul trimis eu atâta uşurinţă. Se lăsase noaptea, căldura era apăsătoare; Savinien şi doctorul adormiră mai întâi. Ursule, care veghe mult timp făcând tot felul de planuri, se lăsă prada somnului pe la miezul nopţii, îşi scosese, pălăriuţa de pai împletit. Capul ei acoperit cu o bonetă brodată se sprijini curând de umărul doctorului. În zori, la Bourron, Savinien se trezi primul. O zări atunci pe Ursule cu hainele răvăşite din cauza hurducăturilor trăsurii: boneta se mototolise şi alunecase spre spate; cosiţele despletite cădeau de-a lungul obrajilor înroşiţi de căldura din diligenţă; dar în această situaţie, oribilă pentru femeile care au nevoie de găteală, tinereţea şi frumuseţea triumfă. Somnul nevinovăţiei este întotdeauna frumos. Printre buzele întredeschise i se zăreau dinţii frumoşi, şalul desfăcut lăsa să se întrevadă, fără ca Ursule să fie umilită prin aceasta, linia graţioasă a corsajului sub pliurile unei rochii de muselină colorată. În sfârşit, puritatea acestui suflet feciorelnic se reflecta pe chipul fetei cu atât mai vizibil eu cât nicio altă expresie nu venea să-l tulbure. Când se deşteptă, bătrânul Minoret sprijini capul fiicei lui în colţul trăsurii ca să stea mai bine; ea se lăsă în voia doctorului nedându-şi seama de nimic, atât de adânc îi era somnul după toate nopţile nedormite cu gândul la nenorocirea lui Savinien.

— Biata fată! îi spuse doctorul vecinului său, doarme ea un copil ce este.

— Trebuie să fiii mândru de ea, rosti Savinien, căci pare tot atât de bună pe cât este de frumoasă!

— Ah, da! e bucuria casei mele. Dacă ar fi fiica mea şi tot n-aş iubi-o mai mult. O să împlinească şaisprezece ani la 5 februarie. Să-mi ajute Dumnezeu să trăiesc până ce o s-o mărit cu un om care s-o facă fericită. Am vrut s-o duc la teatru la Paris, unde venea pentru prima dată; n-a vrut să meargă pentru că preotul din Nemours i-a interzis acest lucru. Dar, i-am spus eu, când o să fii căsătorită ce-o să faci dacă bărbatul tău o să vrea să mergeţi la un spectacol? — O să fac tot ce-o să dorească bărbatul meu, mi-a răspuns ea. Dacă-mi cere un lucru rău şi dacă o să fiu destul de slabă ca să-l ascult, el va purta vina în faţa lui Dumnezeu; iată de ce voi căuta să am tăria rezist, spre binele lui, desigur".

Ajungând la Nemours, la cinci dimineaţa. Ursule, se trezi, toarte ruşinată de dezordinea toaletei ei, surprinzând privirea plină de admiraţie a lui Savinien. În ceasul cât îi trebuise diligentei să ajungă de la Bourron, unde se oprise câteva minute, până aici, tânărul se îndrăgostise de Ursule. Studiase nevinovăţia acestui suflet, frumuseţea trupului, albul imaculat, al tenului, fineţea trăsăturilor, farmecul vocii care rostise acea frază atât de scurtă şi de plină de înţeles prin care biata copilă spunea tot nevoind să spună nimic. În fine, nu ştiu ce presentiment îl făcu să priceapă că Ursule era femeia pe care i-o descrisese doctorul încadrând-o cu litere de aur În aceste cuvinte magice: şapte-opt sute de mii de franci!

— Peste vreo trei-patru ani o să aibă douăzeci de ani, iar cu douăzeci şi şapte; bătrânul a vorbit de încercări, de muncă, de bună purtare! Cât o fi el de şiret, tot o să-mi spună taina lui până la urmă.

Cei trei vecini îşi luară rămas bun în faţa caselor lor şi Savinien fu cât se poate de galant la despărţire aruncându-i Ursulei o privire plină de rugăminţi. Doamna de Portenduère îşi lăsă fiul să

doarmă până la amiază. În ciuda oboselii drumului, doctorul şi Ursule se duseră la biserică. Eliberarea lui Savinien şi întoarcerea sa în tovărăşia doctorului explicaseră motivul absenţei acestuia din urmă notabilităţilor oraşului ca şi moştenitorilor adunaţi în piaţă pentru un conciliabul asemănător celui ţinut cu două săptămâni în urmă.

Spre marea mirare a diferitelor grupuri, la ieşirea din biserică, doamna de Portenduère îl opri pe bătrânul Minoret, care îi oferi braţul şi o conduse spre casă. Bătrâna doamnă voia să-i poftească la masă, pe doctor şi pe nepoata sa, chiar în acea zi, spunându-i că preotul era invitat şi el.

— Probabil că a vrut să-i arate Ursulei Parisul, zise Minoret-Levrault.

— La naiba, bătrânul ăsta nu face niciun pas fără slujnicuţa lui, exclamă Crémière.

— Dacă a ajuns doamna de Portenduère să-i dea braţul, e un semn de mare intimitate între ei, glăsui Massin.

— Nici măcar n-aţi ghicit că unchiul vostru şi-a vândut rentele şi l-a scos din încurcătură pe tânărul Portenduère! ţipă Goupil. L-a refuzat pe patronul meu, dar n-a refuzat-o pe patroana lui… V-aţi ars! Vicontele va propune ca în loc de o obligaţie să se încheie un contract între ei, iar doctorul va înscrie oficial pentru minunea lui de fină, prin soţul ei, tot ce va fi nevoie să dea pentru a pecetlui o atare alianţă.

— N-ar fi prea rău s-o mărite pe Ursule cu domnul Savinien, spuse măcelarul. Bătrâna doamnă l-a invitat la masă azi pe domnul Minoret. Tiennette a venit de la ora cinci să-mi spună să-i opresc un muşchi de vacă.

— Ei bine, Dionis, grozavă treabă, nu-i aşa?… zise Massin alergând în întâmpinarea notarului care se îndrepta spre piaţă.

— Ei bine, ce anume? totul e în ordine, răspunse notarul. Unchiul vostru şi-a vândut rentele, şi

doamna de Portenduère m-a rugat să trec pe la dânsa ca să semnez o obligaţie de o sută de mii de franci ipotecaţi pe averea ei, bani împrumutaţi de unchiul vostru.

— Bun; dar dacă tinerii se vor căsători?

— Asta-i ca şi cum mi-aţi spune că Goupil este succesorul meu, răspunse notarul.

— Niciuna, nici alta nu-i imposibil, zise Goupil.

Întorcându-se de la biserică, bătrâna doamnă îi transmise prin Tiennette fiului ei să vină la dânsa.

Căsuţa familiei de Portenduère avea trei camere la etajul întâi. Cea a doamnei şi cea a soţului ei se aflau pe aceeaşi parte, despărţite de un mare cabinet de toaletă luminat de o ferestruică, dar comunicând între ele printr-o anticameră micuţă care dădea înspre scară. Fereastra celeilalte camere, locuită din totdeauna de Savinien, se deschidea spre stradă, ca şi cea din camera tatălui său. Scara era plasată mai în interior lăsând şi aici spaţiul necesar unui mic cabinet de toaletă cu un geam rotund orientat spre curie. Camera doamnei de Portenduère, cea mai tristă din toată casa, avea vedere spre curte; dar văduva stătea mai tot timpul în salonaşul de la parter, care comunica printr-un pasaj cu bucătăria clădită în fundul curţii; astfel încât încăperea respectivă servea când de salon, când de sufragerie. Odaia răposatului domn de Portenduère rămăsese aşa cum era în ziua morţii sale: numai defunctul lipsea. Doamna de Portenduère făcuse ea singură patul, punând deasupra uniforma căpitanului, sabia, crucea Sfântului Ludovic, celelalte decoraţii şi chipiul soţului ei. Tabachera de aur din care vicontele prizase pentru ultima oară se afla pe noptieră, alături de cartea de rugăciuni. de ceas şi de ceaşca din care băuse. Părul său alb, aranjat şi strâns într-o singura şuviţă răsucită, era atârnat deasupra crucifixului cu agheasmatar din alcov. În sfârşit, lucrurile mărunte de care se servise, ziarele, mobilele. scuipătoarea olandeză, binoclul de

campanie analul de cămin, totul era la locul său. Văduva oprise pendula cea veche la ceasul morţii pe care îl fixase astfel pentru veşnicie. În cameră se mai simţea încă mirosul pudrei şi al tutunului celui dispărut. Căminul era aşa cum îl lăsase. Intrând aici îl revedeai regăsind toate lucrurile care vorbeau despre obiceiurile sale. Bastonul lui mare cu măciulie de aur rămăsese acolo unde îl pusese, alături de mănuşile lui groase din piele de căprioară. Pe consolă strălucea un vas de aur scuipi al grosolan dar valorând o mie de scuzi, dăruit de oraşul Havana pe care, în timpul Războiului de Independenţă din America, îl apărase de un atac al englezilor, luptând împotriva unor forţe mult superioare, după ce făcuse să intre în port, neatins, convoiul pe care îl apăra[246]. Drept recompensă, regele Spaniei îl făcuse cavaler al ordinelor sale nobiliare. Avansat, în urma acestui fapt, în prima promoţie, la gradul de comandant de escadră, primi eşarfa roşie. Sigur atunci că va ocupa primul post liber la avansare, se căsători cu o femeie care avea o zestre de două sute de mii de franci. Dar Revoluţia împiedică avansarea sa şi domnul de Portenduère emigră.

— Unde e mama? o întrebă Savinien pe Tiennette.

— Vă aşteaptă în camera tatălui dumneavoastră, răspunse bătrâna slujnică bretonă.

Savinien nu-şi putu opri o uşoară tresărire. Cunoştea rigiditatea principiilor mamei sale, cultul onoarei, cinstea sa, încrederea în nobilime şi bănui că între ei o să aibă loc o scenă. Aşa că se sui la etaj unde era aşteptat ca şi cum s-ar fi dus la un atac, cu inima cuprinsă de frământări, aproape complet alb la faţă. În lumina palidă care filtra printre obloane o zări pe mama sa îmbrăcată în negru şi care adoptase un aer solemn potrivit cu această cameră mortuară.

— Domnule viconte, îi zise ea, ridicându-se şi apucându-l de mână pentru a-l duce în faţa patului

părintesc, aici s-a sfârşit tatăl tău, un om de onoare, care a murit fără a avea să-şi reproşeze ceva. Spiritul lui este încă aici. Sigur că a gemut de durere, acolo sus, văzându-şi fiul întinat, dus la închisoare pentru datorii. Pe timpul monarhiei ai fi fost cruţat de această pată de noroi solicitând un ordin regal de întemniţare[247] şi stând doar câteva zile într-o închisoare de stat. Dar, în sfârşit, iată-te şi cum în faţa tatălui tău care te aude. Tu care ştii ce ai făcut înainte de a ajunge în acea infamă închisoare, poţi să-mi juri în faţa acestei umbre şi în faţa lui Dumnezeu care vede totul, că n-ai săvârşit nicio faptă dezonorantă, că datoriile tale sunt o urmare a unei porniri tinereşti şi că, în fine, onoarea nu-ţi este pătată? Dacă tatăl tău, acest om ireproşabil ar fi aici, viu, în fotoliul acesta, dacă ţi-ar cere socoteală pentru purtarea ta, te-ar mai îmbrăţişa oare după ce te-ar fi ascultat?

— Da, mamă, răspunse tânărul cu o gravitate plină de respect.

Ea îşi deschise atunci braţele şi îşi strânse la piept fiul, vărsând lacrimi.

— Atunci să uităm totul, zise ea, nu-i vorba deci decât de nişte bani mai puţin şi-l voi ruga pe Dumnezeu să ne ajute să-i redobândim şi, pentru că ai rămas demn de numele pe care îl porţi, îmbrăţişează-mă căci tare mult am suferit!

— Îţi jur, mamă draga, spuse el întinzând mâna deasupra patului, să nu-ţi mai fac niciun necaz de felul acesta şi să mă strădui pe cât eu putinţă să îmi răscumpăr greşelile de până acum.

— Hai la masă, băiatule, rosti ea ieşind din cameră.

Dacă trebuie să aplicăm povestirii legile Teatrului, sosirea lui Savinien – introducându-l în scenă la Nemours pe singurul personaj care mai lipsea până acum dintre cei a căror prezenţă e necesară în această mică dramă – vine să încheie expunerea[248].

Partea a doua:

SUCCESIUNEA MINORET

Acţiunea începu prin jocul unui resort atât de uzat şi în literatura veche şi în cea nouă, încât nimeni n-ar mai putea crede în efectele sale, în 1829, dacă n-ar fi vorba de o bătrână bretonă, o Kergarouët, o emigrantă! Dar să ne grăbim s-o recunoaştem: în 1829, nobilimea recucerise în planul moravurilor câte ceva din terenul pierdut în politică. De altfel, sentimentul care îi stăpâneşte pe părinţi când este vorba de convenienţele matrimoniale este un sentiment veşnic, strâns legat de existenţa societăţilor civilizate şi decurgând din spiritul de familie. El guvernează la Geneva ca şi la Viena[249], ca şi la Nemours unde Zélie Levrault refuzase nu de mult să consimtă la căsătorita fiului său cu fiica unui bastard. Cu toate acestea, orice lege socială îşi are excepţiile ei. Savinien spera deci că, într-o bună zi, orgoliul mamei sale tot se va pleca în faţa nobleţei înnăscute a Ursulei. Ciocnirea avu loc deîndată. Imediat după ce Savinien se aşeză la masă, maică-sa îi vorbi despre scrisorile oribile, după părerea ei, trimise de cei din familiile Kergarouët şi Portenduère.

— Astăzi nu mai există Familie, mamă, îi răspunse Savinien, nu mai există decât indivizi! Nobilii nu mai sunt solidari. Azi nu te mai întreabă nimeni dacă eşti un Portenduère, dacă eşti curajos, dacă eşti om de stat, în schimb toată lumea vrea să ştie: Ce impozit plăteşti?

— Dar regele? întrebă bătrâna doamnă.

— Regele e prins între cele două Camere ca un bărbat între soţia legitimă şi amantă. Aşa că trebuie

să mă însor cu o fată bogată, indiferent de familie, cu fiica unui ţăran dacă are o zestre de un milion şi dacă e destul de binecrescută, altfel spus dacă iese dintr-un pension.

— Asta-i altceva! exclamă bătrâna doamnă.

Savinien îşi încruntă sprâncenele la auzul acestor vorbe. Cunoştea acea voinţă tare ca stânca numita încăpăţânare bretonă[250] care o caracteriza pe doamna de Portenduère, aşa încât vru să afle de îndată părerea ei asupra acestei chestiuni delicate.

— Vrei să spui că dacă, de exemplu, aş iubi-o pe fiica prietenului nostru, pe micuţa Ursule, te-ai opune la căsătorie?

— Cât timp o să trăiesc, zise ea. După moartea mea, tu singur vei răspunde de onoarea şi de sângele familiilor Portenduère şi Kergarouët.

— Adică m-ai lăsa să mor de foame şi de disperare pentru himeră care nu devine astăzi realitate decât prin strălucirea banilor.

— Ai sluji Franţa şi te-ai încrede în Dumnezeu!

— Ai fi în stare să-mi amâni fericirea până după moartea dumitale.

— Ar fi groaznic din partea ta; atâta tot.

— Ludovic al XIV-lea era gata să se căsătorească cu nepoata lui Mazarin, un parvenit.

— Mazarin însuşi s-a opus.

— Dar ce crezi despre văduva lui Scarron?

— Era din familia d'Aubigné![251] Şi, de altfel, căsătoria a fost secretă. Dar eu sunt foarte bătrâna, fiule, adaugă ea clătinând capul. Când n-am să mai fiu o să te căsătoreşti după vrerea ta.

Savinien îşi iubea şi îşi respecta mama; încăpăţânării bătrânei Kergarouët el îi opuse, deîndată, dar pe tăcute, o îndărătnicie la fel de stăruitoare şi hotărî să nu ia în căsătorie nicio altă femeie decât pe Ursule căreia împotrivirea mamei sale îi atribuise – aşa cum se întâmplă întotdeauna în cazurile acestea – preţul lucrului oprit.

Când după vecernie, doctorul Minoret şi Ursule, îmbrăcată în alb şi roz, intrară în această încăpere

rece, copila fu cuprinsă de un tremur nervos de parcă s-ar fi aflat în prezenţa reginei Franţei, căreia ar fi trebuit să-i ceară o favoare. După explicaţia avută cu doctorul, căsuţa aceasta luase în ochii ei proporţiile unui palat, iar bătrâna doamnă căpătase valoarea socială pe care probabil că o avea o ducesă în evul mediu în ochii fiicei unui ţăran. Ursule nu-şi dădu niciodată seama cu mai multă deznădejde decât acum, de distanţa care despărţea un viconte de Portenduère de fiica unui căpitan de muzică militară, fost cântăreţ la operă, fiu natural al unui organist, şi care îşi ducea traiul datorită bunătăţii unui medic.

— Ce ai, copila mea? îi spuse bătrâna doamnă invitând-o să se aşeze lângă dânsa.

— Doamnă, sunt foarte impresionată de onoarea pe care binevoiţi să mi-o faceţi…

— Ehei, fetiţo, răspunse doamna de Portenduère pe tonul cel mai acru cu putinţă, ştiu cât de mult te iubeşte tutorele tău şi vreau să mă port bine cu dânsul pentru că mi-a adus acasă fiul risipitor.

— Dar, mamă dragă, spuse Savinien, rănit până în fundul inimii văzând roşeaţa din obrajii Ursulei şi efortul cumplit pe care-l făcea ca să-şi stăpânească lacrimile, chiar dacă n-ai avea nicio obligaţie faţă de domnul cavaler Minoret, cred că am putea fi fericiţi de plăcerea pe care ne-o face domnişoara acceptând invitaţia dumitale. Tânărul gentilom strânse mâna doctorului adăugând cu subînţeles: – Domnule, purtaţi ordinul Sfântul Mihail[252], cel mai vechi ordin din Franţa şi care conferă întotdeauna nobleţe.

Frumuseţea cu totul neobişnuită a Ursulei, căreia iubirea ei aproape fără speranţă îi împrumutase, în ultimele zile, profunzimea pe care marii pictori au imprimat-o acelor portrete unde sufletul este puternic scos în evidenţă, îi atrăsese imediat atenţia doamnei de Portenduère, făcând-o să bănuie că generozitatea doctorului ascundea, în fond, calculul unui om ambiţios. Iată de ce fraza

căreia îi răspunsese Savinien fusese spusă intenţionat, jignindu-l pe bătrân în ce avea el mai scump: dar el nu-şi putu opri un surâs auzind că tânărul gentilom îl numeşte cavaler şi recunoscu în această exagerare îndrăzneala îndrăgostiţilor care nu se dau în lături din faţa niciunei situaţii ridicole.

— Ordinul Sfântul Mihail, pentru care unii au făcut multe acte nebuneşti odinioară ca să-l obţină, nu mai are nicio valoare, domnule viconte, răspunse fostul medic al regelui, aşa cum s-a întâmplat cu atâtea alte privilegii! Astăzi, el nu mai este conferit decât unor medici, unor bieţi artişti. Aşa că regii au procedat bine când l-au unit cu cel al Sfântului Lazăr[253] care, după câte ştiu, a fost un nenorocit readus la viaţă printr-o minune! Din acest punct de vedere, ordinul Sfântul Mihail şi Sfântul Lazăr ar constitui, pentru noi, un simbol.

După acest răspuns uşor ironic şi plin de demnitate totodată, în încăpere se aşternu o lungă tăcere, pe care nimeni nu voia s-o rupă şi care devenise stânjenitoare, când cineva bătu la uşă.

— Iată-l pe iubitul nostru preot, spuse bătrâna doamnă, sculându-se şi lăsând-o pe Ursule singură pentru a-l întâmpina pe abatele Chaperon, cinste pe care n-o făcuse nici Ursulei, nici doctorului.

Bătrânul surâse privindu-i rând pe rând pe fina lui şi pe Savinien. Să se plângă sau să se simtă ofensat de purtarea doamnei de Portenduère era o cursă în care s-ar fi lăsat prins un om mai puţin inteligent; dar Minoret avea prea multă experienţă ca să n-o evite: începu să discute cu vicontele despre pericolul care îl ameninţa pe-atunci pe Carol al X-lea, deoarece încredinţase conducerea politică prinţului de Polignac[254]. După ce se scurse destul de mult timp pentru ca vorbind despre afacerile lor doctorul să nu dea impresia că se răzbună, el îi prezentă bătrânei doamne, în glumă parcă, dosarele cu actele de urmărire şi notele achitate care completau socotelile făcute de notarul său.

— Fiul meu le-a recunoscut? zise ea aruncând o privire lui Savinien. Ei! bine, atunci asta-i treaba lui Dionis, adăugă ea, împingând în lături hârtiile şi tratând această afacere cu dispreţul pe care, în ochii ei, îl meritau banii.

Conform părerii doamnei de Portenduère, a dispreţui bogăţia însemna să preţuieşti Nobilimea şi să-i negi Burgheziei orice importanţă. Câteva clipe mai târziu, Goupil veni din partea notarului să ceară conturile dintre Savinien şi domnul Minoret.

— De ce? se miră bătrâna doamnă.

— Pentru a le folosi ca bază a obligaţiei, neexistând eliberare de bani peşin, răspunse secretarul aruncând în jurul său priviri neruşinate.

Ursule şi Savinien care, pentru prima dată, schimbară o privire cu acest personaj oribil, avură senzaţia pe care ţi-o lasă răceala unei broaşte, accentuată de o prevestire sinistră. Amândoi avură acea viziune nedefinită şi imprecisă a viitorului, nenumită în vreun fel aparte, dar explicabilă printr-o acţiune a *eului* interior despre care swedenborgistul îi vorbise doctorului Minoret. Certitudinea că veninosul Goupil le va fi nefast o făcu pe Ursule să se înfioare, dar îşi reveni din tulburare şi simţi o bucurie de nespus văzând că Savinien îi împărtăşeşte emoţia.

— Nu-i prea arătos secretarul domnului Dionis! rosti Savinien după ce Goupil ieşi pe uşă.

— Şi ce importanţă are dacă oamenii de soiul acesta sunt frumoşi sau urâţi? zise doamna de Portenduère.

— Eu nu-i fac nicio vină din urâţenia sa, spuse preotul, ci din răutatea lui fără de margini; e mai mult decât răutate, e ticăloşie.

Cu toată dorinţa sa de a fi amabil, doctorul deveni demn şi rece. Cei doi îndrăgostiţi se simţiră stânjeniţi. Fără blândeţea abatelui Chaperon, a cărui veselie potolită însufleţi masa, situaţia doctorului şi a finei sale ar fi fost aproape de

nesuportat. La desert, văzând că Ursule devine tot mai palidă, el îi spuse:

— Dacă nu te simţi bine, fetiţa mea, nu trebuie decât să traversezi strada.

— Ce ai fetiţo? o întrebă bătrâna doamnă pe Ursule.

— Vai, doamnă! răspunse sever doctorul, sufletul ei obişnuit să nu întâlnească decât surâsuri se simte înfrigurat aici.

— O educaţie foarte proastă, domnule doctor, spuse doamna de Portenduère. Nu-i aşa, părinte?

— Aşa e, doamnă, răspunse Minoret aruncându-i o privire preotului care amuţise. Văd că am făcut ca această fiinţă angelică să nu poată supravieţui dacă va trebui să aibă de-a face cu lumea; dar nu voi muri înainte de a o fi pus la adăpost de răceala sufletească, de indiferenţă sau de ură.

— Naşule… te rog!… destul. Nu mă simt rău aici, zise ea înfruntând privirea doamnei de Portenduère mai curând decât să dea un sens prea profund cuvintelor sale uitându-se la Savinien.

— Nu ştiu, doamnă, dacă domnişoara Ursule suferă sau nu, îi spuse atunci Savinien mamei sale, dar ştiu că pe mine mă chinuieşti îngrozitor.

Auzind cuvintele acestea rostite de generosul tânăr ca urmare a purtării mamei sale, Ursule se albi la faţă şi o rugă pe doamna de Portenduère să o scuze; se sculă, îi dădu braţul tutorelui ei, salută pe toată lumea, ieşi, se întoarse acasă, intră în grabă în salon şi se aşeză lângă pian. Îşi puse capul în palme şi izbucni în plâns.

— De ce nu-ţi laşi sentimentele să fie conduse de vechea mea experienţă, copil rău ce eşti?… exclamă doctorul disperat. Nobilii nu se consideră niciodată obligaţi faţă de noi, burghezii. Servindu-i nu ne facem decât datoria, atâta tot. De altfel, bătrâna doamnă a observat că Savinien se uită la tine cu plăcere şi îi e teamă că te iubeşte.

— Oricum, el e salvat! spuse ca. Dar să încerce să umilească un om ca dumneata!…

— Aşteaptă-mă, fetiţa mea.

Când doctorul se întoarse la doamna de Portenduère găsi acolo pe Dionis însoţit de domnii Bongrand şi Levrault, primarul, martori ceruţi de lege pentru validitatea actelor făcute în comunele unde nu exista decât un singur notar. Minoret îl luă deoparte pe domnul Dionis şi îi spuse două vorbe la ureche după care notarul citi actul: doamna de Portenduère garanta suma printr-o ipoteca asupra tuturor bunurilor sale, până la rambursarea color o suta de mii de franci împrumutaţi de doctor vicontelui şi tot aici erau stipulate, dobânzile de cinci la sută. La auzul acestei clauze, preotul îl privi pe Minoret care îi răspunse printr-o mişcare uşoară a capului, în somn de încuviinţare. Bietul preot se duse să şoptească câteva cuvinte la urechea enoriaşei sale, la care ea îi răspunse cu glas scăzut: Nu vreau să le datorez nimic acestor oameni.

— Mama mă lasă pe mine să fac lucrurile plăcute, îi spuse Savinien doctorului; vă va restitui toţi banii şi-mi încredinţează misiunea de a vă exprima toată recunoştinţa noastră.

— Dar va trebui să găsiţi chiar în primul an unsprezece mii de franci din cauza cheltuielilor impuse de contract, preciză preotul.

— Domnule, i se adresă Minoret lui Dionis, dat fiind că domnul şi doamna de Portenduère, nu sunt în măsură să plătească taxele de înregistrare, adăugaţi la capital suma cheltuită pentru acte, o voi suporta eu.

Dionis făcu trimiterile respective, capitalul fiind fixat la o sută şapte mii de franci. După ce semnară toate actele, Minoret pretextă oboseala sa pentru a se retrage odată cu notarul şi cu martorii.

— Doamnă, zise preotul, când rămaseră numai el şi vicontele, de ce îl contrariaţi pe acest minunat domn Minoret care v-a salvat, totuşi, cel puţin douăzeci şi cinci de mii de franci la Paris, având şi delicateţea să-i lase douăzeci de mii fiului

dumneavoastră pentru a-şi plăţi datoriile de onoare?

— Minoret al dumitale este un ipocrit, rosti ea prizând câteva fire de tutun, ştie el bine ce face.

— Mama crede că el vrea să mă oblige să o iau de nevastă pe fina lui punând mâna pe fermă, de parcă ar fi posibil să forţezi pe un Portenduère, fiul unei Kergarouët, să se însoare împotriva voinţei lui.

După o oră, Savinien se prezenţă în casa doctorului unde sosiseră toţi moştenitorii, mânaţi de curiozitate. Apariţia tânărului viconte făcu senzaţie, cu atât mai mult cu cât ea stârni emoţii diferite la fiecare dintre cei aflaţi acolo. Domnişoarele Crémière şi Massin începură să şuşotească privind-o pe Ursule care roşise. Mamele îi spuseră lui Désiré că s-ar fi putut ca Goupil să aibă dreptate în privinţa căsătoriei despre care vorbise. Ochii tuturor celor de faţă se întoarseră apoi spre doctor, care nu se sculă în picioare pentru a-l primi pe gentilom şi se mulţumi să-l salute înclinând capul, fără a părăsi cornetul cu zaruri, pentru că juca table cu domnul Bongrand. Răceala doctorului îi surprinse pe toţi.

— Ursule, copila mea, spuse doctorul, cântă-ne ceva.

Văzând cum tânără fată, fericită că poate să-şi ascundă stânjeneala, se aşază imediat la pian şi începe să răsucească volumele legate în culoare verde, moştenitorii acceptară, cu manifestări de bucurie, supliciul şi tăcerea care aveau să le fie impuse, atât de mult doreau să ştie ce se punea la cale între unchiul lor şi familia Portenduère.

Se întâmplă adeseori ca o piesă muzicală, săracă prin ea însăşi, dar interpretată de o tânără stăpânită de un sentiment profund, să facă mai multă impresie decât o mare uvertură pompos executată de o orchestră cu experienţă. În orice muzică există, pe lângă gândirea compozitorului, sufletul

interpretului care, printr-un privilegiu ce ţine numai de această artă, poate da sens şi poezie unor fraze melodice nu prea valoroase altfel. Chopin dovedeşte astăzi, în domeniul instrumentului ingrat care este pianul, adevărul acestui fapt demonstrat deja de Paganini în ceea ce priveşte vioara. Acest geniu minunat este mai puţin un muzician decât un suflet care se face simţit şi care s-ar comunica prin orice fel de muzică, chiar prin simple acorduri[255]. Prin nobila şi delicata ei structură sufletească, Ursule aparţinea acestei categorii de genii atât de rare, iar bătrânul Schmucke[256], profesorul care venea în fiecare sâmbătă şi care în timpul şederii Ursulei la Paris o văzuse în fiecare zi, şlefuise talentul fetei făcându-l să atingă culmile desăvârşirii. *Visul lui Rousseau*[257], bucată aleasă de Ursule, una dintre compoziţiile de tinereţe ale lui Hérold, nu este lipsită, de altfel, de o oarecare profunzime care se poate adânci şi mai mult în timpul execuţiei: ea puse în această piesă muzicală toate sentimentele care o frământau şi justifică întru totul titlul de *Capriciu* purtat de acest fragment. Printr-o interpretare suavă şi visătoare, sufletul ei îi vorbea sufletului tânărului, şi-l învăluia ca într-un nor prin idei aproape vizibile. Aşezat la capătul pianului, cu cotul sprijinit de capac şi cu bărbia proptită în palma stângă, Savinien o admira pe Ursule ai cărei ochi, pironiţi pe lambriuri, păreau că cercetează întrebători o lume misterioasă. Te-ai fi putut îndrăgosti adânc chiar la vederea unei imagini mai puţin fermecătoare. Trăirile adevărate, au magnetismul lor şi Ursule voia, într-un anumit fel, să-şi dezvăluie sufletul, tot astfel cum o femeie cochetă se găteşte ca să atragă privirile. Savinien pătrunse deci în această împărăţie încântătoare, condus de această inimă care, pentru a se explica pe sine, împrumuta puterea singurei arte care-i vorbeşte gândirii prin gândirea însăşi, fără ajutorul cuvântului, al culorilor sau al formei. Nevinovăţia

are asupra bărbatului aceeaşi putere ca şi copilăria, având farmecul şi irezistibila ei atracţie; or, niciodată Ursule nu fusese mai nevinovată ca în această clipă în care se năştea la o nouă viaţă. Preotul veni să curme visul gentilomului rugându-l să fie al patrulea la whist. Ursule continuă să cânte, moştenitorii plecară, cu excepţia lui Désiré, care se străduia să afle intenţiile unchiului său, ale vicontelui şi ale Ursulei.

— Ai tot atâta talent cât şi suflet, domnişoară, spuse Savinien când fata închise pianul, venind să se aşeze lângă naşul ei. Cine este profesorul dumitale?

— Un neamţ care locuieşte pe lângă strada Dauphine, pe cheiul Conti, spuse doctorul. Dacă nu i-ar fi dat zilnic lecţii Ursulei în timpul şederii noastre la Paris, ar fi venit azi-dimineaţă.

— Nu-i numai un mare muzician, preciză Ursule, ci şi un om încântător prin naivitatea sa.

— Lecţiile astea probabil că vă costă scump, exclamă Désiré.

Jucătorii schimbară între ei un surâs ironic. După sfârşitul partidei, doctorul, preocupat până atunci, îl privi pe Savinien cu aerul plictisit al unui om nevoit să îndeplinească o obligaţie neplăcută.

— Domnule, rosti el, îţi sunt recunoscător pentru sentimentul care te-a făcut să mă vizitezi atât de repede; dar doamna mama dumitale bănuie că am gânduri ascunse foarte puţin onorabile şi i-aş da dreptul să creadă că sunt adevărate dacă nu te-aş ruga să nu mai vii să mă vezi, în ciuda onoarei pe care mi-ar face-o vizitele dumitale şi a plăcerii pe care aş simţi-o de a întreţine relaţii cu dumneata. Cinstea şi tihna mea cer să întrerupem orice relaţie de vecinătate. Spune-i doamnei de Portenduère că dacă nu vin s-o rog să ne facă onoarea, mie şi finei mele, să accepte să ia masa cu noi duminica viitoare, aceasta se datorează faptului că am certitudinea că în ziua respectivă va fi suferindă.

Bătrânul îi întinse mâna tânărului viconte care i-o strânse respectuos, zicându-i:

— Aveţi dreptate, domnule! Şi se retrase, nu înainte de a o saluta pe Ursule cu un gest ce exprima mai mult melancolie decât decepţie.

Désiré plecă odată cu gentilomul; dar îi fu imposibil să schimbe o vorbă cu el pentru că Savinien se grăbi să intre în casă.

Neînţelegerea dintre familia de Portenduère şi doctorul Minoret constitui, timp de două zile, subiectul conversaţiei moştenitorilor care lăudară geniul lui Dionis şi considerară că moştenirea era salvată. Astfel, într-o epocă în care deosebirile de rang social dispar şi mania egalităţii pune pe aceiaşi plan pe toţi indivizii şi ameninţă totul, până şi ierarhia militară, ultima poziţie de apărare a puterii în Franţa; în care, prin urmare, pasiunile nu cunosc alte obstacole de înfrânt decât antipatiile personale; sau dezechilibrul dintre averi, încăpăţânarea unei bătrâne bretone şi demnitatea doctorului Minoret ridicau între aceşti doi îndrăgostiţi bariere hărăzite, ca şi odinioară, să întărească dragostea, mai curând decât s-o facă să piară. Pentru un bărbat pasionat orice femeie, preţuieşte atâta cât îl costă; or, Savinien întrezărea o luptă, eforturi, nesiguranţă, care. făceau de pe acum ca această tânără fată să-i fie dragă: voia s-o cucerească. Poate că sentimentele noastre, urmează legile naturii privitoare la durata creaţiilor sale: la viaţă lungă, copilărie lungă!

A doua zi dimineaţă, de cum se sculară. Ursule şi Savinien avură acelaşi gând. Această potrivire avea să trezească în sufletele lor iubirea, dacă nu cumva ea era deja cea mai delicată dovadă a existenţei sale. Când Ursule ridică uşor perdelele, numai atât cât să vadă ce se petrece la Savinien, zări chipul iubitului ei deasupra cremonei de la geamul lui. Dacă te gândeşti la imensele servicii pe care, le fac îndrăgostiţilor ferestrele, găsesc că e

destul de firesc ca ele să constituie obiectul unui impozit[258]. După ce protestă în acest fel împotriva purtării aspre a naşului ei, Ursule lăsă în jos perdelele şi deschise ferestrele pentru a închide, obloanele graţie cărora, de aici înainte, putea să vadă fără să fie văzută. În timpul zilei urca de vreo şapte sau opt ori în cameră şi îl văzu, de fiecare dată, pe viconte scriind, rupând hârtiile şi apucându-se din nou de scris, de bună seamă misive care îi erau adresate ei!

DOMNIŞOAREI URSULE

„Domnişoară.

Nu-mi fac iluzii în ceea ce priveşte neîncrederea pe care probabil că ţi-o inspiră un tânăr oare s-a aflat în situaţia în care am fost eu şi din care nu am ieşit decât cu sprijinul tutorelui dumitale: trebuie deci de aici înainte să-ţi dau mai multe garanţii decât oricine altcineva; de aceea, cu profundă umilinţă mă plec la picioarele dumitale, domnişoară, pentru a-ţi mărturisi dragostea mea. Această declaraţie nu este dictată de o pasiune de o clipă: ea se sprijină pe o certitudine care cuprinde întreaga mea viaţă. O patimă nebunească pentru tânăra mea mătuşă, doamna de Kergarouët, m-a aruncat în închisoare, oare nu vei găsi o mărturie a unei iubiri sincere în dispariţia totală a amintirilor mele, în faptul că imaginea ei a fost ştearsă din inima mea de chipul dumitale? De cum te-am văzut adormită şi atât de graţioasă în somnul dumitale de copil, la Bouron, ai pus stăpânire pe inima mea ca o regină care domneşte peste regatul ei. Nu vreau să mă căsătoresc cu altcineva decât cu dumneata. Ai toată distincţia pe care o doresc pentru cea care îmi va purta numele.

Educaţia pe care ai primit-o şi nobleţea inimii dumitale te ridică la nivelul celor mai înalte poziţii sociale. Dar mă îndoiesc prea mult de mine însumi spre a încerca să te zugrăvesc bine în ochii dumitale; nu pot decât să te iubesc. După ce te-am ascultat ieri mi-am amintit de aceste, fraze ce par a fi fost scrise anume pentru dumneata:

«Făcută pentru a atrage inimile şi a încânta privirile, blândă şi indulgentă, spirituală şi înţeleaptă, totodată, politicoasă ca şi cum şi-ar fi petrecut viaţa pe la curţi nobiliare, simplă ca un om singuratic care n-a cunoscut niciodată lumea, căldura inimii sale este moderată în privirile ei de o divină modestie».[259]

Am simţit valoarea acestui suflet frumos care se distinge chiar şi în faptele cele mai mărunte. Iată ce îmi dă curajul să-ţi cer, dacă nu iubeşti încă pe nimeni, să mă laşi să-ţi dovedesc prin grija şi prin purtarea mea că sunt demn de dumneata. Viaţa mea este în joc, nu te poţi îndoi de faptul că mă voi strădui din răsputeri nu numai să-ţi fiu pe plac ci şi să merit stima dumitale, care valorează pentru mine cât cea a lumii întregi. Cu această speranţă, Ursule, şi dacă îmi îngădui să te numesc în inima mea adorato, Nemours va deveni pentru mine un rai şi cele mai grele încercări nu vor fi pentru mine decât bucurii pe care ţi le voi datora aşa cum datoram totul lui Dumnezeu. Spune-mi, aşadar, ca pot să mă numesc

Al dumitale SAVINIEN".

Ursule sărută scrisoarea; apoi, după ce o reciti şi o tot răsuci în mână cu mişcări febrile, se îmbrăcă pentru a se duce să i-o arate naşului ei.

— Doamne! era să ies din cameră fără să-mi fac rugăciunea, spuse ea întorcându-se din uşă ca să îngenuncheze pe scăunaşul de rugăciune.

Câteva minute mai târziu, coborî în grădină unde îl găsi pe tutorele ei şi îi dădu să citească scrisoarea lui Savinien. Amândoi se aşezară pe bancă, sub desişul de plante agăţătoare, în faţa pavilionului chinezesc. Ursule aştepta un cuvânt din partea bătrânului şi, după părerea fetei cuprinse de nerăbdare, bătrânul stătea prea mult pe gânduri. În sfârşit, după discuţia lor tainică Ursule scrise următoarea scrisoare, dictată de doctor, fără îndoială, în bună parte.

„Domnule,

Nu pot fi decât foarte onorată de scrisoarea prin care îmi oferi mâna dumitale: dar, la vârstă mea, şi conform regulilor educaţiei pe care am primit-o, a trebuit să o arăt tutorelui meu care reprezintă pentru mine toată familia mea şi pe care îl iubesc ca pe un părinte şi ca pe un prieten. Iată deci obiecţiile dureroase pe care mi le-a făcut şi care trebuie să-mi servească drept răspuns.

Nu sunt, domnule viconte, o fată sărmană a cărei soartă depinde în viitor nu numai de bunăvoinţa naşului meu, ci şi de măsurile supuse capriciului sorţii pe care el le va lua pentru a ocoli reaua-voinţă a moştenitorilor săi faţă de mine. Deşi fiică legitimă a lui Joseph Mirouët, căpitan de muzică militară din regimentul 45 infanterie, dat fiind că el este cumnatul natural al tutorelui meu ar fi posibil, fără temei de altfel, ca o fată tânără rămasă fără apărare să fie târâtă într-un proces. Vezi, deci, domnule, că lipsa averii nu constituie cea mai mare; din nenorocirile mele. Am multe motive ca să fiu umilă. Pentru

dumneata şi nu pentru mine îţi prezint aceste fapte care sunt adeseori o povară uşoară pentru inimile iubitoare şi devotate. Dar gândeşte-te, domnule, că dacă nu ţi le-aş înfăţişa aş fi bănuită că procedez astfel dorind ca afecţiunea dumitale să troacă peste obstacole pe care lumea, şi mai ales mama dumitale, le-ar considera de netrecut. Împlinesc şaisprezece ani peste patru luni. Vei recunoaşte, poate, că suntem, şi unul şi celălalt, prea tineri şi prea lipsiţi de experienţă pentru a lupta cu necazurile unei vieţi începute fără altă avere decât puţinul pe care îl am datorită bunătăţii defunctului domn de Jordy. De altfel, tutorele meu doreşte să nu mă căsătoresc înainte de a fi împlinit douăzeci de ani. Cine ştie ce îţi mai rezervă soarta în aceşti patru ani, cei mai frumoşi din viaţa dumitale? Nu o sfărâma de dragul unei sărmane fete.

După ce ţi-am expus, domnule, argumentele iubitului meu naş care, departe de a se opune fericirii mele, vrea să contribuie la ea din toate puterile sale fiind dornic să vadă că protecţia lui, în curând slăbită, este înlocuită de o dragoste tot atât de mare ca a sa, îmi rămâne doar să-ţi spun cât de impresionată sunt şi de declaraţia dumitale şi de complimentele afectuoase care o însoţesc. Prudenţa care dictează acest răspuns este cea a unui bătrân ce cunoaşte bine viaţa, dar recunoştinţa pe care ţi-o exprim este cea a unei fete al cărei suflet n-a cunoscut niciun alt sentiment.

De aceea, domnule, mă pot numi, cu toată sinceritatea, Servitoarea dumitale,

URSULE MIROUËT”.

Savinien nu răspunse. Încerca oare s-o înduplece pe mama sa? Scrisoarea îi stinsese, poate, dragostea? O mie de asemenea întrebări, toate fără răspuns, o chinuiau cumplit pe Ursule şi, indirect, îl chinuiau pe doctor, fiindcă cea mai mică tulburare a scumpei lui fetiţe îl făcea să sufere. Ursule se urca deseori în camera ei şi îl vedea pe Savinien stând la masă, gânditor, şi întorcându-şi adeseori ochii spre ferestrele ei. La sfârşitul săptămânii, nu mai devreme, primi de la Savinien următoarea scrisoare a cărei întârziere se explica printr-o iubire şi mai mare încă.

DOMNIŞOAREI URSULE MIROUËT

„Dragă Ursule, sunt şi un piculeţ breton; şi o hotărâre odată luată, nimic nu mă mai face s-o schimb. Tutorele dumitale, Dumnezeu să-i dea mulţi ani, are dreptate; dar greşesc oare iubindu-te? Aşa că aş vrea numai să ştiu de la dumneata dacă mă iubeşti. Te rog să mi-o spui, măcar printr-un semn, şi atunci abia cei patru ani vor deveni cei mai frumoşi din viaţa mea!

Unul dintre prietenii mei i-a înmânat unchiului meu, viceamiralul de Kergarouët o scrisoare în care îi cer protecţia pentru a intra în marină. Înduioşat de nenorocirile mele, acest bătrân bun la suflet mi-a răspuns că în cazul în care aş dori un grad, regulamentele ar zădărnici bunăvoinţa regelui. Totuşi, după trei luni de studii la Toulon, ministrul îmi va facilita plecarea ca maistru timonier[260]; apoi după o expediţie împotriva algerienilor, cu care suntem în război[261], pot să mă prezint la un examen şi să devin aspirant[262]. În sfârşit, dacă mă voi distinge în acţiunea pregătită împotriva Algerului, voi fi sigur sublocotenent de marină; dar peste câtă vreme?... Nimeni nu

mi-o poate spune. Atâta doar că se va căuta ca regulamentele să devină pe cât de suple cu putinţă pentru ca numele de Portenduère să fie reintegrat în marină. Îmi dau bine seama, nu pot să te capăt decât de la tutorele dumitale şi respectul pe care i-l porţi te face şi mai dragă inimii mele. Înainte de a-mi răspunde voi avea deci o întrevedere cu dânsul: de răspunsul său va depinde tot viitorul meu. Orice s-ar întâmpla, să ştii că, bogată sau săracă, fiica unui căpitan de muzică militară sau fiică de rege, pentru mine eşti cea pe care a desemnat-o vocea inimii mele. Dragă Ursule, trăim într-o epocă în care prejudecăţile care ne-ar fi despărţit odinioară nu au destulă putere spre a ne împiedica să ne căsătorim. Îţi trimit deci toate sentimentele inimii mele şi îi trimit unchiului dumitale garanţii care să-l asigure că vei fi fericită! El nu ştie că în câteva clipe te-am iubit mai mult decât te iubeşte el de cincisprezece ani. Pe diseară."

— Poftim naşule, spuse Ursule întinzându-i scrisoarea cu un gest de mândrie.

— Ah, copila mea, exclamă doctorul după ce citi scrisoarea, sunt mai mulţumit decât tine. Prin hotărârea luată tânărul gentilom şi-a îndreptat toate greşelile.

După masă, Savinien i se înfăţişa doctorului care, în acel ceas, se plimba cu Ursule de-a lungul balustradei terasei dinspre râu. Vicontele tocmai primise hainele comandate la Paris, aşa că îndrăgostitul nu pierdu ocazia să-şi scoată în evidenţă calităţile fizice printr-o ţinută la fel de îngrijită, la fel de elegantă ca atunci când voia să-i placă frumoasei şi mândrei contese de Kergarouët. Văzându-l cum înaintează spre ei, biata Ursule strânse cu putere braţul unchiului de parcă s-ar fi

agăţat ca să nu cadă în prăpastie: doctorul auzi bătăile de inimă surde şi puternice ale fetei şi se înfiora.

— Lasă-ne singuri, copila mea, îi spuse el finei care se aşeza pe treptele pavilionului chinezesc după ce îl lăsase pe Savinien să-i ia mâna şi să o sărute respectuos.

— Domnule, aţi încredinţa această fiinţă dragă unui căpitan de marină? îl întrebă tânărul viconte pe doctor, vorbind încet.

— Nu, răspunse Minoret surâzând; s-ar putea să aşteptăm prea mult; dar… unui locotenent de marină, da.

Lacrimi de, bucurie umeziră ochii tânărului care strânse cu multă căldură mâna bătrânului.

— Voi pleca deci, spuse el, şi mă voi duce să studiez şi să caut să învăţ în şase luni ceea ce au învăţat elevii de la şcoala navală în şase ani.

— Pleci? zise Ursule, repezindu-se din capătul terasei înspre ei.

— Da, domnişoară, ca să te merit. Astfel, cu cât mă voi grăbi mai mult cu atât îţi voi dovedi mai multă afecţiune.

— Suntem în 3 octombrie, spuse ea privindu-l cu o nespusă duioşie, pleacă după 19.

— Da, zise bătrânul, vom sărbători împreună ziua Sfântului Savinien.

— Adio, atunci, exclamă tânărul. Trebuie să mă duc să stau săptămâna aceasta la Paris, ca să fac demersurile şi preparativele necesare, să-mi cumpăr cărţi şi instrumente de calcul, să câştig bunăvoinţa ministrului şi să obţin cele mai bune condiţii posibile.

Ursule şi naşul ei îl conduseră pe Savinien până la poartă. îl văzură intrând în casă apoi ieşind, însoţit de Tiennette, care, ducea un cufăraş.

— Dacă eşti bogat, de ce-l obligi să intre în marină? îl întrebă Ursule pe naşul ei.

— Cred că în curând eu voi fi vinovat de datoriile lui, zise doctorul surâzând. Nu eu îl oblig;

dar uniforma, inimioara mea, şi crucea Legiunii de onoare câştigată într-o bătălie vor şterge multe pete. În şase ani poate ajunge să comande o navă şi asta e tot ce-i cer eu.

— Dar poate să moară, spuse fata îngălbenindu-se la faţa.

— Îndrăgostiţii, ca şi beţivii, au un Dumnezeu al lor, răspunse doctorul glumind.

Fără ştirea naşului ei biata copilă, ajutată de Bougival, tăie, noaptea, destule fire din frumosul ei păr lung şi blond pentru a face un lănţişor; apoi, a doua zi, îl convinse pe profesorul ei de muzică, bătrânul Schmucke, care îi promise să aibă grijă ca nu cumva părul ei să fie înlocuit cu altul şi ca lănţişorul să fie gata pentru duminica următoare.

La întoarcere, Savinien le aduse la cunoştinţă doctorului şi finei sale că semnase angajamentul. La 25 octombrie trebuia să fie la Brest. Invitat de doctor la masă în ziua de 18, îşi petrecu aproape în întregime cele două zile în casa doctorului; şi în ciuda celor mai înţelepte poveţe, cei doi îndrăgostiţi tot lăsară să li se ghicească taina. dezvăluind-o preotului, judecătorului de pace, medicului din Nemours şi lui Bougival.

— Copii, le spuse bătrânul, vă jucaţi cu fericirea voastră nepăstrând secretul doar pentru voi.

În sfârşit, de Sfântul Savinien, după slujbă, în timpul căreia schimbară câteva priviri, tânărul gentilom, spionat de Ursule, trecu strada şi veni în grădiniţă unde fură amândoi aproape singuri. Plin de indulgenţă, bătrânul îşi citea ziarele în pavilionul chinezesc.

— Dragă Ursule, spuse Savinien, vrei să-mi faci o bucurie, mai mare decât ar putea să mi-o facă mama dându-mi a doua oară viaţă?

— Ştiu ce vrei să-mi ceri, spuse Ursule întrerupându-l. Uite răspunsul meu, adaugă ea scoţând din buzunarul şorţului lănţişorul făcut din părul ei şi întinzându-i-l cuprinsă de un tremur

nervos care exprima o neţărmurită bucurie. Să-l porţi din dragoste pentru mine, spuse ea. Să dea Dumnezeu ca darul meu să îndepărteze toate primejdiile, amintindu-ţi că viaţa mea e înlănţuită de a dumitale!

— Ia te uită! prefăcuta asta mică îi dă un lănţişor din părul ei, îşi spuse doctorul. Cum o fi făcut? Să-şi taie ea din cosiţele ei blonde şi frumoase!… bine, dar ar fi în stare să-i dea şi sângele meu.

— Crezi că aş greşi foarte tare dacă ţi-aş cere, înainte de a pleca, să-mi făgăduieşti solemn că n-o să te căsătoreşti cu nimeni altcineva decât cu mine? zise Savinien sărutând lănţişorul şi privind-o pe Ursule, fără a-şi putea opri lacrimile.

— Oare nu ţi-am spus-o destul de limpede până acum, venind să văd zidurile închisorii Sainte-Pelagie când te aflai acolo? răspunse ea înroşindu-se la faţă; şi îţi repet, Savinien: nu te voi iubi decât pe dumneata şi n-am să fiu niciodată altuia decât a dumitale.

Văzând-o pe Ursule pe jumătate ascunsă în boschet, tânărul nu-şi putu înfrâna dorinţa de a o strânge la piept şi de a o săruta pe frunte; dar ea, scoase un ţipăt slab şi căzu pe bancă, iar atunci când Savinien se aşeză alături de ea cerându-i iertare, îl văzu pe doctor în faţa lor.

— Ursule e o fiinţă cu adevărat foarte sensibilă, prietene, şi un cuvânt, amar ar putea s-o ucidă. De dragul ei trebuie să domoleşti intensitatea dragostei. Ah! daca ai fi iubit-o timp de şaisprezece ani, ţi-ar fi fost de ajuns cuvântul ei, adăugă el ca să se răzbune pentru vorbele cu care îşi încheiase Savinien ultima scrisoare.

Savinien pleca două zile după aceea. Deşi scrisorile pe care le trimitea Ursulei soseau regulat, ea căzu pradă unei boli fără o cauză evidentă. Asemenea fructelor frumoase atacate pe dinăuntru de un vierme, un gând îi rodea inima. Îşi pierdu

pofta de mâncare şi culorile din obraji. Când naşul ei o întreba prima dată ce simţea, ea îi spuse:

— Aş vrea să văd marea.

— E greu să te duc în decembrie să vezi un port la mare, răspunse bătrânul.

— Aşadar, tot o să mă duci, zise ea.

Dacă se stârneau vânturi puternice, Ursule era profund tulburată şi, în ciuda savantelor precizări ale naşului, ale preotului, ale judecătorului de pace despre deosebirile dintre vânturile din largul mării şi cele de pe uscat, credea că Savinien avea de înfruntat un uragan. Pentru câteva zile judecătorul de pace o umplu de fericire aducându-i o gravură care reprezenta un aspirant în uniformă. Citea ziarele, închipuindu-şi că va găsi-n ele veşti despre expediţia în care plecase Savinien. Devora romanele cu subiecte marinăreşti ale lui Cooper[263], şi voi să înveţe termeni de navigaţie. Aceste dovezi ale fixaţiei gândirii sale, simulate adeseori de celelalte femei, fură atât de fireşti la Ursule încât ea văzu în vis fiecare din scrisorile lui Savinien şi avu grijă să le anunţe sosirea, dimineaţa, relatându-şi visul prevestitor.

— Acum sunt liniştită, îi spuse ca doctorului, după ce faptul se repetă pentru a patra oară, fără ca preotul şi medicul să se mai mire de asta; oricât de departe ar fi Savinien am să ştiu numaidecât dacă e rănit.

Bătrânul medic se cufundă într-o meditaţie adâncă pe care judecătorul de pace şi preotul o considerară durere, dat fiind expresia chipului său.

— Ce s-a întâmplat? îl întrebară ei după ce Ursule îi lăsă singuri.

— Oare o să trăiască? le răspunse bătrânul doctor. O floare atât de delicată şi de suavă va rezista unor dureri sufleteşti?

Totuşi, *mica visătoare*, cum o poreclise preotul, muncea cu râvnă. Înţelesese cât de important este pentru o femeie de lume să aibă o cultură vastă, aşa că timpul pe care nu-l consacra muzicii,

studiului armoniei şi compoziţiei, îl petrecea citind cărţile alese de abatele Chaperon în bogata bibliotecă a naşului ei. Cu toată viaţa plină pe care o ducea, suferea în tăcere. Uneori stătea ceasuri întregi cu ochii pironiţi pe fereastra lui Savinien. Duminica, la ieşirea de la slujbă, mergea în urma doamnei de Portenduère uitându-se la ea cu duioşie, căci în ciuda purtării ei aspre, Ursule o iubea fiind mama lui Savinien. Devenea tot mai pioasă, se ducea la biserică în fiecare dimineaţă fiind convinsă că visele ei erau un har ceresc. Speriat de urmările nefaste ale acestei nostalgii a dragostei, de ziua naşterii fetei, naşul ei îi promise să o ducă la Toulon să vadă plecarea flotei spre Alger, fără ca Savinien, care lua parte la această expediţie, să afle ceva. Judecătorul de pace şi preotul păstrară taina doctorului cu privire la scopul călătoriei, ce părea întreprinsă pentru sănătatea Ursulei şi care îi intrigă foarte mult pe moştenitorii Minoret. După ce îl revăzu pe Savinien în uniformă de aspirant, după ce se urcă pe frumoasa navă a amiralului căruia ministrul i-l recomandase pe tânărul Portenduère, la rugămintea prietenului ei, Ursule se duse să respire aerul curat al Nisei şi străbătu coasta Mediteranei până la Genova, unde află despre sosirea flotei în faţa Algerului şi primi veşti bune în legătură cu debarcarea. Doctorul ar fi dorit să continue călătoria aceasta prin Italia, şi pentru a o distra pe Ursule şi pentru a-i desăvârşi într-un anumit fel educaţia, lărgindu-i orizontul de idei prin compararea diferitelor moravuri şi ţinuturi, prin minunăţiile acestei ţări unde se găsesc capodoperele artei, şi unde atâtea civilizaţii au lăsat urme strălucitoare[264]; dar vestea rezistenţei opuse de tron electorilor vestitei Camere din 1830[265], îl făcu pe doctor să se întoarcă în Franţa unde o readuse pe fina sa într-o stare de sănătate înfloritoare şi îmbogăţită cu un încântător model în

miniatură al navei pe care Savinien îşi făcea serviciul militar.

Alegerile din 1830 întăriră situaţia moştenitorilor care, cu sprijinul lui Désiré Minoret şi al lui Goupil, creară la Nemours un comitet ale cărui eforturi duseră la numirea candidatului liberal la Fontainebleau[266]. Massin exercita o uriaşă influenţa printre alegătorii de la sate. Cinci din fermierii stăpânului poştei erau alegători. Dionis reprezenta peste unsprezece voturi. Tot întâlnindu-se la notar, Crémière, Massin, stăpânul poştei şi partizanii lor luară obiceiul să se vadă mereu acolo. La întoarcerea doctorului, salonul lui Dionis devenise aşadar tabăra moştenitorilor. Judecătorul de pace şi primarul care se aliară atunci pentru, a ţine piept liberalilor din Nemours, înfrânţi de Opoziţie, în ciuda eforturilor celor din castelele de prin împrejurimi, fură strâns uniţi de înfrângerea lor. Când Bongrand şi abatele Chaperon îi comunicară doctorului consecinţele antagonismului care schiţă, pentru întâia oară, două partide în Nemours şi le dădu importanţă moştenitorilor Minoret. Carol al X-lea pleca de la Rambouillet spre Cherbourg. Désiré, adept al părerilor Baroului din Paris, chemase din Nemours cincisprezece prieteni de-ai săi conduşi de Goupil, cărora stăpânul poştei le dădu cai ca să ajungă mai repede la Paris, unde sosiră în noaptea de 28. Goupil şi Désiré, împreună cu grupul lor, contribuiră la cucerirea Primăriei. Desiré Minoret fu decorat cu Legiunea de onoare şi numit substitut al procurorului regal la Fontainebleau. Goupil primi decoraţia Crucea din Iulie. Dionis fu ales primar al oraşului Nemours în locul *domnului* Levrault iar consiliul municipal fu alcătuit din Minoret-Levrault, în calitate de adjunct al primarului, din Massin, Crémière şi din toţi cei ce se întruneau în salonul lui Dionis. Bongrand nu-şi păstră postul decât graţie influenţei fiului său, ajuns procuror regal la Melun, şi a cărui căsătorie

cu domnişoara Levrault păru atunci probabilă. Văzând că dobânzile s-au ridicat de la trei la sută la patruzeci şi cinci, doctorul plecă cu diligenta la Paris şi plasă cinci sute patruzeci de mii de franci în bonuri de tezaur la purtător. Restul averii, care se ridica la vreo două sute şaptezeci de mii de franci, îi asigură, fiind trecuţi pe numele său la acelaşi fond, în mod foarte clar o rentă de cincisprezece mii de franci. Folosi în acelaşi fel capitalul lăsat Ursulei de bătrânul de Jordy, ca şi cei opt mii de franci produşi de dobânzi în nouă ani, ceea ce îi aduse pupilei sale o rentă de o mie patru sute de franci, prin adaosul unei mici sume pe care o puse el în completare spre a rotunji acest modest venit. Urmând sfaturile stăpânului ei, bătrâna Bougival avu o rentă de trei sute cincizeci de franci investind astfel economiile ci în valoare de cinci mii şi câteva sute de franci. Aceste operaţii înţelepte, îndelung chibzuite de doctor şi de judecătorul de pace, se efectuară în cea mai mare taină profitând de tulburările politice. Când liniştea se restabili într-o oarecare măsură, doctorul cumpără o căsuţă învecinată cu a sa şi o dărâmă odată cu zidul curţii sale pentru a ridica în locul ei o remiza şi un grajd. Faptul de a folosi o mie de franci rentă pentru a-şi construi acareturi li se păru o nebunie tuturor moştenitorilor Minoret. Această pretinsă nebunie marcă începutul unei noi etape în viaţa doctorului care, într-un moment când trăsurile şi caii se vindeau aproape pe nimic, aduse de la Paris trei cai superbi şi o caleaşcă.

Atunci când, la începutul lui noiembrie 1830, bătrânul veni pentru prima dată în caleaşca la biserică, pe o vreme ploioasă, şi coborî pentru a-i da mâna Ursulei, toţi locuitorii orăşelului alergară în piaţă ca să vadă trăsura doctorului şi să-i pună întrebări vizitiului dar şi ca să clevetească despre fina atât de nemaipomenit de ambiţioasă, căreia Massin, Crémière, stăpânul poştei şi soţiile lor îi atribuiau nebuniile unchiului.

— Caleaşca! ce zici, Massin? strigă Goupil. Merge bine moştenirea, nu-i aşa?

— Probabil că ai cerut o leafă bună, Cabirolle? spuse stăpânul poştei fiului unuia dintre surugiii săi care stătea lângă cai, că e de bănuit că n-o să toceşti multe potcoave la un om de optzeci şi patru de ani. Cât au costat caii?

— Patru mii de franci. Trăsura, deşi de ocazie, a fost plătită două mii de franci; da-i frumoasă şi roţile-s cu patentă[267].

— Cum ai zis Cabirolle? întrebă doamna Crémière.

— A zis *cu atentă*, răspunse Goupil, e o idee de-a englezilor care au inventat roţile astea. Uite! vezi, nu se zăreşte nimic, dispozitivul e îmbucat, e frumos, roţile nu agaţă, nu mai au capătul acela de fier urât, pătrat, care ieşea în afara osiei.

— Dar ce înseamnă *cu atentă?* se miră cu nevinovăţie doamna Crémière.

— Cum! spuse Goupil, dumneata nu eşti *atentă?*

— Ah! pricep, rosti ea.

— Ei, bine, nu, eşti o femeie serioasă, zise Goupil, nu-i frumos să te înşel, corect este *cu pat intră* pentru că tija de metal intră dedesubt, înăuntru.

— Aşa-i, doamnă, confirmă Cabirolle, prostit de explicaţia lui Goupil, atât de serios vorbise secretarul.

— Oricum, e o trăsură frumoasă, exclamă Crémière şi trebuie să fii bogat ca să trăieşti aşa.

— O duce de minune, fetiţa, glăsui Goupil. Dar are dreptate, vă învaţă să vă bucuraţi de viaţă. Dumneata de ce n-ai cai frumoşi şi trăsuri, domn' Minoret? O să te laşi umilit? În locul dumitale eu aş avea o caleaşcă din cele princiare.

— Ia spune, Cabirolle, zise Massin, puştoaica îl împinge pe unchiul nostru la luxul ăsta?

— Nu ştiu, răspunse Cabirolle, dar, ca să zic aşa, ea e stăpâna casei. Acum îi vin tot soiul de

profesori de la Paris. Se spune c-o să înveţe pictura.

— O să profil de ocazia asta ca *să mă trag* în poză, interveni doamna Crémière.

În provincie se mai zice încă *a trage* în loc de a face un portret.

— Totuşi n-au renunţat la bătrânul neamţ, adăugă doamna Massin.

— Şi astăzi e acolo, preciză Cabirolle.

— Câini mulţi nu strică la casa omului[268], rosti doamna Crémière făcându-i pe toţi să izbucnească în râs.

— De-acum, exclamă Goupil, nu mai trebuie să contaţi pe moştenire. Ursule are în curând şaptesprezece ani, e mai frumoasă ca oricând. Călătoriile îi instruiesc pe tineri şi şmechera asta mică l-a prins bine pe unchiul vostru în mrejele ei. Diligenţa îi aduce cinci sau şase pachete pe săptămână iar croitoresele, modistele vin până aici ca să-i probeze rochiile şi celelalte haine. De aceea e furioasă patroana mea. Aşteptaţi-o pe Ursule când o ieşi din biserică şi uitaţi-vă la şalul mic de la gâtul ei; e un caşmir veritabil de şase sute de franci.

Un trăsnet de-ar fi căzut în mijlocul grupului de moştenitori şi tot nu i-ar fi impresionat mai mult decât ultimele cuvinte ale lui Goupil, care îşi freca mâinile.

Vechiul salon verde al doctorului fu refăcut de un tapiţer de la Paris. Fiind judecat după luxul în care trăia, bătrânul era acuzat când că îşi ascunsese averea şi că avea şaizeci de mii de livre rentă, când că îşi cheltuieşte banii spre a fi pe placul Ursulei. Era considerat, rând pe rând, bogătaş sau libertin. Părerea celor din regiune fu rezumată de cuvintele: „E un bătrân nebun!” Această orientare greşită a judecăţilor locuitorilor din Nemours avu avantajul să-i înşele pe moştenitori, care nici nu bănuiră măcar dragostea lui Savinien pentru Ursule, adevărata cauză a cheltuielilor doctorului, încântat

că îşi obişnuieşte fina cu rolul ei de vicontesă şi care, dispunând de peste cincizeci de mii de livre rentă, îşi făcea plăcerea să-şi înfrumuseţeze idolul.

În luna februarie 1832, în ziua în care Ursule împlinea şaptesprezece ani[269], dis-de-dimineaţă, sculându-se, îl zări la fereastră pe Savinien îmbrăcat în uniformă de sublocotenent.

— Cum de n-am ştiut nimic? îşi spuse ea.

După cucerirea Algerului, unde Savinien se distinsese printr-un act de eroism care îi adusese Crucea; corveta pe care se afla rămăsese mai multe luni în larg, aşa că îi fusese imposibil să-i scrie doctorului, şi nu voia să-şi părăsească postul înainte de a-l fi consultat. Dorind să păstreze în marină un nume ilustru, noul guvern profitase de agitaţia din Iulie pentru a-l avansa la gradul de sublocotenent. Obţinând un concediu de două săptămâni, noul ofiţer venise de la Toulon cu diligenţa pentru aniversarea Ursulei dar şi pentru a-i cere părerea doctorului.

— A sosit, strigă fata repezindu-se în camera naşului ei.

— Foarte bine! răspunse el, ghicesc motivul care l-a făcut să-şi părăsească serviciul; acum poate să rămână la Nemours.

— Ah! cuvintele astea sunt cu adevărat o sărbătoare pentru mine, spuse ea îmbrăţişându-l pe doctor.

La un gest pe care i-l făcu, tânărul gentilom veni într-o clipă; Ursule voia să-l admire căci i se părea mult schimbat în bine. E drept, serviciul militar imprima gesturilor, mersului, ţinutei bărbaţilor o hotărâre plină de seriozitate, un fel de severitate care permite celui mai superficial observator să recunoască un militar sub hainele civile: nimic nu dovedeşte mai limpede că bărbatul este făcut să comande. Ursule îi îndrăgi mai mult pe Savinien şi simţi o bucurie copilărească să se plimbe prin grădină la braţul lui, punându-l să povestească cum luptase el, *în calitate de aspirant*, pentru cucerirea

Algerului. Evident, Savinien cucerise Algerul. Fata spunea că privind decoraţia tânărului vede totul în culoarea sângelui. Doctorul care, din camera sa, îi supraveghea în timp ce se îmbrăca, veni şi el în grădină. Fără a-i spune vicontelui toate gândurile sale, îi preciza că, în cazul în care doamna de Portenduère ar fi de acord cu căsătoria lui cu Ursule, averea finei sale ar face inutil salariul gradelor pe care le putea dobândi.

— Din păcate, oftă Savinien, îmi va trebui mult timp ca să înfrâng opoziţia mamei. Înainte de plecarea mea, având de ales între a mă vedea alături de dânsa, dacă ar consimţi la căsătoria mea cu Ursule, sau de a nu mă mai vedea decât din când în când şi de a mă şti expus pericolelor meseriei mele, m-a lăsat să plec…

— Dar, Savinien, noi tot o să fim împreună, zise Ursule luându-i mâna şi scuturându-i-o cu un gest ca de nerăbdare.

Pentru ea, dragostea însemna să se vadă mereu şi să nu se mai despartă; nu vedea nimic mai departe; şi gestul ei drăguţ, revolta din glas exprimau atâta nevinovăţie încât Savinien şi doctorul se simţiră înduioşaţi. Demisia fu expediată iar prezenţa logodnicului Ursulei aduse cea mai mare strălucire aniversării sărbătoritei. Câteva luni mai târziu, către luna mai, viaţa din locuinţa doctorului Minoret îşi reluă cursul ei liniştit de odinioară, dar cu un obişnuit al casei în plus. Atitudinea prevenitoare a tânărului viconte a fost cu atât mai prompt interpretată drept cea a viitorului soţ cu cât, fie la biserică, fie la plimbare, purtarea lui, ca şi cea a Ursulei, deşi rezervată, trăda înţelegerea dintre inimile lor. Dionis le atrase atenţia moştenitorilor că doctorul nu-i cerea dobânda doamnei de Portenduère şi că bătrâna i-o datora pentru trei ani.

— Va fi nevoită să cedeze, să consimtă la mezalianţa fiului ei, zise notarul. Dacă se întâmplă nenorocirea asta, e foarte probabil ca o mare parte

din averea unchiului vostru să constituie, după vorba lui Bazile, un argument irezistibil[270].

Enervarea moştenitorilor, ghicind că unchiul lor le prefera prea mult pe Ursule ca să nu-i asigure fericirea pe socoteala lor, deveni pe cât de puternică pe atât de profundă. Întruniţi în fiecare seară la Dionis, după revoluţia din Iulie, îi blestemau pe cei doi îndrăgostiţi, şi seara nu se sfârşea niciodată fără ca ei să caute, inutil de altfel, mijloacele prin care să zădărnicească planurile bătrânului. Cea mai înverşunată împotriva orfanei şi a familiei Portenduère era Zélie, care sigur că profitase, ca şi doctorul, de scăderea acţiunilor pentru a-şi plasa cât mai avantajos uriaşele ei fonduri. Într-o seară, când Goupil, care evita totuşi să ia parte la aceste plicticoase adunări, venise ca să se mai ţină la curent cu cele întâmplate în orăşel şi discutate aici, Zélie avu o nouă izbucnire de ură: dimineaţa îi văzuse pe doctor, pe Ursule şi pe Savinien întorcându-se de la o plimbare prin împrejurimi, în caleaşca, într-o intimitate dintre cele mai grăitoare.

— Aş da cu plăcere treizeci de mii de franci pentru ca Dumnezeu să-l cheme la el pe unchiul nostru înainte de a se face căsătoria dintre acest Portenduère şi *sclifosită*, spuse ea.

Goupil îi însoţi pe domnul şi pe doamna Minoret. până în mijlocul curţii şi le spuse, privind în jur, pentru a se asigura că sunt cu adevărat singuri:

— Vreţi să-mi daţi mijloacele de a cumpăra Biroul lui Dionis şi în schimb sa fac în aşa fel încât să se rupă căsătoria domnului de Portenduère şi a Ursulei?

— Cum? întrebă colosul.

— Mă credeţi atât de prost încât să vă spun ce planuri am? răspunse secretarul.

— Ei, bine, băiete, încurcă lucrurile şi o să mai vedem noi, spuse Zélie.

— Nu mă angajez eu într-un balamuc ca ăsta doar pentru un: vedem noi! Tânărul e un bărbat curajos care ar putea să mă omoare şi trebuie să fiu foarte tare, să ştiu să mânuiesc la fel de bine ca el spada şi pistolul. Ajutaţi-mă să-mi fac o situaţie, o să mă ţin de cuvânt.

— Împiedică această căsătorie şi am s-o fac, răspunse stăpânul poştei.

— De nouă luni de zile tot şovăiţi să-mi împrumutaţi nişte nenorociţi de cincisprezece mii de frânci ca să cumpăr Biroul lui Lecœur, portărelul, şi vreţi sa mă încred în vorbele astea! Vă priveşte, o să pierdeţi moştenirea unchiului, şi aşa vă trebuie.

— Dacă n-ar fi vorba decât de cincisprezece mii de franci şi de Biroul lui Lecœur, nu zic nu, răspunse Zélie; dar să te garantăm pentru cincizeci de mii de scuzi!…

— Dar o să-i plătesc, zise Goupil aruncându-i Zéliei o privire fascinatoare care întâlni privirea autoritară a stăpânei poştei. Ai fi zis o picătură de venin căzând pe oţel.

— O să aşteptăm, spuse Zélie.

— La ce-o mai fi servind geniul răului! gândi Goupil. Dacă i-oi prinde vreodată pe ăştia la înghesuială, o să-i storc ca pe nişte lămâi.

Cultivând societatea doctorului, a judecătorului de pace şi a preotului, Savinien le dovedi însuşirile sale deosebite. Iubirea atât de statornică, atât de dezinteresată a acestui tânăr pentru Ursule îi impresionă atât de puternic pe cei trei prieteni încât nu-i mai despărţeau pe cei doi copii în gândurile lor. Curând, monotonia acestei vieţi patriarhale şi certitudinea pe care o aveau îndrăgostiţii în privinţa viitorului lor ajunse să dea afecţiunii lor aparenţele unui sentiment frăţesc. Doctorul îi lăsa adeseori singuri pe Ursule şi pe Savinien. Îl judecase bine pe acest tânăr încântător care îi sărută mâna Ursulei la venire dar nu i-ar fi cerut-o fiind singur cu ea, atât de mult respecta

inocenţa, candoarea acestei copile a cărei excesivă sensibilitate, ades încercată, îi arătase că o expresie dură, o atitudine rece sau alternative de gingăşie şi bruscheţe puteau să o ucidă. Cei doi îndrăgostiţi aveau purtările cele mai îndrăzneţe seara, în prezenţa bătrânilor. Astfel trecură doi ani plini de bucurii tainice, fără niciun alt eveniment decât încercările inutile ale tânărului de a obţine consimţământul mamei sale pentru căsătoria cu Ursule. Îi vorbea uneori dimineţi întregi; doamna de Portenduère îl asculta fără să răspundă argumentelor şi rugăminţilor sale decât printr-o tăcere de femeie bretonă sau prin refuzuri. La nouăsprezece ani, Ursule, elegantă, excelentă muziciană, bine crescută, nu mai avea nimic de dobândit: era desăvârşită. Aşa că se duse vestea de frumuseţea, farmecul şi educaţia ei. Într-o bună zi, doctorul fu nevoit să o refuze pe marchiza d'Aiglemont care se gândea să-l căsătorească pe fiul ei cel mai maro cu Ursule. Şase luni mai târziu, în ciuda secretului bine păstrat de Ursule, de doctor şi de doamna d'Aiglemont, faptul ajunse din întâmplare la urechile lui Savinien. Mişcat de atâta delicateţe, el se folosi de această împrejurare pentru a înfrânge încăpăţinarea mamei sale care îi răspunse:

— Dacă cei din familia d'Aiglemont vor să facă o mezalianţă e oare un motiv să facem acelaşi lucru?

În luna decembrie 1834, bunul şi cuviosul bătrân resimţi tot mai vizibil povara bătrâneţii. Văzându-l când ieşea de la biserică, galben la faţă, cu pielea numai zbârcituri, cu ochii stinşi, tot oraşul vorbi despre apropiata moarte a doctorului, pe atunci în vârstă de optzeci şi opt de ani.

— O să aflaţi în fine cum stau lucrurile, le spuneau cu toţii moştenitorilor.

Într-adevăr decesul bătrânului prezenta interesul unei adevărate probleme. Dar doctorul nu se ştia

bolnav; îşi făcea iluzii şi nici biata Ursule, nici Savinien, nici judecătorul de pace, nici preotul nu voiau, din delicateţe, să-l informeze asupra stării lui fizice; medicul din Nemours, care venea să-l vadă în fiecare seară, nu îndrăznea să-i prescrie nimic. Bătrânul Minoret nu simţea nicio durere, se stingea încet. Inteligenţa îi rămânea neşovăitoare, clară şi pătrunzătoare. La bătrânii astfel constituiţi, sufletul domină trupul şi îi dă puterea să moară în picioare. Pentru a nu grăbi termenul fatal, preotul îl dispensă pe enoriaşul său să vină la slujbă la biserică şi îi îngădui să-şi citească rugăciunile acasă; fiindcă doctorul îşi îndeplinea cu sfinţenie îndatoririle religioase: cu cât se apropia de mormânt cu atât îl iubea mai mult pe Dumnezeu. Luminile veşnice îi explicau tot mai bine feluritele greutăţi ale vieţii. La începutul noului an, Ursule îl convinse să vândă caii, caleaşca şi să-l concedieze pe Cabirolle. Judecătorul de pace, a cărui nelinişte în legătură cu viitorul Ursulei era departe de a se calma la auzul jumătăţilor de confidenţe ale bătrânului, abordă chestiunea delicată a moştenirii, demonstrându-i, într-o seară, vechiului său prieten, necesitatea de a scoate de sub tutelă pe Ursule. Fata ar fi întrunit atunci condiţiile necesare pentru a primi şi a deţine un cont de tutelă, ceea ce ar permite ca ea să fie avantajată. În ciuda acestui început, bătrânul care, totuşi, îl consultase deja pe judecătorul de pace, nu-i încredinţa taina dispoziţiilor sale testamentare privitoare la Ursule; dar acceptă soluţia emancipării. Cu cât insista mai mult judecătorul de pace în dorinţa sa de a cunoaşte mijloacele alese de vechiul său prieten pentru a o îmbogăţi pe Ursule, cu atât devenea mai bănuitor doctorul. Pe scurt, Minoret se temu cu adevărat să-i încredinţeze judecătorului de pace cei treizeci şi şase de mii franci rente la purtător.

— De ce să-ţi pui soarta împotrivă? îi zise Bongrand.

— Între două hazarduri, răspunse doctorul, omul îl ocoleşte pe cel mai nesigur.

Bongrand se ocupă de chestiunea emancipării cu destulă promptitudine astfel încât ea să poată fi încheiată în ziua în care domnişoara Mirouët avea să împlinească douăzeci de ani[271]. Această aniversare avea să fie ultima sărbătoare a bătrânului doctor care, având probabil presentimentul sfârşitului apropiat, serbă cu mult fast evenimentul dând un mic bal la care invită pe tinerele şi pe tinerii din cele patru familii Dionis, Crémière, Minoret şi Massin. Savinien, Bongrand, preotul, cei doi vicari, medicul din Nemours şi doamnele Zélie Minoret, Massin şi Crémière, ca şi Schmucke fură invitaţi la masa somptuoasă de dinaintea balului.

— Simt că mă sfârşesc, îi spuse notarului bătrânul, la terminarea seratei. Te rog, deci, să vii mâine să redactezi contul de tutelă pe care trebuie să i-l dau Ursulei ca să nu complic problemele succesiunii mele. Mulţumesc lui Dumnezeu, nu i-am păgubit cu nimic pe moştenitorii mei şi n-am dispus decât de veniturile mele. Domnii Crémière, Massin şi Minoret, nepotul meu, sunt membri ai consiliului de familie instituit pentru Ursule; vor asista la această prezentare a conturilor spre verificare.

Aceste vorbe, auzite de Massin şi răspândite printre cei de faţă fură un prilej de veselie în cele trei familii care, de patru ani, trăiau într-o continuă alternativă, crezându-se când bogaţi, când dezmoşteniţi.

— E o limbă care se stinge, comentă doamna Crémière.

Când pe la ora două dimineaţa nu mai rămaseră în salon decât Savinien, Bongrand şi abatele Chaperon, bătrânul doctor le spuse arătând-o pe Ursule, fermecătoare în rochia ei de hal, şi caro tocmai îşi luase rămas bun de la tinerele domnişoare Crémière şi Massin:

— Vouă v-o încredinţez, prieteni! Peste câteva zile n-o să mai fiu pe lumea asta ca s-o apăr: fiţi stavilă între ea şi restul lumii până ce se va căsători… Mi-e teamă pentru ea.

Aceste cuvinte îi impresionară dureros pe toţi. Socotelile prezentate câteva zile mai târziu, în familie, stabileau că doctorul Minoret era dator să lase zece mii şase sute de franci, atât pentru dobânzile titlurilor de o mie patru sute de franci rentă a căror cumpărare era explicată prin folosirea legatului făcut de căpitanul de Jordy, cât şi pentru micul capital de cinci mii de franci provenit din darurile făcute de doctor pupilei sale în ultimii cincisprezece ani, cu ocazia zilelor onomastice sau a aniversărilor respective.

Această prezentare reală a conturilor fusese recomandată de judecătorul de pace care se temea de ce avea să urmeze după moartea lui Minoret şi care, din nefericire, avea dreptate. A doua zi după acceptarea contului de tutelă care o îmbogăţea pe Ursule cu zece mii şase sute de franci şi cu o mie patru sute de franci rentă, bătrânul fu cuprins de o slăbiciune care îl obligă să rămână în pat. Cu toată discreţia celor din casa doctorului, ştirea morţii sale se răspândi în oraş unde moştenitorii începură să se împrăştie pe străzi ca boabele unui şirag de mătănii căruia i s-a rupt firul. Massin, care venise după veşti, află chiar de la Ursule că bătrânul era în pat. Din păcate, medicul din Nemours declarase că dacă Minoret va cădea la pat, sfârşitul îi va fi aproape. Începând din acel moment, în ciuda frigului, moştenitorii se adunară pe străzi, în piaţă sau în pragul uşii, discutând întruna despre acest eveniment aşteptat de atâta vreme şi pândind clipa în care preotul avea să-i ducă bătrânului ultima împărtăşanie cu tot ceremonialul obişnuit în oraşele din provincie. De aceea, când după două zile, abatele Chaperon, însoţit de vicarul său şi de copiii de cor, precedat de paracliser care purta crucea, traversa Strada Mare, moştenitorii i se

alăturară ca să ocupe casa, să împiedice orice sustragere de bunuri şi să-şi înfigă mâinile lor lacome în presupusele comori. Când îi zări, în spatele membrilor clerului, pe moştenitorii săi îngenuncheaţi şi care, nefiind deloc cu gândul la rugăciuni, îl observau cu priviri tot atât de lucitoare ca şi flăcările luminărilor, doctorul nu-şi putu reţine un surâs şiret. Preotul se întoarse, îi văzu şi el şi rosti atunci destul de rar rugăciunile. Stăpânul poştei îşi părăsi, primul, poziţia incomodă, soţia sa îi urmă exemplul; temându-se că Zélie şi soţul ei o să pună mâna pe vreun obiect, Massin se duse după ei în salon şi curând după aceea toţi moştenitorii se adunară acolo.

— E prea cinstit ca să ne tragă pe sfoară cu maslul, zise Crémière, aşa că putem fi foarte liniştiţi.

— Aşa-i, o să avem fiecare vreo douăzeci de mii de franci rentă, răspunse doamna Massin.

— Mi se pare, afirmă Zélie, că de trei ani încoace nu-şi mai *plasa* banii, îi *plăcea* să tezaurizeze…

— Comoara e desigur în pivniţă? îi spuse Massin lui Crémière.

— Numai să găsim ceva, zise Minoret-Levrault.

— Dar după cele declarate chiar de el la bal, exclamă doamna Massin, nu mai e nicio îndoială.

— Bine, dar cum o să procedăm? se întrebă Crémière. O să împărţim? O să facem o licitaţie sau o să fixăm loturi? Căci suntem doar cu toţii majori.

Se porni deîndată o discuţie repede înveninată asupra modului în care trebuia procedat. Peste o jumătate de oră un zgomot confuz, de voci, dominat de glasul strident al Zéliei, răsună până în curte şi chiar până în stradă.

— Probabil că a murit, spuseră atunci curioşii adunaţi în stradă.

Zarva ajunse la urechile doctorului care auzi aceste cuvinte strigate sau mai curând mugite de

Crémière:

— Dar casa, casa face treizeci de mii de franci! O iau eu cu treizeci de mii de franci!

— Ei bine, o s-o plătim cât valorează, răspunse pe un ton acru Zélie.

— Părinte, îi spuse bătrânul abatelui Chaperon, care rămăsese alături de prietenul său după ce îl împărtăşise, fă-i să mă lase în pace. Moştenitorii mei, precum cei ai cardinalului Ximenes[272], sunt în stare să-mi jefuiască toată casa înainte să mor, şi eu n-am nicio maimuţă ca să mă restabilesc. Du-te şi spune-le că nu vreau să văd pe nimeni în casă.

Preotul şi medicul coborâră, repetară ordinul muribundului şi, într-un acces de indignare, adăugară cuvinte aspre de dojană.

— Doamnă Bougival, zise medicul, închide poarta şi nu lăsa pe nimeni să intre; cu oamenii ăştia se pare că nu poţi muri liniştit. Să pregăteşti o cataplasmă cu făină de muştar ca s-o pui pe picioarele domnului doctor.

— Unchiul vostru n-a murit şi poate sa mai trăiască încă multă vreme, le spuse abatele Chaperon moştenitorilor veniţi acolo împreună cu copiii lor, rugându-i să plece. Doreşte cât mai multă linişte şi nu vrea alături de el decât pe fina lui. Ce deosebire între purtarea acestei fete şi purtarea voastră!

— Coropişniţa bătrână! strigă Crémière. O să stau de pază. Cine ştie ce se pune la cale împotriva intereselor noastre.

Stăpânul poştei dispăruse deja în grădină cu intenţia de a-l veghea pe unchi în tovărăşia Ursulei şi de a se face acceptat în casă, aşa zis ca să dea o mână de ajutor. Se întoarse în locuinţă pe furiş, fără ca cizmele lui să facă nici cel mai mic zgomot, pentru că şi pe coridor şi pe treptele scării erau covoare. Aşa că putu să ajungă până la uşa camerei unchiului său fără să se facă auzit. Preotul şi medicul plecaseră iar Bougival pregătea cataplasma.

— E sigur că suntem singuri? o întrebă bătrânul pe pupila sa.

Ursule se ridică pe vârful picioarelor ca să vadă ce se petrece în curte.

— Da, zise ea; părintele a închis chiar el poarta când a plecat.

— Copilul meu drag, spuse muribundul, ceasurile, minutele chiar îmi sunt numărate. Nu degeaba am fost doctor: cataplasma mediculuí n-o să-mi ajute să trăiesc puia diseară. Nu plânge, Ursule, adăugă el, văzându-se întrerupt de plânsetele fetei, ascultă-mă bine: e vorba de căsătoria ta cu Savinien. Imediat ce Bougival aduce cataplasma, coboară în pavilionul chinezesc, uite aici cheia; ridică marmura de la bufetul Boulle: dedesubt vei găsi o scrisoare sigilată care ţi-e destinată: ia-o şi vino să mi-o arăţi căci n-am să închid ochii liniştit decât văzând-o în mâinile tale. Când am să mor, să nu vorbeşti imediat despre ea; să-l chemi pe domnul de Portenduère, să citiţi scrisoarea împreună şi jură-mi în numele lui şi al tău că îmi veţi îndeplini ultimele dorinţe. După ce o veţi face o să le vestiţi tuturor moartea mea şi atunci o să înceapă circul moştenitorilor. Să dea Dumnezeu ca aceşti monştri să nu-ţi facă niciun rău!

— Aşa am să fac, naşule.

Stăpânul poştei nu ascultă restul frazelor; o porni în grabă pe vârful picioarelor, amintindu-şi că broasca biroului se afla în partea dinspre bibliotecă. Asistase, cu ani în urmă, la discuţia dintre arhitect şi lăcătuş care pretindea că dacă o să intre cineva în casă pe uşa cu geamuri ce dădea spre râu, trebuia, din prudenţă, ca broasca să se afle înspre bibliotecă, biroul urmând să fie o cameră în care să te recreezi, vara. Orbit de lăcomie şi cu sângele zvâcnindu-i în urechi, Minoret, slujindu-se de un cuţit, scoase şuruburile broaştei cu iuţeala spărgătorilor. Intră în birou, luă

pachetul de hârtii fără a mai pierde vremea să-l desfacă, fixă broasca la loc, aranjă lucrurile aşa cum le găsise şi se duse să se aşeze în sufragerie, aşteptând ca Bougival să urce cu cataplasma, spre a putea părăsi atunci casa. Reuşi să plece cu atât mai uşor cu cât biata Ursule socoti că e mai urgent să se ocupe de tratamentul medicului decât să urmeze recomandările naşului ei.

— Scrisoarea! scrisoarea! strigă bătrânul cu voce stinsă, ascultă-mă, uite cheia. Vreau să te văd cu scrisoarea în mână.

Rostind cuvintele acestea privirea doctorului era atât de rătăcită încât Bougival îi spuse Ursulei:

— Faceţi deîndată ce vă spune naşul dumneavoastră ca altfel îl veţi ucide!

Fata îl sărută pe frunte, luă cheia şi coborî; dar alergă repede înapoi chemată de strigătele ascuţite ale lui Bougival. Bătrânul o învălui cu privirea, văzu că e cu mâinile goale, se ridică, voi să vorbească şi muri scoţând un ultim şi oribil suspin, cu ochii înnebuniţi de groază! Biata copilă, care vedea moartea pentru prima oară în viaţa ei, căzu în genunchi şi izbucni în lacrimi. Bougival închise ochii bătrânului şi îl întinse în pat. După ce – pentru a folosi expresia ei – îl *găti* pe mort, bătrâna doică fugi să-l anunţe pe domnul Savinien; dar moştenitorii, care stăteau la capătul străzii, înconjuraţi de curioşi, şi aidoma unor corbi care aşteaptă ca un cal să fie îngropat pentru a veni să râcâie şi să scurme pământul cu ghearele şi cu ciocul, sosiră cu iuţeala acestor păsări de pradă.

În acest timp, stăpânul poştei se dusese acasă pentru a vedea ce anume conţine misteriosul pachet. Iată ce găsi înăuntru.

DRAGEI MELE URSULE MIROUËT,
FIICA CUMNATULUI MEU NATURAL,
JOSEPH MIROUËT ŞI A LUI DINAH
GROLLMAN

Nemours, *15 ianuarie 1830*

„Îngeraşul meu, dragostea mea părintească, pe care ai îndreptăţit-o atât de deplin, a avut drept cauză nu numai jurământul făcut sărmanului tău tată că-l voi înlocui, ci şi asemănarea ta cu Ursule Mirouët, soţia mea, ale cărei graţii, spirit, nevinovăţie şi farmec mi le-ai amintit în fiecare clipă. Calitatea ta de fiică a fiului natural al socrului meu ar putea face ca

dispoziţiile testamentare stabilite în favoarea ta să fie contestate…”

— Puşlama bătrână! ţipă stăpânul poştei.

„Adopţiunea ta ar fi constituit obiectul unui proces. În sfârşit, am şovăit întotdeauna în faţa gândului de a te lua în căsătorie pentru a–ţi transmite averea mea; fiindcă aş fi putut trăi multă vreme şi aş fi tulburat viitorul fericirii tale care nu e întârziat azi decât de viaţa doamnei de Portenduère. Cugetând îndelung la toate aceste greutăţi şi dorind să-ţi las averea necesară pentru a duce o viaţă cât mai plăcută…”

— Ticălosul, s-a gândit la toate!

„Fără a-i prejudicia întru nimic pe moştenitorii mei…”

— Prefăcutul! de parcă n-ar fi fost dator să ne lase întreaga avere!

„Ţi-am hărăzit fructul economiilor făcute timp de optsprezece ani, valorificate, în tot acest răstimp, cu ajutorul notarului meu, pentru a-ţi da întreaga fericire, în măsura în care bogăţia ţi-o poate asigura. Fără bani, educaţia şi gândurile tale alese nu ar fi pentru tine decât prilej de nenorocire. De altfel, trebuie să-i aduci o zestre frumoasă tânărului încântător care te iubeşte. Vei găsi, deci, în mijlocul volumului trei in-folio legat în marochin roşu, din Pandecte, e ultimul volum din rândul întâi, deasupra sertarului bibliotecii, în ultimul corp, dinspre salon, trei titluri de rentă la purtător cu trei la sută, fiecare de douăsprezece mii de franci…”

— Ce nemaipomenită ticăloşie! strigă stăpânul poştei. Nu! Dumnezeu nu va îngădui să fiu jefuit astfel.

„Ia-le imediat, împreună cu puţinele dobânzi economisite până în clipa morţii, ascunse în volumul precedent. Gândeşte-te, copilul meu adorat, că trebuie să asculţi orbeşte de un gând care a făcut fericirea întregii mele vieţi şi care m-ar obliga să cer sprijinul lui Dumnezeu dacă nu mi-ai respecta dorinţa. Dar, prevăzând scrupulele conştiinţei tale atât de dragi mie, care ştiu că e pricepută în a te chinui, vei găsi alături un testament, alcătuit după toate formele legale, pentru aceste titluri, în favoarea domnului Savinien de Portenduère. Astfel, fie că le stăpâneşti tu însăţi, fie că le primeşti de la cel care ţi-e drag, ele vor fi proprietatea ta legitimă.

Naşul tău,
DENIS MINORET.”

La această scrisoare era alăturată, pe o hârtie timbrată, actul următor:

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU,

Eu, Denis Minoret, doctor în medicină, domiciliat la Nemours, sănătos la minte şi la trup, aşa cum o dovedeşte data acestui testament, îmi încredinţez sufletul lui Dumnezeu, rugându-l să-mi ierte îndelungile mele rătăciri, luând seama la sincera mea căinţă. Apoi, deoarece vicontele Savinien de Portenduère mi-a arătat o afecţiune adevărată, îi las treizeci şi şase de mii de franci rentă perpetuă cu trei la sută, pe care îi va lua din succesiunea mea, fiind preferat înaintea tuturor moştenitorilor mei.

Făcut şi scris în întregime de mâna mea, la Nemours, astăzi unsprezece ianuarie o mie opt sute treizeci şi unu.

DENIS MINORET.”

Fără şovăială, stăpânul poştei, care pentru a fi singur se închisese în camera soţiei sale, căută cutia de chibrituri; cerul îl vesti de două ori prin faptul că două beţe, unul după altul, nu voiră să se aprindă. Ai treilea luă foc. Arse în cămin şi scrisoarea, şi testamentul. Ca măsură inutilă de prevedere îngropa resturile de hârtie şi de ceară în cenuşa din vatră. Apoi, încântat de ideea de a poseda treizeci şi şase de mii de franci renta fără ştirea soţiei sale, se întoarse în mare grabă la locuinţa unchiului său, împins de singura idee, o idee simplă şi clară, care putea trece prin mintea lui greoaie. Văzând casa invadată de cele trei familii în sfârşit stăpâne pe toate bunurile râvnite, tremură de teamă că nu va putea duce la bun sfârşit un plan la care nu era în stare să se gândească, neavând în minte decât eventualele piedici.

— Da’ ce păziţi aici? le spuse el lui Massin şi lui Crémière. Credeţi că o să lăsăm pradă jafului casa şi bunurile de valoare? Suntem trei moştenitori, nu ne putem instala aici! Dumneata, Crémière, du-te repede la Dionis şi cere-i să vină să constate decesul. Deşi adjunct al primarului, nu pot întocmi actul de deces al unchiului meu… Dumneata, Massin, roagă-l pe moş Bongrand să pună sigiliile. Iar dumneavoastră, doamnelor, ţineţi-i tovărăşie Ursulei, le spuse el soţiei şi doamnelor Massin şi Crémière. În felul ăsta n-o să se piardă nimic. Aveţi grijă, mai ales, să închideţi poarta, să nu iasă nimeni!

Femeile, care îşi dădură seama cât de nimerită era această supraveghere, alergară în camera Ursulei şi o găsiră pe această fiinţă aleasă, atât de oribil bănuită de fapte rele, îngenuncheată şi

rugându-se lui Dumnezeu, cu faţa plină de lacrimi, închipuindu-şi că cele trei moştenitoare nu vor sta multă vreme lângă Ursule şi temându-se de neîncrederea celorlalţi moştenitori, Minoret se duse drept la bibliotecă, văzu volumul, îl deschise, luă cele trei titluri şi găsi în cel alăturat vreo treizeci de bilete de bancă. În ciuda firii sale brutale, colosul avu impresia că aude, la fiecare ureche, dangăte de clopot pentru că sângele îi zvâcnea puternic în tâmple în clipa furtului. Deşi vremea era rece, cămaşa îi era udă toată de sudoare. Picioarele i se înmuiaseră aşa de tare încât se prăbuşi într-un fotoliu din salon de parca l-ar fi pocnit cineva cu o măciucă în cap.

— Numai să vedeţi cum e în stare o moştenire să-i dezlege limba lui Minoret, spusese Massin alergând prin oraş. L-ai auzit? îi zicea el lui Crémière. Duceţi-vă acolo! Veniţi încoace! Se pricepe să mâne oamenii.

— Da e drept, pentru un animal mare ca el, avea o oarecare alură…

— Ia te uită, observă Massin alarmat, e şi nevastă-sa acolo; doi, asta-i prea mult! Du-te după treburi, eu mă înapoiez.

În clipa în care stăpânul poştei se aşeză, zări deci la poartă figura aprinsă a grefierului, care se întorcea în casa mortuară cu iuţeala unui viezure.

— Ei, bine, ce s-a întâmplat? îl întrebă stăpânul poştei ducându-se să-i deschidă.

— Nimic, m-am întors pentru sigilii, îi răspunse Massin, aruncându-i o privire de pisică sălbatică.

— Tare aş fi vrut să fie deja puse până acum, ea ne-am fi putut întoarce fiecare pe la casele noastre, rosti Minoret.

— Chiar aşa, o să punem un om să păzească sigiliile, răspunse grefierul. Bougival e în stare de orice în interesul sclifositei. O să-l instalăm aici pe Goupil.

— Tocmai pe el! zise stăpânul poştei, ar şterpeli tot ce se poate şi noi habar n-am avea de ce s-a

întâmplat.

— Stai puţin, reluă Massin. Diseară o să priveghem mortul iar peste o oră se termină pusul sigiliilor; aşadar, chiar soţiile noastre o să le păzească. Înmormântarea are loc mâine la prânz. Inventarul nu se poate face decât peste opt zile.

— Dar, zise colosul surâzând, s-o facem pe sclifosită să se care de-aici şi o să-l punem pe toboşarul de la primărie paznic al casei şi al sigiliilor.

— Bun! zise grefierul. Ocupă-te de treaba asta, dumneata eşti şeful familiei Minoret.

— Doamnelor, doamnelor, zise Minoret, vă rog să rămâneţi cu toatele în salon; nu e cazul să mergem la masă deocamdată deoarece trebuie procedat la punerea sigiliilor pentru apărarea intereselor noastre.

Apoi o trase deoparte pe soţia sa aducându-i la cunoştinţă ideile lui Massin cu privire la Ursule. Femeile, cu inima arzând de dorinţa de răzbunare, voind să-şi ia revanşa asupra sclifositei, primiră deîndată, cu entuziasm, ideea de a o izgoni. Bongrand, care apăruse între timp, fu indignat de propunerea pe care i-o făcură Zélie şi doamna Massin ca, în calitate de prieten al defunctului, s-o roage pe Ursule să părăsească locuinţa.

— Duceţi-vă voi s-o izgoniţi din casa tatălui, a naşului, a unchiului, a binefăcătorului, a tutorelui ei! Duceţi-vă voi care nu datoraţi această succesiune decât nobleţei inimii ei, luaţi-o de umeri şi aruncaţi-o în stradă în faţa întregului oraş! O credeţi în stare să vă fure? Ei, bine! puneţi pe cineva paznic al sigiliilor, e dreptul vostru. Să ştiţi, în primul rând. că nu îi voi sigila camera; e la ea acasă, toate lucrurile dinăuntru sunt ale ci; o s-o informez asupra drepturilor sale şi o să-i spun să adune în cameră tot ce-i aparţine… Evident! în prezenţa voastră, adăugă el, auzind mormăielile moştenitorilor.

— Am auzit bine? zise perceptorul adresându-se stăpânului poştei şi femeilor uluite de ieşirea violentă a lui Bongrand.

— Ia te uită hal de magistrat! exclamă stăpânul poştei.

Aşezată pe o canapeluţă, pe jumătate leşinată, cu capul răsturnat pe spate, cu cosiţele despletite, Ursule suspina din când în când. Ochii îi erau tulburi, avea pleoapele umflate, se afla într-o stare de prostraţie fizică şi morală ce ar fi înduioşat chiar fiinţele cele mai nemiloase, nu însă şi pe moştenitori.

— Ah, domnule Bongrand, după sărbătoarea mea, moarte şi doliu, spuse ea cu acea poezie atât de firească sufletelor frumoase. Dumneavoastră ştiţi ce om era: în douăzeci de ani, nu mi-a zis niciodată un cuvânt răstit! Am crezut că o să trăiască o sută de ani! A fost pentru mine ca o mamă, strigă ea, şi o mamă bună.

Rostind aceste câteva gânduri, şiroaie de lacrimi începură să-i curgă din ochi şi sughiţurile o înecară, apoi Ursule căzu din nou pe canapea.

— Copila mea, rosti judecătorul de pace auzindu-i pe moştenitori cum urcă scara, ai timp să plângi toată viaţa, dar n-ai decât o clipă pentru problemele tale: adună aşadar în camera ta tot ceea ce e al tău din lucrurile din casă. Moştenitorii mă obligă să pun sigilii…

— Moştenitorii n-au decât să ia tot! strigă Ursule îndreptându-se într-un violent acces de indignare. Tot ce am mai de preţ se află aici, adăugă ca lovindu-şi pieptul cu mâna.

— Ce ai acolo? întrebă stăpânul poştei care îşi arătă figura înfricoşătoare alături de cea al lui Massin.

— Amintirea virtuţilor, a vieţii, a tuturor cuvintelor lui, imaginea sufletului lui divin, răspunse ea cu ochii şi cu chipul strălucitor ridicând mâna cu o mişcare impresionantă.

— Şi tot acolo ai şi o cheie! strigă Massin strecurându-se ca o pisică şi punând mâna pe cheie, care căzuse din pliurile corsajului atunci când fata ridicase mâna.

— E cheia biroului lui, spuse ea înroşindu-se, îmi spusese să mă duc acolo înainte de a-şi da ultima suflare.

După ce schimbară între ei câteva zâmbete oribile, cei doi moştenitori se uitară la judecătorul de pace cu o privire ce exprima o bănuială dezonorantă. Ursule, care surprinse şi ghici sensul acestei priviri calculate a stăpânului poştei, involuntară, la Massin, se ridică în picioare, albindu-se la faţă ca şi cum i-ar fi pierit tot sângele din obraji; ochii ei aruncară acel fulger care, când ţâşneşte, e plătit poate cu viaţa, şi spuse cu o voce gâtuită:

— Ah! domnule Bongrand, toate lucrurile din camera asta le datorez bunătăţii naşului meu, moştenitorii pot să ia totul, n-am altceva decât hainele de pe mine, o să plec de aici şi n-am să mă mai întorc.

Ursule se duse în camera tutorelui ei de unde nu o putu îndepărta nicio rugăminte, fiindcă moştenitorilor le fu oarecum ruşine de purtarea lor. Îi spuse lui Bougival să-i reţină două camere la hanul Poşta Veche, până ce va găsi vreo locuinţă în oraş unde să poala sta amândouă. Intră în camera ei ca să-şi ia cartea de rugăciuni şi rămase aproape ţoală noaptea alături de preot, de vicar şi de Savinien, să se roage şi să plângă. Gentilomul sosi după ce se culcase doamna de Portenduère şi, fără a rosti niciun cuvânt, îngenunche lângă Ursule, care îi surâse trist mulţumindu-i astfel că venise, cu credinţă, să ia parte la durerea ei.

— Copila mea, îi spuse domnul Bongrand Ursulei aducându-i un pachet voluminos, una dintre moştenitoarele unchiului dumitale a luat din scrin lot ce îţi e imediat necesar, căci sigiliile n-au să fie scoase decât peste câteva zile, când ai să-ţi

reiei ceea ce îţi aparţine. În interesul dumitale ţi-am sigilat camera.

— Mulţumesc domnule, răspunse Ursule îndreptându-se spre el şi strângându-i mâna. Priviţi-l încă o dată: nu s-ar zice că doarme?

Bătrânul avea întipărită pe faţă acea sublimă frumuseţe trecătoare ce răsare pe chipul morţilor care s-au stins fără să sufere: părea că străluceşte de fericire.

— Nu ţi-a dat nimic, pe ascuns, înainte de a muri? îi şopti fetei la ureche judecătorul de pace.

— Nu, nimic; mi-a vorbit doar de o scrisoare…

— Bun! o s-o găsim, mai zise Bongrand. În cazul acesta e foarte bine pentru dumneata că au vrut să pună sigilii.

În zorii zilei, Ursule îşi luă rămas bun de la casa în care se scursese copilăria sa fericită, mai ales de la camera modestă în care se înfiripase iubirea ei şi care îi era atât de dragă încât, cu ţoală durerea ei copleşitoare, vărsă lacrimi de părere de rău părăsind acest cămin plăcut şi liniştit. După ce privi, pentru ultima oară, rând pe rând ferestrele ei şi pe Savinien, ieşi din curte şi porni spre han, însoţită de Bougival, care îi ducea pachetul, de judecătorul de pace, care îi oferise braţul, şi de Savinien, dragul ei protector. Astfel, în ciuda celor mai înţelepte precauţii, faptele dovedeau că suspiciosul jurisconsult avusese dreptate: avea s-o vadă pe Ursule fără nicio avere şi trebuind să-i înfrunte pe moştenitori.

A doua zi, seara, tot oraşul veni la înmormântarea doctorului Minoret. Aflând despre purtarea moştenitorilor faţă de fiica adoptivă a celui dispărut, imensa majoritate a celor de faţă o găsi firească şi necesară: era vorba de o succesiune, bătrânul era *secretos*, Ursule putea să-şi închipuie că are anumite drepturi, moştenitorii îşi apărau avutul şi, pe urmă, ea îi umilise destul în timpul vieţii unchiului lor care îi primea foarte

prost, ca pe nişte câini ce se-amestecă într-un joc de popice. Désiré Minoret, care nu prea făcea mare scofală în postul lui, aşa spuneau cei care îl invidiau pe stăpânul poştei, sosi în momentul slujbei religioase. Ursule era în pat, incapabilă de a asista la ceremonie, din cauza unei febre nervoase provocată atât de jignirea pe care i-o aduseseră moştenitorii cât şi de profunda ei durere.

— Ia uitaţi-vă la prefăcutul ăsta ce mai plânge! ziceau unii dintre moştenitori arătându-l pe Savinien profund întristat de moartea doctorului.

— Chestiunea e sa ştim daca are sau nu dreptate să plângă, le răspunse Goupil. Nu va grăbiţi cu râsul, sigiliile n-au fost încă scoase.

— Şi ce dacă! spuse Minoret, care ştia cum stau lucrurile, ne-ai tot speriat mereu de pomană.

În clipa în care convoiul porni de la biserică spre cimitir, lui Goupil i se întâmplă un fapt grozav de neplăcut: voi să-l ia de braţ pe Désiré dar substitutul îl refuza, renegându-şi tovarăşul în faţa întregului Nemours.

— Să nu ne supărăm, că altfel n-aş mai putea să mă răzbun, gândi secretarul, inima lui uscată umflându-se de mânie ca un burete plin de apă.

Înainte de a scoate sigiliile şi de a proceda la efectuarea inventarului, procurorului regal, tutore legal al orfanilor, îi trebui un oarecare răstimp pentru a-l desemna pe Bongrand ca să-l reprezinte. Succesiunea Minoret, despre care se vorbi zece zile de-a rândul, fu deschisă atunci şi constatată cu toată rigoarea formalităţilor judiciare. Lui Dionis situaţia îi convenea de minune. Lui Goupil îi plăcea destul de mult să facă rău: şi cum era vorba de o afacere buna, ceasurile consacrate inventarului se înmulţiră. Luau cu toţii masa aproape de fiecare dată după prima şedinţă. Notarul, secretarul, moştenitorii şi martorii beau vinurile cele mai bune din pivniţă.

În provincie, şi mai ales în oraşele mici, unde fiecare îşi are casa lui, este destul de greu să-ţi

găseşti o locuinţă. De aceea, când cumperi acolo o întreprindere oarecare, mai întotdeauna casa face parte din vânzare. Judecătorul de pace, căruia procurorul regal îi încredinţase interesele orfanei, nu găsi alt mijloc de a o scoate din han decât să o pună să cumpere pe Strada Mare, acolo unde aceasta se întretaie cu podul de peste Loing. o căsuţă cu o uşă ce dădea direct în coridor, neavând la parter decât o cameră mare cu două ferestre spre stradă, în spatele căreia se afla o bucătărie cu o uşă cu geamuri deschisă spre o curte interioară de vreo treizeci de picioare. O scăriţă ce primea lumină dinspre râu prin nişte ferestruici ducea la etajul întâi, compus din trei camere, şi deasupra căruia se găseau două mansarde. Judecătorul de pace luă din economiile lui Bougival două mii de franci ca să plătească prima rată pentru această clădire care valora şase mii de franci şi obţinu amânări pentru restul. Pentru a putea aranja cărţile pe care Ursule dorea să le răscumpere, Bongrand puse să se dărâme zidul despărţitor dintre două încăperi de la etajul întâi. după ce observase că adâncimea casei corespundea cu lungimea bibliotecii. Savinien şi judecătorul de pace îi zoriră atât de bine pe muncitorii angajaţi să cureţe căsuţa, s-o zugrăvească, făcând-o ca nouă încât, spre sfârşitul lunii martie, orfana putu părăsi hanul şi regăsi în această urâtă locuinţă o cameră asemănătoare celei din care o alungaseră moştenitorii, căci era mobilată cu mobilele ei luate de judecător după scoaterea sigiliilor. Locuind la mansardă, Bougival putea coborî la chemarea unei sonerii instalate la căpătâiul patului tinerei ei stăpâne. Camera destinată bibliotecii, încăperea de la parter şi bucătăria, goale încă, cu pereţii acoperiţi cu tapete noi şi cu tavanele proaspăt vopsite în culoare, aşteptau cumpărăturile pe care fata avea să le facă cu ocazia vânzării mobilierului naşului ei. Deşi cunoşteau firea Ursulei, judecătorul de pace şi preotul se temeau să nu sufere din cauza acestei

treceri atât de bruşte la o viaţă lipsită de rafinamentele şi de luxul cu care voise s-o obişnuiască doctorul. Iar lui Savinien îi plângea inima din cauza asta. De aceea, nu o dată le dădu bani pe ascuns muncitorilor şi tapiţerului pentru ca Ursule să nu găsească nicio deosebire, măcar în interior, între vechea şi noua ei cameră. Dar fata, care îşi afla toată fericirea în ochii lui Savinien, dovedi cea mai blândă resemnare. În această împrejurare, îi încântă pe vechii şi bătrânii ei prieteni şi le arătă, pentru a nu ştiu câta oară, că numai necazurile sufleteşti puteau s-o facă să sufere. Durerea pricinuită de pierderea naşului ei era prea mare pentru ca ea să simtă amărăciunea acestei schimbări de soartă, care totuşi ridica noi piedici în faţa căsătoriei sale. Tristeţea lui Savinien, văzând-o atât de strâmtorată, îi făcu atât de rău încât se simţi, obligată să-i şoptească la ureche, când ieşi de la slujbă, în dimineaţa zilei în care se instalase în noua ei locuinţă: – Dragostea nu poate dăinui fără răbdare, o să aşteptăm!

Îndată ce inventarul fu făcut, Massin. sfătuit de Goupil care se întoarse către el din ură nemărturisită împotriva lui Minoret, sperând să obţină mai mult din calculele acestui cămătar decât din prudenţa Zéliei, le trimise somaţii doamnei şi domnului de Portenduère a căror termen de rambursare expirase. Bătrâna doamnă fu zguduită de o somaţie de plată către moştenitori, în douăzeci şi patru de ore, a sumei de o sută douăzeci şi nouă de mii cinci sute şaptesprezece franci şi cincizeci şi cinci de centime, precum şi a dobânzilor socotite din ziua cererii de restituire, sub sancţiunea sechestrului imobiliar. Să se împrumute ca să plătească era eu neputinţă. Savinien se duse să consulte un avocat la Fontainebleau.

— Aveţi de-a face cu oameni răi care nu vor cădea la învoială; vă vor urmări cu înverşunare

pentru că vor să pună mâna pe ferma Bordières, îi spuse avocatul. Cel mai bine ar fi să lăsaţi ca vânzarea silită să fie transformată în vânzare simplă, spre a evita alte cheltuieli.

Această veste tristă o doborî pe bătrâna bretonă, căreia fiul ei îi atrase atenţia, cu blândeţe, că dacă ea ar fi fost de acord cu căsătoria lui în timpul vieţii lui Minoret, doctorul şi-ar fi lăsat toate bunurile soţului Ursulei. Astăzi familia lor ar trăi în belşug în loc să fie în mizerie. Deşi spusă fără urmă de reproş, aceasta argumentaţie o lovi tot atât de crunt pe bătrâna doamnă ca şi ideea unei apropiate şi brutale deposedări. Aflând despre această nenorocire. Ursule, abia restabilită după febră şi de pe urma loviturii primite din partea moştenitorilor, rămase ca paralizată de amărăciune. Să iubeşti şi să nu poţi veni în ajutorul celui pe care îl iubeşti este una dintre cele mai groaznice suferinţe ce pot răvăşi sufletul femeilor nobile şi delicate.

— Voiam să cumpăr casa unchiului meu, am s-o cumpăr pe cea a mamei dumitale, îi spuse ea.

— E cu putinţă aşa ceva? rosti Savinien. Eşti minoră şi nu-ţi poţi vinde titlurile de rentă fără unele formalităţi la care procurorul regal nu s-ar preta. De altfel, nici nu vom încerca să ne opunem. Tot oraşul vede cu plăcere ruina totală a unei case nobiliare. Aceşti burghezi sunt ca şi câinii ce se reped asupra vânatului. Din fericire, mai am zece mii de franci cu care o să pot s-o ajut pe mama până când se vor încheia toate aceste chestiuni dureroase. În fine, inventarul naşului dumitale tot nu s-a încheiat; domnul Bongrand mai speră să găsească ceva care să te privească. Este la fel de mirat ca şi mine ştiindu-te fără nicio avere. Doctorul a vorbit atât de des, fie cu el, fie eu mine, despre viitorul frumos pe care ţi l-a hărăzit, că nu pricepem nimic din acest deznodământ.

— Ce contează! spuse ea, numai să pot cumpăra biblioteca şi mobilele naşului meu ca să nu se

risipească sau să ajungă pe mâini străine, şi sunt mulţumită de soarta mea.

— Dar cine ştie ce preţ vor cere aceşti moştenitori infami pentru lucrurile pe care vrei să le iei?

De la Montargis la Fontainebleau nu se vorbea decât despre moştenitorii Minoret şi despre milionul pe care îl căutau: dar oricât de minuţios cercetară toată casa, după scoaterea sigiliilor, nu descoperiră nimic. Cei o sută douăzeci şi nouă de mii de franci de pe creanţa Portenduère, cei cincisprezece mii de franci rentă cu trei la sută, ajunşi atunci cu şaptezeci şi şase şi dădeau un capital de trei sute optzeci şi opt de mii de franci, casa evaluată la patru zeci de mii de franci şi mobilierul ei bogat făceau un total de circa şase sute de mii de franci care le părea tuturor o despăgubire destul de frumoasă. Minoret fu cuprins atunci de o nelinişte chinuitoare. Bougival şi Savinien, care continuau să creadă, ca şi judecătorul de pace, în existenţa unui testament, soseau la sfârşitul fiecărei şedinţe si-l întrebau pe Bongrand despre rezultatul cercetărilor. Prietenul bătrânului exclama uneori, după ce îi vedea ieşind pe oamenii de afaceri şi pe moştenitori: „— Nu mai înţeleg absolut nimic!” Dat fiind că pentru mulţi oameni superficiali, două sute de mii de franci reprezentau pentru fiecare moştenitor o avere frumuşica în provincie, nu se găsi nimeni care să cerceteze cum de putuse doctorul să ducă viaţa pe care o dusese doar cu cincisprezece mii de franci, de vreme ce nu se atinsese de dobânzile creanţei Portenduère. Numai Bongrand, Savinien şi preotul îşi puneau această întrebare în interesul Ursulei şi, rostind-o cu glas tare, îl făcură pe stăpânul poştei să pălească de nenumărate ori.

— Şi, totuşi, au scotocit peste tot, ei ca să dea de urma banilor, eu ca să găsesc un testament făcut, probabil, în favoarea domnului de Portenduère,

spuse judecătorul de pace în ziua în care se termina inventarul. S-a răscolit cenuşa din vatră, s-au ridicat plăcile de marmură, s-au pipăit papucii, s-a găurit lemnul patului, s-a scos lâna din saltele, s-au străpuns cuverturile, pledurile, s-a răscolit plapuma doctorului, au fost cercetate hârtiile, foaie cu foaie, sertarele, s-a săpat în pivniţă şi chiar eu i-am îndemnat pe moştenitori la stricăciunile astea!

— Dumneata ce crezi? întrebă preotul.

— Testamentul a fost distrus de un moştenitor.

— Şi valorile?

— Ia-le de unde nu-s! Parcă poţi să ghiceşti ceva din purtarea unor omeni atât de ascunşi, atât de şireţi, atât de zgârciţi ca cei din familiile Massin sau Crémière? Cine poate afla exact cum stau lucrurile cu o avere ca aceea a lui Minoret, care primeşte două sute de mii de franci din succesiune şi care, aşa se zice, o să-şi vândă brevetul, casa şi acţiunile de la poştă, cu trei sute cincizeci de mii de franci?… Ce sume! Fără a mai pune la socoteală economiile de peste treizeci de mii de livre rentă în fonduri funciare. Bietul doctor!

— Poate că testamentul a fost ascuns în bibliotecă, rosti Savinien.

— De aceea n-am determinat-o pe fata să-şi schimbe hotărârea de a o cumpăra! Fiindcă altfel n-ar fi oare o nebunie s-o lăsăm să-şi investească singurii ei bani lichizi în cărţi pe care nu le va deschide niciodată?

Întreg oraşul o credea pe fina doctorului înzestrată cu fonduri care nu erau de găsit; dar aflându-se în mod precis că cei o mie patru sute de franci rentă şi dobânzile respective reprezentau întreaga ei avere, casa doctorului şi mobilierul ei stârniră curiozitatea tuturor. Unii credeau că în mobile erau ascunse bilete de bancă; alţii, că bătrânul le vârâse între paginile cărţilor. De aceea vânzarea lucrurilor oferi spectacolul straniilor măsuri de precauţie luate de moştenitori. Dionis,

îndeplinind funcţia de portărel însărcinat să evalueze lucrurile scoase în vânzare, declara pentru fiecare obiect strigat că moştenitorii nu înţelegeau să vândă decât mobila şi nu valorile care s-ar putea afla în aceasta; înainte de a preda obiectul respectiv cumpărătorului, toţi se grăbeau să-l cerceteze în fel şi chip, să-l facă să răsune şi să-l scotocească; iar apoi îl urmăreau cu privirea unui tată ce-şi vede plecând unicul fiu spre Indii.

— Ah, domnişoară, zise Bougival consternată, înapoindu-se după prima şedinţă, n-o să mă mai duc acolo. Domnul Bongrand are dreptate, n-aţi fi în stare să suportaţi bâlciul ăsta. Totu-i aranjat pe sorturi. Ăştia se plimbă peste tot, încoace şi încolo, ca pe stradă, mobilele cele mai frumoase servesc la orice, ei, se cocoaţă pe ele, şi e o harababură că nicio găină nu şi-ar mai găsi puii rătăciţi! Parcă ar fi luat foc casa. Lucrurile stau în curte, dulapurile, goale acum, sunt cu uşile vraişte! Oh, bietul om! Bine a făcut că a murit, vânzarea asta îl dădea gata.

Bongrand, care cumpăra pentru Ursule mobilele cele mai dragi defunctului, menite să înfrumuseţeze căsuţa fetei, nu apăru la vânzarea bibliotecii. Mai şiret decât moştenitorii, a căror lăcomie îl putea face să plătească prea scump cărţile, îl însărcinase cu această operaţie pe un anticar din Melun, venit, special la Nemours şi care îşi şi adjudecase mai multe loturi. Din cauza suspiciunii moştenitorilor, biblioteca fu vândută carte cu carte. Trei mii de volume fură examinate, răsfoite unul după altul, ţinute de ambele părţi ale copertei ridicate şi scuturate pentru a face să cadă hârtiile ce puteau fi ascunse acolo; în fine, copertele fură pipăite atent şi paginile de gardă examinate cu grijă. Totalul bunurilor adjudecate se urcă pentru Ursule, la vreo şase mii cinci sute de franci, adică la jumătate din drepturile ei succesorale. Corpul bibliotecii nu fu predat decât după examinarea sa de către un ebenist special adus de la Paris, vestit în ascunzători secrete.

Atunci când judecătorul de pace dădu ordinul ca biblioteca şi cărţile să fie transportate; la locuinţa domnişoarei Mirouët, moştenitorii fură cuprinşi de temeri nedefinite, care se risipiră după aceea, văzând că ca era la fel de săracă acum ca şi mai înainte. Minoret cumpără casa unchiului său, al cărei preţ fu ridicat de ceilalţi moştenitori la cincizeci de mii de franci, închipuindu-şi că stăpânul poştei spera să găsească o comoară în zidirile clădirii. De aceea caietul de sarcini cuprindea unele rezerve în această privinţă. Două săptămâni după lichidarea succesiunii, Minoret, care vându clădirea poştei şi întreprinderea sa fiului unui fermier bogat, se instală în casa unchiului său, cheltuind sume considerabile cu mobilarea şi cu reparaţiile. Astfel, Minoret se condamna el însuşi să trăiască la câţiva paşi de Ursule.

— Sper, spusese el în casa lui Dionis, în ziua în care Savinion şi mama lui primiră somaţia de plată, că o să ne descotorosim de nobilaşii ăştia! Pe ceilalţi, o să-i alungăm noi după aceea.

— Bătrâna cu paisprezece ascendenţi nobili, îi răspunse Goupil, n-o să accepte să fie martora propriei ei prăbuşiri; o să se ducă să moară în Bretania, unde o să găsească fără îndoială o nevastă pentru băiat.

— Nu cred, răspunse notarul, care chiar în dimineaţa aceea redactase contractul pentru cumpărarea făcută de Bongrand. Ursule a cumpărat casa văduvei Ricard.

— Neghioaba asta blestemată nu ştie ce să mai facă numai ca să ne sâcâie! strigă stăpânul poştei dând dovadă de multă imprudenţă.

— Şi ce-ţi pasă dumitale dacă rămâne în Nemours? întrebă Goupil surprins de vorbele pline de enervare care îi scăpaseră colosului imbecil.

— Voi nu ştiţi că fiul meu a făcut prostia să se îndrăgostească de ea, răspunse Minoret înroşindu-

se la faţă ca macul. Aşa că aş da o sută de scuzi numai, ca Ursule să plece din Nemours.

În urma acestei prime ieşiri, oricine pricepe cât de mult avea să-l stânjenească Ursule, aşa săracă şi resemnată cum era ea acum, pe bogatul Minoret. Grijile lichidării unei succesiuni, vânzarea întreprinderii sale comerciale şi alergătura cerută de aceste chestiuni neobişnuite, discuţiile cu soţia lui în legătură cu cele mai mici detalii şi cu cumpărarea casei doctorului, în care Zélie voi să ducă o viaţă de huzur în interesul fiului ei, acest tărăboi care contrasta cu liniştea vieţii sale obişnuite îl împiedica pe marele Minoret să se gândească la victima sa. Dar câteva zile după ce se instalase pe strada Bourgeois, către mijlocul lunii mai, întorcându-se de la plimbare, auzi sunetul pianului, o zări pe Bougival stând la fereastră ca un balaur care păzea o comoară şi parcă o voce supărătoare îi răsună deodată în inimă.

A explica de ce unui om cu firea fostului stăpân al poştei vederea Ursulei, care nici măcar nu bănuia furtul comis în dauna ei, îi deveni imediat insuportabilă, de ce imaginea acestei măreţii în nenorocire îi trezi lui Minoret dorinţa de a o alunga din oraş pe tânără fată şi de ce această dorinţă se transformă în ură şi patimă ar însemna, poate, să scrii un întreg tratat de morală. Poate că nu se considera posesorul legitim al celor treizeci şi şase de mii de livre rentă atâta timp cât cea cărora le aparţineau trăia la doi paşi de el? Poate că încerca teama nedesluşită că, printr-o întâmplare, furtul lui putea fi descoperit, cât timp cei pe care îi jeluise se aflau în preajmă? Poate că prezenţa Ursulei îi trezea remuşcări acestei fiinţe oarecum primitive, aproape necioplite, şi care până atunci nu făcuse decât ceea ce era legal? Poate că aceste remuşcări să-l fi chinuit cu atât mai mult cu cât cea mai mare parte din averea lui era agonisită în mod cinstit? EI puse toate aceste frământări ale

conştiinţei sale numai pe seama prezenţei Ursulei, închipuindu-şi că dispărând fata vor dispare şi aceste tulburări supărătoare. În fond, poate o fi având şi crima principiile ei de desăvârşire? Un început de rău cere un sfârşit, o primă rană reclamă lovitura ucigaşă. Poate că furtul duce în mod inevitabil la asasinat? Minoret comisese spolierea fără să se gândească la ce face, atât de rapid se succedaseră faptele: cugetarea veni după aceea. Or, dacă aţi reţinut bine fizionomia şi dimensiunile grumazului acestui om, veţi înţelege efectul extraordinar pe care i-l producea, probabil, existenţa unui gând. Remuşcarea este mai mult decât un gând, ea provine dintr-un sentiment care nu se ascunde mai mult decât dragostea şi care îşi exercită tirania sa. Dar, tot aşa cum nu cugetase nicio clipă când îşi însuşise averea destinată Ursulei, tot aşa de inconştient voi s-o alunge din Nemours când se simţi deranjat de imaginea acestei fete nevinovate trasa pe sfoară. Ca un prost ce era nu se gândi deloc la consecinţe, şi trecu dintr-un pericol în altul, împins de instinctul lui hrăpăreţ, ca un animal sălbatic care nu prevede vicleşugurile vânătorului şi care se bizuie pe iuţeala, pe forţa sa. Foarte curând burghezii bogaţi care se adunau în casa lui Dionis observară o schimbare în purtarea, în atitudinea acestui om odinioară fără griji.

— Nu ştiu ce-o fi având Minoret, e cam întors pe dos, spunea Zélie căruia el hotărâse să-i ascundă lovitura lui îndrăzneaţă.

Toată lumea explică plictiseala lui Minoret, deoarece gândirea reflectată pe acest chip aducea a plictiseală, prin întreruperea totală a oricărei activităţi, prin trecerea bruscă de la viaţa activă la viaţa de huzur. În timp ce Minoret se gândea cum să distrugă viaţa Ursulei, Bougival nu lăsa să treacă o zi fără să-i facă vreo aluzie fetei cu privire la averea pe care ar fi trebuit s-o aibă, sau fără să compare viaţa nenorocită de acum cu cea pe care i-

o hărăzise domnul şi despre care, el îi vorbise ei, Bougival.

— La urma urmelor, zicea ea, nu spun asta din interes, dar răposatul domn' doctor, aşa bun cum era, să nu-mi fi lăsat mie nimic…

— Oare nu mă ai pe mine? răspunse Ursule oprind-o pe Bougival să mai spună vreun cuvânt în legătură cu acest subiect.

Nu voia să întineze prin gânduri interesate amintirile dragi, triste şi agreabile ce însoţeau chipul bătrânului doctor al cărui portret, o schiţă în creion făcută de profesorul ei de desen, împodobea micul salonaş. Imaginaţia ei tânără şi frumoasă se mulţumea cu această schiţă pentru a-l revedea mereu pe naşul la care se gândea fără încetare, mai ales înconjurată fund de obiectele îndrăgite de el: fotoliul lui mare cu spetează înaltă, mobilele din birou, tablele, ca şi pianul pe care i-l dăruise. Cei doi prieteni care îi rămăseseră, abatele Chaperon şi domnul Bongrand, singurele persoane pe care voia să le primească păreau, în mijlocul acestor obiecte ca şi însufleţite de nostalgia ei, două amintiri vii ale vieţii ei trecute de care îşi leagă prezentul prin iubirea binecuvântată de naşul ei. Curând, melancolia gândurilor sale, imperceptibil atenuată, dădu o oarecare culoare ceasurilor ce se scurgeau şi legă toate aceste lucruri printr-o ciudată armonie: o curăţenie încântătoare, cea mai exactă simetrie în aranjarea mobilierului, câteva flori dăruite zilnic de Savinien, unele nimicuri elegante, o linişte pe care obiceiurile fotei le-o comunicau lucrurilor şi care îi făcu plăcută locuinţa. După masă şi după slujba religioasă continua să studieze şi să cânte; apoi broda, stând la fereastra dinspre stradă. La ora patru, Savinien, întorcându-se de la o plimbare pe care o făcea indiferent de vreme, găsea fereastra întredeschisă şi, aşezându-se lângă bordura ei exterioară, stătea de vorba cu Ursule o jumătate de oră. Seara, veneau s-o vadă preotul şi judecătorul de pace, dar ea nu voi niciodată ca

Savinien să-i însoţească. În sfârşit, copila nu acceptă propunerea doamnei de Portenduère pe care fiul ei o convinsese să o primească pe Ursule în casa lor. Tânăra fată şi Bougival trăiră de altfel economisind sumele cele mai mărunte: nu cheltuiau, cu totul, mai mult de şaizeci de franci pe lună. Bătrâna doică era neobosită: spăla şi călca, nu gătea decât de două ori pe săptămână, păstra carnea friptă pe care stăpâna şi slujnica o mâncau rece; pentru că Ursule voia să pună de-o parte şapte sute de franci pe an ca să plătească restul sumei datorate pentru casă. Acest trai sobru, modestia şi resemnarea cu care acceptase sărăcia şi privaţiunile după ce se bucurase de o viaţă luxoasă, când şi cele mai mici capricii îi erau împlinite, se bucurară de aprecierea mai multor persoane. M. tiv pentru care Ursule fu respectată şi nu dădu naştere la nicio clevetire. Dorinţele fiindule satisfăcute, moştenitorii îi recunoscură de altminteri meritele. Savinien admira această tărie de caracter la o fată atât de tânără. Din când în când, ieşind de la biserică, doamna de Portenduère îi adresă Ursulei cuvinte binevoitoare, o invită de două ori la masă şi veni personal s-o conducă la ea acasă. Dacă nu era încă vorba de fericire, situaţia prezentă însemna măcar linişte. Dar o întâmplare favorabilă în care judecătorul de pace îşi arătă vechea sa ştiinţă de avocat cunoscător al procedurii dădu în vileag persecuţia surdă încă, în faza de dorinţă doar, pe care Minoret o plănuia împotriva Ursulei. Îndată ce toate problemele succesiunii se încheiară, judecătorul de pace, implorat de Ursule, luă în mână cauza doamnei Portenduère şi îi făgădui s-o scoată din încurcătură; ducându-se la bătrâna doamnă a cărei opoziţie la fericirea Ursulei îl înfuria, nu îi ascunse însă că se îngrijea de interesele sale numai pentru a-i fi pe plac domnişoarei Mirouët. Alese ca avocat al familiei Portenduère pe unul dintre foştii lui secretari de la Fontainebleau şi se ocupă chiar el

de cererea de recunoaştere a nulităţii procedurii. Voia să profite de intervalul dintre anularea urmăririi şi noua plângere introdusă de Massin, pentru reînnoirea arendei fermei cu şase mii de franci, obţinerii unei sume suplimentare de la arendaşi şi plata anticipată a ultimului an. Începând de atunci, partida de whist se reorganiză la doamna de Portenduère între el, preot, Savinien şi Ursule, pe care Bongrand şi abatele Chaperon o luau de acasă şi o aduceau înapoi în fiecare seară. În iunie, Bongrand obţinu recunoaşterea nulităţii procedurii urmate de Massin împotriva familiei Portenduère. Semnă, imediat după aceea, un nou contract, obţinu treizeci şi două de mii de franci de la arendaş şi o arendă de şase mii de franci pe timp de cincisprezece ani; apoi, seara, înainte ca aceste operaţiuni să fie cunoscute, se duse la Zélie ştiind ca e destul de încurcată cu plasarea banilor şi îi propuse să cumpere Bordières pentru două sute douăzeci de mii de franci.

— Aş încheia imediat afacerea, zise Minoret, dacă aş fi sigur că neamul Portenduère o să plece din Nemours.

— Şi de ce mă rog? întrebă judecătorul de pace.

— Vrem să scăpăm de nobili la Nemours.

— Cred că am auzit-o pe bătrâna doamnă spunând că, dacă afacerile astea s-ar aranja, n-ar mai putea trăi decât în Bretania cu ce o să-i rămână până la urmă. Se gândeşte să-şi vândă casa.

— Ei, bine! Vindeţi-mi-o, rosti Minoret.

— Da’ vorbeşti de parcă tu ai fi stăpânul aici. interveni Zélie. Ce vrei să faci cu două case?

— Dacă nu rezolv astă-seară eu dumneavoastră problema fermei Bordières, reluă judecătorul de pace, o să se afle despre contractul nostru, vom fi urmăriţi din nou peste trei zile şi o să ratez această lichidare care mă interesează. Aşa că plec de îndată la Melun, unde câţiva fermieri pe care îi cunosc o să cumpere cu ochii închişi Bordicres. O să pierdeţi în felul acesta ocazia de a face un

plasament funciar cu trei la sută în terenurile din jurul castelului Rouvre.

— Şi de ce aţi venit tocmai la noi? rosti Zélie.

— Pentru că dumneavoastră aveţi banii respectivi, în timp ce vechii mei clienţi vor avea nevoie de câteva zile ca să scoată o sută douăzeci şi nouă de mii de franci. Nu vreau să am greutăţi.

— Să plece *ea* din oraş şi eu vi-i dau! mai spuse Minoret.

— Pricepeţi că nu pot să-mi iau o obligaţie care depinde de voinţa familiei Portenduère, răspunse Bongrand, dar sunt; sigur că nu vor rămâne la Nemours.

Primind această asigurare, Minoret, căruia de altminteri Zélie îi făcea semne cu cotul, promise fondurile necesare pentru achitarea datoriei familiei Portenduère faţă de succesiunea doctorului. Contractul de vânzare fu încheiat în biroul lui Dionis şi fericitul judecător de pace făcu să fie acceptate condiţiile noului contract de către Minoret care, ca şi Zélie de altfel, îşi dădu seama puţin cam târziu de faptul că pierdeau ultimul an plătit mai înainte. Spre sfârşitul lunii iunie, Bongrand îi prezentă doamnei de Portenduère situaţia ei financiară la zi, o sută douăzeci şi nouă de mii de franci. pe care o sfătui să-i plaseze în titluri de stat ce aveau să-i aducă şase mii de franci rentă cu cinci la sută, împreună cu cei zece mii de franci ai lui Savinien. Astfel încât, în loc să piardă o parte din venituri, bătrâna doamnă câştiga din lichidare două mii de franci rentă. Familia Portenduère rămase prin urmare la Nemours. Minoret se consideră tras pe sfoară, de parcă judecătorul de pace ar fi trebuit să ştie că prezenţa Ursulei îi era de nesuportat, şi ciuda care îl cuprinse din această cauză îi spori ura împotriva victimei sale. Atunci începu drama secretă, dar cumplită prin urmările sale, a luptei dintre două sentimente, cel care îl mâna pe Minoret s-o alunge

pe Ursule din Nemours şi cel care îi dădea fetei tăria să suporte persecuţiile a căror cauză fu, o bună bucată de vreme, de neînţeles: situaţie stranie, bizară, către care se îndreptaseră toate evenimentele anterioare, pe care o pregătiseră şi căreia îi slujesc de prefaţă.

Doamna Minoret, căreia soţul îi dărui o argintărie şi un serviciu de masă complet în valoare de circa douăzeci de mii de franci, dădea un dejun magnific în fiecare duminică, zi în care fiul ei, substitutul, aducea la masă câţiva prieteni de la Fontainebleau. Pentru aceste mese somptuoase, Zélie comanda diferite delicatese de la Paris, obligându-l astfel pe notarul Dionis să-i imite fastul. Goupil, pe care soţii Minoret se străduiau să-l îndepărteze din mijlocul lor ca pe un om viciat care le păta strălucirea, nu fu invitat decât către sfârşitul lunii iulie, o lună după inaugurarea vieţii de mari burghezi duse de foştii stăpâni ai poştei. Primul secretar al notarului, deranjat de faptul că fusese uitat în mod intenţionat, fu obligat să-i spună *dumneavoastră* lui Désiré care, de când ajunsese să exercite o funcţie mai importantă, adoptase un aer grav şi arogant chiar şi în familie.

— Nu vă mai amintiţi, aşadar, de Esther[273], de-o iubiţi atât de mult pe domnişoara Mirouët? îi spuse Goupil substitutului.

— Mai întâi că Esther a murit, domnule. Iar cât priveşte pe Ursule, nu m-am gândit niciodată la ea, răspunse magistratul.

— Bine, dar atunci ce-mi tot spuneai, taică Minoret? strigă cu un aer foarte obraznic Goupil.

Prins în flagrant delict de minciună de un om atât de periculos, Minoret şi-ar fi pierdut cumpătul de n-ar fi fost planul pentru care îl invitase pe Goupil la masă, amintindu-şi de propunerea pe care i-o făcuse, cândva, secretarul notarului să împiedice eventuala căsătorie dintre Ursule şi

tânărul Portenduère. Drept răspuns îl duse imediat pe secretar în fundului grădinii.

— O să ai în curând douăzeci şi opt de ani, dragul meu, îi zise el, şi încă nu te văd pornit pe calea care duce spre avere. Îţi vreau binele pentru că, mă rog. ai fost prietenul fiului meu. Ascultă-mă! Dacă o hotărăşti pe micuţa Mirouët. care are, de altminteri, patruzeci de mii de franci, să devină soţia ta, îţi garantez eu că, aşa cum mă cheamă Minoret, o să-ţi dau posibilitatea să cumperi o funcţie de notar la Orléans.

— Nu, şovăi Goupil, n-aş fi destui de pus în valoare: la Montargis însă…

— Nu, încerca Minoret, dar la Sens…

— Hai, fie şi la Sens! acceptă pocitania de secretar. Au un arhiepiscop acolo, nu urăsc ţinuturile cucernice: cu un pic de ipocrizie îţi croieşti mai bine un drum în viaţă. Şi fetiţa-i pioasă, aşa că o să reuşească.

— E clar, preciza Minoret, că nu dau cei o sută de mii de franci decât la căsătoria rudei noastre, căreia vreau să-i aranjez o situaţie din consideraţie pentru răposatul nostru unchi.

— Şi de ce nu un pic şi pentru mine? spuse Goupil, cu o şiretenie răutăcioasă, bănuind că purtarea lui Minoret ascundea o taină. Oare nu datorită informaţiilor mele, ai putut scoate douăzeci şi patru de mii de franci rentă dintr-un singur teren, fără servituţi, în jurul castelului Rouvre? Cu fâneţele şi cu moara dumitale care sunt pe celălalt mal al râului Loing ai mai putea adăuga şaisprezece; mii de franci! la ascultă, tăticule, vrei să joci cinstit cu mine?

— Da!

— Ei, bine, ca să te fac să-mi simţi colţii, pentru Massin am pus la cale cumpărarea castelului Rouvre cu parcurile, grădinile, pădurea şi acareturile respective.

— Încearcă numai şi-o să vezi! zise Zélie intervenind în discuţie.

— Ei bine. rosti Goupil, aruncându-i o privire înveninată, dacă vreau eu, mâine Massin o să aibă toate astea pe două sute de mii de franci.

— Lasă-ne singuri, măi nevastă, spuse; atunci colosul apucând-o pe Zélie de braţ şi făcându-i semn să plece, mă înţeleg eu cu el… Am avut atâtea treburi pe cap, continuă Minoret revenind lângă Goupil, că nu ne-am putut gândi la dumneata: dar contez pe prietenia dumitale ca sa potriveşti în aşa fel lucrurile încât să devenim stăpâni pe Rouvre.

— Un vechi marchizat, rosti cu viclenie Goupil, şi care ar face curând în mâinile dumitale cincizeci de mii de livre renta, peste două milioane la preţul la care au ajuns astăzi moşiile.

— Şi substitutul nostru s-ar putea căsători atunci cu fiica unui mareşal al Franţei sau cu urmaşa unei familii cu vechi tradiţii, care l-ar face să avanseze în magistratura din Paris, spuse stăpânul poştei deschizându-şi tabachera şi oferindu-i o priză lui Goupil.

— Ei, atunci, jucăm cinstit? exclamă Goupil scuturându-şi degetele.

Minoret strânse mâinile lui Goupil răspunzându-i:

— Pe cuvânt de onoare!

Ca toţi oamenii şireţi, secretarul notarului îşi închipui, din fericire pentru Minoret, că însurătoarea lui cu Ursule era doar un pretext pentru împăcarea lor de când li-l opunea pe Massin.

— Nu el a găsit minciuna asta. O recunosc pe Zélie, ea i-a dictat ce să spună. Să-l părăsim deci pe Massin. Peste trei ani eu am să fiu deputat de Sens, gândi el. Zărindu-l pe Bongrand care se ducea la partida de whist, se repezi în strada.

— Vă interesaţi îndeaproape de Ursule Mirouët, dragul meu domn Bongrand, îi spuse Goupil; nu puteţi fi indiferent eu privire la viitorul ei. Iată planul: s-ar putea căsători cu un notar al cărui

Birou s-ar afla într-o capitala de judeţ. Acest notar, care va fi obligatoriu deputat peste trei ani, i-ar recunoaşte o zestre de o sută de mii de frânei.

— A găsit, ceva mai bun, răspunse pe un ton tăios Bongrand. Doamna Portenduère nu se simte deloc bine de când cu toate necazurile ei; chiar ieri era grozav de schimbată, amărăciunea o omoară; îi rămân lui Savinien şase mii de franci rentă, Ursule are patruzeci de mii de franci, o să le valorific capitalurile precum a făcut Massin, dar în mod cinstit, iar peste zece ani vor avea o mică avere.

— Savinien ar face o prostie, se poate căsători când pofteşte cu domnişoara du Rouvre, copil singur la părinţi, căreia unchiul şi mătuşa ei vor să-i lase două moşteniri superbe.

— Când ne cuprinde dragostea, adio prudenţă, a zis La Fontaine[274]. Dar cine-i notarul despre care vorbeşti? căci, la urma urmelor… reluă Bongrand din curiozitate.

— Eu, răspunse Goupil făcându-l pe judecătorul de pace să tresară.

— Dumneata? se minună Bongrand fără a-şi ascunde sila.

— Da, servitorul dumneavoastră, domnule, răspunse Goupil aruncându-i o privire sfidătoare, numai ură şi fiere.

— Vrei să fii soţia unui notar care ţi-ar recunoaşte o zestre de o sută de mii de franci? strigă Bongrand intrând în salonaş şi adresându-i-se Ursulei, care stătea lângă doamna de Portenduère.

Ursule şi Savinien tresăriră amândoi odată şi se uitară unul la altul: ea surâzând, el neîndrăznind să-şi arate neliniştea.

— Nu sunt stăpână pe faptele mele, răspunse Ursule, întinzându-i mâna lui Savinien, fără ca bătrâna doamnă să poată observa acest gest.

— De aceea am refuzat fără să-ţi mai cer părerea.

— Şi de ce nu? spuse doamna de Portenduère. Fetiţa mea, mi se pare că situaţia de notar este o situaţie destul de frumoasă.

— Prefer dulcea mea sărăcie, răspunse ea, căci în comparaţie cu ceea ce trebuia să aştept eu de la viaţă, pentru mine ea înseamnă opulenţă. Bătrâna mea doică mă scuteşte, de altminteri, de multe griji şi n-aş schimba prezentul, care îmi place, pentru un viitor necunoscut.

A doua zi, poşta turna otravă în două inimi prin două scrisori anonime: una adresată doamnei de Portenduère şi cealaltă Ursulei. Iat-o pe cea primită de bătrâna doamnă:

„Vă iubiţi fiul, vreţi să-l căsătoriţi aşa cum pretinde numele pe care îl poartă şi totuşi îi încurajaţi capriciul pentru o mică ambiţioasă fără avere, primind-o în casa dumneavoastră pe o Ursule, fiica unui muzicant dintr-un regiment oarecare; or, l-aţi putea căsători cu domnişoara du Rouvre, ai cărei unchi, domnul marchiz de Ronquerolles şi domnul cavaler du Rouvre, având fiecare treizeci de mii de livre rentă, ca să nu-i lase averea lor domnului du Rouvre, bătrânul acela nebun care face praf totul, au intenţia s-o avantajeze pe nepoata lor la căsătorie. Doamna de Serizy, mătuşa Clémentinei du Rouvre[275], care şi-a pierdut de curând unicul ei fiu în campania din Alger, o va adopta fără îndoială şi dânsa pe nepoata ei. Cineva care vă vrea binele crede că ştie că Savinien va fi acceptat.”

Iată scrisoarea ticluită pentru Ursule:

„Dragă Ursule, există în Nemours un tânăr care te divinizează, şi nu te zăreşte; niciodată lucrând, la fereastră, fără a fi

cuprins de emoţie, dovadă grăitoare a iubirii ce-l stăpâneşte pentru totdeauna. Acest tânăr e înzestrat cu o voinţă de fier şi eu o perseverenţă pe care nimic n-o sperie: primeşte-i aşadar favorabil iubirea, pentru că intenţiile lui sunt curate şi îţi cere umil mâna, în dorinţa de a te face fericită. Averea lui, deşi destul de onorabilă, nu se poate compara nici pe departe cu cea pe care o vei avea devenind soţia lui. Vei fi primită la curte, într-o bună zi, ca soţie de ministru şi ca una dintre primele doamne ale ţării. Dat fiind că el te vede în fiecare zi fără ca tu să-l poţi vedea, pune pe fereastra ta una dintre glastrele cu garoafe ale lui Bougival; o să-i spui astfel că poate să ţi se înfăţişeze."

Ursule arse această scrisoare fără a-i pomeni despre ea lui Savinien. Două zile mai târziu, primi o altă scrisoare concepută astfel:

„Ai greşit, dragă Ursule, nerăspunzând celui care ţine la dumneata mai mult decât la propria-i viaţă. Crezi că te vei căsători cu Savinien; te înşeli foarte tare. Această căsătorie nu va avea loc. Doamna de Portenduère, care nu te va mai primi în casa ei, se duce azi dimineaţă la castelul Rouvre, pe jos, deşi este suferindă, spre a cere pentru Savinien mâna domnişoarei du Rouvre. Savinien o să cedeze în cele din urmă. Ce poate obiecta? Unchii domnişoarei îi asigură nepoatei, prin căsătorie, averile lor. Averea respectivă constă în şaizeci de mii de livre rentă."

Aceasta scrisoare răvăşi inima Ursulei făcând-o să cunoască chinurile geloziei, o suferinţă necunoscută ei până atunci, şi care, dat fiind structura ei sufletească atât de bogată, atât de

sensibilă la durere, acoperi cu un văl de tristeţe prezentul, viitorul şi chiar trecutul. Din momentul când primi această hârtie funestă, fata rămase în fotoliul doctorului, cu privirea aţintită undeva departe, pierdută într-o visare dureroasă. Într-o clipă simţi cum frigul morţii ia locul căldurii unei vieţi frumoase. Vai! mai mult decât atât: în realitate ea încercă sentimentul înspăimântător al celor care sculându-se din morţi află că Dumnezeu nu există, capodopera acelui geniu straniu numit Jean-Paul[276]. De patru ori încercă Bougival s-o convingă să mănânce, o văzu cum apucă bucăţica de pâine şi o lasă apoi pe masă neputând măcar s-o ducă la gură. Când îşi lua inima în dinţi ca s-o dojenească, Ursule îi răspundea printr-un gest cu mâna şi printr-un categoric: – Sst! rostit pe un ton tot atât de despotic pe cât îi fusese de blândă vorba până atunci.

Bougival, care îşi supraveghea stăpâna prin geamul uşii de la bucătărie o zări pe rând roşie la faţă de parcă ar fi avut febră mare, apoi violetă ca şi cum, după febră, ar fi fost cuprinsă de frisoane. Această stare se înrăutăţi pe la ora patru când, în fiecare moment, Ursule se scula pentru a vedea dacă vine Savinien şi Savinien nu veni. Gelozia şi îndoiala îi răpesc dragostei orice pudoare. Ursule, care până atunci nu şi-ar fi permis niciun gest ce i-ar fi trădat iubirea, îşi puse pălăria, şalul ei mic şi se repezi pe coridor spre a porni în întâmpinarea lui Savinien, dar un rest de sfiiciune o făcu să intre din nou îi salonaş. Începu să plângă. Când sosi. preotul, seara, biata doică îl opri în praful uşii.

— Vai! părinte, nu ştiu ce are domnişoara; a…

— Eu ştiu, răspunse trist abatele închizându-i astfel gura slujnicei speriate.

Abatele Chaperon îi aduse la cunoştinţă Ursulei ceea ce ea nu cutezase să verifice: doamna de Portenduère se dusese să ia masa la castelul Rouvre.

— Şi Savinien?

— Şi el.

Ursule avu o mică tresărire nervoasă care îl făcu pe abatele Chaperon să tremure, ca şi cum ar fi primit descărcarea unei butelii de Leyda[277], simţind, pe lângă aceasta, o zguduire puternică până în adâncul inimii.

— Aşa că astă-seară nu ne ducem la dânsa, zise preotul; şi, copilul meu, ar fi înţelept din partea ta să nu te mai duci pe acolo. Bătrâna doamnă te-ar primi astfel încât să-ţi rănească mândria. Noi care o făcusem să accepte să se vorbească despre căsătoria voastră, nu ştim din ce parte suflă vântul care a schimbat-o aşa, în acest moment.

— Mă aştept la orice şi nimic nu mă mai poate mira, rosti Ursule pe un ton convins. În situaţii foarte grave de felul acesta, simţi o mare consolare ştiind că nu l-ai supărat cu nimic de Dumnezeu.

— Supune-te, draga mea copilă, şi nu cerceta niciodată căile Providenţei, spuse abatele.

— N-aş vrea să mă îndoiesc pe nedrept de firea domnului de Portenduère…

— De ce nu mai spui Savinien? întrebă preotul, care observase o uşoară amărăciune în glasul Ursulei.

— A scumpului meu Savinien, reluă ea plângând, bunul meu prieten, continuă ea printre sughiţuri, o voce de dinăuntrul meu îmi strigă şi acum că sufletul îi e tot atât de nobil ca şi neamul. Nu numai că mi-a mărturisit că mă iubeşte doar pe mine dar mi-a dovedit-o prin gesturi de o extraordinară delicateţe şi stăpânindu-şi cu eroism pasiunea arzătoare. Nu de mult, când i-am întins mâna şi mi-a apucat-o, atunci când demnul Bongrand mi-a propus pe notarul acela drept soţ, vă jur că i-o dădeam pentru prima dată. Dacă totul a început printr-o glumă, el trimiţându-mi un sărut, de pe cealaltă parte străzii, de atunci dragostea noastră n-a depăşit, niciodată limitele cele mai stricte: dar pot să vă spun, dumneavoastră care citiţi tot ce-i în sufletul meu, în afară de ceea ce se

află în acel colţişor pe care îi zăresc doar îngerii, ei bine, acest sentiment este pentru mine izvorul multor merite; el m-a făcut să-mi accept nenorocirile, poate că el mi-a alinat amărăciunea pierderii ireparabile al cărei doliu e mai mult în veşmintele decât în inima mea! Oh! da, am greşit. Da, iubirea a fost în sufletul meu mai tare decât recunoştinţa faţă de naşul meu, şi Dumnezeu l-a răzbunat. Ce vreţi! respectam în fiinţa aceea pe soţia lui Savinien: eram prea mândră şi poate că Dumnezeu pedepseşte tocmai această mândrie. Numai Dumnezeu, aşa cum mi-aţi spus-o, numai El trebuie să fie începutul şi sfârşitul faptelor noastre.

Preotul fu mişcat văzând cum se rostogoleau lacrimile pe obrajii ei palizi. Pe cât de mare fusese siguranţa sărmanei fete, pe atât de jos prăbuşirea ei de acum.

— Dar, adăugă ea, revenind la starea mea de orfană, voi şti să regăsesc sentimentele potrivite. La urma urmelor, pot fi oare; o piatră de gâtul celui pe care îl iubesc? Ce să caute el aici? Cine sunt eu oare ca să năzuiesc să-i fiu alături? Nu-l iubesc oare cu o dragoste atât de sublima încât. merge până la totala renunţare la fericirea mea, la speranţele mele?… Şi ştiţi că mi-am reproşat adeseori că îmi clădesc iubirea pe un mormânt, ştiind că împlinirea ei e amânată până după moartea bătrânei doamne. Dacă Savinien e bogat şi fericit datorită unei alte femei, am destui bani ca să-i dăruiesc mănăstirii în care voi intra degrabă. În sufletul unei femei nu trebuie sa existe două iubiri, după cum nu există doi stăpâni în ceruri. Pentru mine viaţa religioasa o să aibă farmecul ei.

— Nu putea să-şi lase mama să se ducă singură la Rouvre, spuse blând bunul preot.

— Să nu mai vorbim despre asta, dragul meu domn Chaperon; o să-i scriu diseară pentru a-i reda libertatea. Sunt încântată că va trebui să închid ferestrele acestei încăperi.

Şi ea îi vorbi bătrânului despre scrisorile anonime primite, spunându-i că nu voia să încurajeze stăruinţele îndrăgostitului necunoscut.

— Ei bine, dar o scrisoare anonimă adresată doamnei de Portenduère a făcut-o să se ducă la Rouvre, exclamă preotul. E sigur că eşti persecutată de nişte oameni răi.

— Dar de ce? Nici Savinien, nici eu, n-am făcut rău nimănui şi nu mai păgubim interesele cuiva.

— În sfârşit, copila mea, vom profita de această furtună care ne-a risipit pentru a aranja biblioteca bietului nostru prieten. Cărţile stau grămadă; Bongrand şi cu mine o să le punem în ordine fiindcă ne gândim să le cercetăm. Încrede-te în Dumnezeu; dar adu-ţi aminte că ai în bunul judecător de pace şi în mine doi prieteni devotaţi.

— E mult, spuse ea conducându-l pe preot până la capătul coridorului şi întinzând gâtul ca o pasăre care priveşte din cuib, mai sperând încă să-l zărească pe Savinien.

În acel moment Minoret şi Goupil, întorcându-se de la o plimbare făcută pe câmp, se opriră în trecere iar moştenitorul doctorului îi spuse Ursulei:

— Ce ai verişoară? Fiindcă suntem veri şi pe mai departe, nu-i aşa? Pari cam schimbată.

Goupil îi aruncă Ursulei priviri atât de înflăcărate că ea se înspăimântă: intră în casă fără să răspundă la întrebări.

— E sălbatică, îi zise Minoret preotului.

— Domnişoara Mirouët are dreptate să nu stea de vorbă în pragul porţii cu bărbaţii; e prea tânără.

— Oh! zise Goupil. Ştiţi doar că nu duce lipsă de curtezani.

Preotul se grăbi să-i salute pe cei doi şi porni cu paşi repezi către strada Bourgeois.

— E-n ordine, îi spuse lui Minoret secretarul, treaba merge bine! E palidă ca un mort; nici n-o să treacă două săptămâni şi-o să plece din oraş. O să vezi.

— E mai bine să-ţi fie omul prieten decât duşman, strigă Minoret înspăimântat de surâsul oribil care îi dădea chipului lui Goupil expresia diabolică împrumutată de Joseph Bridau lui Mefisto al lui Goethe[278].

— Cred şi eu, răspunse Goupil. Dacă nu se mărită cu mine o s-o fac să crape de supărare.

— Fă-o, băiatule, şi-ţi *dau* bani ca să fii notar la Paris, să poţi lua de nevastă atunci o femeie bogată…

— Biata fată! Dar la urma urmelor ce rău ţi-a făcut? întrebă secretarul uimit.

— Mă scoate din sărite! răspunse cu grosolănie Minoret.

— Aşteaptă până luni şi o să vezi atunci cum am să-i iau piuitul, mai zise Goupil privind atent chipul fostului stăpân al poştei.

A doua zi, bătrâna Bougival se duse la Savinien şi spuse întinzându-i o scrisoare: – Nu ştiu ce v-a scris copila mea dragă, dar în dimineaţa asta arată de parcă ar fi şi murit.

Citind această scrisoare trimisă lui Savinien, cine nu-şi închipuie suferinţele pe care le îndurase Ursule în timpul nopţii?

> *„Dragul meu Savinien, mi s-a spus că mama dumitale vrea să te căsătorească cu domnişoara du Rouvre şi poate că are dreptate. Te afli, aşadar, între o viaţă de sărăcie aproape şi o viaţă îmbelşugată, între logodnica inimii tale şi o soţie după regulile saloanelor; trebuie să te hotărăşti fie să-ţi asculţi mama, fie să-ţi urmezi alegerea, pentru că eu continui să mai cred că pe mine m-ai ales. Savinien, dacă eşti obligat să iei hotărâre, vreau să faci acest lucru în deplină libertate: îţi înapoiez cuvântul pe care ţi l-ai dat ţie însuţi, nu mie, într-o clipă care nu se va şterge niciodată din mintea mea şi care a*

fost, ca şi toate zilele care au urmat, de o puritate, de o blândeţe îngerească. Această amintire îmi ajunge pentru tot restul vieţii. Dacă nu renunţi la jurământul tău, fericirea îmi va fi întunecată de aici înainte de un gând sumbru, cumplit, în mijlocul lipsurilor noastre, atât de bucuros acceptate astăzi, ai putea să te gândeşti, mai târziu. că dacă ai fi respectat legile înaltei societăţi, alta ar fi fost viaţa ta. Dacă ai fi un om în stare să-şi exprime un atare gând, el ar însemna pentru mine condamnarea la o moarte dureroasă; şi dacă nu l-ai rosti, aş suspecta cei mai mici nori care ţi-ar acoperi fruntea. Dragă Savinien, te-am iubit întotdeauna mai mult decât orice pe lume. Puteam s-o fac, dat fiind că naşul meu, cu toate că era gelos, îmi spunea: «Iubeşte-l, fata mea! Într-o bună zi o să fiţi sigur unul al altuia». Când am fost la Paris, iubirea mea n-avea nicio speranţă şi acest sentiment mi-era de ajuns. Nu ştiu dacă am să pot să mă mai mulţumesc doar eu al îl dar voi încerca. Ce suntem, de altfel, în clipa de faţă? Frate şi soră. Să rămânem aşa. Căsătoreşte-te eu acea fată fericită, care va avea bucuria să-i redea numelui tău strălucirea ce se cuvine şi pe care, după părerea mamei dumitale, eu aş face-o să pălească. Nu vei mai auzi niciodată vorbindu-se despre mine. Lumea o să-ţi dea dreptate. Eu n-am să te dezaprob niciodată şi te voi iubi mereu. Adio."

— Aşteaptă! strigă gentilomul.

Îi făcu semn bătrânei Bougival să se aşeze şi scrise în grabă aceste câteva cuvinte:

„Dragă Ursule, scrisoarea dumitale îmi zdrobeşte inima fiindcă ai suferit pe degeaba şi fiindcă pentru prima dată inimile noastre

au încetat să se înţeleagă. Dacă nu eşti soţia mea, e din pricină că eu nu mă pot căsători încă fără consimţământul mamei. Şi pe urmă, opt mii de livre rentă într-o căsuţă frumoasă, pe malurile râului Loing, asta nu înseamnă oare o avere? Am socotit doar împreună că, având-o alături pe Bougival, am putea economisi cinci mii de franci pe an! Pe când şedeam în grădina unchiului, într-o seară, mi-ai îngăduit să te consider logodnica mea şi nu poţi rupe acum de una singură nişte legături care ne unesc. Mai este oare nevoie să-ţi spun că ieri i-am declarat foarte clar domnului du Rouvre că, şi dacă aş fi liber, n-aş accepta să mă îmbogăţesc căsătorindu-mă cu o tânără pe care nici n-o cunosc! Mama nu vrea să te mai vadă; pierd deci fericirea de a mai petrece serile împreună, dar nu-mi lua clipele atât de scurte când îţi vorbesc la fereastră… Pe diseară. Nimic nu ne poate despărţi."

— Du-te, bătrânico. Nu trebuie să fie neliniştită nici măcar o secundă în plus…

Seara, pe la ora patru, întorcându-se de la plimbarea pe care o făcea în fiecare zi cu intenţia precisă de a trece prin faţa casei Ursulei, Savinien îşi găsi iubita puţin cam palidă la faţă din cauza emoţiilor atât de neaşteptate.

— Am impresia că până azi n-am ştiut ce înseamnă plăcerea de a te vedea, îi spuse ea.

— Mi-ai spus cândva, răspunse Savinien surâzând, pentru că îmi amintesc toate vorbele dumitale: – „Dragostea nu poate dăinui fără răbdare, o să aşteptam". Ai despărţit deci iubirea de credinţă?… Ah! iată ce pune capăt disputei noastre. Ai pretins că mă iubeşti mai mult decât te iubesc eu. Oare m-am îndoit eu vreodată de dumneata? o întrebă el oferindu-i un buchet de

flori de câmp aranjate astfel încât să spună tot ceea ce gândea tânărul.

— Nu ai niciun motiv să te îndoieşti de mine, răspunse sa. Şi, de altfel, nici nu ştii totul, adăuga ea cu o voce tremurătoare.

Refuzase toate scrisorile venite prin poştă. Dar, fără a ghici prin ce vrăjitorie se întâmplase treaba asta, câteva clipe după plecarea lui Savinien, pe care îl urmărise cu privirea cum colea de pe strada Bourgeois pe Strada Mare, găsi pe fotoliu o hârtie cu următoarele cuvinte: *„Înspăimântă-te! Iubitul dispreţuit va deveni mai rău ca un tigru”*. În ciuda rugăminţilor lui Savinien ea nu voi, din prudenţă, să-i încredinţeze cumplita taina a fricii pe care o încerca. Numai plăcerea de nespus de a-l revedea pe Savinien, după ce crezuse că l-a pierdut, putea s-o facă să uite frigul îngrozitor care o cuprinsese. Aşteptarea unei nenorociri nedefinite constituie, pentru oricine, un chin îngrozitor. Suferinţa ia atunci proporţiile necunoscutului care reprezintă, fără îndoială, infinitul sufletului. Pentru Ursule însemna, însă, cea mai mare durere. Tresărea cumplit la cel mai mic zgomot, se temea de tăcere şi bănuia zidurile casei de complicitate. Chiar şi somnul ei în până atunci fu tulburat. Fără a şti ceva despre această constituţie delicată ca aceea a unei flori, Goupil mânat de instinctul omului rău, găsise otrava care s-o ofilească, s-o ucidă. Totuşi, ziua următoare trecu fără nicio surpriză. Ursule cântă la pian până foarte târziu, se culcă aproape liniştită şi doborâtă de oboseală. Pe la miezul nopţii fu trezită de un concert dat de un clarinet, un oboi, un flaut, o trompetă, un trombon, un fagot şi un trianglu. Toţi vecinii erau la ferestre. Biata copilă, foarte tulburată numai văzând lumea de pe stradă, simţi ca o lovitură nemaipomenită drept în inimă când auzi o voce de bărbat răguşită, respingătoare, strigând: *„Pentru frumoasa Ursule Mirouët*, *din partea iubitului ei”*. A doua zi, duminica, tot oraşul vuia, şi atât la intrarea în biserica cât şi la

ieşire, Ursule văzu în piaţă numeroase grupuri de oameni care şuşoteau pe seama ei, privind-o cu o dezgustătoare curiozitate. Serenada dezlegase toate limbile, fiecare făcând tot felul de presupuneri. Ursule se duse acasă mai mult moartă decât vie şi nu mai ieşi în oraş, preotul sfătuind-o să-şi spună rugăciunile de seară în locuinţa ei. Întorcându-se, văzu pe coridorul pardosit cu cărămizi care ducea din stradă în curte o scrisoare vârâtă pe sub uşă; o luă şi o citi. Împinsă de dorinţa de a afla din nou vreo explicaţie. Chiar şi firile cele mai puţin sensibile pot ghici ce simţi fata citind aceste groaznice rânduri:

„Acceptă să fii soţia mea, bogată şi adorată. Te vreau. Dacă nu te am vie o să te am moartă. Atribuie refuzului tău nenorocirile care nu se vor abate numai asupra ta.

Cel care te iubeşte şi căruia îi vei aparţine într-o zi”.

Ciudat! în clipa în care blânda şi delicata victimă a acestui complot era doborâtă ca o floare tăiată, domnişoarele Massin, Dionis şi Crémière îi invidiau soarta.

— Ce fericită e, spuneau ele. Tinerii se ocupă de ea, caută să-i fie pe plac, se ceartă pentru ea! După cât se pare, serenada era încântătoare! Aveau şi o trompetă cu piston.

— Ce-i aia piston?

— Un nou instrument muzical! Uite, atât de mare, îi spuse Angéline Crémière Pamélei Massin.

Savinien plecase chiar din zori la Fontainebleau spre a încerca să afle cine angajase muzicanţii de la regimentul care era în garnizoană acolo; dar cum pentru fiecare instrument erau câte doi oameni, fu imposibil să-i găsească pe cei care fuseseră la Nemours. Colonelul le interzise muzicienilor să se mai ducă să cânte la particulari fără permisiunea sa. Gentilomul avu o întrevedere

şi cu procurorul regal, tutorele Ursulei, căruia îi explică urmările grave pe care le putea avea acest soi de scene asupra unei fete atât de delicate şi de gingaşe, rugându-l să-l caute pe autorul serenadei cu mijloacele de care dispune Parchetul. Trei zile după aceea, în toiul nopţii, trei viori, un flaut, o ghitară şi un oboi cântară o nouă serenadă. De data aceasta muzicanţii o luară la fugă înspre Montargis, unde sosise tocmai atunci o trupă de actori. O voce stridentă şi dulceagă strigase între două melodii: *„Pentru fata căpitanului de muzică militară Mirouët!”* întreg oraşul află astfel profesiunea tatălui Ursulei, taină ascunsă cu atâta grijă de bătrânul doctor Minoret.

De data aceasta Savinien nu se duse la Montargis; în cursul zilei primi o scrisoare anonimă venită de la Paris, în care el citi această înspăimântătoare profeţie:

„Nu te vei căsători cu Ursule. Dacă vrei să trăiască, grăbeşte-te s-o cedezi celui care ţine la ea mult mai mult decât tine; pentru că s-a făcut muzician şi artist ca să-i placă şi preferă s-o vadă moartă decât ca ea s-ajungă soţia ta.”

Medicul din Nemours venea de trei ori pe zi la Ursule care, din cauza acestei hăituieli ascunse, era în pericol de moarte. Simţind ca o mână infernală vrea s-o afunde într-o mocirlă, tânără aceasta suavă se comporta ca un adevărat martir: nu scotea nicio vorbă, ridica ochii spre ceruri şi nu mai plângea; aştepta alte lovituri ale sorţii şi se ruga cu ardoare implorându-l pe Cel de Sus să-i curme zilele.

— Sunt fericită că nu pot coborî în salonaş, le spunea fata domnilor Bongrand şi Chaperon, care stăteau aproape tot timpul lângă ea; *el* ar veni, şi mă simt nedemnă de privirile cu care obişnuieşte să mă dezmierde! Credeţi că mă bănuie de ceva rău?

— Dacă Savinien nu-l descoperă pe autorul acestor infamii, e hotărât să ceară ajutorul poliţiei din Paris, rosti Bongrand.

— Necunoscuţii ştiu că m-au lovit de moarte, răspunsa ea: o să stea liniştiţi.

Preotul, Bongrand şi Savinien se pierdeau în tot felul de ipoteze şi presupuneri. Savinien, Tiennette, Bougival şi două persoane devotate preotului observară pe furiş împrejurimile şi statură la pândă timp de o săptămână; dar nicio indiscreţie nu-l putea trăda pe Goupil, care punea totul la cale de unul singur. Judecătorul de pace se gândi, el cel dintâi, că făcătorul de rele era înspăimântat de faptele sale. Ursule avea paloarea şi slăbiciunea tinerelor englezoaice ofticoase. Cu toţii îşi slăbiră vigilenţa. Nu mai fu vorba nici de serenade, nici de scrisori. Savinien puse încetarea acestor fapte odioase pe seama investigaţiilor secrete făcute de Parchet, către care el trimisese scrisorile primite de Ursule, cele primite de mama sa şi de el. Armistiţiul nu dură mult. După ce medicul vindecă febra nervoasă de care suferea Ursule, în clipa când ea îşi mai recăpătase curajul, într-o dimineaţă, pe la mijlocul lui iulie, găsiră o scară de frânghie agăţată de fereastra ei. Surugiul, care condusese diligenţa în timpul nopţii, declarase că, atunci când trecea el pe-acolo, văzuse un om mic de stat coborând pe scară; dar, în ciuda dorinţei lui de a se opri, caii, gonind după coborârea podului, la colţul căruia se găsea casa Ursulei, îl duseseră până dincolo de Nemours. După părerea unora dintre cei ce se adunau în salonul lui Dionis, aceste uneltiri trebuiau atribuite marchizului du Rouvre, pe atunci extrem de încurcat din cauza unor poliţe pe care le deţinea Massin, şi care, căsătorindu-şi repede fata cu Savinien ar fi reuşit să scape castelul Rouvre din mâinile creditorilor. Doamna de Portenduère vedea cu plăcere, aşa zicea lumea, tot ceea ce putea duce la defăimarea, desconsiderarea şi dezonoarea

Ursulei; dar în prezenţa acestei tinere aproape pe moarte, bătrâna doamnă era, totuşi, ca şi învinsă. Abatele Chaperon fu atât de întristat de această ultimă răutate încât căzu la pat, şi nu ieşi din casă mai multe zile în şir. Biata Ursule, îmbolnăvită din nou de acest atac odios, primi prin poştă o scrisoare din partea abatelui pe care cei din preajma fetei nu o refuzară, recunoscând scrisul.

„Copila mea, părăseşte Nemoursul şi zădărniceşte astfel planurile răuvoitoare ale duşmanilor tăi necunoscuţi. Se pare că ei urmăresc să pună în pericol viaţa lui Savinien. Îţi voi spune mai multe când voi putea să vin să te văd.

Biletul era semnat:

Devotatul tău CHAPEROX.

Atunci când Savinien, înnebunit, se duse să-l vadă pe preot, bietul abate citi şi reciti scrisoarea, atât era de îngrozit de perfecţiunea cu care i se imitaseră scrisul şi semnătura; pentru că nu scrisese nimic; iar dacă ar fi scris nu s-ar fi slujit de poştă ca să-i trimită Ursulei rândurile sale. Starea de suferinţă cumplită pe care i-o provocă Ursulei această ultimă atrocitate îl obliga pe Savinien să apeleze din nou la procurorul regal căruia îi duse falsa scrisoare a preotului.

— Se comite un asasinat prin mijloace pe care legea penală nu le-a prevăzut şi având ca victimă o orfană pe care Codul civil v-a încredinţat-o ca pupilă, îi spuse gentilomul magistralului.

— Dacă puteţi găsi mijloace de represiune, îi răspunse procurorul regal, mi le voi însuşi; eu însă nu cunosc niciunul! Anonimul infam a dat cel mai bun sfat cu putinţă. Domnişoara Mirouët trebuie trimisă de aici la călugăritele din ordinul L'Adoration du Saint-Sacrement. Între timp, la cererea mea, comisarul de poliţie de la

Fontainebleau vă va autoriza să purtaţi o armă pentru a vă putea apăra la nevoie. Am fost chiar eu la castelul Rouvre; domnul du Rouvre este, pe bună dreptate, indignat de bănuielile care planează asupra sa. Minoret, tatăl substitutului meu, tratează cu el cumpărarea castelului. Domnişoara du Rouvre se căsătoreşte cu un bogat conte polonez. În fine, domnul du Rouvre tocmai pleca din regiune, în ziua în care m-am dus la dânsul, pentru a evita urmările unei întemniţări.

Désiré, căruia şeful său îi puse diferite întrebări, nu îndrăzni să spună exact ce gândea: recunoştea mâna lui Goupil! Goupil era singurul om în stare să acţioneze astfel încât să frizeze doar Codul penal fără a cădea în prăpastia vreunuia dintre articolele sale. Lipsa de pedeapsă, secretul, succesul sporiră îndrăzneala lui Goupil. Îngrozitorul secretar făcuse ca Massin, pe care îl înşelase, să-l urmărească pe marchizul du Rouvre, spre a-l forţa pe gentilom să-i vândă lui Minoret pământurile care îi mai rămăseseră. După ce începu unele tratative cu un notar din Sens, se hotărî să dea o ultimă lovitură ca să pună mâna pe Ursule. Voia să-i imite pe acei tineri din Paris care şi-au dobândit soţia şi averea printr-o răpire. Serviciile aduse lui Minoret, lui Massin şi lui Crémière, protecţia lui Dionis, acum adevărat stăpân peste Nemours, îi permiteau să înăbuşe afacerea. Se hotărî de îndată să-şi înlăture masca, crezând-o pe Ursule incapabilă de a-i ţine piept în starea de slăbiciune în care o adusese. Totuşi, înainte de a risca ultima mişcare a mârşavei sale partide, crezu de cuviinţă să aibă o explicaţie la Rouvre, unde îl însoţi pe Minoret, care se ducea acolo prima dată după semnarea contractului. Minoret primise o scrisoare confidenţială în care fiul său îi cerea informaţii privitor la cele petrecute în legătură cu Ursule, urmând să vină el însuşi la Nemours împreună cu procurorul regal pentru a o duce pe fată într-o mănăstire, punând-o astfel la

adăpost de vreo nouă infamie. Substitutul îl ruga pe tatăl său ca, în cazul în care această persecuţie era opera unuia dintre prietenii lor, să-i dea acestuia sfaturi înţelepte. Chiar dacă justiţia nu poate întotdeauna să pedepsească toate fărădelegile, până la urmă lucrurile tot aveau să se afle, şi ea n-avea să uite. Minoret îşi atinsese unul dintre ţelurile sale cele mai importante. De aici înainte deplin proprietar al castelului Rouvre, unul dintre cele mai frumoase din Gâtinais, strângea patruzeci şi ceva de mii de franci din veniturile frumoaselor şi bogatelor domenii din jurul parcului. Matahala putea să-şi bată joc acum de Goupil. În sfârşit, se gândea să trăiască la ţară unde imaginea Ursulei nu putea să-l mai deranjeze.

— Ascultă, băiete, îi zise el lui Goupil în timp ce se plimbau pe terasă, las-o în pace pe verişoară-mea!

— Poftim?… se uimi secretarul, neputând ghici nimic din această purtare ciudată, pentru că prostia are şi ea profunzimea ei.

— Oh! nu sunt nerecunoscător, m-ai ajutat să cumpăr cu două sute optzeci de mii de franci castelul ăsta frumos din cărămidă şi piatră, pe care nu l-ai construi azi nici cu două sute de mii de scuzi, ferma castelului, acareturile, parcul, grădinile şi pădurile… Ei bine!… da, pe legea mea! Îţi dau douăzeci de mii de franci cu zece la sută, cu care poţi să-ţi cumperi un Birou de portărel la Nemours. Îţi garantez şi căsătoria cu una dintre tinerele Crémière, cu cea mai mare.

— Cea care vorbeşte despre pistoane? strigă Goupil.

— Dar vară-mea îi dă treizeci de mii de franci, continuă Minoret. Vezi tu, băiete, tu eşti născut ca să fii portărel, aşa cum eu am fost făcut să fiu stăpân de poştă; omul trebuie să-şi urmeze întotdeauna chemarea.

— Mă rog! spuse Goupil căzând din înălţimile spre care îl purtaseră speranţele sale, uite aici

timbrele, semnează actul ăsta de acceptare pentru douăzeci de mii de franci, ca să pot trata cu banii pe masă.

Minoret trebuia să primească optsprezece mii de franci pe semestrul respectiv pentru titlurile de care soţia sa habar n-avea; crezu că scapă în felul acesta de Goupil, aşa că semnă. Secretarul notarului, văzându-l pe imbecilul şi uriaşul Machiavel de pe strada Bourgeois într-o criza de febră seniorială, îi spuse, la despărţire, un: — La revedere! aruncându-i o privire care ar fi făcut să tremure pe oricine altcineva, nu însă pe un parvenit neghiob, ce admira din înălţimea unei terase grădinile şi acoperişurile minunate ale unui castel construit în stilul la modă pe vremea lui Ludovic al XIII-lea.

— Nu mă aştepţi? strigă el, văzând că Goupil pleacă pe jos.

— O să dai de mine pe drum, papa! îi răspunse viitorul portărel însetat de răzbunare şi dornic să afle cheia enigmei înfăţişate minţii sale de ciudatele zigzaguri ale purtării masivului Minoret.

Din ziua în care cea mai infamă calomnie îi pângărise viaţa, Ursule, pradă uneia dintre acele boli inexplicabile al cărei focar se găseşte în suflet, înainta cu paşi repezi spre moarte. De o paloare mortală, rostind la intervale mari cuvinte abia şoptite rar, aruncând priviri de o blândeţe plină de indiferenţă, la ea totul, până şi fruntea, trăda un gând mistuitor. Credea că pierduse acea ideală cunună de flori curate, pe care, din toate timpurile, popoarele au vrut s-o vadă împodobind capul fecioarelor. Asculta, însingurată, în tăcere, vorbele de ocară, comentariile răutăcioase, râsetele orăşelului. Povara era prea grea pentru ea şi inocenţa ei era prea gingaşă ca sa supravieţuiască unei asemenea lovituri. Nu se mai plângea: pe buze i se întipărise un surâs dureros şi îşi ridica adeseori ochii spre ceruri ca pentru a-i vorbi

Stăpânului îngerilor despre nedreptatea oamenilor. Când Goupil intră în Nemours, Ursule era purtată pe braţe de Bougival şi de medicul din Nemours, fiind coborâtă din camera ei în salonaşul de la parter. Trebuia să aibă loc un eveniment extraordinar. Aflând că tânăra fată se stingea ca un biet animal nevinovat, deşi era mai puţin lovită în onoarea ei decât Clarisse Harlowe[279], doamna de Portenduère avea să vină s-o vadă şi s-o mângâie. Scena pe care i-o făcuse fiul ei care, în noaptea precedentă, nu-i vorbise decât de sinucidere, o convinsese pe bătrâna bretonă să cedeze. Doamna de Portenduère găsi de altminteri că era de demnitatea ei să încurajeze o fată atât de curată sufleteşte şi consideră această vizită o compensaţie pentru tot răul făcut de orăşelul lor. Părerea ei având, desigur, mai multă greutate decât cea a mulţimii, avea să consfinţească puterea nobilimii. Demersul ei, anunţat de abatele Chaperon, operase o adâncă transformare în starea Ursulei, dându-i speranţe medicului deznădăjduit care vorbea despre necesitatea unui consult al celor mai iluştri doctori de la Paris. Ursule fusese aşezată în fotoliul tutorelui ei: frumuseţea fetei, era atât de mare încât, aşa îndoliată şi îndurerată, ea părea mai frumoasă decât în clipele cele mai fericite. Când apăru Savinien, la braţ cu maică-sa, tânăra bolnavă îşi recapătă culorile în obraji.

— Nu te scula, copila mea, spuse bătrâna doamnă cu o voce poruncitoare; cât de bolnavă şi de slabă sunt eu însămi, am vrut să vin să te văd pentru a-ţi spune ce gândesc despre cele întâmplate: te consider cea mai curată, cea mai sfântă şi mai fermecătoare fată din ţinutul Gâtinais şi găsesc că eşti demnă de-a face fericirea unui gentilom.

În prima clipă Ursule nici nu putu să răspundă, cuprinse mâinile descărnate ale mamei lui Savinien şi le sărută stropindu-le cu lacrimi.

— Ah! doamnă, răspunse ea cu o voce slabă, n-aş fi avut niciodată îndrăzneala să visez să mă ridic deasupra stării mele sociale dacă n-aş fi fost încurajată de făgăduieli, şi singurul lucru care mă îndreptăţea la aceasta era iubirea mea nemărginită; dar s-au găsit mijloacele pentru a mă îndepărta pe veci de cel pe care îl îndrăgesc: m-au făcut nedemnă de el… Niciodată, spuse ea cu un accent în voce care îi mişcă profund pe cei de faţă, niciodată nu voi consimţi să dau, indiferent cui, o mână înjosită, o reputaţie pângărită. Am iubit prea mult… pot spune asta astăzi în starea în care mă aflu: iubesc o fiinţă aproape tot atâta cât pe Dumnezeu. De aceea Dumnezeu…

— Haide, haide, fetiţo, nu-l calomnia pe Dumnezeu! Hai, *fata mea*, spuse bătrâna doamnă făcând un efort, nu exagera importanţa unei glume mârşave pe care nimeni n-o ia în serios. Eu îţi făgăduiesc că vei trăi şi vei fi fericită.

— Vei fi fericită! repeta Savinien îngenunchind în faţa Ursulei şi sărutându-i mâinile, mama ţi-a spus *fata mea.*

— Gata, spuse medicul, care venise sa ia pulsul bolnavei, n-o faceţi să moară acum de bucurie.

În acel moment, Goupil, găsind uşa dinspre coridor deschisă, o împinse pe cea a salonaşului şi îşi arăta mutra oribilă, mânat de gândurile de răzbunare care îi încolţiseră în minte pe drum.

— Domnule de Portenduère, spuse el cu o voce care semăna cu şuieratul unei vipere urmărite în vizuina ei.

— Ce doriţi? răspunse Savinien, sculându-se în picioare.

— Vreau să vă spun două vorbe.

Savinien ieşi pe coridor şi Goupil îl conduse în curticică.

— Juraţi-mi pe viaţa Ursulei, pe care o iubiţi, şi pe onoarea dumneavoastră de gentilom la care ţineţi atât, că o să vă purtaţi cu mine ca şi cum nu v-aş fi spus nimic din ceea ce o să vă spun, şi

atunci o să vă lămuresc cu privire la cauza persecuţiilor îndreptate împotriva domnişoarei Mirouët.

— Le-aş putea face să înceteze?

— Da.

— Aş putea să mă răzbun?

— Pe autorul lor, da; pe instrument însă, nu.

— De ce?

— Pentru că… instrumentul sunt eu…

Savinien păli.

— Am zărit-o pe Ursule, continuă secretarul.

— Pe Ursule? spuse gentilomul fixându-l pe Goupil.

— Pe domnişoara Mirouët, reluă Goupil pe care accentul lui Savinien îl făcu să vorbească respectuos, şi aş vrea să răscumpăr eu sângele meu tot ce s-a petrecut. Îmi pare rău… Dacă m-aţi ucide în duel sau în alt chip, la ce v-ar servi însă sângele meu? L-aţi bea? În clipa de faţă v-ar otrăvi.

Raţionamentul rece al acestui om, precum şi curiozitatea, domoliră sângele lui Savinien ce clocotea de mânie; se uită ţintă la Goupil cu o privire care îl făcu pe acest cocoşat ratat să-şi plece ochii.

— Cine te-a pus să faci ce ai făcut? spuse tânărul.

— Juraţi?

— Vrei să nu păţeşti nimic?

— Vreau ca dumneavoastră şi domnişoara Mirouët să mă iertaţi.

— Ea o să te ierte; eu însă, niciodată!

— Mă rog, o să uitaţi?

Ce putere extraordinară are oare raţionamentul ce se sprijină pe interes? Doi oameni, dintre care unul voia să-l sfâşie pe celălalt, stăteau într-o curte mică la doi paşi unul de altul, nevoiţi să-şi vorbească, reuniţi acolo de acelaşi sentiment!

— O să te iert, dar n-am să uit.

— Nu-i nimic de făcut, răspunse pe un ton rece Goupil.

Savinien îşi pierdu răbdarea. Îi trase o palmă de răsună toată curtea şi care era să-l dea jos pe Goupil, făcându-l şi pe el să se clatine.

— N-am decât ceea ce merit, spuse Goupil; am făcut o prostie. Vă credeam mai nobil decât sunteţi în realitate. Aţi abuzat de un avantaj pe care vi l-am dat… Acum sunteţi în puterea mea! adaugă el aruncându-i lui Savinien o privire plină de ură.

— Eşti un asasin, zise gentilomul.

— Sunt la fel de vinovat ca şi cuţitul cu care se săvârşeşte omorul, răspunse Goupil.

— Îţi cer iertare, rosti Savinien.

— V-aţi răzbunat îndeajuns? întrebă Goupil cu o ironie feroce. Vă mulţumiţi cu atât?

— Iertare şi uitare reciprocă, reluă Savinien.

— Îmi daţi mâna? spuse secretarul întinzând-o pe a sa gentilomului.

— Da, poftim, răspunse Savinien înghiţind această ruşine din dragoste pentru Ursule. Dar spune-mi odată, cine te-a împins la aceste fapte?

Goupil cântărea din ochi, ca să spunem aşa, cele două talgere ale balanţei în care se aflau, de o parte palma lui Savinien, de cealaltă ura lui împotriva lui Minoret. Stătu două clipe în cumpănă, până când auzi parcă o voce strigându-i: — O să fii notar! Şi atunci răspunse:

— Iertare şi uitare? Da, de o parte şi de alta, domnule – şi strânse mâna gentilomului.

— Cine o persecută pe Ursule? întrebă Savinien.

— Minoret! Ar fi vrut s-o bage în mormânt… De ce anume? Nu ştiu; dar vom căuta noi motivele. Nu mă vârâţi însă în treaba asta, n-aş mai putea face nimic pentru dumneavoastră dacă ar deveni bănuitor faţă de mine. În loc s-o atac pe Ursule, o voi apăra; în loc să-l servesc pe Minoret, o să încerc să-i dejoc planurile. Nu mai trăiesc decât ca să-l ruinez, să-l distrug. Şi o să-l calc în picioare, o să dănţuiesc pe cadavrul lui, o să-mi fac

un joc de domino din oscioarele lui! Mâine, pe toate zidurile din Nemours, Fontainebleau, Rouvre va sta scris cu creionul roşu: *Minoret este un hoţ.* Oh! o să-l fac sa explodeze, fir'ar el să fie, ca un obuz fierbinte. Acum suntem uniţi prin această destăinuire; ei, bine, dacă doriţi, o să cad în genunchi în faţa domnişoarei Mirouët, o să-i declar că blestem patima dementă care mă îndemna s-o ucid, o s-o rog să mă ierte. O să-i facă bine. Judecătorul de pace şi preotul sunt aici; aceşti doi martori ajung. Dar domnul Bongrand trebuie să se angajeze, pe cuvânt de onoare, că nu va căuta să-mi aducă niciun prejudiciu în carieră. Acum am şi eu o carieră.

— Aşteaptă un moment, răspunse Savinien complet uluit de această destăinuire: – Ursule, copila mea, zise el intrând în salon, autorul tuturor suferinţelor dumitale, îngrozit de tot ce a făcut, se căieşte şi vrea să-ţi ceară iertare în prezenţa acestor domni, cu condiţia ca totul să fie dat uitării.

— Cum, Goupil? spuseră într-un glas preotul, judecătorul de pace şi medicul.

— Păstraţi-i taina, rosti Ursule punând un deget pe buze.

Goupil auzi aceste vorbe, văzu gestul Ursulei şi se simţi mişcat.

— Domnişoară, zise el cu un aer convins, aş dori acum ca tot oraşul să mă audă mărturisind că o patimă nebunească mi-a zăpăcit mintea şi m-a împins la crime ce merită oprobriul oamenilor cinstiţi. Cele spuse în faţa dumneavoastră le voi repeta pretutindeni, regretând răul provocat de nişte glume de prost gust, dar care poate că au servit, totuşi, la ceva, grăbind fericirea dumneavoastră, spuse el cu o uşoară ironie, ridicându-se, fiindcă o văd aici pe doamna de Portenduère…

— E foarte bine, Goupil, zise preotul; domnişoara te-a iertat; dar nu trebuie să uiţi niciodată că erai pe cale de a deveni un asasin.

— Domnule Bongrand! se adresă Goupil judecătorului de pace, voi trata diseară cu Lecoeur pentru Biroul său; sper că această mărturisire nu îmi va fi păgubitoare în ceea ce vă priveşte şi că-mi veţi sprijini cererea la Parchet şi la Minister.

Judecătorul de pace înclină gânditor capul, iar Goupil pleca spre a începe tratativele pentru cel mai bun din cele două Birouri de portărel de la Nemours. Ceilalţi rămaseră alături de Ursule, străduindu-se, în timpul acestei seri, să-i readucă pacea şi liniştea în suflet, satisfacţia pe care i-o dăduse secretarul operând deja unele schimbări.

— Întreg oraşul o să afle lucrurile astea, spuse Bongrand.

— Vezi, copila mea, că Dumnezeu nu voia să te pedepsească? rosti preotul.

Minoret se întoarse destul de târziu de la Rouvre şi cină spre seară. Pe la ora nouă, la căderea nopţii, se afla în pavilionul chinezesc, făcându-şi digestia alături de soţia sa, cu care discuta tot soiul de proiecte privitoare la viitorul fiului lor. Désiré devenise foarte serios de când intrase în magistratură: era muncitor, avea şanse să-i urmeze procurorului regal din Fontainebleau care, aşa se zicea, avea să se mute la Melun. Trebuiau să-i găsească o nevastă, o fată săracă dintr-o familie veche şi de viţă nobilă; ar pătrunde atunci în magistratura din Paris. Puteau aranja, eventual, ca el să fie ales deputat de Fontainebleau, unde, după părerea Zéliei, trebuiau să se stabilească iarna, locuind la castelul Rouvre numai în timpul verii. Felicitându-se în sinea lui că potrivise totul cum nu se poale mai bine, Minoret nu se mai gândea la Ursule în momentul în care drama, atât de prosteşte declanşată de el, se complica extraordinar de mult.

— Domnul de Portenduère vrea să vă vorbească, veni să anunţe Cabirolle.

— Pofteşte-l să intre, spuse Zélie.

Umbrele înserării o împiedicară pe doamna Minoret să zărească paloarea bruscă a soţului ei, care se cutremură auzind zgomotul cizmelor lui Savinien ce păşea pe parchetul galeriei unde se afla odinioară biblioteca doctorului. Presimţirea unei nenorociri se răspândi prin vinele jefuitorului. Savinien apăru, rămase în picioare, cu pălăria pe cap, cu bastonul pe braţ, cu mâinile încrucişate pe piept, nemişcat în faţa celor doi soţi.

— Am venit să aflu, domnule şi doamnă Minoret, ce motive aţi avut să chinuiţi în mod mârşav o tânără care, după cum ştie tot oraşul Nemours, este viitoarea mea soţie? De ce aţi încercat, să-i întinaţi onoarea? De ce i-aţi dorit moartea şi de ce aţi lăsat-o pradă insultelor lui Goupil?… Răspundeţi.

— Chiar că eşti nostim, domnule Savinien, spuse Zélie, să vii să ne ceri să-ţi spunem motivele unui lucru ce ne pare inexplicabil! Că mult îmi pasă mie de Ursule! După moartea unchiului Minoret nu m-am mai gândit la ea nici măcar o dată! N-am suflat o vorbă despre ea lui Goupil, alt individ ciudat căruia nu i-aş încredinţa nici câinele meu. Da’ bine, Minoret, de ce nu răspunzi? O să-l laşi pe domnul sa le acuze de infamii care sunt mai prejos de tine? Ca şi cum un om rare are patruzeci şi opt de mii de livre rentă din pământurile ce întind în jurul unui castel demn de un prinţ, s-ar coborî la asemenea prostii! Scoală-te odată, ce stai acolo ca o cârpă!

— Nu ştiu ce vrea să spună domnul, răspunse într-un sfârşit Minoret cu vocea lui piţigăiată al cărei tremur se observă cu atât mai uşor cu cât era o voce limpede. Ce motiv aş avea eu s-o persecut pe fata asta? Poate că i-am spus lui Goupil cât mă scotea din sărite văzând-o la Nemours; fiul meu, Désiré, putea să se îndrăgostească de ea şi nu voiam s-o ia de nevastă, asta e.

— Goupil mi-a mărturisit totul, domnule Minoret.

Urmă numai o clipă de tăcere, dar înfricoşătoare, în timpul căreia cele trei persoane se uitară lung una la cealaltă. Zélie observase o mişcare nervoasă pe chipul lat al matahalei.

— Deşi nu sunteţi decât nişte biete gângănii, vreau sa mă răzbun cumplit, şi o să ştiu s-o fac, adăugă gentilomul. Nu dumitale, om de şaizeci şi şapte de ani, o să-ţi cer socoteală pentru insultele aduse domnişoarei Mirouët, ci fiului dumitale. Prima dată când domnul Minoret fiul va pune piciorul la Nemours o să ne întâlnim, va trebui să se bată cu mine, şi se va bate! Sau, dacă nu, va fi atât de dezonorat încât nu se va mai putea duce niciodată, nicăieri; dacă nu vine la Nemours, mă duc eu la Fontainebleau! Îmi va da satisfacţie. În mod laş aţi încercat să dezonoraţi o biată tânără, lipsită de apărare, dar să nu credeţi c-o să vă meargă!

— Dar, calomniile lui Goupil… nu… sunt… se poticni Minoret.

— Vrei să te pun faţă în faţă cu el? strigă Savinien întrerupându-l. Crede-mă, nu-i bine să te dai pe gura lumii! Aşa ştim despre treaba asta dumneata, Goupil şi cu mine; lasă lucrurile aşa cum sunt şi Dumnezeu va hotărî în duelul pe care îl voi face cinstea să-l propun fiului vostru.

— Atâta doar că asta n-o să se întâmple! strigă Zélie. Ah! Îţi închipui că o să-l las pe Désiré să se bată cu dumneata, un fost marinar priceput să mânuiască spada şi pistolul! Dacă ai ceva cu Minoret, poftim, uite-l aici pe Minoret, ia-l pe Minoret, bate-te cu Minoret! Dar băiatul meu, care, chiar după spusele dumitale, e nevinovat de toate astea, de ce să tragă el ponoasele?… O să am eu grijă mai înainte să-ţi bag beţe în roate, domnişorule! Hai, Minoret, ce stai cu ochii holbaţi ca ditamai prostănacul? Eşti la tine acasă şi-l laşi pe domnul să-şi ţină pălăria pe cap în faţa nevestii tale! Pentru început, dragă domnişorule, întinde-o. Orice om e stăpân în casa lui. Nu ştiu ce vrei cu

fleacurile dumitale; mai bine închide uşa pe dinafară; iar dacă te atingi de Désiré o să aveţi de-a face cu mine, şi dumneata şi proasta aia de Ursule!

Zélie apăsă cu putere pe sonerie, chemându-şi servitorii.

— Gândiţi-vă bine la ceea ce v-am spus! repetă Savinien care, indiferent la tirada Zéliei, ieşi din casă lăsând această sabie a lui Damocles atârnată deasupra soţilor Minoret.

— Ascultă, Minoret, îi spuse Zélie soţului ei, vrei să-mi explici ce înseamnă toate astea? Un tânăr nu vine fără motiv într-o casă onorabilă ca să facă tot tărăboiul ăsta clasa ‘ntâi[280] şi să ceară sângele unui băiat de familie.

— E vreo ticăloşie de-a lui Goupil, maimuţoiul ăla păcătos căruia îi făgăduisem să-l ajut să devină notar dacă-mi aranjează cumpărarea castelului Rouvre la un preţ bun. I-am dat zece la sută, douăzeci de mii de franci în poliţe, şi sigur că nu-i mulţumit.

— Bine, dar ce motive să fi avut, mai înainte, să-i facă serenade Ursulei şi să pună la cale împotriva ei diverse ticăloşii?

— Voia s-o ia de nevastă.

— Să ia el o fată fără niciun ban? Aiurea![281] Măi Minoret, tu îmi îndrugi mie tot soiul de prostii! Şi eşti prea nătăfleţ din fire ca să mă prind, fiule. Ceva tot s-a întâmplat, şi până la urmă o să-mi spui tu.

— Nu s-a întâmplat nimic.

— Nu s-a întâmplat nimic? Eu una îţi spun că minţi şi e-o să vedem noi!

— Vrei să mă laşi în pace?

— Am să deschid robinetul fântânii de venin, despre Goupil vorbesc, şi nu tu o să fii în câştig.

— Fă cum vrei.

— Ştiu bine c-o să fie cum vreau eu! Şi ce vreau eu, mai ales, e ca nimeni să nu se atingă de Désiré; dacă i s-ar întâmpla vreo nenorocire, vezi tu, aş

face orice grozăvie, de-aş ajunge şi pe eşafod. Désiré!… Dar… ţie nici că-ţi pasă!

O ceartă începută astfel între Minoret şi nevastă-sa nu se putea termina fără lungi şi sfâşietoare tulburări sufleteşti. Astfel, spoliatorul nătâng vedea înteţindu-se din vina lui lupta cu sine însuşi şi cu Ursule şi complicându-se din cauza unui nou şi teribil adversar. A doua zi când ieşi în oraş ca să-l caute pe Goupil, gândind să-l potolească cu bani, citi pe ziduri: *Minaret este un hoţ!* Toţi cei cu care se întâlni îl compătimiră întrebându-l chiar pe el cine putea fi autorul acestor rânduri anonime; fiecare îi iertă răspunsurile întortocheate ştiind cât era de nerod.

Proştii au mult mai multe foloase de pe urma neghiobiei lor decât deştepţii de pe urma inteligenţei. Un om mare care se luptă cu soarta este privit fără ca cineva să-l ajute, în timp ce un băcan care e gata să dea faliment este finanţat imediat. Ştiţi de ce? Te crezi superior protejând un imbecil şi te supără că nu eşti decât de-o seamă cu un geniu. Un om inteligent ar fi fost pierdut dacă ar fi bâlbâit ca Minoret nişte răspunsuri absurde cu un aer înspăimântat. Zélie şi servitorii şterseră inscripţia răzbunătoare de peste tot unde se afla; ea rămase însă în conştiinţa lui Minoret. Deşi Goupil căzuse de acord în ajun cu portărelul, refuză acum cu multă insolenţă să încheie convenţia.

— Dragul meu Lecoeur, vezi matale, am putut să cumpăr funcţia domnului Dionis, şi acum pot să te ajut eu să vinzi altcuiva! Ia-ţi hârţoagele, nu pierzi decât două coli de hârtie timbrată. Poftim şaptezeci de centime.

Lecoeur se temea prea mult de Goupil ca să se plângă. Întreg Nemoursul afla de îndată că Minoret îl garantase pe Goupil pentru a-i facilita cumpărarea funcţiei lui Dionis. Viitorul notar îi scrise o scrisoare lui Savinien pentru a dezminţi mărturisirile privitoare la Minoret, spunându-i tânărului nobil ca noua lui situaţie, că legislaţia

adoptată de Curtea Supremă şi respectul pe care îl datora justiţiei îl împiedicau să se bată. Îi atrăgea atenţia gentilomului, de altminteri, să se poarte bine cu el de aici înainte, pentru că stăpânea admirabil boxul francez; aşa că îşi făgăduise să-i rupă un picior, la prima lui agresiune. Zidurile din Nemours nu mai vorbiră. Dar cearta dintre Minoret şi soţia sa nu se potolise, iar Savinien păstră o tăcere încăpăţânată. La zece zile după aceste evenimente, toată lumea vorbea despre căsătoria domnişoarei Massin, cea mai mare dintre fete, cu viitorul notar. Domnişoara Massin avea optzeci de mii de franci plus urâţenia, iar Goupil, diformităţile lui şi funcţia de notar; această căsătorie păru deci şi probabilă, şi potrivită.

Doi necunoscuţi ascunşi puseră mâna pe Goupil, pe la miezul nopţii, în plină stradă, în clipa când ieşea de la familia Massin, îl snopiră şi dispărură fără urme. Goupil nu scoase nicio vorbă despre cele petrecute în toiul nopţii şi contrazise o bătrâna care zicea că, uitându-se pe fereastră, l-ar fi recunoscut.

Aceste mari evenimente minore fură analizate de judecătorul de pace care îşi dădu seama că Goupil avea o putere inexplicabilă asupra lui Minoret şi speră să-i afle cauza.

Deşi opinia publică din orăşel recunoscuse completa nevinovăţie a Ursulei, fata se restabilea încet. În această stare de prostraţie fizică ce nu-i solicita nici sufletul, nici spiritul, ea deveni subiectul unor fenomene ale căror efecte fură, de altfel, extraordinare şi care ar fi putut interesa ştiinţa, dacă ştiinţa ar fi aflat despre ele. Zece zile după vizita doamnei de Portenduère, Ursule avu un vis ce prezenta caracterele unei viziuni supranaturale atât prin aspectele morale cât şi prin circumstanţele sale, ca să spunem aşa, fizice. Răposatul Minoret, naşul ei, îi apăru în vis şi îi făcu semn să-l însoţească; ea se îmbrăcă, îl urmă în beznă până în casa de pe strada Bourgeois unde

regăsi toate lucrurile, chiar şi pe cele mai mărunte, aşa cum se aflau ele în ziua morţii doctorului. Bătrânul era îmbrăcat cu hainele pe care le purtase în ajunul morţii, avea chipul palid, se mişca fără să facă niciun zgomot. Totuşi, Ursule îi auzi foarte clar vocea, deşi era slabă, şi parcă repetată de un ecou îndepărtat. Doctorul o duse pe pupila sa până în biroul din pavilionul chinezesc unde o puse să ridice marmura de pe micul bufet Boulle, aşa cum făcuse în ziua morţii naşului ei[282]; numai că de data aceasta ea nu mai găsi locul gol, ci văzu acolo scrisoarea pe care el o trimisese s-o ia; o desfăcu, o citi împreună eu testamentul în favoarea lui Savinien.

— Literele străluceau de parcă ar fi fost scrise cu raze de soare, îmi ardeau ochii, îi spuse ea preotului.

Când îl privi pe unchiul ei ca să-i mulţumească, zări pe buzele lui decolorate un surâs binevoitor. Pe urmă, cu vocea lui slabă şi totuşi foarte limpede, fantoma i-l arătă pe Minoret pe coridor ascultând taina doctorului, ducându-se apoi să deşurubeze broasca şi luând pachetul cu hârtii. După aceea, o apucă pe faţă cu mâna dreaptă şi o obligă să se deplaseze cu rapiditatea morţilor pentru a-l urma pe Minoret; până la Poştă. Ursule traversă oraşul, intră în clădirea Poştei, în fosta cameră a Zéliei, unde fantoma o făcu să-l vadă pe spoliator deschizând scrisorile, citindu-le şi arzându-le.

— N-a putut să aprindă decât al treilea chibrit ca să ardă scrisorile, spuse Ursule, şi resturile le-a îngropat în cenuşă. După aceea, naşul m-a adus în casa noastră şi l-am văzut pe domnul Minoret-Levrault furişându-se în bibliotecă unde a luat, din al treilea volum al *Pandectelor*, cele trei titluri, fiecare de douăsprezece mii de livre rentă, precum şi banii din dobânzi în bilete de bancă. — „El este autorul necazurilor care te-au adus în pragul mormăitului, mi-a spus atunci naşul meu;

Dumnezeu vrea însă ca tu să fii fericită. Nu vei muri încă, te vei căsători cu Savinien! Dacă mă iubeşti, dacă îl iubeşti pe Savinien, îi vei cere nepotului meu să-ţi dea înapoi avutul. Jură-mi!" Strălucind precum Mântuitorul în clipa schimbării la faţă, spectrul lui Minoret îi provocase Ursulei, în starea de apăsare chinuitoare pe care o resimţea, o tulburare sufletească atât de mare încât ea îi făgădui unchiului tot ce-i cerea, pentru a face să înceteze coşmarul. Când se trezi era în picioare, în mijlocul camerei, în faţa portretului naşului ei pe care îl adusese acolo după ce se îmbolnăvise. Se culcă din nou, readormi după ce se zvârcoli mult; dimineaţa îşi aminti de această ciudata apariţie, dar nu îndrăzni să vorbească nimănui despre ea Judecata admirabilă şi delicateţea ei o împiedicau să dezvăluie un vis ce avea ca scopuri şi cauză interesele ei pecuniare aşa că îl puse în mod firesc, pe seama flecărelilor cu care o adormise Bougival, despre testamentul făcut de doctor în favoarea ei şi de certitudinea pe care o avea doica în această privinţă. Dar visul se repetă cu ameninţări care îl făcură foarte de temut. A doua oară, mâna îngheţată a naşului se aşeză pe umărul feţei provocându-i o durere atroce, o senzaţie nedefinită.

— Trebuie să-i asculţi pe cei morţi! spunea el cu o voce sepulcrală. Iar din ochii lui albi şi lipsiţi de orice expresie curgeau lacrimi, îşi amintea Ursule.

A treia oară, mortul o prinse de cosiţele ei lungi şi îi arătă pe Minoret stând de vorbă cu Goupil şi făgăduindu-i bani dacă o duce pe fată la Sens. Ursule se hotărî atunci să-i povestească abatelui Chaperon cele trei vise.

— Părinte, îi spuse ea într-o seară, credeţi că morţii pot să ni se înfăţişeze?

— Copila mea, istoria sfântă, istoria profană, istoria modernă oferă mai multe mărturii cu privire la aceasta; dar Biserica n-a făcut niciodată din

aceste apariţii un principiu al dogmei sale; iar cât despre Ştiinţă, Franţei puţin îi pasă de ea.

— Dumneavoastră ce credeţi?

— Puterea lui Dumnezeu este infinită, copila mea.

— Naşul meu v-a vorbit vreodată despre lucrurile acestea?

— Da, adeseori. Îşi schimbase complet părerea cu privire la ele. Convertirea sa, mi-a spus-o de zeci de ori, datează din ziua când, la Paris, o femeie te-a auzit rugându-te pentru el, la Nemours, şi a văzut punctul roşu cu care ai însemnat în calendar ziua Sfântului Savinien.

Ursule scoase un strigăt ascuţit care îl făcu pe preot să se cutremure; îşi amintea scena când, întorcându-se la Nemours, naşul ei îi citise în suflet şi îi luase calendarul.

— Dacă aşa s-au petrecut lucrurile, vedeniile mele sunt cu putinţă. Naşul meu mi-a apărut precum Iisus discipolilor săi. E învăluit într-o lumină galbenă şi vorbeşte! Voiam să vă rog să faceţi o slujbă pentru liniştea sufletului său şi pentru a implora ajutorul lui Dumnezeu spre a face să înceteze aceste apariţii care mă distrug.

Povesti cu cele mai mici amănunte cele trei vise insistând asupra caracterului profund verosimil al faptelor, a libertăţii sale de mişcare, asupra somnambulismului unei fiinţe interioare[283] care, zicea ea, se deplasa condusă de fantoma unchiului ei cu o extraordinară uşurinţă. Ceea ce îl surprinse în mod deosebit pe preot, cunoscând bine sinceritatea Ursulei, fu descrierea exactă a camerei ocupate odinioară de Zélie Minoret în clădirea Poştei, unde fata nu intrase niciodată, despre care, de altfel, nu auzise niciodată vorbindu-se.

— Prin ce mijloace pot avea oare loc aceste stranii apariţii? întrebă Ursule. Ce credea naşul meu despre asta?

— Naşul tău, copilă dragă, proceda prin ipoteze. Recunoscuse posibilitatea existenţei unei lumi

spirituale, a unei lumi a ideilor. Dacă ideile sunt o creaţie proprie omului, dacă ele dăinuie trăind o viaţă care e numai a lor, ele au, probabil, forme pe care simţurile noastre exterioare nu le pot sesiza dar care devin perceptibile simţurilor noastre interioare, în anumite condiţii. Ideile naşului tău pot astfel să te învăluie şi e posibil ca tu să le fi atribuit înfăţişarea lui. Apoi, dacă Minoret a comis aceste fapte, ele se transformă în idei; căci orice acţiune este rezultatul mai multor idei. Or, dacă ideile se mişcă într-o lume spirituală, spiritul tău le-a putut zări pătrunzând în aceste sfere. Fenomenele respective nu sunt cu nimic mai stranii decât cele ale memoriei, iar acestea sunt tot atât de surprinzătoare şi de inexplicabile ca şi cele ale parfum urilor plantelor, care sunt, poate, ideile plantelor[284].

— Oh, Doamne! cât de mult depărtaţi marginile lumii. Dar este oare posibil să auzi vorbind un mort, să-l vezi umblând, înfăptuind diferite lucruri?…

— În Suedia, Swedenborg a dovedit în mod categoric că putea sta de vorbă cu morţii, răspunse abatele Chaperon. Dar, hai cu mine în bibliotecă să citeşti în viaţa vestitului duce de Montmorency, decapitat la Toulouse, şi care sigur că nu era un om care să spună baliverne, o poveste destul de asemănătoare cu a ta, şi care i s-a întâmplat lui Cardano[285], cu o sută de ani mai înainte.

Ursule şi preotul se urcară la etaj şi bătrânul căută o ediţie mică în-12, tipărită la Paris în 1666, a istoriei lui Henri de Montmorency, scrisă de un cleric contemporan care îl cunoscuse pe prinţ[286].

— Citeşte la paginile 175 şi 176, spuse preotul, dându-i volumul. Naşul tău a recitit adeseori acest pasaj şi, uite, mai sunt aici, câteva fire de tutun.

— Iar el nu mai există! exclamă Ursule luând cartea ca să citească pasajul de mai jos:

„Asediul cetăţii Privas[287] *fu vrednic de a fi luat în seamă prin pierderea câtorva dintre conducători: au murit atunci doi mareşali, şi anume, marchizul* d'Uxelles*, din cauza unei răni primite în timpul încercărilor de a forţa intrarea în cetate, şi marchizul de* Portes*, lovit la cap de o salvă de muschetă. În ziua morţii sale trebuia să fie făcut mareşal al Franţei. Cam pe când se sfârşea marchizul, ducele de* Montmorency*, care dormea în cortul său, fu trezit de o voce asemănătoare cu a marchizului care îşi lua rămas bun de la el. Dragostea pe care o purta mei persoane atât de apropiate îl făcu să pună amăgirea visului pe seama forţei închipuirii sale, iar munca din timpul nopţii pe care o petrecuse, după obiceiul său, la tranşee, îl făcu să adoarmă la loc fără nicio teamă. Dar aceeaşi voce îl deşteptă încă o dată, iar fantoma, pe care n-o văzuse decât în vis, îl obligă să se trezească din nou şi să audă clar aceleaşi cuvinte rostite înainte de a dispărea. Ducele îşi aminti atunci că, într-o zi când îl ascultau pe filosoful* Pitart *vorbind despre despărţirea sufletului de trup, îşi făgăduiseră să-şi ia rămas bun unul de la altul, dacă cel ce murea întâi avea îngăduinţa s-o facă. La care, neputându-şi stăpâni temerile cu privire la adevărul acestei înştiinţări, îl trimise degrabă pe unul dintre slujitorii săi la tabăra marchizului care era depărtată de a sa. Înainte chiar ca omul său să se întoarcă, fu chemat din partea regelui care îi aduse la cunoştinţă prin persoane în stare să-l îmbărbăteze nenorocirea de care se temuse.*

Las pe cei docţi să discute despre cauzale acestui eveniment, pe care l-am auzit povestit de mai multe ori de ducele de Montmonncy*, eu socotind că minunăţia şi adevărul său erau demne de a fi repetate."*

— Dar atunci, întrebă Ursule, ce trebuie să fac?

— Copila mea, reluă preotul, este vorba de lucruri atât de grave şi care îţi pol fi ţie un atât de

mare folos încât trebuie să nu spui nimănui niciun cuvânt. Acum, după ce mi-ai încredinţat taina acestei apariţii, se poate ca ea să nu se mai repete. De altfel, eşti destul de însănătoşită ca să te duci la biserică; ei bine, mâine să vii să-i mulţumeşti lui Dumnezeu şi să te rogi să-l odihnească pe naşul tău. Oricum, să fii sigură că secretul tău se află în mâini prevăzătoare.

— Dacă aţi şti ce teamă mi-e când mă culc! Şi cum mă priveşte naşul meu! Ultima dată s-a agăţat de rochia mea ca să se uite la mine mai multă vreme. M-am trezit cu faţa scăldată în lacrimi.

— Fii liniştită, n-are să mai revină, îi spuse preotul.

Fără a pierde nicio clipă, abatele Chaperon se duse la Minoret şi îl rugă să-i acorde o întrevedere în pavilionul chinezesc, cerându-i să fie singuri.

— Nu ne poate auzi nimeni? îl întrebă abatele Chaperon pe Minoret.

— Nimeni, răspunse Minaret.

— Domnule, firea mea vă este cunoscută, probabil, zise preotul uitându-se la chipul lui Minoret cu o privire blândă dar atentă, trebuie să vă vorbesc despre lucruri grave, extraordinare, care nu vă privesc decât pe dumneavoastră şi asupra cărora, puteţi conta pe asta, voi păstra secretul cel mai desăvârşit; dar nu pot să nu vi le aduc la cunoştinţă. Pe vremea când trăia unchiul dumneavoastră, aici se afla, spuse preotul arătând locul unde fusese mobila, un mic bufet Boulle, cu placă de marmură (Minoret se îngălbeni) şi, sub această marmură, unchiul dumneavoastră pusese o scrisoare adresată pupilei sale…

Preotul îi povesti lui Minoret, neomiţând nici cel mai mic amănunt, tot ceea ce făcuse Minoret însuşi. Fostul stăpân al poştei, auzind detaliul celor două chibrituri care se stinseseră fără să ardă, simţi că i se face părul măciucă.

— Dar cine a putut scorni minciunile astea? îi spuse el preotului, cu vocea gâtuită, când acesta îşi

încheie povestirea.

— Chiar mortul!

Acest răspuns îl făcu pe Minoret să se înfioreze uşor pentru că şi el îl vedea pe doctor în vis.

— Mare-i mila lui Dumnezeu, părinte, de face minuni de dragul meu, reluă Minoret căruia primejdia îi inspiră singura glumă pe care o făcuse în toată viaţa lui.

— Tot ce înfăptuieşte Dumnezeu este firesc, răspunse abatele.

— Fantasmagoria dumneavoastră nu mă sperie chiar deloc, zise namila regăsindu-şi cât de cât sângele rece.

— N-am venit ca să vă sperii, dragă domnule, pentru că n-am să vorbesc nimănui despre toate acestea, rosti preotul. Numai dumneavoastră cunoaşteţi adevărul. Este o problemă între dumneavoastră şi Dumnezeu.

— Chiar aşa, părinte, mă credeţi în stare de un atât de oribil abuz de încredere?

— Nu cred decât în crimele care îmi sunt mărturisite şi de care oamenii se pocăiesc, spuse preotul pe un ton apostolic.

— O crimă?… strigă Minoret.

— O crimă îngrozitoare prin urmările ei.

— De ce?

— Pentru că scapă justiţiei oamenilor. Crimele care nu sunt pedepsite pe pământ vor fi ispăşite în viaţa cealaltă. Dumnezeu răzbună el însuşi nevinovăţia.

— Credeţi că Dumnezeu se ocupă de nimicurile astea?

— Dacă n-ar îmbrăţişa lumile dintr-o privire, cu toate amănuntele lor, aşa cum dumneavoastră cuprindeţi cu ochii o privelişte întreagă, n-ar mai fi Dumnezeu.

— Părinte, îmi daţi cuvântul dumneavoastră de onoare că nu aţi aflat aceste detalii decât de la unchiul meu?

— Unchiul dumneavoastră i-a apărut de trei ori în vis Ursulei, ca să i le repete. Obosită de vise, ea mi-a destăinuit aceste fapte contând pe o discreţie totală şi le găseşte atât de lipsite de sens încât nu va vorbi despre ele niciodată. Aşa că puteţi fi liniştit în privinţa asta.

— Dar, domnule Chaperon, sunt liniştit.

— Şi eu doresc să fie aşa, zise bătrânul preot. Chiar dacă aş zice că aceste avertismente din vis sunt absurde, tot aş găsi că e bine să vi le comunic, din cauza unor detalii ciudate. Sunteţi un om cinstit, şi v-aţi câştigat, pe căi prea legale frumoasa dumneavoastră avere ca să doriţi s-o sporiţi eu ceva de furat. Şi apoi sunteţi un om aproape primitiv, aţi fi prea chinuit de remuşcări. Avem în noi un sentiment a ceea ce este drept, fie că e vorba de omul cel mai civilizat, fie de cel mai sălbatic, care nu ne permite să ne bucurăm în tihnă de bunurile dobândite pe căi necinstite după legile societăţii în care trăim, pentru că Societăţile bine orânduite sunt făurite chiar după ordinea impusă de Dumnezeu lumilor. Prin aceasta sunt Societăţile de origine divină. Omul nu are idei, el nu născoceşte forme, ci imită raporturile veşnice care îl învăluie în tot locul. De aceea vedeţi ce se întâmplă? Niciun criminal dus la eşafod nu lasă să i se taie capul fără a face mărturisiri complete, fiind împins la aceasta de o putere misterioasă. Aşa că, dragă domnule Minoret, daca sunteţi liniştit plec şi eu foarte bucuros.

Minoret rămase ca prostit, uitând chiar să-l conducă pe preot până la uşă. Când se crezu singur, izbucni într-un acces de furie caracteristic temperamentelor sanguine: rostea cele mai ciudate blesteme şi o acoperea pe Ursule cu insultele cele mai odioase.

— Bine, dar ce ţi-a făcut? îl întrebă nevastă-sa care venise pe vârful picioarelor după ce-l condusese ea pe preot.

Pentru prima şi singura dată în viaţă, Minoret, turbat de mânie şi scos din sărite de întrebările neîncetate ale soţiei sale o bătu atât de tare încât atunci când ea căzu jos sub lovituri, fu nevoit s-o ia în braţe şi, foarte ruşinat, s-o culce în pat. Pe urmă, se simţi rău şi el: medicul trebui să-i ia sânge de două ori. Când se puse pe picioare, cu toţii observară, la un moment dat, că Minoret se schimbase. Se plimba singur şi adeseori colinda străzile ca un om neliniştit. Părea distrat când i se vorbea, el care n-avusese niciodată două idei în cap. În sfârşit, într-o seară îl abordă pe Strada Mare pe judecătorul de pace care, fără îndoială, venea s-o ia pe Ursule ca s-o conducă la doamna de Portenduère, unde reîncepuseră partidele de whist.

— Domnule Bongrand, am să-i spun ceva destul de important verişoarei mele, zise el luându-l de braţ pe judecător, şi chiar îmi pare bine că o să fiţi şi dumneavoastră de faţă, o sa puteţi să-i daţi un sfat.

O găsiră pe Ursule studiind; se ridică în picioare cu un aer rece şi mândru văzându-l pe Minoret.

— Copila mea, domnul Minoret vrea să-ţi vorbească despre afaceri, zise judecătorul de pace. În paranteză, să nu uiţi să-mi dai titlul tău de rentă; mă duc la Paris, o să încasez veniturile semestriale pentru tine şi pentru Bougival.

— Verişoară, spuse Minoret, unchiul nostru te obişnuise cu o viaţă mai îmbelşugată decât cea de acum.

— Poţi fi foarte fericit cu bani puţini, răspunse ea.

— Socoteam că banii ţi-ar netezi calea spre fericire, reluă Minoret şi venisem ca să ţi-i ofer, din respect pentru amintirea unchiului meu.

— Aveaţi o posibilitate foarte firească de a o respecta, spuse cu severitate Ursule. Puteaţi să-i lăsaţi casa aşa cum era şi să mi-o vindeţi mie, căci

n-aţi fixat un preţ atât de mare decât fiindcă speraţi să găsiţi în ea vreo comoară…

— Oricum, spuse Minoret, care se vedea bine că se înăbuşă, dacă ai avea douăsprezece mii de livre rentă, ai putea face o căsătorie mai bună.

— Nu le am.

— Dar dacă ţi le-aş da eu, cu condiţia să-ţi cumperi o moşie în Bretania, în ţinutul doamnei de Portenduère, care ar consimţi atunci să te căsătoreşti cu fiul dânsei?…

— Domnule Minoret, zise Ursule, n-am dreptul la o sumă atât de importantă şi nici n-aş putea s-o accept de la dumneavoastră. Suntem rude foarte îndepărtate şi cu atât mai puţin prieteni. Am avut prea mult de suferit de pe urma calomniei ca să vreau să mai dau ocazia altor bârfeli. Ce-am făcut eu ca să merit banii aceştia? Pe ce v-aţi bizui pentru a-mi face un asemenea dar? La aceste întrebări, pe care am dreptul să vi le pun, fiecare ar răspunde în felul său, şi lumea ar considera acest gest ca o compensaţie a unui prejudiciu, iar eu nu vreau să fie vorba de aşa ceva. Unchiul dumneavoastră nu m-a crescut în sentimente mârşave. Nu trebuie să primim daruri decât de la prieteni: n-aş putea să am vreun sentiment de afecţiune pentru dumneavoastră, aş fi deci, în mod obligatoriu, ingrată şi nu vreau să risc să fiu lipsită de recunoştinţă.

— Refuzi? se minună colosul căruia nu i-ar fi trecut niciodată prin minte că cineva poate să refuze o avere.

— Refuz, repetă Ursule.

— Dar în ce calitate i-ai oferi domnişoarei o atât de mare sumă de bani? întrebă fostul avocat care îl privi ţintă pe Minoret. Ai un gând anume… ce anume gând?…

— Ei, bine, gândul de a o face să plece din Nemours pentru ca fiul meu să mă lase în pace; e îndrăgostit de ea şi vrea s-o ia de soţie.

— Dacă-i aşa, mai vedem noi, răspunse judecătorul de pace potrivindu-şi ochelarii pe nas, dă-ne răgaz sa mai cugetăm.

Îl conduse pe Minoret până acasă, apreciind favorabil grija pe care i-o inspira viitorul lui Désiré, criticând puţin graba Ursulei şi promiţând s-o convingă. Îndată ce Minoret intră în casă, Bongrand se duse la noul stăpân al poştei, îi împrumută calul şi cabrioleta, alergă până la Fontainebleau, îl căută pe substitui şi află că acesta îşi petrecea probabil seara la subprefect. Încântat, judecătorul de pace se înfăţişă şi el acolo. Désiré făcea o partidă de whist cu soţia procurorului regal, cu soţia subprefectului şi cu colonelul comandant al regimentului din garnizoană.

— Am venit să vă aduc la cunoştinţă o veste bună, îi spuse domnul Bongrand lui Désiré: o iubiţi pe vara dumneavoastră Ursule Mirouët, şi tatăl dumneavoastră nu se mai opune la această căsătorie.

— Eu o iubesc pe Ursule Mirouët? strigă Désiré izbucnind în râs. De unde aţi mai scos-o şi pe Ursule Mirouët asta? Îmi amintesc că am văzut-o uneori la defunctul Minoret, stră-stră-unchiul meu, pe fetiţa asta care, ce-i drept, e foarte frumoasă; dar prea e peste măsură de cucernică; şi dacă, aşa ca toată lumea, am recunoscut că e plină de farmec, n-am fost niciodată tulburat de această blondă cam fără niciun haz, spuse el surâzându-i soţiei subprefectului (care era o brunetă picantă, ca să folosim o expresie la modă cu ani în urmă). De pe ce lume picaţi, dragă domnule Bongrand? Toată lumea ştie că tatăl meu este un adevărat senior suzeran cu patruzeci şi opt de mii de livre rentă în pământurile din jurul castelului său Rouvre şi toată lumea ştie că am patruzeci şi opt de mii de motive perpetue şi funciare ca să n-o iubesc pe pupila Parchetului. Dacă m-aş căsători cu o fată de nimic, toate doamnele din lumea bună m-ar considera un mare prost.

— N-aţi avut niciodată discuţii cu tatăl dumneavoastră în legătura cu Ursule?

— Niciodată.

— Auziţi, domnule procuror regal? i se adresă judecătorul de pace magistratului, care îl ascultase şi pe care îl trase deoparte în dreptul unei ferestre unde stătură să discute aproape un sfert de ceas.

O oră după aceea, judecătorul de pace, întorcându-se la Ursule, la Nemours, o trimise pe Bougival să-l caute pe Minoret care sosi de îndată.

— Domnişoara… îi spuse Bongrand Lui Minoret când îl văzu că intră în cameră.

— Acceptă? zise Minoret întrerupându-l.

— Nu, nu încă, răspunse judecătorul aranjându-şi ochelarii, a avut scrupule în legătură cu starea fiului dumitale, fiindcă şi ea a fost supusă la mari suferinţe morale din cauza unei pasiuni asemănătoare şi cunoaşte preţul liniştii. Poţi să juri în faţa ei că fiul dumitale este nebun de dragoste şi că nu ai altă intenţie decât aceea de a o apăra pe scumpa noastră Ursule de vreo nouă *goupilerie?*

— O, da! jur, glăsui Minoret.

— Stai, papa Minoret! spuse judecătorul de pace scoţând mâna din buzunăraşul din talie de la pantaloni şi punând-o pe umărul lui Minoret, care tresări. Nu rosti cu atâta uşurinţă un jurământ fals.

— Un jurământ fals?

— Făcut de dumneata, pentru că fiul dumitale a jurat la Fontainebleau, în casa subprefectului, în prezenţa a patru persoane şi a procurorului regal, că nu s-a gândit niciodată la vara lui, Ursule Mirouët. Ai deci alte motive ca să-i oferi o sumă atât de mare? Am văzut că ai afirmat lucruri spuse într-o doară, aşa că m-am dus eu însumi la Fontainebleau.

Minoret rămase uluit de propria lui prostie.

— Dar nu-i niciun rău, domnule Bongrand, să-ţi ajuţi o rudă să realizeze o căsătorie care se pare că-

i poate aduce fericirea şi să cauţi pretexte ca să-i înfrângi modestia.

Minoret, căruia primejdia îi sugerase o scuză aproape admisibilă, îşi şterse fruntea pe care se zăreau broboane de sudoare.

— Cunoaşteţi motivul refuzului meu, îi răspunse Ursule, vă rog să nu mai veniţi pe aici. Fără ca domnul de Portenduère să-mi fi spus din ce pricină, el nutreşte pentru dumneavoastră sentimente de dispreţ, de ură chiar, care mă împiedică să vă primesc. Fericirea mea e tot ce am; nu roşesc mărturisind acest lucru. Nu vreau deci câtuşi de puţin să risc s-o pierd, pentru că domnul de Portenduère nu aşteaptă decât să devin majoră pentru a mă lua de soţie.

— Zicala că *Banii fac fericirea* este tare mincinoasa, zise Minoret cel mare şi voinic uitându-se la judecătorul de pace ale cărui priviri iscoditoare îl stânjeneau foarte mult.

Se sculă, ieşi, dar afară atmosfera i se păru la fel de apăsătoare ca şi cea din salonaş.

— Trebuie, totuşi, să se termine odată, îşi zise în sinea lui întorcându-se acasă.

— Titlul dumitale, copila mea, spuse judecătorul de pace destul de mirat de calmul Ursulei după o întâmplare atât de ciudată.

Când îi aduse judecătorului titlul ei şi pe cel al lui Bougival, Ursule îl găsi pe magistrat plimbându-se cu paşi mici.

— N-ai nicio idee despre scopul demersului acestui mojic? întrebă el.

— Niciuna pe care s-o pot mărturisi, răspunse ea.

Domnul Bongrand o privi cu un aer mirat.

— Avem atunci acelaşi gând, spuse el. Ştii ce, notează numerele acestor două titluri ca să le ai, dacă le pierd cumva, trebuie întotdeauna să ai grijă s-o faci.

Bongrand scrise chiar el pe o fişă numerele titlurilor Ursulei şi al doicii.

— La revedere, copila mea, o să lipsesc două zile, dar voi fi aici peste trei zile pentru audienţă.

Chiar în acea noapte, Ursule avu o nouă vedenie în condiţii cu totul stranii. I se păru că patul ei era în cimitirul de la Nemours şi că groapa unchiului său se afla jos, lângă pat. Simţi că o cuprinde o ameţeala cumplită când văzu că lespedea albă pe care citi inscripţia funerară se deschide precum coperta lată a unui album. Scoase ţipete ascuţite dar năluca doctorului se ridică încet. Ea văzu mai întâi chipul galben şi părul alb care strălucea înconjurat parcă de o aureolă Sub fruntea netedă ochii păreau două raze şi el se înălţa Ca atras de o forţă superioară. Ursule tremura îngrozitor în învelişul ei trupesc, carnea îi era ca un veşmânt fierbinte, şi simţea, spuse ea mai târziu, ca o altă fiinţă care se zbuciuma înăuntrul ei.

— Iertare, naşule! şopti ea.

— Iertare! Nu mai e timp de iertare, zise el cu o voce ca de mort, după expresia inexplicabilă folosită de biata fată când îi povesti şi acest vis abatelui Chaperon. *El* a fost prevenit, *el* n-a luat în seamă aceste mesaje. Zilele fiului său sunt numărate. Dacă nu mărturiseşte şi nu restituie tot în scurt timp, îşi va plânge fiul, care va muri de o moarte groaznică şi violentă. Să ia aminte!

Năluca arătă un şir de cifre, care scânteiau pe zid de parcă ar fi fost scrise cu litere de foc, şi spuse: – Iată-i sentinţa!

După ce unchiul său se culcă iar în mormânt, Ursule auzi piatra care cădea apoi, în depărtare, un zgomot ciudat de cai tropăind şi de strigăte de om.

A doua zi, Ursule se simţi complet vlăguită. Nu se putu scula, atât era de copleşită de vis. O rugă pe doică să se ducă imediat la preot şi să-l cheme la ea. Abatele Chaperon veni după slujbă; dar nu fu

deloc surprins de povestirea Ursulei: el considera spolierea ca o realitate şi nu mai căuta să-şi explice faptele neobişnuite din viaţa scumpei lui Ursule, *mica lui visătoare*. O părăsi în grabă pe fată şi alergă la Minoret.

— Doamne Dumnezeule, părinte, nu ştiu ce are soţul meu, îi spuse Zélie preotului, tare s-a mai înăcrit. Până acum era ca un copil; dar de două luni încoace e de nerecunoscut. Ca să ajungă să se înfurie aşa de tare încât să mă lovească el pe mine, o femeie atât de blândă! înseamnă că-l alt om. O să-l găsiţi printre stânci, acolo stă tot timpul! Da' cine ştie ce-o fi făcând?

Cu toată căldura, era în septembrie 1836, preotul traversă canalul şi apucă pe o potecă, zărindu-l pe Minoret stând la poalele unei stânci.

— Eşti foarte frământat, domnule Minoret, spuse preotul ajungând lângă vinovat. Eşti al meu acum, deoarece suferi Din nefericire, vin să-ţi sporesc fără îndoială temerile. Ursule a avut azi noapte un vis îngrozitor. Unchiul dumitale şi-a ridicat lespedea mormântului pentru a prooroci nenorociri în familia dumitale. Desigur că eu n-am venit aici ca să te înspăimânt, dar trebuie să ştii ce a spus…

— Într-adevăr, părinte, nu pot să fiu liniştit nicăieri, nici măcar pe stâncile astea… Nu vreau să ştiu nimic din ce se petrece pe lumea cealaltă.

— Mă retrag atunci, domnule, n-am făcut însă tot drumul ăsta pe căldură de plăcerea mea, rosti preotul ştergându-şi fruntea.

— Ei, bine, ce-a zis bătrânul? întrebă Minoret.

— Eşti ameninţat să-ţi pierzi fiul. Dacă a povestit lucruri pe care numai dumneata le ştii, te poţi înspăimânta pentru lucrurile pe oare nu le ştim. Înapoiază ce ai luat, dragă domnule, înapoiază! Nu-ţi osândi sufletul pentru un pic de aur.

— Dar ce să înapoiez?

— Avutul pe care doctorul îl hărăzise Ursulei. Ai luat cele trei titluri, ştiu asta acum. Ai început prin a o persecuta pe biata fata şi sfârşeşti oferindu-i o avere; spui o minciună după alta, te încurci în labirintul lor şi greşeşti în fiecare clipă. Eşti neîndemânatic, ai fost prost ajutat de Goupil, complicele dumitale care îşi bate joc de dumneata. Grăbeşte-te, căci faptele îţi sunt urmărite de oameni inteligenţi şi perspicace, de prietenii Ursulei. Înapoiază! Şi dacă n-o să-ţi salvezi fiul, care poate că nu e ameninţat, îţi vei salva sufletul, îţi vei salva onoarea. Oare crezi că poţi ascunde o avere dobândită pe căi necinstite într-o societate ca a noastră, într-un orăşel în care oamenii stau tot timpul cu ochii unii pe alţii, unde totul se ghiceşte în caz că totul nu-i deja cunoscut? Nu zău, fiule, un om nevinovat nu m-ar lăsa să vorbesc atât.

— Să te ia naiba! strigă Minoret, nu ştiu ce dracu aveţi *cu toţii* că mă hărţuiţi aşa. Îmi plac mai mult pietrele astea; mă lasă în pace.

— Adio, te-am prevenit, dragă domnule, fără ca sărmana copila sau eu să îi spus o vorbă cuiva. Dar ia seama!… Există un om care stă cu ochii aţintiţi asupra dumitale. Domnul să se milostivească de dumneata!

Preotul se îndepărtă, apoi, după câţiva paşi, se întoarse spre a-l privi încă o dată pe Minoret. Minoret stătea cu capul în mâini, deoarece simţea că-i plesneşte. Era ca nebun. În primul rând ca păstrase cele trei titluri, şi nu ştia ce să facă acuma cu ele neîndrăznind să se ducă să încaseze rentele el însuşi de teamă să nu se dea de gol; nu voia să le vândă şi căuta un mijloc să le transfere. Ajunsese să născocească – tocmai el! — adevărate romane cu afaceri având întotdeauna acelaşi deznodământ, şi anume, transmiterea blestematelor de titluri. În această situaţie îngrozitoare se gândi, totuşi, să-i mărturisească totul soţiei sale pentru a avea un sfătuitor, Zélie, care se descurcase atât de bine în viaţă, va şti să-l scoată din bucluc. Rentele trei la

sută ajunseseră la optzeci de franci, ceea ce însemna deci, socotind dobânzile din urmă, să fie nevoit să înapoieze aproape un milion! Să restitui un milion, când nu există nicio dovadă că ţi l-ai însuşit?… Asta nu-i o treabă chiar aşa uşoară. Iată de ce Minoret rămase în luna septembrie şi o parte din octombrie pradă remuşcărilor şi nehotărârii sale. Spre marea mirare a întregului oraş, începu să slăbească.

O împrejurare înspăimântătoare grăbi mărturisirile pe care Minoret voia să i le facă Zéliei: sabia lui Damocles se mişcă deasupra capetelor lor. Către mijlocul lunii octombrie domnul şi doamna Minoret primiră de la fiul lor Désiré următoarea scrisoare:

„Dragă mamă, n-am mai venit să vă văd din vacanţă. În primul rând pentru că eram de serviciu în absenţa domnului procuror regal, şi apoi fiindcă ştiam că domnul de Portenduère aşteaptă să mă întorc la Nemours ca să-mi caute ceartă. Obosit, poate, văzând că răzbunarea împotriva familiei noastre e mereu amânată, vicontele a venit la Fontainbleau, unde îşi dăduse întâlnire cu unul dintre prietenii săi de la Paris, după ce îşi asigurase concursul vicontelui de Soulanges, comandantul unui escadron de husari din garnizoană. S-a prezentat foarte politicos la mine acasă, însoţit de cei doi domni şi mi-a spus că tatăl meu e fără nicio îndoială autorul persecuţiilor infame îndreptate împotriva Ursulei Mirouët, viitoarea lui soţie; mi-a dat dovezi în acest sens vorbindu-mi despre mărturisirile lui Goupil în faţa unor martori, şi despre purtarea tatălui meu care, la început, a refuzat să respecte făgăduielile făcute lui Goupil ca să-l răsplătească pentru născocirile lui perfide, şi care, după ce i-a

dat banii necesari ca să cumpere funcţia de portărel la Nemours, cuprins de teamă, i-a oferit domnului Dionis să garanteze el preţul Biroului notarial şi l-a căpătuit, în fine, pe Goupil. Neputând să se bată cu un om de şaizeci şi şapte de ani, şi voind cu orice chip să răzbune insultele aduse Ursulei, vicontele mi-a cerut în mod categoric să-i dau satisfacţie. Hotărârea sa, luată şi chibzuită în tăcere, era de nezdruncinat. Dacă refuzam duelul, era decis să mă întâlnească într-un salon în faţa unor persoane la a căror stimă ţin cel mai mult şi să mă insulte atât de grav încât să fiu nevoit să mă bat, riscând altfel ca toată cariera mea să se încheie aici. În Franţa, un laş nu mai e primit nimeni. De altfel, motivele pentru care cere satisfacţie ar fi justificate pentru nişte oameni respectabili. Spune că regretă faptul că e nevoit să recurgă la asemenea soluţii extreme. După martorii săi, cel mai înţelept ar fi să stabilim o întâlnire aşa cum fac oamenii de onoare, pentru ca disputa să nu aibă drept cauză pe Ursule Mirouët. În sfârşit pentru a evita orice scandal în Franţa, putem face o călătorie împreună cu martorii noştri, peste frontiera cea mai apropiată. Lucrurile s-ar aranja astfel cât se poate de bine. Numele său, a spus el valora cât zece averi de-ale mele, iar fericirea lui apropiată îl făcea să rişte mult mai mult decât mine în duelul acesta, care avea să fie mortal. Mi-a cerut să-mi aleg martorii şi să mă pronunţ în legătură cu aceste chestiuni. Martorii pe care i-am ales s-au alăturat ieri martorilor săi şi au hotărât, cu toţii, că îi datoram satisfacţie. Peste opt zile voi pleca deci la Geneva cu doi prieteni de-ai mei. Domnul de Portenduère, domnul de Soulanges şi domnul de Trailles pleacă şi ei separat. Ne vom bate cu pistolul; toate

condiţiile duelului au fost stabilite: fiecare vom trage trei focuri; după aceea, orice s-ar întâmpla, totul o să se termine. Ca să nu răspândesc o poveste atât de murdară, pentru că mă aflu în imposibilitatea de a justifica purtarea tatii, vă scriu în ultima clipă. Nu vreau să vin să vă văd din cauza mâniei care v-ar cuprinde, poate, şi care n-ar fi deloc potrivită. Ca să reuşesc în societatea aleasă trebuie să-i urmez legile; şi atunci când fiul unui viconte are zece motive ca să se bată în duel, fiul unui proprietar de poştalioane are o sută.

O să trec noaptea pe la Nemours ca să-mi iau rămas bun de la voi."

După citirea scrisorii, între Zélie şi Minoret avu loc o scenă care se sfârşi prin mărturisirea furtului, a tuturor împrejurărilor legate de el şi a scenelor bizare cărora le dăduse loc pretutindeni, chiar în lumea viselor. Milionul o fascină pe Zélie tot atât cât îl fascinase şi pe Minoret.

— Stai liniştit aici, îi spuse Zélie soţului ei fără a-l dojeni câtuşi de puţin pentru prostiile făcute; mă ocup eu de toate astea. O să păstrăm banii, iar Désiré n-o să se bată în duel.

Doamna Minoret îşi puse şalul şi pălăria, alergă cu scrisoarea fiului ei la Ursule; o găsi singură căci era pe la amiază, în ciuda siguranţei sale, Zélie Minoret fu impresionată de privirea rece pe care i-o aruncă orfana; dar se ocărî, ca să zicem aşa, de laşitatea ei şi adoptă un ton degajat.

— Poftim, domnişoară Mirouët, fă-mi plăcerea să citeşti scrisoarea asta şi spune-mi ce crezi despre ea? exclamă ea întinzându-i Ursulei scrisoarea substitutului.

Ursule încercă tot soiul de sentimente contradictorii citind această scrisoare care îi arăta cât este de iubită, ce mult ţine Savinien la onoarea

celei care avea să-i fie soţie; dar era prea credincioasă şi prea miloasă pentru a accepta să fie cauza morţii sau a suferinţelor celui mai înverşunat duşman al ei.

— Vă promit, doamnă, să împiedic acest duel, puteţi fi liniştită; vă rog însă să-mi lăsaţi scrisoarea.

— Ascultă, îngeraşule, n-am putea aranja lucrurile şi mai bine? Ascultă-mă cu atenţie. Am adunat terenuri ce fac patruzeci şi opt de mii de livre rentă în jarul castelului Rouvre, un castel pe drept cuvânt regal; în plus, îi putem da lui Désiré douăzeci şi patru de mii de livre rentă înscrişi în Cartea Mare, cu totul şaptezeci şi două de mii de franci pe an. Cred că eşti de acord că nu multe partide se pot măsura cu el. Eşti o mică ambiţioasă şi ai dreptate, adăugă Zélie zărind gestul categoric de împotrivire făcut de Ursule. Ani venit să-ţi cer mâna pentru Désiré; vei purta numele tutorelui dumitale, onorându-l şi astfel. Désiré, după cum ţi-ai dat seama, e un băiat frumos; e foarte bine văzut la Fontainebleau, curând o să ajungă procuror regal. Ştii să încânţi oamenii, o să-l faci sa ajungă la Paris. La Paris o sa vă cumpărăm o locuinţă somptuoasă, vei străluci în lumea bună, vei juca un rol de seamă, deoarece având şaptezeci şi două de mii de franci rentă şi leafa funcţiei soţului, dumneata şi cu Désiré veţi face parte din societatea cea mai aleasă. Întreabă-i şi pe prieteni ce părere au şi o să vezi ce o să-ţi spună.

— N-am nevoie, doamnă, decât să-mi întreb inima.

— Ei, acuş! O să-mi vorbeşti de acest cuceritor de inimi care e Savinien? Nu zău! O să-i cumperi tare scump numele, mustăţile mici ridicate ca doi colţi şi părul lui negru. Ei, iaca un cadet frumos! Crezi c-ai s-ajungi departe în căsătorie cu şapte mii de franci rentă şi cu un bărbat care a făcut la Paris datorii de o sută de mii de franci în doi ani? În primul rând, nu ştii asta încă, toţi bărbaţii sunt la

fel, copila mea! Şi, fără să mă laud, Désiré al meu preţuieşte cât un prinţ.

— Uitaţi, doamnă, primejdia care îl ameninţă pe domnul fiul dumneavoastră în această clipă şi care nu poate fi îndepărtată decât prin dorinţa domnului de Portenduère de a-mi fi pe plac. Această primejdie ar fi de neînlăturat dacă el ar afla că îmi faceţi propuneri dezonorante… Să ştiţi, doamnă, că voi fi mult mai fericită ducând viaţa mediocră la care faceţi aluzie decât trăind în bogăţia cu care vreţi să mă impresionaţi. Pentru motive necunoscute încă, pentru că totul, doamna, se va afla într-o bună zi, persecutându-mă în mod odios domnul Minoret a scos la lumină afecţiunea care mă leagă de domnul de Portenduère şi pe care o pot mărturisi, căci fără îndoială mama sa o va binecuvânta: trebuie deci să vă spun că aceasta afecţiune, îngăduită şi legitimă, e toată viaţa mea. Nicio altă situaţie, oricât ar fi ea de strălucită, oricât ar fi ea de înaltă, nu mă va face să mă schimb. Iubirea mea e veşnici şi nicio altă dragoste n-o poate înlocui. Ar fi deci o crimă pentru care aş fi pedepsită, să mă căsătoresc cu un alt bărbat, sufletul meu aparţinându-i întru totul lui Savinien. Acum doamnă, dat fiind că mă siliţi, vă voi spune mai mult deci atât: chiar dacă nu l-aş iubi deloc pe domnul de Portenduère şi tot nu n-aş putea hotărî să împărtăşesc necazurile şi bucuriile vieţii în tovărăşia fiului dumneavoastră. Domnul Savinien a făcut datorii, dar şi dumneavoastră le-aţi plătit adeseori pe cele ale domnului Désiré. Firile noastre n-au nici asemănările, nici deosebirile care le permit soţilor să-şi ducă viaţa împreună fără amărăciuni nemărturisite. Poate că n-aş avea faţă de dânsul îngăduinţa pe care femeile le-o datorează soţului, l-aş incomoda, aşadar, foarte curând. Nu vă mai gândiţi la o căsătorie de care sunt nedemnă şi pe care o pot refuza fără a vă pricinui nici cea mai mică supărare, fiindcă, având asemenea avantaje, veţi găsi uşor tinere mult mai

frumoase decât mine, cu o situaţie socială superioară şi mult mai bogate decât mine.

— Juri, copila mea, spuse Zélie, să-i împiedici pe cei doi tineri să facă această călătorie ca să se bată?

— Prevăd că va fi cel mai mare sacrificiu pe care domnul de Portenduère i-ar putea face pentru mine; dar cununa mea de mireasă nu trebuie sa fie purtată de nişte mâini însângerate.

— Atunci, îţi mulţumesc, verişoară, şi îţi doresc să fii fericită.

— Iar eu, doamna, zise Ursule, vă doresc să puteţi împlini viitorul frumos al fiului dumneavoastră.

Răspunsul fetei o atinse drept în inimă pe mama substitutului fiindcă îi reveniră în minte prezicerile din ultimul vis al Ursulei; rămase în picioare, cu ochii ei mici aţintiţi pe faţa Ursulei, atât de albă, atât de pură şi de frumoasă în rochia de semidoliu, pentru ca Ursule se sculase pentru a o face să plece pe pretinsa ei verişoară.

— Crezi aşadar în vise? întrebă ea.

— Sufăr prea mult de pe urma lor ca să nu cred.

— Dar atunci… începu Zélie.

— La revedere, doamnă, spuse Ursule pentru a încheia discuţia cu doamna Minoret, auzind paşii preotului.

Abatele Chaperon se miră găsind-o pe doamna Minoret la Ursule. Neliniştea întipărită pe chipul slab şi zbârcit al fostei stăpâne a Poştei îl făcu, în mod firesc, să se uite rând pe rând la cele două femei.

— Credeţi în fantome? i se adresă Zélie preotului.

— Credeţi în câştiguri? îi răspunse abatele surâzând.

— Şmecheri mai sunt cu toţii, gândi Zélie, vor să ne *subtilizeze*. Preotul ăsta bătrân, bătrânul judecător de pace şi puşlamaua asta mică de

Savinien s-au înţeles între ei. E vorba de tot atâtea vise aici ca de firele de par câte le am eu în palmă.

Plecă după ce făcu două plecăciuni scurte şi bruşte.

— Ştiu de ce s-a dus Savinien la Fontainebleau, îi spuse Ursule abatelui Chaperon punându-l la curent cu duelul şi rugându-l să-şi folosească toată autoritatea spre al împiedica sa se bată.

— Şi doamna Minoret ţi-a oferit mâna fiului ei? se minună bătrânul preot.

— Da.

— Probabil că Minoret i-a mărturisit soţiei sale nelegiuirea, comentă preotul.

Sosind în acel moment, judecătorul de pace află despre demersul şi oferta Zéliei, a cărei ură împotriva Ursulei era bine cunoscută, şi se uită la preot ca pentru a-i spune:

— Să ieşim, vreau să-ţi vorbesc despre Ursule fără ca ea să ne audă.

— Savinien o să afle că ai refuzat o renta de optzeci de mii de livre şi în plus pe cocoşul din Nemours! grăi el.

— E oare un sacrificiu? răspunse ea. Se poale spune că te sacrifici când iubeşti cu adevărat? La urma urmelor am vreun merit oarecare, refuzând pe fiul unui om pe care îl dispreţuim? Să considere altele sila lor drept virtute, pentru că nu asta e morala unei fete crescute aşa cum am fost crescută eu de oameni ca Jordy şi abatele Chaperon, ca scumpul nostru doctor! zise ea uitându-se la portret.

Bongrand lua mâna fetei şi o sărută.

— Ştii ce intenţiona să facă doamna Minoret? îi spuse judecătorul de pace preotului când ajunseră în stradă.

— Ce anume? întrebă preotul privindu-l pe judecător cu un aer subtil, părând totuşi, pur şi simplu curios,

— Voia să procedeze la o restituire.

— Crezi deci că el? reluă abatele de Chaperon.

— Nu cred, am certitudinea; mă rog, priveşte-l.

Judecătorul de pace îl arătă pe Minoret care venea înspre ei, ducându-se acasă, căci ieşind de la Ursule cei doi vechi prieteni o luaseră de-a lungul Străzii Mari din Nemours.

— Nevoit să pledez cândva la cartea cu juri, am studiat, prin forţa lucrurilor, numeroase cazuri de oameni cuprinşi de remuşcări dar n-am văzui niciunul asemănător acestuia! Cine a putut oare să înmoaie, să îngălbenească aceşti obraji a căror piele întinsă ca pielea de pe tobă plesnea de acea sănătate robustă a oamenilor fără griji? Cine i-a cernit ochii stingându-le vioiciunea ţărănească din priviri? Ţi-ai închipuit vreodată că pe fruntea asta vor apărea riduri şi că vreun gând ar putea frământa creierul acestei namile? Îşi simte în sfârşit inima! Mă pricep la remuşcări aşa cum dumneata ştii ce-i căinţa, dragă părinte: cei pe care i-am observat până acum îşi aşteptau pedeapsa sau aveau s-o ispăşească pentru a-şi plăti datoria faţă de societate, erau resemnaţi sau se gândeau la răzbunare; dar aici ai imaginea remuşcării fără ispăşire, a remuşcările ca atare, sfâşiindu-şi cu lăcomie prada.

— Încă n-aţi aflat, zise judecătorul de pace oprindu-l pe Minoret, că domnişoara Mirouët a refuzat mâna fiului dumneavoastră?

— Dar, nu vă faceţi nicio grijă, o să împiedice duelul cu domnul de Portenduère, preciză preotul.

— Ah! nevastă-mea a reuşit, sunt tare bucuros, că nu mal eram om.

— Chiar că v-aţi schimbat atât de mult că sunteţi de nerecunoscut, adăugă judecătorul.

Minoret se uită când la Bongrand, când la preot pentru a vedea iacă nu cumva preotul făcuse vreo indiscreţie; dar chipul abatelui Chaperon era de o imobilitate, de un calm trist care îl linişti pe vinovat.

— Şi e cu atât mai surprinzător, continuă judecătorul de pace, cu cât s-ar cuveni să fiţi cât se

poate de mulţumit. Sunteţi, în sfârşit, stăpânul castelului Rouvre, i-aţi alăturat ferma Portenduère, toate fermele dumneavoastră, morile, pajiştile… Aveţi o sută de mii de livre rentă cu plasamentele din Cartea Mare[288].

— N-am nimic în Cartea Mare, se grăbi să precizeze Minoret.

— Ei! rosti judecătorul de pace. Uite, asta e ca povestea cu dragostea fiului dumneavoastră pentru Ursule: când nici că-i pasă de ea, când o cere în căsătorie. După ce aţi încercat s-o faceţi pe Ursule să moară de inimă rea, vreţi să vă fie noră! Dragă domnule, tare aş crede că aveţi ceva de ascuns…

Minoret încercă să răspundă, îşi căuta cuvintele potrivite şi nu găsi de spus decât:

— Sunteţi nostim, domnule judecător. Bună ziua, domnilor!

Şi o apucă încet pe strada Bourgeois.

— A furat averea bietei noastre Ursule! Dar de unde să scoţi probele!

— Daca vrea Dumnezeu… oftă preotul.

— Dumnezeu ne-a înzestrat cu un sentiment care a şi început să vorbească în acest om, spuse judecătorul de pace; iar noi numim asta *prezumţii,* iar justiţia omeneasca cere ceva mai mult decât atât.

Abatele Chaperon păstră tăcerea cerută de meseria sa, cum se întâmplă într-o atare împrejurare, se gândea mult mai des decât ar fi voit s-o facă la spolierea aproape mărturisită a lui Minoret, şi la fericirea lui Savinien amânată în mod evident, de sărăcia Ursulei; pentru că bătrâna doamna recunoştea în taina faţă de confesorul sau cât de mult greşise nedându-şi consimţământul la căsătoria fiului său în timpul vieţii doctorului. A doua zi, coborând din altar, după slujbă, mintea îi fu străbătută de un gând care avu intensitatea unei voci; îi făcu semn Ursulei să-l aştepte şi se duse direct la ea acasă, fără a mai lua masa.

— Copila mea, îi spuse preotul, vreau să văd cele două volume în care naşul tău a pretins în vis că a pus titlurile de rentă şi banii.

Ursule şi preotul se urcară în bibliotecă şi luară volumul al treilea din *Pandecte.* Deschizându-l, bătrânul observă, nu fără mirare, semnele lăsate de hârtii pe foile cărţii care, fiind mai subţiri decât coperta, purtau încă amprenta titlurilor. Apoi văzu că celălalt volum se căsca într-un anumit loc, acolo unde stătuse multă vreme un pachet de bancnote ce-şi lăsaseră urma între două pagini în folio.

— Nu veniţi sus, domnule Bongrand? îi strigă Bougival judecătorului de pace care trecea pe-acolo,

Bongrand sosi tocmai în clipa în care preotul îşi punea ochelarii ca să citească cele trei numere scrise de mâna defunctului Minoret pe pagina de gardă din hârtie velină colorată, lipită în interior de copertă de către legător, şi pe care le zărise Ursule.

— Ce înseamnă asta? Scumpul nostru doctor era un prea mare bibliofil ca să strice pagina de gardă a unei coperţi, spuse abatele Chaperon; se zăresc aici trei numere înscrise între un prim număr precedat de un M şi un alt număr precedat de un U.

— Ce spui? rosti Bongrand, lasă-mă să mă uit şi eu. Doamne Dumnezeule! exclamă judecătorul de pace, oare asta n-ar deschide şi ochii unui ateu demonstrându-i rolul Providenţei? Justiţia omenească este, cred eu, dezvoltarea unei cugetări divine ce planează deasupra lumilor! O prinse pe Ursule de umeri şi o sărută pe frunte. — Oh! copila mea, o să fii fericită, bogată, şi cu ajutorul meu!

— Dar ce se întâmplă? întrebă preotul.

— Dragă domnule, strigă Bougival apucându-l pe judecător de redingota lui albastră, oh! lăsaţi-mă să vă îmbrăţişez pentru cuvintele pe care le-aţi spus.

— Explică-ne, ca să nu ne bucurăm degeaba, insistă preotul.

— Dacă pentru a deveni bogată trebuie să nefericesc pe cineva, spuse Ursule, crezând că e vorba de vreun proces, eu…

— Şi gândeşte-te, adăugă judecătorul de pace întrerupând-o pe Ursule, la bucuria pe care i-o vei face scumpului nostru Savinien.

— Chiar că eşti nebun! spuse preotul.

— Nu, draga părinte, zise judecătorul de pace, ascultaţi numai. Titlurile din Cartea Mare au tot atâtea serii câte litere are alfabetul şi fiecare număr poartă litera seriei sale; dar titlurile de rentă la purtător nu pot avea litere dat fiind că nu sunt înscrise pe numele cuiva: astfel, ceea ce vedeţi aici dovedeşte că în ziua în care doctorul şi-a plasat fondurile la Stat, a notat numărul titlului de cincisprezece mii de livre rentă care poartă litera M (Minoret), numerele fără litere ale celor trei titluri la purtător şi cel al titlului Ursulei Mirouët cu numărul 23534, care urmează, după cum vedeţi, imediat după cel al titlului de cincisprezece mii de franci. Această coincidenţă dovedeşte că numerele respective sunt ale celor cinci titluri cumpărate în aceeaşi zi şi notate de bătrân, pentru cazul că le-ar fi pierdut. Îl sfătuisem să pună averea Ursulei în acţiuni la purtător şi probabil că şi-a plasat banii, cei destinaţi Ursulei şi cei care îi aparţineau fetei, chiar în aceeaşi zi. Mă duc la Dionis să consult inventarul; şi dacă numărul titlului pe care l-a lăsat pe numele sau este 23533, litera M, o să fim siguri că a plasat prin intermediul aceluiaşi agent de schimb în aceeaşi zi: *primo* fondurile sale într-un singur titlu, *secundo,* economiile sale, în trei titluri la purtător, numerotate fără literă de serie; *tertio,* banii pupilei sale; registrul de transferuri va da în acest sens dovezi irecuzabile. Ah! Minoret, vicleanule, te-am prins. Nicio vorbă, copii! mei!

Judecătorul de pace îi lăsă pe preot, pe Bougival şi pe Ursule adânc impresionaţi, văzând căile prin care Dumnezeu făcea să triumfe nevinovăţia.

— Recunosc aici mâna Domnului, exclamă abatele Chaperon.

— O să-i facă vreun rău? se nelinişti Ursule.

— Vai, domnişoară! strigă Bougival, aş da şi eu o frânghie să-l spânzure.

Judecătorul de pace ajunsese la Goupil, succesor desemnat al lui Dionis, şi intră în Biroul notarial cu un aer destul de indiferent.

— Îmi trebuie o mică informaţie în legătură cu succesiunea Minoret, îi spuse el lui Goupil.

— Despre ce e vorba? îl întrebă Goupil.

— Bătrânul a lăsat unul sau mai multe titluri de rentă cu trei la sută?

— A lăsat cincisprezece mii de livre rentă cu trei la sută, zise Goupil, sumă plasată într-un singur titlu; l-am descris chiar eu.

— Consultă atunci inventarul, ceru judecătorul.

Goupil luă un dosar, îl răsfoi, scoase originalul, căută şi citi: *Item*, un titlu… Uite, citiri aici?… cu numărul 23533 litera M.

— Fă-mi plăcerea şi eliberează-mi un extras după acest articol din inventar peste o oră, am nevoie de el.

— La ce vă poate servi? întrebă Goupil.

— Vrei să fii cu adevărat notar? răspunse judecătorul de pace privindu-l cu severitate pe succesorul desemnat al lui Dionis.

— Sigur că vreau! strigă Goupil, am înghiţit destule umilinţe până să ajung să fiu ceea ce sunt. Vă rog să credeţi, domnule judecător de pace, că neînsemnatul de secretar numit Goupil n-are nimic comun cu Domnul Jean-Sebastien-Marie Goupil, notar la Nemours, soţul domnişoarei Massin. Aceste două fiinţe nu se cunosc, nici nu se mai aseamănă măcar unul cu altul! Nu vedeţi cum arăt?

Domnul Bongrand se uită atunci atent la îmbrăcămintea lui Goupil care purta o cravată albă, o cămaşă de un alb strălucitor, cu butoni cu rubine, o vestă de catifea roşie, pantaloni şi haină

dintr-un postav negru de calitate, totul croit la Paris. Era încălţat cu nişte cizme frumoase. Părul lui, tuns şi pieptănat cu grijă, mirosea plăcut. Într-un cuvânt, părea metamorfozat.

— E drept că eşti alt om, zise Bongrand.

— Şi la moral şi la fizic, domnule! înţelepciunea vine odată cu *Biroul;* şi, de altfel, bogăţia e izvorul curăţeniei…

— Şi la moral şi la fizic, completă Bongrand potrivindu-şi mai bine ochelarii pe nas.

— Ei, domnule! Un om cu o rentă de o sută de mii de scuzi poate fi oare vreodată un democrat? Socotiţi-mă, deci, un om educat, priceput în materie de rafinamente şi dispus să-şi iubească soţia, adăugă el când o văzu intrând pe doamna Goupil. M-am schimbat atât de mult încât găsesc că vara mea Crémière e foarte inteligentă, mă ocup de educaţia ei; aşa că fiica sa nu mai vorbeşte numai de pistoane. Mă rog, ieri, a spus despre câinele domnului Savinien că e superb *în arest*; ei bine, n-am să repet vorbele astea oricât ar fi ele de nostime. I-am explicat deîndată ce deosebire există între aret şi arest, între a fi *în aret* şi *la arest*[289]. După cum vedeţi, sunt cu totul alt om, şi aş împiedica un client să facă o *murdărie.*

— Grăbeşte-te, atunci, zise Bongrand. Fă să am extrasul peste o oră, şi în felul acesta notarul Goupil va răscumpăra unele dintre greşelile secretarului.

După ce îl rugă pe medicul din Nemours să-i împrumute calul şi cabrioleta, judecătorul de pace se duse să ia cele doua volume incriminatoare şi titlul de rentă al Ursulei, apoi, înarmat cu extrasul inventarului, alergă la Fontainebleau, la procurorul regal. Bongrand demonstră cu uşurinţă sustragerea celor trei titluri de către unul dintre moştenitori şi, în consecinţă, culpabilitatea lui Minoret.

— Îmi explic acum purtarea lui, zise procurorul regal.

Ca măsură de prevedere magistratul redactă deîndată către Tezaur o opoziţie la transferul celor trei titluri şi îl însărcina pe judecătorul de pace să afle cotitatea de rentă a titlurilor respective şi să se intereseze dacă au fost vândute sau nu. În timp ce judecătorul de pace acţiona la Paris, procurorul regal îi scrise câteva rânduri politicoase doamnei Minoret invitând-o să treacă pe la Parchet. Neliniştită din cauza duelului fiului ei, Zélie se îmbrăcă, spuse să pună caii la trăsură şi sosi *in fiocchi*[290] la Fontainebleau. Planul procurorului regal era simplu şi extraordinar. Despărţind-o pe soţie de soţ, prin teama de Justiţie pe care o au oamenii în general, avea să afle adevărul. Zélie îl găsi pe magistrat în biroul său şi fu complet năucită de cuvintele pe care acesta i le spuse foarte simplu.

— Doamnă, nu vă cred complice la o sustragere efectuată din succesiunea Minoret şi pe ale cărei urme se află Justiţia în acest moment; dar puteţi evita ca soţul dumneavoastră să ajungă la Curtea cu juri mărturisind tot ceea ce ştiţi. Pedeapsa la care se va expune soţul dumneavoastră nu este de altfel singurul lucru de care să vă temeţi; trebuie să evitaţi destituirea fiului dumneavoastră, să nu-l faceţi să-şi frângă gâtul. Peste câteva clipe va fi prea târziu, jandarmii sunt gata să pornească şi mandatul de arestare va pleca spre Nemours.

Zéliei i se făcu rău. Când îşi reveni, mărturisi totul. După ce îi demonstrase cu uşurinţă acestei femei că era complice, magistratul îi spuse că, pentru ca ea să nu-şi piardă nici fiul, nici soţul, avea să procedeze cu prudenţă.

— Aveţi de-a face cu omul, nu cu magistratul, spuse el Nu există nici plângere adresată de victimă şi nici furtul n-a fost făcut cunoscut; dar soţul dumneavoastră a înfăptuit fărădelegi cumplite, doamnă, care ţin de un tribunal mai puţin înţelegător decât mine. În stadiul în care se găseşte această afacere, veţi fi obligată să rămâneţi

prizonieră… Oh, aici la mine, şi pe cuvânt de onoare, preciză el văzând că Zélie e gata să leşine. Gândiţi-vă că datoria mea foarte strictă mi-ar impune să cer un mandat de arestare şi să încep instrucţia; dar acţionez în acest moment în calitate de tutore al domnişoarei Ursule Mirouët, şi interesele ei, bineînţeles, cer o tranzacţie.

— Ah! zise Zélie.

— Scrieţi-i soţului dumneavoastră aceste cuvinte…

Şi îi dictă următoarea scrisoare Zéliei, punând-o să stea la biroul său.

„Drag-u mieu, ios ares tată fi am spus tot. Dă titluri-le pă care un chiu nostr-u lea lă-sat domnu-lui de Portanduer în virtut ea testamenntu lui pă care lai ars, pentrucă donnu procoror regal fa ce o poziţie l-a te zaur”

— Îl veţi scuti astfel de nişte tăgăduieli care l-ar pierde, spuse magistratul surâzând la vederea ortografiei. O să avem grijă ca restituirea să se opereze în mod convenabil. Soţia mea vă va face şederea aici cât mai puţin dezagreabilă; vă sfătuiesc să nu suflaţi nicio vorbă şi să nu vă arătaţi deloc întristată.

După ce obţinu mărturisirea de la mama substitutului său, închisă acum în clădirea Tribunalului, magistratul îl chemă pe Désiré, îi povesti punct cu punct furtul comis de tatăl său în ascuns în dauna Ursulei şi, vădit, a celorlalţi moştenitori şi îi arătă rândurile scrise de Zélie. Désiré ceru chiar el să se ducă la Nemours pentru a-l face pe tatăl său să procedeze la restituire.

— Totul este grav, zise magistratul. Dat fiind că testamentul a fost distrus, dacă lucrurile se află, moştenitorii Massin şi Crémière, rudele voastre, pot să intervină. Am acum suficiente dovezi împotriva tatălui dumitale. Ţi-o încredinţez pe

doamna Minoret pe care această mică formalitate a lămurit-o îndeajuns cu privire la îndatoririle ei. Faţă de dânsa voi avea aerul că am eliberat-o în urma rugăminţilor dumitale. Pleacă împreuna cu ea la Nemours şi rezolvă toate aceste chestiuni complicate. Nu-ţi fie teamă de vreun necaz din partea cuiva. Domnul Bongrand ţine prea mult la domnişoara Mirouët pentru a comite vreo indiscreţie.

Zélie şi Désiré plecară de îndată spre Nemours. Trei ceasuri după plecarea substitutului, procurorul regal primi printr-un mesager scrisoarea următoare, a cărei ortografie a fost restabilită pentru a nu ne face să râdem de un om asupra căruia s-a abătut o nenorocire.

DOMNULUI PROCUROR REGAL DE PE LÂNGĂ TRIBUNALUL DIN FONTAINEBLEAU

„Domnule,

Dumnezeu n-a fost cu noi tot atât de milostiv ca dumneavoastră şi suntem loviţi de o nenorocire ireparabilă. Ajungând la podul de la Nemours, unul dintre şleauri s-a desfăcut. Soţia mea n-avea servitori în spatele trăsurii, caii simţeau grajdul aproape iar fiul meu văzându-i prea neliniştiţi n-a vrut ca vizitiul să coboare de pe capră şi s-a dat el jos ca să prindă şleaul la loc. În clipa în care se întorcea ca să se urce în trăsură lângă mama sa, caii au pornit brusc. Désiré nu s-a tras destul de repede lângă parapet, scara i-a retezat picioarele, a căzut şi roata de dinapoi i-a trecut peste trup. Mesagerul care a plecat în grabă mare la Paris să aducă pe cei mai buni chirurgi va face să vă ajungă această scrisoare pe care fiul meu, cu toată suferinţa

sa, mi-a spus să v-o scriu, pentru a vă face cunoscut că ne supunem întru totul hotărâtor dumneavoastră privitor la afacerea care îl adusese în mijlocul familiei sale.

O să vă fiu recunoscător, până în ultima mea clipă, pentru modul în care procedaţi şi o sa îndreptăţesc încrederea dumneavoastră.

FRANÇOIS MINORET”

Acest eveniment cumplit tulbură oraşul Nemours. Mulţimea emoţionată adunată la poarta casei Minoret îi aduse la cunoştinţă lui Savinien că răzbunarea sa era acum în mâinile cuiva mult mai puternic decât el. Gentilomul se duse imediat la Ursule; acolo îl găsi pe preot care, ca şi tânăra fată, era mai curând îngrozit decât surprins. A doua zi, când, după primele pansamente, medicii şi chirurgii din Paris îşi dădură avizul, fiind unanimi în a afirma necesitatea de a-i tăia lui Désiré ambele picioare, Minoret abătut, palid, descompus, veni însoţit de preot la Ursule, unde se aflau Bongrand şi Savinien.

— Domnişoară, spuse el, sunt foarte vinovat faţă de dumneata; dar dacă nu toate greşelile mele pot fi câţ de cât îndreptate, există unele pe care le mai pot ispăşi. Soţia mea şi cu mine am făgăduit înaintea lui Dumnezeu să-ţi dăm în deplină proprietate moşia noastră Rouvre în cazul în care fiul nostru va scăpa cu viaţă, dar şi dacă am avea înfiorătoarea nefericire de a-l pierde.

Minoret izbucni în plâns, la sfârşitul acestei fraze.

— Te asigur, dragă Ursule, ca poţi şi trebuie să accepţi o parte din această donaţie, zise abatele.

— Ne ierţi? rosti cu umilinţă namila aşezându-se în genunchi la picioarele fetei cuprinsă de uimire.

Peste câteva ceasuri primul chirurg de la spitalul Hôtel-Dieu îl va opera, dar nu mă încred în ştiinţa omenească, cred în atotputernicia lui Dumnezeu! Dacă ne-ai ierta, dacă i-ai cere lui Dumnezeu să-i dea zile fiului nostru, el o să aibă puterea să suporte chinul ăsta şi, sunt sigur, o să avem fericirea să-l vedem scăpând cu viaţă.

— Haideţi cu toţii la biserică! spuse Ursule ridicându-se.

Dar de cum se sculă în picioare scoase un ţipăt ascuţit, căzu pe fotoliu şi leşină. Când îşi reveni în simţiri îşi zări prietenii – Minoret se năpustise în stradă alergând după un medic – cu ochii aţintiţi asupra ei, neliniştiţi, aşteptând ca ea să rostească un cuvânt. Cuvântul ei făcu să le îngheţe inimile.

— L-am văzut pe naşul meu în uşă, spuse ea, şi mi-a făcut semn că nu mai e nicio speranţă.

Désiré muri, într-adevăr, a doua zi după operaţie din cauza febrei şi a afluxului de sânge care se produce după acest soi de operaţii. Doamna Minoret, a cărei inimă nu cunoscuse alt sentiment decât pe acela de mamă, înnebuni după înmormântarea fiului său şi fu dusă de soţul ei la sanatoriul doctorului Blanche[291], unde îşi sfârşi zilele în 1841.

În ianuarie 1837, trei luni după aceste evenimente, Ursule se căsători cu Savinien cu consimţământul doamnei de Portenduère. Minoret interveni în stabilirea contractului de căsătorie, dându-i domnişoarei Mirouët moşia sa Rouvre şi douăzeci şi patru de mii de franci rentă în Cartea Mare. nepăstrându-şi din avere decât casa unchiului său şi şase mii de franci rentă. A devenit omul cel mai milostiv, cel mai cucernic din Nemours; este epitrop al parohiei şi sprijinitorul celor nenorociţi.

— Săracii i-au luat locul fiului meu, spunea el.

Dacă aţi observat pe marginea drumurilor, în ţinuturile în care se taie coroana stejarilor, vreun arbore bătrân albit şi parcă lovit de trăsnet, dând încă ramuri tinere, cu trunchiul numai crăpături şi aşteptând securea ca o izbăvire, v-aţi face o idee despre cum arăta bătrânul stăpân al poştei, cărunt, gârbovit, slab; bătrânii din regiune nu mai găsesc, la el nimic din imbecilul fericit pe care l-aţi văzut aşteptându-şi fiul, la începutul acestei povestiri; nu-şi mai prizează tutunul în acelaşi fel, duce cu sine ceva mai mult decât un trup. În sfârşit, uitându-se la el simţi, în tot ceea ce îl priveşte, că mâna lui Dumnezeu a lovit această fiinţă pentru a face din ea un exemplu înfricoşător. Deşi o urâse atât de mult pe pupila unchiului său, bătrânul acesta, aidoma doctorului Minoret, şi-a concentrat în aşa măsură afecţiunea asupra Ursulei încât a devenit administratorul bunurilor sale la Nemours.

Domnul şi doamna de Portenduère petrec cinci luni pe an la Paris unde şi-au cumpărat, în cartierul Saint-Germain, o locuinţă superbă. După ce şi-a dăruit casa de la Nemours ordinului Surorile Milosteniei pentru a se face acolo o şcoală gratuită, doamna de Portenduère, mama, s-a dus să locuiască la castelul Rouvre, a cărui portăreasă principală este Bougival. Tatăl lui Cabirolle, fostul surugiu de pe Ducler, acum om de şaizeci de ani, s-a căsătorit cu Bougival, care are o mie două sute de franci rentă, pe lângă leafa foarte mare primită pentru slujba sa. Cabirolle-fiul este vizitiul domnului de Portenduère.

Dacă văzând cum trece pe Champs-Elysées una dintre acele încântătoare trăsurici scunde numite *melci*, capitonată în interior cu mătase de un gri metalic cu ornamente albastre, vi s-a întâmplat să admiraţi o femeie frumoasă[292], cu faţa înconjurată, ca de-un frunziş, de zeci de bucle blonde, cu ochii de peruzea luminoşi şi plini de dragoste, uşor plecată spre un tânăr frumos şi aţi simţit că vă

cuprinde invidia, gândiţi-vă că, această pereche minunată, iubită de Dumnezeu, şi-a plătit partea de nefericire în viaţa. Cei doi îndrăgostiţi căsătoriţi vor fi fiind, după toate aparenţele, vicontele de Porterduère şi soţia sa. Nu există două căsnicii asemănătoare în Paris.

— Este cea mai frumoasă fericire din câte am văzut vreodată, spunea despre ei mai deunăzi doamna contesă de l'Estorade[293].

Binecuvântaţi-i, aşadar, pe aceşti copii fericiţi în loc să-i invidiaţi şi căutaţi o Ursule Mirouët, o fată crescută de trei bătrâni şi de cea mai bună dintre mame, Soarta potrivnică.

Goupil, care face servicii tuturor şi care e considerat, pe drept, omul cel mai spiritual din Nemours, se bucură de stima orăşelului său; dar şi-a primit pedeapsa, copiii lui fiind oribili, rahitici, hidrocefali. Dionis, predecesorul său, străluceşte în Camera Deputaţilor, numărându-se printre figurile sale cele mai reprezentative, spre marea satisfacţie a regelui francezilor[294] care o vede pe Doamna Dionis la toate balurile sale. Doamna Dionis le vorbeşte tuturor celor din Nemours despre evenimentele mai deosebite de la recepţiile de la Tuileries şi despre măreţia Curţii regelui francezilor; ea tronează la Nemours cu ajutorul tronului care, firește, devine astfel popular.

Bongrand este preşedintele tribunalului din Melun; fiul său este pe cale să devină un foarte bun procuror general.

Doamna Crémière continuă să spună cele mai adorabile lucruri din lume. Adaugă un *g* la cuvântul tamburg, aşa zis din vina peniţei defecte care murdăreşte hârtia. În ajunul căsătoriei fiicei sale, i-a spus în încheierea sfaturilor pe care i le-a dat că *„o femeie trebuie să fie suflatul casei”*[295], fiind mereu cu ochii în patru *„ca un sfinx”*[296].

Goupil alcătuieşte, de altfel, o culegere de vorbe alandala rostite de vara sa, o *Crémiérana*[297].

— Am avut durerea să-l pierdem pe bunul abate Chaperon, a spus astă iarnă doamna vicontesă de Portenduère, care îl îngrijise în timpul bolii sale. Tot cantonul[298] l-a însoţit pe ultimul drum. Nemours are noroc, căci succesorul acestui om demn de toată consideraţia este venerabilul preot de la Saint-Lange.[299]

Paris, *iunie-iulie 1841*

Sfârşit

Addenda

Următoarele personaje din *Ursule Mirouët,* se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac din *Comedia Umană*:

Bouvard, Doctor
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 - Strălucirea şi suferinţele curtezanelor

Dionis
Le Député d'Arcis, 1839

Estorade, Doamna de l'
Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)
Le Député d'Arcis, 1839

Kergarouët, Contele de
La Bourse, 1830
Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)

Lupeaulx, Clement Chardin des
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)
Un Ménage de garçon, 1842
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbaşii)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 - Strălucirea şi suferinţele curtezanelor

Marsay, Henri de

Histoire des Treize, 1834-1835
Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianţi fără s-o ştie)
Autre étude de femme, 1839-1842 (Alt studiu de femeie)
Le Lys dans la vallée, 1836
Le Père Goriot, 1835 (Moş Goriot)
La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)
Le Contrat de mariage, 1835 (Contract de căsătorie)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)
Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)
Modeste Mignon, 1844
Les Secrets de la princesse de Cadignan
Une ténébreuse affaire, 1843
Une fille d'Ève, 1839

Mirouët, Ursule (vezi Portenduére, Vicontesa Savinien de)

Nathan, Doamna Raoul
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 - Strălucirea şi suferinţele curtezanelor
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbaşii)
Un Ménage de garçon, 1842
Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)
La Fausse maîtresse, 1842
Un prince de la bohème, 1840
Une fille d'Ève, 1839
Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianţi fără s-o ştie)

Portenduére, Vicontele **Savinien de**
Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 - Strălucirea şi suferinţele curtezanelor
Béatrix, 1839 (Béatrix)

Portenduére, Vicontesa **Savinien de**
Autre étude de femme, 1839-1842 (Alt studiu de femeie)
Béatrix, 1839 (Béatrix)

Ronquerolles, Marchizul de
La Fausse maîtresse, 1842
Les Paysans, 1854 (neterminată)
La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)
Autre étude de femme, 1839-1842 (Alt studiu de femeie)
Histoire des Treize, 1834-1835
Le Député d'Arcis, 1839

Rouvre, Marchizul du
La Fausse maîtresse, 1842
Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viaţă)

Rouvre, Cavalerul du
La Fausse maîtresse, 1842

Rubempré, Lucien-Chardon de
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbaşii)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 - Strălucirea şi suferinţele curtezanelor

Schmucke, Wilhelm
Une fille d'Ève, 1839
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 - Strălucirea şi suferinţele curtezanelor
Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Serizy, Contesa de
Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viaţă)

Histoire des Treize, 1834-1835
La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 - Strălucirea şi suferinţele curtezanelor
Autre étude de femme, 1839-1842 (Alt studiu de femeie)
La Fausse maîtresse, 1842

Trailles, Contele **Maxime de**
César Birotteau, 1837 (Istoria măririi şi decăderii lui César Birotteau)
Le Père Goriot, 1835 (Moş Goriot)
Gobseck, 1830 - Cămătarul
Un homme d'affaires (Esquisse d'homme d'affaires d'après nature), 1845 - Un om de afaceri
Le Député d'Arcis, 1839
Les Secrets de la princesse de Cadignan
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)
Béatrix, 1839 (Béatrix)
Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianţi fără s-o ştie)

Vandenesse, Marchizul **Charles de**
César Birotteau, 1837 (Istoria măririi şi decăderii lui César Birotteau)
Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)
Une fille d'Ève, 1839

---

[1] Balzac, Avant-propos de „La Comédie humaine", în Balzac, La Comédie humaine, éd. Pierre-Georges Castex, „Bibliohèque de la Pleiade", Paris, Gallimard, vol. I, 1976, p. 18. Toate referirile la romanele lui Balzac trimit la această a doua ediţie a Comediei umane, publicată sub conducerea lui Pierre-Georges Castex, 12 volume, 1976-1981, după care a fost realizată şi versiunea în limba română.

[2] Balzac, *Comedia umană*, ediţie critică de Angela Ion, Bucureşti, Editura Univers, vol. I, 1981, p. 106

[3] Volumul I cuprindea *Eugénie Grandet* iar volumul II *Le Message, Les Célibataires* (La acea dată numai *Le Curé de Tours), La Femme abandonnée*, *La Grenadicre*, *L'Illustre Gaudissart.*

[4] După cum scrie Félix Davin în Introducerea la *Études philosophiques,* redactată în decembrie 1834, puternic inspirată, corectată şi remaniată de Balzac, seria de *Scènes de la vie privée* cuprinde „compoziţii pline de prospeţime, strălucitoare de culoare şi tinereţe" (Balzac, *La Comédie humaine*, X, p. 1204)

[5] Titlul romanului *La Femme de trente ans*, apărut în ultimul volum din *Scènes de la vie privée*, publicat de Doamna Bechel în septembrie 1834. Titlul se va schimba de mai multe ori (cf. Balzac, *Comedia umană,* 11], p. 510-513)

[6] Balzac, *L. Comédie humaine*, X, p. 1200 – 1218.

[7] Balzac, *Cuvânt înainte*, în *Comedia umană*, I, p. 106.

[8] *Ursule Mirouët*, *Eugénie Grandet*, *Pierrette*, *Le Curé de Tours*, *La Rabouilleuse*, *L'Illustre Gaudissart*, *La Muse du département*, *La Vieille Fille*, *Le Cabinet des Antiques*, *Illusions perdues.*

[9] Cf. Angela Ion, *Balzac sau Romanul absolut*, în Balzac, *Comedia umană*, I, p. 16—19.

[10] Henri Mitterand, *Le lieu et le sens: Vespace parisien dans „Ferragus" de Balzac*, in *Le Discours du roman*, Paris, Presses universitaires de France, 1980, p. 184

[11] *Nicole Mozet, La ville de province dans l'oeuvre de Balzac, Paris, Societe d'Edition de l'Enseignement Superieur, 1982, p. 17*

[12] Pierre-Georges Castex, *L'Univers de „La Comédie humaine*", în Balzac, *La Comédie humaine*, I, p. XLII.

[13] *LES CÉLIBATAIRES (Pierrette; Le Curé de Tours; La Rabouilleuse); LES PARISIENS EN PROVINCE (L'Illustre Gaudissart; La Muse du département); LES RIVALITÉS (La Vieille Fille; Le Cabinet des Antiques).*

[14] P.-G. Castex, *op. cit.,* p. XLIII.

[15] Balzac, *La Comédie humaine*, I, p. 19.

[16] Balzac, Lettres à Madame Hanska, éd. Roger Pierrot, Paris, Editions du Delta, vol. II, 1968, p. 17.

[17] Balzac, *La Comédie humaine*, III, p. 1521

[18] Balzac, *Lettres à Madame Hanska*, II, p. 77.

[19] Balzac, *La Comédie humaine*, I, p. 1127—1128

[20] Vezi *Liturghia ateului*, in *Comedia umană*, IV.

[21] Vezi *A doua familie*, in *Comedia umană*, II.

[22] Balzac, *La Comédie humaine*, coll. „L'Intégrale", Paris, Éditions du Seuil, 1965, vol. II, p. 459

[23] *Jacques Borel, Seraphîta et le mystieisme balzacien, Paris, José Corti, 1967, p. 124*

[24] *Michel Nathan, Religion et roman: à propos de „Ursule Mirouët" in Balzac: l'invention du roman, Colloque de Cerisy (1980), Pam, Bel-fond, 1982, p. 87.*

[25] *P.-G. Castex, L'Univers de „La Comédie humaine", în Balzac, La Comédie humaine, I, p. LXIV.*

[26] Balzac, *Cuvânt înainte*, în *Comedia umană,* I, p. 104

[27] Balzac, *La Comédie humaine*, III, p. 758—759

[28] *Ibidem*, p. 761

[29] Balzac, *Lettres à Madame Hanska*, II, p. 36.

[30] Ibidem, p. 110.

[31] *Sophie Surville* (1823—1877), nepoata lui Balzac, era fiica surorii acestuia Laure Balzac (1800—1871), căsătorită cu Eugène Surville (Eugène Midy de La Grencraye, zis Surville, 1790—1866), inginer de poduri şi şosele. Soţii Surville au avut două fiice, Sophie şi Valentine, cărora Balzac, aflându-se în Ucraina, la Wierzchownia, domeniul Doamnei Hanska, în anul 1849, le-a trimis trei scrisori pline de umor şi solicitudine. Sophie-Eugénie Surville, fiica cea mare, bună muziciană, eleva lui Àmbroise Thomas, s-a căsătorit la 6 martie 1851 cu un văduv, Jacques Mallet, cu nouăsprezece ani mai în vârstă decât ca şi căsătoria a fost un eşec. Despărţită de soţ, a devenit preceptoare la un fost deputat şi a murit fără posteritate în 1877. Cealaltă nepoată a lui Balzac, Jeanne-Charlotte-Valentine Surville (1830—1885), s-a căsătorit, tot după moartea lui Balzac, cu Louis-François-Charles Duhamel, avocat, care a devenit secretarul lui Jules Grovy, preşedinte al Franţei în timpul celei de a treia Republici (1879—1887). Balzac i-a dedicat în 1842 nepoatei sale

Valentine povestirea *La Paix du ménage* (cf. Balzac, *Correspondance*, V, p. 926—927).

[32] *Nemours*, orăşel la sud de Paris (9 233 locuitori în 1974), capitală de canton în departamentul Seine-et-Marne, în ţinutul Gâtinais pe râul Loing, afluent al Senei, şi pe canalul Loing, care uneşte Loara cu Sena. Oraşul posedă o biserică din secolul al XVI-lca (Saint-Jean Baptiste) şi un castel, construit în secolul al XII-Ica remaniat în secolele XV şi XVII. Între 1829 şi 1835, Balzac a trecut deseori prin Nemours spre La Bouleaunière, mica proprietate din comuna Grez-sur-Loing, lângă Nemours, închiriată apoi cumpărată de Doamna de Berny, care a murit acolo în 1836. După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud în Introducerea la romanul *Ursule Mirouët* din noua ediţie Castex apărută în colecţia „Bibliothèque de la Pléiade", Balzac descrie cu o remarcabilă exactitate situaţia geografică a ţinutului, dar detaliile descrierii arată că romancierul cunoştea oraşul destul de sumar, ca un călător în trecere. Astfel, în Nemours nu există acea *Rue des Bourgeois* unde locuiau, faţă în faţă, doctorul Minoret şi contesa de Portenduère, casa de la „colţul podului peste Loing" unde locuia Ursule nu a putut fi identificată, acea *Grand-Rue* pe care o citează Balzac, s-a numit în realitate întotdeauna *Rue de Paris*. Dacă Balzac a ales Nemours drept cadru pentru povestirea „privilegiată" despre tânără nemţoaică Ursule Mirouët, poate a făcut-o în amintirea Doamnei de Berny, născută Laure Hinner, ea însăşi fiica unui muzician de origine germană şi care trăia retrasă în mica proprietate La Bouleaunière din 1829, anul când începe acţiunea romanului Ursule Mirouët (cf. Balzac, *La Comédie humaine*, III, p. 740—741).

[33] În text: *maître de poste* (fr.), tradus prin *stăpânul poştei*, proprietar de trăsuri de poştă, poştalioane. De la *poste,* poştă, în trecut releu de schimbare a cailor, plasat din distanţă în distanţă, pentru a asigura transportul călătorilor şi al corespondenţei. În timpul Restauraţiei, căile de comunicaţie au fost ameliorate, dar la începutul monarhiei din Iulie, din motive economice şi politice, s-a dat o mare dezvoltare drumurilor şi canalelor, ceea ce i-a făcut să prospere pe posesorii trăsurilor publice, până la răspândirea căii ferate, care a pus capăt carierei lor (prima linie de cale ferată în Franţa, de la Saint-Étienne la Andrézieux, a fost pusă în funcţiune în 1823, servind pentru transportul huilei; prima linie ferată pentru transportul călătorilor, între Saint-Étienne şi Lyon, a fost pusă în

funcţiune în 1844). Balzac era familiarizat cu aceste mijloace de transport, datorită numeroaselor călătorii pe care le-a făcut în diferite regiuni ale Franţei. În 1842, în romanul *Un début dans la vie,* a dat o descriere foarte exactă a călătoriei cu acea trăsură publică numită *coucou*, creând personajul Pierrotin, inspirat de un model din realitate (cf. *Un debut în viaţă,* în *Comedia umană*, I).

[34] Numele personajului balzacian Minoret-Levrault apare pentru prima dată în schiţa *Le Grand Propriétaire*, proiectul iniţial al romanului *Les Paysans*, scrisă de Balzac în iulie 1835 şi destinată efemerului ziar *Le Nouveau Conservateur*, editat de Alfred Nettement. În această schiţă apar familiile Minoret, Massin, Levrault, ca şi Minoret-Crémiére şi Levraut-Grandsire, bogaţi burghezi din La-Ville-aux-Fayes, cu toţii înrudiţi, care pândesc moştenirea bătrânului marchiz de Grandlieu. În primăvara anului 1836, când a început să scrie *Les Héritiers Boisrouge* (roman abia schiţat, din care n-a scris decât câteva pagini), Balzac a preluat subiectul schiţei *Le Grand Propriétaire,* introducând şi familiile de burghezi Massin, Levrault şi Minoret, cărora le-a adăugat numele Bongrand şi Mirouet. Capitolul II din *Les Héritiers Boisrouge* era intitulat *Ursule Mirouët.* După cum subliniază Madeleine Ambriére-Fargeaud, textul povestirii *Les Héritiers Boisrouge* a inspirat romanul *Ursule Mirouët*, furnizând unele elemente şi romanelor *La Rabouilleuse*, *Les Paysans* şi *La Muse du département* (Balzac, *La Comédie humaine III,* p. 753—754, 1522-1524).

[35] *Bourron*, comună lângă Grez-sur-Loing.

[36] *Paulus Potter* (1625—1652), pictor şi gravor olandez, celebru pentru picturile animaliere, mai ales pentru tablourile cu animale domestice. După cum se menţionează în nota ediţiei franceze, Balzac cunoştea desigur cele două tablouri ale lui Potter care se aflau la Luvru la acea dată, *Preeria* şi *Doi cai legaţi la uşa unei colibe.* Numele pictorului mai este citat în *La Recherche de l'Absolu* şi *Pierre Grassou.*

[37] *Meindert Hobbema* (1638—1709), picior şi desenator olandez, care s-a consacrat mai ales peisajului, evocând deseori aspecte pitoreşti de la ţară (castele, mori, colibe, păşuni).

[38] C*aliban,* personaj din *Furtuna* de Shakespeare. Născut dintr-un demon şi o vrăjitoare, pitic urât şi maliţios, întruchipează răutatea şi

violenţa. Balzac îl mai citează în *La Cousine Bette* şi *La Peau de Chagrin.*

[39] *Franz Joseph Gall* (1758—1828), medic german. Anatomist reputat al sistemului nervos, a exercitat medicina la Viena, apoi la Berlin şi la Paris. Creatorul *frenologiei*, care preconiza studiul funcţiilor creierului şi al localizărilor lor după forma exterioară a craniului. După Gall, pe creier ar fi localizate bosele (fr. *les bosses)* muzicii, matematicii, omorului, docilităţii, ambiţiei, teosofiei etc. Gall s-a instalat la Paris în 1807. Balzac se referă la Gall şi la frenologie în numeroase romane din *La Comédie humaine.*

[40] *Atlas,* unul dintre titanii din mitologia greacă. Deoarece a luat parte Ia revolta titanilor împotriva zeilor, a fost condamnat de Zeus să susţină pe umeri bolta cerului.

[41] Corectând textul pentru publicarea romanului în volum, Balzac a scris din greşeală Seine-et-Oise. Este vorba desigur de *Journal du département de Seine-et-Marne* (Nota ed. fr.)

[42] Pentru Balzac, ca şi pentru Lavater (vezi nota 170), aspectul fizic anunţă trăsăturile morale. Portretul personajelor balzaciene este deopotrivă un portret fizic şi un portret moral, cum este cel al lui Minoret-Levrault.

[43] Romancierul englez *Laurence Sterne* (1713—1768) este deseori citat în *La Comédie humaine*, Balzac referindu-se îndeosebi la personajele din romanul *Tristram Shandy* (1760—1767), unchiul Tobie şi caporalul Trim *(Béatrix*, *Autre étude de femmet La Fille aux yeux d'or, Les Employés*, *Physiologie du mariage* etc.). În capitolul XIX din acest roman, Sterne scrie despre semnificaţia numelui, revelator pentru caracterul sau poziţia socială a oamenilor, afirmaţie la care Balzac se mai referă în *La Recherche de l'Absolu,* în legătură cu prenumele Marguerite, care înseamnă „perlă", şi în *Bèatrix*, cu privire la Félicité des Touches, care vede în numele ei o *„sălbatică batjocură"*.

[44] *Montargis*, localitate din departamentul Loiret, capitală de arondisment pe râul Loing. *Essonne,* departament din regiunea pariziană, la sud de Paris.

[45] După cum se arată în nota ediţiei franceze, această *Grand-Rue* se numea în realitate *Rue de Paris* şi nu există port la Nemours. Balzac a confundat probabil cu Moret sau Mantes, sau pur şi simplu

a preluat aceste nume de la Sancerre, localitate unde situase acţiunea romanului neterminat *Les Héritiers Boisrouge* (Vezi nota 34).

[46] Balzac avea o bogată experienţă de călător pe care o atestă şt romanul *Un début dans la vie.* Este vorba de un al treilea cal pe care aceşti *maître de poste* erau autorizaţi să-l adauge în unele locuri din cauza dificultăţilor drumului. Preţul acelui cal se plătea suplimentar. Totuşi, datorită dificultăţii de a-l înhăma, stăpânul poştei se putea oferi să-l suplinească furnizând cai mai viguroşi, iar călătorii acceptau să plătească preţul pentru acest cal adăugat fără să fie înhămat (Nota ed. fr.).

[47] Antifrază (fr. *antiphrase),* manieră de a folosi un cuvânt sau o locuţiune într-un sens contrar sensului veritabil, prin ironie sau eufemism.

[48] Adopţii frenologiei şi ai doctorului Gall (Vezi nota 39) situau centrul nervos al sensibilităţii în partea posterioară a encefalului, acest detalia fiind, după Balzac, un indiciu al impotenţei relative a lui Minoret-Levrault, ca şi vocea subţire, contrastând cu aspectul şi dimensiunile acestui colos.

[49] Prin 1830, comunicaţiile între Paris şi Nemours se făceau esenţialmente prin trăsurile Mesageriilor *(Le Grand-Bureau)* care plecau din strada Notre-Dame des Victoires, prin cele alo întreprinderi Lafitte şi Caillard, care plecau din strada Saint-Honoré, sau prin întreprinderea Leloir-Ducler, care deservea doar ţinutul Gâtinais şi îşi avea biroul pe strada Dauphine (Nota ed. fr.)

[50] De Ia numele lui *Armand Lecomte,* care întemeiase în 1828 *Le Service des Messageries du Commerce* (Nota ed. fr.).

[51] În text: *à tout brésilier* (subl. de Balzac), în mare viteză, pe rupte (fr.). Verbul *brésilier* (fr.) derivă din substantivul *bràsil* care înseamnă un lemn roşu foarte uscat, folosit în vopsitorie. La origine însemna *teindre avec du brésil,* a vopsi cu acest lemn numit *brésil.* Sensul derivat, a rupe în bucăţele, a devenit mai curent.

[52] De la numele lui *Jules-Auguste-Armand de Polignac* (1780—1847), om politic francez, numit de Carol al X-lea, la 27 iulie 1829, preşedinte al Consiliului de miniştri, foarte nepopular datorită politicii ultraregaliste şi măsurilor nedemocratice (Vezi nota 254).

[53] Personajul balzacian Ursule Mirouët, devenită prin căsătorie vicontesă de Portenduère, mai apare sau este citată în *Le Cousin Pons*, *Les Méfaits d'un procureur du roi*, *Béatrix*, *La Fausse Maîtresse*, *Autre étude de femme.*

[54] În text: *coup de soleil* (subl. de Balzac), insolaţie, sau uşoară arsură cauzată de soare (fr.)

[55] Majoritatea personajelor romanului, Minoret-Levrault, soţia sa Zélie şi fiul lor Désiré, ceilalţi membri ai „clanului moştenitorilor" (aparţinând unor familii provenite din înrudirea dintre ramurile Massin, Levrault, Minoret şi Crémière), doctorul Denis Minoret, naşul şi tutorele Ursulei, nu apar decât în romanul *Ursule Mirouët.*

[56] În text: *Adieu paniers*, *vendanges sont faites!,* proverb francez având sensul de: *a-ţi lua adio de la ceva, a-ţi pune pofta-n cui.*

[57] Biserica Saint-Jean-Baptiste din Nemours a fost începută în 1179, apoi mărită şi restaurată în secolele următoare. Nemours a fost erijat ducat *(duché-pairie)* în secolul al XV-lea de regele Carol al VI-lea pentru Carol al III-lea zis *cel Nobil,* regele Navarrei, nu pentru familia Guise, care n-a fost niciodată amestecată în istoria oraşului Nemours (Nota ed. fr.)

[58] Referire la *Louis de Donald* (1754—1840), scriitor politic francez (Vezi nota 192).

[59] *Goupil* (lat. *vulpiculus,* de la lat. clas. *vulpes*, vulpe). Vechiul nume al vulpii.

[60] Balzac se gândeşte la surâsul „sardonic", dar îi dă o etimologie fantezistă. Această contracţie a muşchilor care produce un fel de rictus convulsiv nu reprezintă o trăsătură caracteristică a sarzilor ci efectul provocat de o iarbă din Sardinia (Nota ed. fr.)

[61] În text: *charivari*, zgomote foarte puternice şi discordante (fr.). La origine, acest cuvânt era rezervat concertelor ridicole şi zgomotoase organizate pentru văduvii care se recăsătoreau.

[62] *Ariadna,* în mitologia greacă fiica lui Minos şi a Pasiphaei, i-a dat lui Tezeu, venit în Creta să lupte împotriva Minotaurului, firul cu ajutorul căruia să iasă din labirint după ce a ucis monstrul. Tezeu a luat-o cu el, dar apoi a abandonat-o în insula Naxos.

[63] În text: *ambigus*, substantiv desemnând un amestec de lucruri de natură diferită (fr.). În nota ediţiei franceze se menţionează că

acest cuvânt desemna odinioară mesele la care se serveau deodată mâncărurile cu carne şi desertul.

[64] Lămpile *Carcel*, cu ulei, rotiţe şi piston, inventate în 1800 de muncitorul ceasornicar *Bertrand-Guillaume Carcel* (1750—1812), reprezentau un progres faţă de lămpile Argand, inventate de fizicianul elveţian *Aimé Argand* (1755—1803), eu dublu curent de aer, burlan de sticlă şi rezervor de ulei, comercializate de farmacistul *Quinquet* (citate de Balzac în *Le Père Goriot* şi *Autre étude de femme)*

[65] Joc de cuvinte de la *eau*, apă, pronunţat [o], şi *opiat*, pastă pentru curăţat dinţii (fr.)

[66] Marchizul du Rouvre, fratele contesei de Sérizy *(Un début dans la vie),* şi-a cheltuit cea mai mare parte din avere cu actriţa Florine, după cum serie Balzac în povestirea *La Fausse Maîtresse*, unde fiica marchizului, Clémentine du Rouvre, se căsătoreşte cu contele polonez Adam Laginski (Vezi *Pretinsa iubită*, în *Comedia umană*, II)

[67] Vicontesa de Portenduère, născută Kergarouët, nu apare decât în romanul *Ursule Mirouët*. Fiul ei, Savinien de Portenduère, mai apare în *Les Employés*, *Le Bal de Sceaux*, *Modeste Mignon*, *Splendeurs et misères des courtisanes*, *Béatrix*, *Les Méfaits d'un procureur du roi.*

[68] Julie d'Aiglemont, personajul principal din romanul *La Femme de trente ans*, s-a retras în castelul Saint-Lange după moartea lordului Granville (Vezi *Femeia de treizeci de ani*, în *Comedia umană,* III).

[69] *Ludovic al XI-lea* (1423—1483), rege al Franţei (1461—1483). A întărit puterea regală în defavoarea marilor feudali, a corpurilor politice şi a clerului, a continuat reorganizarea militară începută de tatăl său, Carol al VII-lea, şi a favorizat dezvoltarea economică, mai ales în sud-estul Franţei, încurajând negoţul, implantarea imprimeriei şi primele manufacturi de mătase (Lyon), care au făcut să se dezvolte burghezia, Starea a Treia *(Tiers État).*

[70] Ludovic al XIII-lea (1601—1643), rege al Franţei (1610—1643).

[71] *Pierre de Guibours*, *zis le Père Anselme* (1625—1694), autorul scrierii *Histoire généalogique et chronologique de la maison de*

France.

[72] *Almanahul de la Gotha,* care stabilea genealogia familiilor aristocratice din Europa, a fost tipărit în oraşul Gotha din Germania răsăriteană (Thuringia, districtul Erfurt) între anii 1764 şi 1945.

[73] În text: *tallaient;* verbul *taller* înseamnă a înfrăţi, a lăstări (fr.).

[74] *Cognomonisme,* neologism al lui Balzac, de la latinescul *cognomen*, poreclă.

[75] Admiraţia nedezminţită pentru *Walter Scott* (1771—1832) este atestată de numeroasele referiri la romancierul scoţian pe caro Balzac le face în prefeţele şi romanele sale (Vezi *Cuvânt înainte*, nota 16, în *Comedia umană,* I, p. 868)

[76] *Capet,* porecla lui *Hugo,* rege al Franţei (987—906), întemeietorul dinastiei Capeţienilor care au domnit în Franţa între 987 şi 1323.

[77] Vechi familii aristocratice franceze: *Rohan,* familie descinzând din regii bretoni, întemeiată de un viconte de Rennes prin 1110, din care au făcut parte Henri, duce de Rohan (1579—1638), general francez, conducătorul calviniştilor în timpul lui Ludovic al XIII-lea, Edouard, prinţ de Rohan (1734—1803), cardinal francez, compromis în afacerea colierului Mariei-Antoaneta; *Montmorency*, familie de seniori feudali întemeiată în 955, ai cărei reprezentanţi mai cunoscuţi au fost Mathieu II, conetabil al Franţei (1174—1230), care a luat parte la bătălia de la Bouvines, Anne, duce de Montmorency (1493—1567), mareşal şi *pair* al Franţei, conetabil, Henric I (1534—1614), conetabil al Franţei, Henric al II-lea (1595—1632), mareşal al Franţei; *Bauffrèmont*, veche familie din Lorraine, întemeiată de Claude de Bauffrémont, guvernator al provinciei Franche-Comté în secolul al XVI-lea; *Mortemart*, familie de marchizi deveniţi duci în 1650

[78] După *Biblie (Geneza*, cap. XX), descendenţii fiilor lui Noe, Sem, Ham şi Iafet, ar fi dat naştere, după potop, tuturor popoarelor lumii.

[79] În nota ediţiei franceze este citată lucrarea lui Fréret, *Traité de l'origine des échecs*, publicată în 1792 în *Oeuvres philosophiques*, în care se povesteşte că un brahman indian numit Sissa, care trăia în secolul al IV-lea, a inventat şahul pentru a inocula celor mari câteva idei drepte. Încântat de această nouă distracţie, regele Indiei cu

numele Shiram (nu regele Persiei, cum scrie Balzac) a vrut să-l recompenseze pe inventator. Sissa i-a cerut atunci să-i dea cantitatea de grâu care ar rezulta punând un bob pe primul pătrat al tablei de şah, două pe al doilea, patru pe al treilea şi aşa mai departe, dublând miza până la al şaizeci şi patrulea pătrat. Reieşea că pentru a satisface această cerere ar fi trebuit să existe în India 16 384 sate posedând fiecare 1 080 hambare conţinând fiecare 174 762 măsuri de 32 768 boabe. Şi brahmanul n-a mai fost recompensat.

[80] Madeleine Ambrière-Fargeaud, comentatoarea romanului în noua ediţie Castex din *„Bibliothèque de la Pléiade”,* consideră că este vorba de ţărani şi găseşte în acest paragraf analogii cu romanul *Les Paysans*, în a cărui dedicaţie Balzac scrie: *„Cet élément insocial créé par la Révolution absorbera quelque jour la Bourgeoisie, comme la Bourgeoisie a dévoré la Noblesse”.*

[81] *Pierre-Samuel Dupont de Nemours* (1739—1817), economist şi om politic francez. Discipol al modicului şi economistului François Quesnay, fondatorul şcolii fiziocraţilor, a scris lucrări de economie politică *(Physiocratie,* 1767; *Origines et progrès d’une science nouvelle,* 1768; *Table raisonnée des principes de Véconomie politique*, 1773). Deputat al Stării a Treia *(Tiers État) în* 1789, s-a refugiat în Statele Unite.

[82] *Abatele André Morelle,* (1729—1819), economist, filosof şi literat francez, unul dintre redactorii *Enciclopediei.*

[83] *Théophile de Bordeu* (1722—1776), medic francez, unul dintre fondatorii vitalismului, colaborator al *Enciclopediei*, autorul lucrării *Recherches sur le pouls* (1756). Diderot l-a pus în scenă, împreună cu D’Alembert şi Domnişoara de Lespinasse, în *Le Rêve de d’Alembert* (1760)

[84] Filosofi şi literaţi din secolul al XVIII-lea, colaboratori ai *Enciclopediei*, al cărei *spiritus rector* a fost Diderot; *Jean Le Rond D’Alembert* (1717—1793), care în *Discours préliminaire de l’Encyclopédie* a expus filosofia naturală şi spiritul ştiinţific al lucrării; *Claude-Adrien Helvétius* (1715—1771), filosof francez, autorul lucrării *De l’esprit* (1758) în care dezvoltă o filosofie senzualistă şi materialistă; *Paul-Henri Dietrich*, *baron d’Holbach* (1723—1789), filosof francez, materialist şi ateu; *Friedrich-Melchior, baron de Grimm* (1723—1807), scriitor german, prieten cu Diderot, d’Alembert, baronul d’Holbach. Publicaţia sa

Correspondance littéraire reprezintă o preţioasă mărturie despre viaţa literară, filosofică şi mondenă din secolul al XVIII-lea.

[85] *Balsamul Lelièvre*, numit şi „elixirul de viaţă lungă", a cunoscut un succes mare şi durabil. Preparat pe bază de aloes, inventat şi exploatat de farmacistul Claude Lelièvre, se vindea atât în Franţa cât şi în străinătate (Nota ed. fr.).

[86] *Mercure de France*, ziar fondat în 1672 de către *Jean Donneau de Visé* (1638—1710) sub numele de *Mercure galant*, a căpătat numele de *Mercure de France* în 1714. Condus de Boissy, apoi de Marmontel, a cunoscut cel mai mare succes între 1788 şi 1792 când l-a cumpărat editorul Charles-Joseph Parickoucke. A dispărut definitiv în 1825. Reclama pentru balsamul Lelièvre era întâlnită în anunţurile plasate la sfârşitul ziarului (Nota ed. fr.).

[87] *Guillaume-François Rouelle*, zis *Rouelle l'Aîné* (1703—1770), farmacist şi chimist francez, care a demonstrat că acizii, prin reacţie asupra alcaloizilor sau oxizilor metalici, produc săruri. Membru al Academiei de ştiinţe, i-a avut ca elevi pe Diderot şi pe Rousseau.

[88] *Julie ou La Nouvelle Hêloïse* (1761), roman epistolar de *Jean-Jacques Rousseau* (1712—1778). cu subtitlul *Lettres de deux amants d'une petite ville au pied des Alpes*, povestea dragostei nefericite dintre două personaje seducătoare şi virtuoase, Julie d'Étanges şi preceptorul său Saint-Preux. Căsătorită cu domnul de Wolmar, Julie va fi o soţie şi o mamă ireproşabilă, găsindu-şi echilibrul în viaţa rustică şi familială de la Clarens. Acest roman al pasiunii imposibile a cunoscut un succes prodigios.

[89] Într-adevăr, Academia din Metz *(Académie royale des sciences et des arts)* posedă disertaţia prezentată de Robespierre *(Maximiliene Marie-Isidore de Robespierre*, 1758—1794, om politic francez) la Concursul din 1784 (Nota ed. fr.).

[90] *Anevrism* (fr. *anévrysme)* - dilatare a peretelui unui vas sanguin (de obicei arteră) din cauza unei leziuni traumatice sau inflamatorii. În 1836 Doamna de Berny a murit de un anevrism la inimă, provocat, după opinia lui Balzac, de numeroasele ei supărări.

[91] *Madame Roland (Manon-Jeanne Philpon,* 1754—1793, căsătorită cu *Jean-Marie Roland de La Platière,* ministru de interne şi prieten al Girondinilor), al cărei salon parizian a avut o

considerabilă influenţă politică, a murit pe eşafod. După cum se aminteşte în nota ediţiei franceze, atitudinea eroică a acestei femei, îmbrăcată într-o rochie alba, stând în picioare în cotiga care-o ducea spre eşafod, a stârnit admiraţia. Ultimele ei cuvinte au fost: *„O, Liberté! que de crime, on commet en ton nom!”.*

[92] Mesmerismul (Vezi nota 154) a suscitat vii controverse, mai ales în anii 1784—1786.

[93] *Jean-François Delaharpe*, *zis de La Harpe sau Laharpe* (1739—1803), critic francez, autorul lucrării *Le Lycée ou Cours de littérature ancienne et moderne* (1799), de orientare clasică. Membru al Academiei franceze. După cum se aminteşte în nota ediţiei franceze, în 1794, fiind încarcerat în palatul Luxembourg, transformat în loc de detenţie, La Harpe s-ar fi convertit la catolicism, după ce deschisese la întâmplare *Imitatio Christi.*

[94] *Ponce-Denis Édouard Lebrun* (1729—1807), poet francez supranumit *Pindare*, autor de *Epigrame* şi de *Ode* în care a celebrat Revoluţia franceză şi Imperiul. Membru al Academiei franceze.

[95] *Marie-Joseph de Chénier* (1764—1811), om politic şi scriitor francez (fratele poetului André de Chénier – Vezi nota 198), autor de satire, poeme şi tragedii, dintre care *Charles IX ou L'École des rois.* Membru al Convenţiei naţionale.

[96] În nota ediţiei franceze se semnalează o inadvertenţă: abatele Morellet a murit în 1819, deci doctorul Minoret nu putea să-l înmormânteze în 1813.

[97] După moartea filosofului *Claude-Adrien Helvétius* (1715—1771), soţia sa s-a instalat la Auteuil, unde salonul ei era frecventat de literaţi, filosofi şi savanţi ai vremii, Turgot, Chamfort, Franklin, d'Alembert, Condorcet, Condillac, Malesherbes, Diderot, d'Holbach, Volney, Garat, Bitaubé, Dupaty (Nota ed. fr.).

[98] *Jean-Louis Geoffroy* (1742—1814), critic literar, redactor la publicaţia *L'Année littéraire* unde l-a atacat vehement pe Voltaire (peste şapte mii de articole). În timpul Consulatului şi al Imperiului a fost autorul foiletonului dramatic în *Journal des Débats.*

[99] *Élie-Catherine Fréron* (1719—1776), critic literar francez, auto» al unor pamflete împotriva lui Voltaire şi a filosofilor. A fondat publicaţia *L'Année littéraire* (1751—1776), care sub conducerea fiului său a apărut până la Revoluţia franceză.

[100] După cum aminteşte Madeleine Ambrière-Fargeaud în nota ediţiei franceze, poziţia casei cumpărate de doctorul Minoret, situată „între două ziduri ale unor case vecine", ca şi dispoziţia camerelor, amintesc de casa în care a locuit familia Balzac la Villeparisis (casă aparţinând unui văr). Balzac însuşi a locuit în această casă în anii 1820—1822.

[101] În text: *pied*, veche unitate de măsură în lungime (0,324 m).

[102] Moda acelor case de un lux excesiv, numite „folies", s-a răspândit în timpul Regenţei (perioada minorităţii lui Ludovic al XV-lea, 1715—1723, când guvernarea a fost exercitată de Philippe d'Orléans).

[103] Balzac uită că mai înainte scrisese că soţia doctorului Minoret murise din cauza şocului resimţit la vederea căruţei condamnaţilor la ghilotină în oare se găsea Madame Roland, deci la 9 noiembrie 1793 (Nota ed. fr.).

[104] *Institut de France*, fondat în 1795, se compune din cinci Academii: *Académie française* (1635), *Académie des inscriptions et belles-lettres* (1664), *Académie des sciences* (1666), *Académie des beaux-arts* (1816), *Académie des sciences morales et politiques* (1832).

[105] *Dominique Jean*, *baron Larrey* (1766—1842), chirurg militar francez, l-a însoţit pe Napoleon în toate campaniile până la Waterloo. Membru al Academiei de ştiinţe.

[106] *Ordre de Saint-Michel,* instituit de Ludovic al XI-lea în 1469, restabilit de Ludovic al XVIII-lea în 1816 şi destinat să recompenseze pe cei ce se ilustrează în domeniul literelor, ştiinţelor şi artelor. A fost suprimat după 1830, la începutul monarhiei din Iulie. Un alt personaj balzacian, chirurgul Desplein, este decorat cu acest ordin *(La Messe de l'athée).*

[107] Cuvântul *tintouin* (Balzac scrie *tintoin)* nu este specific oraşului Nemours. În sens figurat, desemnând o încurcătură, tulburare, îngrijorare, ţine de limbajul popular (Nota ed. fr.).

[108] Oraşul Montereau a fost de două ori devastat în 1814, de trupele armatelor coalizate, alungate de Napoleon după o memorabilă bătălie din 18 februarie 1814 (Nota ed. fr.).

[109] *Louis de Fontanes* (1757—1821), scriitor francez, a fondat ziarul *Le Mercure* împreună cu La Harpe şi a publicat eseuri critice despre prietenul său Chateaubriand. În timpul Imperiului a fost Mare maestru al Universităţii (1808). Membru al Academiei franceze.

[110] *François de Salignac de La Mothe-Fenelon* (1651—1715), prelat şi scriitor francez, preceptorul ducelui de Bourgogne, pentru care a scris *Fables*, *Dialogue des morts* şi *Les Aventures de Télémaque* (1699), carte plină de critici împotriva politicii lui Ludovic al XIV-lca, care i-a adus dizgraţia.

[111] Acest personaj balzacian, abatele Chaperon, nu mai apare Io alte romane şi povestiri din *La Comédie humaine.*

[112] *Concordatul din 1801*, semnat la 15 iulie 1801 între Primul consul Napoleon Bonaparte şi papa Pius al VII-lea, prin care Bonaparte urmărea să-i ralieze pe catolici noului regim, recunoştea catolicismul drept religia „marii majorităţi a francezilor", declara libertatea cultului în limitele regulamentelor de poliţie considerate necesare; primul consul numea noi episcopi, care primeau de la papă învestitura canonică şi depuneau jurământ de fidelitate faţă de guvern, numind preoţi agreaţi de guvern etc.

[113] Cămătarul Gobseck este personajul principal în povestirea *Avarul (Gobseck)* (Vezi *Comedia umană*, III), fiind citat în numeroase alte romane şi povestiri *(Les Employés*, *César Birotteau*, *Les Petits Bourgeois*, *Le Père Goriot*, *Illusions perdues*, *Les Paysans*, *Le Contrat de mariage*, *L'Interdiction, Splendeurs et misères des courtisanes*, *Le Cousin Pons* etc.).

[114] *In manus tuas, Domine*, *commendo spiritum meum*, în mâinile tale, Doamne, încredinţez sufletul meu (lat.). Începutul unei rugăciuni spuse înaintea morţii.

[115] În text: *ultra*, de la *Les Ultras,* nume dat în timpul Restauraţiei ultraregaliştilor, reprezentanţii opoziţiei ultraregaliste faţă de *Carta constituţională* promulgată de Ludovic al XVIII-lea în 1814.

[116] Acest personaj balzacian, Domnul de Jordy, nu mai apare în *La Comédie humaine.*

[117] *Carol al XII-lea* (1682—1718), rege al Suediei (1697—1718). A învins armata daneză la Copenhaga, armata rusă la Narva

şi armata poloneză la Kissow, dar a fost înfrânt de Petru cel Mare la Poltava (1709). În cartea sa *Histoire de Charles XII* (1731), Voltaire l-a prezentat ca pe un erou de epopee şi de tragedie. În 1809, Balzac a primit, la Colegiul din Vendôme, pentru primul accesit în limba latină, cartea lui Voltaire în care se afla un portret al acestui rege al Suediei.

[118] Titlul de *comte d'Artois* a fost purtat de *Carol al* X-lea (1757—1836) înainte de a deveni rege al Franţei (1824—1830).

[119] Aluzia la Robespierre şi jucăriile de copii ascunse în cabinetul Domnului de Jordy lasă să se înţeleagă că fostul căpitan pierduse un copil sau mai mulţi în vârtejul tulburărilor din timpul Revoluţiei franceze.

[120] Personajul balzacian Derville, avocat cu procedura (fr. *avoué),* a cărui biografie este relatată în povestirea *Gobseck* (Vezi *Comedia umana,* III), mai apare sau este citat în numeroase romane şi povestiri din *La Comedie humaine (Une ténébreuse affaire*, *Le Colonel Chabert, César Birotteau*, *Splendeurs et misères des courtisanes, Le Père Goriot, La Rabouilleuse*, *Un début dans la vie, Les Employés, La Maison Nucingenn Les Petits Bourgeois*, *Les Méfaits d'un procureur du roi*, *La Femme auteur).*

[121] *Bougival*, comună din arondismentul Saint-Germain-en-Laye, pe Sena, loc de vilegiatură pentru parizieni în secolul al XIX-lea, frecventat de numeroşi pictori, scriitori şi muzicieni (Corot, Turner, Renoir, Bizet, Turgheniev etc.).

[122] În povestirea *Z. Marcas*, comentând armonia dintre nume şi personajul său, Balzac scrie: „Între faptele din viaţă şi numele oamenilor există concordanţe secrete şi inexplicabile sau dezacorduri vizibile care surprind…" (Balzac, *La Comédie humaine*, VIII, p. 829). Cu privire la raporturile dintre nume şi persoană, vezi şi nota 33.

[123] În virtutea legii electorale din 29 iunie 1820, pentru a fi elector, un francez trebuia să plătească un impozit de cel puţin trei sute de franci, şi pentru a candida cel puţin o mie de franci. De aceea Minoret „nu voia să ştie de nimic" (Nota ed. fr.).

[124] În text: *prêtraille* (subliniat de Balzac), termen familiar şi de denigrare folosit de Voltaire.

[125] *Jean Meslier* (1677—1733), preot la Etrepigny, în Champagne. După moartea lui, s-a descoperit printre hârtiile sale un „testament al lui Jean Meslier", în care declara că nu mai crede în religie. În 1762 Voltaire a publicat *Extrait des sentiments de Jean Meslier,* iar în 1792 baronul d'Holbach a scris lucrarea *Le Bon Sens du curé Meslier puisé dans la nature ou Idees naturelles opposées aux idées surnaturelles*, pe care Balzac o citează de mai multe ori (Nota ed. fr.).

[126] Generalul *Maximilien-Sébastien Foy* (1775—1825) a participat la mai multe campanii militare în timpul Imperiului, a fost numit inspector general al armatei (1814), s-a raliat lui Napoleon în timpul celor *O Sută de zile*, apoi în timpul Restauraţiei a fost ales deputat (1819) şi s-a remarcat în Camera Deputaţilor prin discursurile sale, în care a luat poziţie în favoarea libertăţii presei şi a libertăţii individuale. Discursurile sale au fost editate în 1826, cu o notiţă biografică redactată de Tissot şi cu elogii de Étienne zis de Jouy.

[127] *François Barbé,* devenit *marchiz de Barbé-Marbois* (1745—1837) magistrat, om de litere, ministru al Justiţiei între 1815 şi 1817.

[128] *François-Antoine, conte de Boissy-d'Anglas* (1756—1826), om politic în timpul Revoluţiei, Imperiului şi Restauraţiei. În nota ediţiei franceze se menţionează asemănarea lui fizică incontestabilă cu doctorul Minoret, personajul lui Balzac.

[129] *Frédéric al II-lea, supranumit cel Mare* (1712—1786), rege al Prusiei (1740—1786). A dus o politică internă în spiritul absolutismului luminat şi a acordat o deosebită atenţie organizării armatei. A participat la Războiul de succesiune la tronul Angliei (1740—1748), la Războiul de şapte ani (1756—1763) etc. Sprijinitor al culturii şi artei.

[130] *Girondinii* (fr. *Girondins),* grup politic din timpul Revoluţiei franceze, format în 1791 în jurul lui Brissot (de unde şi numele de Brissotins) şi reunind mai mulţi deputaţi din departamentul Gironde în Adunarea legislativă, apoi în Convenţie. Susţinând o ideologic burgheză, antiiacobină şi descentralizatoare, au fost eliminaţi de iacobini şi de Comuna din Paris.

[131] *Deismul*, orientare filosofică apărută în Europa Occidentală în secolele XVII—XVIII, care a supus unei critici raţionaliste dogmele religiei oficiale, acceptând numai ideea abstractă a unui creator, a unei cauze prime impersonale a universului şi negând intervenţia ulterioară a lui Dumnezeu în desfăşurarea fenomenelor din univers. Deismul a fost adesea o formă voalată a materialismului.

[132] În text: *il lui dit qu'il se taise?,* joc de cuvinte de la *thèse*, teză, lucrare prezentată pentru obţinerea unei licenţe sau a unui doctorat şi *qu-il se taise*, să tacă, de la verbul *se taire,* a tăcea (fr.).

[133] Deşi Balzac a situat în 1829 acţiunea romanului, Ursule este îmbrăcată după moda din 1840—1841, când a fost compusă opera. Ziarul *La Mode* nota, în 1841, revenirea pelerinelor asemănătoare rochiilor, recomandând rochiile de muselină şi centurile cu capete lungi, pălăriile ca cea purtată de Ursule (Nota ed. fr.).

[134] Într-un cunoscut paragraf din romanul *Le Lys dans la vallée*, Balzac scria: *„Talia rotundă este un semn de forţă, dar femeile construite astfel sunt autoritare, voluntare, mai mult voluptoase decât tandre. Dimpotrivă, femeile cu talia plată sunt devotate, pline de fineţe, înclinate la melancolie; sunt mai femei decât celelalte. Talia plată e suplă şi moale, talia rotundă e inflexibilă şi geloasă"* (Balzac *La Comédie humaine*, IX, p. 996—997). După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud în nota ediţiei franceze, Ursule Mirouët, care are talia plată, şi Natalie Évangélista, eroina din *Le Contrat de mariage*, a cărei talie este rotundă, reprezintă două ilustrări perfecte ale acestei teorii.

[135] Pieptănătură cu părul lins, cu cărare la mijloc (Nota ed. fr.).

[136] În text: *fer à vous* (affaire à vous), exprimare incorectă, care arată lipsa de cultură a personajului.

[137] *Marie-Louise-Élisabeth Vigèe, zisă Madame Vigèe Le Brun* (1755—1842), pictor, autoarea unor remarcabile portrete (Marie-Antoinette etc.) care constituie galeria istorică cea mai interesantă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

[138] În text: *crevette,* cuvânt folosit pentru prima dată de ziaristul şi dramaturgul Nestor Roqueplan (1804—1870) pentru a desemna o femeie elegantă de moravuri uşoare, prin aluzie la bărbaţii eleganţi

numiţi *petits-crevés* din cauza luxului cămăşilor lor, garnisite cu mici fente (fr. *crevés)* care lăsau să se vadă dublura (Nota ed. fr.).

[139] Actriţa Florine (Sophie Grignoult), frumoasă, talentată şi cu o puternică personalitate, personaj creat de Balzac pentru povestirea *Une fille d'Eve* unde este iubita scriitorului şi ziaristului Nathan (Vezi *O fiică a Evei,* în *Comedia umană*, II), reapare sau este citată în numeroase romane şi povestiri din *La Comédie humaine (Illusions perdues, César Birotteau, La Muse du département, Les Employés, Splendeurs et misères des courtisanes, Un début dans la vie*, *La Maison Nucingen Un prince de la Bohême, Béatrix*, *Le Cousin Pons, Les Comédiens sans le savoir).*

[140] *Kenilworth,* roman de scriitorul scoţian *Walter Scott* (1771 — 1832), a cărui acţiune se petrece în timpul Elisabetei I, regina Angliei. Amy Robsard, încântătoarea şi sensibila soţie a contelui de Lecester, este victima inocenta a lui Varney, perfid şi criminal.

[141] Vezi nota 66.

[142] *Sébastien Érard* (1752—1831), creator de instrumente muzicale, a inventat un clavecin mecanic, a conceput un pian cu două claviaturi etc. Împreună cu fratele său Jean-Baptiste, a fondat o fabrică du piane al cărei renume durează încă (Nota ed. fr.).

[143] Vezi nota 84.

[144] Scriitorul şi compozitorul german *Emst Theodor Hoffmann* (1776 —1822) s-a născut la Königsberg şi nu la Berlin cum susţine Balzac. În prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a bucurat de mare succes în Franţa datorită *Povestirilor fantastice*, a căror traducere a fost publicată pentru prima dală de Loeve-Veimars în 1830. Balzac îl mai citează în romanele *Une fille d'Ève, Le Cabinet des Antiques, Illusions perdues*, *Splendeurs et misères des courtisaties, Le Cousin Pons, Les Employés, Les Paysans, Gambara, L'Auberge rouge, L'Elixir de longue vie, Les Martyrs ignorés.*

[145] *Caton (Marcus Porcius Cato, supranumit Uticensis,* 95—46 î.e.n.), om de stat roman. Partizan al lui Cicero împotriva lui Catilina, a fost campionul Senatului împotriva lui Crassus, Cezar şi Pompei, dar a luat totuşi poziţie în favoarea acestuia din urmă, pe care l-a urmat în Orient. După bătălia de la Farsala şi moartea lui Pompei (35 î.e.n.), a încercat, împreună eu pompeienii, să continue

războiul în Africa. Închis în Utica, s-a sinucis după ce-a citit dialogul lui Platou, *Phedon.*

[146] Câteva pagini mai înainte, Balzac afirmase că Ursule avea ochii cenuşii. Probabil că evocarea ascendenţei ei germanice l-a făcut să-i atribuie acum ochi albaştri. Fără îndoială că Ursule are, ca şi Modeste Mignon, altă fiică a Germaniei prin mamă (Vezi *Modeste Mignon*, în *Comedia umană*, I), ca şi Doamna de Berny, fiica unui harpist de origine germană, ochi de un albastru bătând spre cenuşiu (Nota ed. fr.)

[147] Vezi nota 88. Domnul de Wolmar, soţul virtuoasei Julie, evită să-i impună acesteia ateismul lui, îndreptând-o spre deism.

[148] *Sapron*, pronunţare de copil pentru Chaperon, numele abatelui din roman.

[149] Balzac s-a interesat întotdeauna de educaţia tinerelor fete, considerând că educaţia lacunară sau defectuoasă era una dintre cauzele eşecului în căsătorie şi în viaţă *(Mémoires de deux jeunes mariées*, *Une fille d'Ève* ş.a.). În romanul *Ursule Mirouët*, ca şi în *Mémoires de deux jeunes mariées*, Balzac schiţează o teorie a educaţiei ideale.

[150] Medicul german Gall, creatorul frenologiei (Vezi nota 39) susţinea că forma exterioară a craniului (bosele) ar dezvălui funcţiile creierului şi localizările lor, pe creier fiind localizate organele muzicii, matematicii, omorului, docilităţii, ambiţiei etc..

[151] Personajul balzacian Wilhelm Schmucke sau Schmuke, pianist şi compozitor german, creat de Balzac pentru romanul *Une fille d'Ève* unde este profesorul fiicelor contesei de Granville (Vezi *O fiică a Evei*, în *Comedia umană*, II), dă lecţii de pian şi altor tinere eroine balzaciene, Ursule Mirouët şi Lydie de Peyrade *(Splendeurs et misères des courtisanes).* Prieten apropiat al lui Pons, îl îngrijeşte cu devotament, pentru a se stinge apoi din viaţă după zece zile de la moartea acestuia *(Le Cousin Pons).*

[152] În nota ediţiei franceze sunt citate versurile acestui imn, care se cântă la catolici la 24 iunie:

Ut queant laxis Resonare fibris

Mira gestorum, Famuli tuorum

Solve polluti Labii reatum/Sancte Johannes.

Unii pretind că numele notei si care urmează după celelalte ar fi format din iniţialele celor două cuvinte din ultimul vers (Philippe

Bertault, *Balzac et la musique religieuse*, Paris, J. Naert, 1929, p. 32). Se spune că Guido d'Arezzo, un călugăr benedictin italian din secolul al XI-lea, ar fi dat numele notelor gamei, desemnate până atunci cu literele alfabetului.

[153] În prima versiune a romanului, apărută în revista *Le Messager* (25 august—23 septembrie 1841), ca şi în versiunea publicată în 1842 de Souverain, în două volume, romanul era împărţit în două părţi şi douăzeci şi unu de capitole. Capitolul şase, care începea cu acest paragraf, era intitulat *Précis de magnétisme*, constituind un tratat complet, istoric, ştiinţific şi filosofic, despre magnetismul animal.

[154] *Franz Anton Mesmer* (1734—1815), medic german, descoperitorul „magnetismului animal", fluid magnetic pe care pretindea că-l poate dirija şi comunica prin contact sau la distanţă, ca remediu pentru toate bolile. Venit la Paris în 1778, a cunoscut un mare succes, adepţii „mesmerismului" constituind o „societate a Armoniei". După ce a suscitat vii controverse la Paris şi în cadrul Academiei de Medicină, a trebuit să părăsească Franţa. Este autorul lucrărilor *Mémoire sur la découverte du magnétisme animal* (Paris, 1779) şi *Histoire abrégée du magnétisme animal* (Paris, 1783). Balzac s-a interesat îndeaproape de mesmerism (Vezi *Nota introductivă*, p. 19).

[155] *Christian Friedrich Hahnemann* (1755—1843), medic german. Plecând de la experienţele asupra efectelor chininei şi ale unor produse asupra organismului, a reformat terapeutica tradiţională, inventând homeopatia, bazată pe principiul *similia similibus curantur*, care presupune tratarea oricărei boli prin aplicarea unui medicament capabil să determine o stare morbidă analogă. Căsătorit în 1835 cu o tânără franţuzoaică, s-a instalat la Paris unde a trăit până la sfârşitul vieţii lui.

[156] Vezi nota 39.

[157] *Christoph Willibald Gluck* (1714—1787), compozitor german, autorul operelor *Orfeu* (1762; versiunea franceză 1774), *Alieste* (1767; versiunea franceză 1776), *Ifigenia în Aulida* (1774), *Ifigenia în Taurida* (1777) etc. A reformat opera într-un spirit francez, departe de convenţiile italiene, căutând naturaleţea şi simplitatea. A trăit mai mulţi ani la Paris, protejat, de Maria-Antoaneta. Triumful operei *Orpheee* a dezlănţuit reacţia partizanilor

operei italiene şi ai compozitorului *Vicollo Picinni* (1728—1800), LaHarpe, Marmontel, Morellet, Chastellux. Lupta dintre partizanii lui Gluck şi ai lui Piccinni a avut o mare intensitate în Franţa.

[158] Afluenţa de bolnavi îl făcuse pe Mesmer să inventeze faimosul hârdău, un fel de tambur din brad al cărui capac găurit lăsa să treacă tije metalice servind de conductori magnetici. În interior erau puse, pe un strat, de pilitură de fier şi sticlă pisată, sticle pline de apă. bolnavii stăteau în jurul hârdăului, legaţi unii de alţii printr-o frânghie pentru a forma un lanţ conductor. Fiecare apăsa una dintre tijele metalice pe partea bolnavă. O asemenea punere în scenă într-o sală întunecoasă unde cânta muzica în timp ce Mesmer făcea pase magnetice a contribuit la acuzaţia de şarlatanism care i s-a adus lui Mesmer* (Nota ed. fr.).

[159] Mesmer fusese nemulţumit de renta viageră propusă de rege şi de suma alocată pentru a forma discipoli şi ceruse să i se asigure cel puţin 240 000 de franci (Nota ed. fr.).

[160] Alături de Jean-Jacques Rousseau şi de Voltaire, scriitori şi filosofi francezi din secolul al XVIII-lea, sunt citaţi *John Locke* (1632—1704), filosof englez, fondatorul orientării senzualiste în cunoaştere şi *Êtienne Bonnot de Condillac* (1705—1780), filosof francez din secolul Luminilor, care a dezvoltat senzualismul materialist al lui Locke, îndreptându-l împotriva raţionalismului idealist (Descartes, Leibniz etc.). Senzualismul a substituit doctrinei ideilor înnăscute teoria conform căreia ideile se nasc din experienţa senzorială.

[161] *Louis-Basile Carré de Montgeron* (1686—1754), consilier în Parlamentul Parisului, încarcerat la Bastilia pentru a fi scris în 1730 o carte despre vindecările miraculoase care s-ar fi produs pe mormântul diaconului Pâris în cimitirul Saint-Médard, considerate de unii adepţi ai mesmerismului drept efecte ale magnetismului animal (Nota ed. fr.).

[162] Balzac transcrie din memorie, inexact, un fragment din *Pensées philosophiques* (XXII), scriind *Eneida* în loc de *Iliada* (Nota ed. fr.).

[163] *Etienne Geoffrey Saint-Hilaire* (1772—1844), naturalist francez, a formulat ideea unităţii de compoziţie a lumii organice şi a susţinut împotriva lui Cuvier un punct de vedere evoluţionist, potrivit căruia modificările speciilor sunt datorate influenţei

mediului. Balzac l-a cunoscut în primăvara anului 1835 şi a păstrat pentru el o admiraţie nedezminţită, ideea unităţii de compoziţie fiind unul dintre principiile fundamentale ale poeticii balzaciene, dezvoltat în importantul *Avantpropos* din 1842.

[164] *Armand-Marie-Jacques Chastetut*, *marchiz de Puysègur* (1751—1825) a descoperit în 1784 „fenomenele de somnambulism". La întoarcerea din campania din Spania, în 1781, acest colonel de cavalerie, promovat general, a devenit discipolul lui Mesmer şi, abandonând cariera militară, a început aplicarea unor tratamente curative în domiciliul său din Buzancy (Nota ed. fr.).

[165] *Joseph-Philippe Deleuze* (1753—1835), naturalist şi bibliotecar la Muséum, autorul lucrării *Histoire critique du magnétisme animal* şi al unor tratate şi articole consacrate magnetismului animal. După cum aminteşte Madeleine Ambrière-Fargeaud în nota ediţiei franceze, acest savant amabil şi simplu, filantrop ca şi prietenul său, marchizul de Puységur, convertit la creştinism prin magnetism şi entuziasmat de descoperirea somnambulismului, crescuse o nepoată orfană căreia îi lăsase modesta sa avere. Doctorul Minoret, personajul creat de Balzac pentru romanul *Ursule Mirouët*, îi datorează în mod evident unele trăsături.

[166] Balzac a dat acestui personaj fictiv, doctorul Bouvard, numele autentic al rivalului lui *Théophile de Bordeu* (Vezi nota 83).

[167] În text: *bêtes noires* (subl, de Balzac). *La bête noire de quelqu'un* (fam.) se spune despre persoana sau lucrul cel mai detestat.

[168] *Charles-Nicolas Deslon* (1750 —1786), medic francez, şeful Facultăţii de Medicină din Paris, primul medic al contelui d'Artois (viitorul rege Carol al X-lea), a aderat la doctrina lui Mesmer, cu care s-a certat ulterior, fără însă a înceta să creadă în magnetism.

[169] Vezi nota 39.

[170] *Johann Kaspar Lavaler* (1711—1801), filosof şi teolog elveţian, creatorul *fiziognomonieif* care susţinea că se poate studia caracterul după aspectul fizic, şi mai ales după trăsăturile feţei. După cum se aminteşte în nota ediţiei franceze, Balzac poseda lucrarea lui Lavater *L'Art de connaître les hommes par la physionomie.* În *La Comédie humaine*, Lavater este deseori citat

(Une double famille, Le Contrat de mariage, Une ténébreuse affaire, *Les Paysans*, *Le Curé de village, La Peau de chagrin, La Recherche de l'Absolu, Louis Lambert, Physiologie du mariage, Pathologie de la vie sociale)* iar fiziognomonia îi serveşte lui Balzac pentru a sugera, în portretele personajelor sale, legătura dintre fizic şi moral.

[171] *Thomas-Ignace Martin* (1783—1834), fermier din Gallardon, susţinea că avusese mai multe vedenii, când un înger îi poruncise să-l prevină pe Ludovic al XVIII-lea că fratele acestuia, Ludovic al XVII-lea, n-ar fi murit (Louis-Charles de France, ai doilea fiu al lui Ludovic al XVI-lea şi al Mariei-Antoaneta, născut la 1785, închis în închisoarea Temple împreună cu familia lui după zilele revoluţionare din 10 august 1792, declarat rege de emigranţi după executarea tatălui său, murise în 1795, dar subzistau anumite îndoieli cu privire la identitatea defunctului, şi mai multe persoane încercaseră să se dea drept Ludovic al XVII-lea. Martin a fost primit de Ludovic al XVIII-lea la 2 aprilie 1816, apoi a fost internat pentru un timp la ospiciul Charenton.

[172] *Emanuel Swedenborg* (1688—1772), naturalist şi filosof mistic suedez. Doctor în filosofie, a publicat lucrări ştiinţifice despre fizică, astronomie, etc. *(Opera philosophica et mineralia*, 1734; *Oeconomia regni animalis,* 1740), înainte de a deveni fondatorul unei filosofii religioase şi al unei secte mistice care a avut numeroşi adepţi În Anglia şi Statele Unite ale Americii („Noua biserică" sau „Noul Ierusalim"). A opus cunoaşterii ştiinţifice o cunoaştere iluminativă (iluminism) a realităţii suprasensibile *(Arcana caelestia,* 1749; *De caelo et inferno er auditis et visis*, 1758; *De nova Hieroslyma,* 1758). Balzac îl mai citează în *Le Cousin Pons*, *L'Envers de l'histoire contemporains*, *La Peau de chagrin*, *Les Proscrits*, *Louis Lambert.* Romanul *Séraphîta* conţine o prezentare detaliată a doctrinei mistice a lui Swedenborg.

[173] În text: *seconde vue*, facultate superioară intuiţiei, care, trecând dincolo de aparenţe, permite descoperirea esenţei profunde a lucrurilor, a adevărului. Balzac a atribuit această calitate unor personaje ale sale (Louis Lambert, Séraphîta, Henriette de Mortsauf, Gobseck, Camille Maupin, Michel Chrestien), considerând-o indispensabilă romancierului.

[174] Balzac se referă fără îndoială Ia Balthazar, vrăjitor celebru pe care-l vizitase când scria *Ursule Mirouët*, după cum reiese dintr-o scrisoare către Doamna Hanska din 16 iulie 1841 (Balzac, *Lettres à Madame Hanska,* II, p. 20).

[175] Referire Ia ideea „unităţii de compoziţie" a lumii organice susţinută de Geoffroy Saint-Hilaire (Vezi nota 163), pe care Balzac a invocat-o în *Avant-propos* (1842) ca punct de plecare al construirii sistemului său romanesc *La Comédie humaine* (Cf. Balzac, *Comedia umană*, I, p. 96).

[176] *Comus*, pseudonimul unui scamator, căruia nu i se cunoaşte patronimul veritabil. Celebru pentru experienţele sale de fizică amuzantă, a murit în 1820 (Nota ed. fr.).

[177] *Louis-Christian-Emmanuel-Apollinaire Comte* (1788—1859), ventriloc şi prestidigitator, dădea la Paris reprezentaţii de magie amuzantă.

[178] *Bartolommeo Bosco* (1793—1862), celebru prestidigitator italian, care a străbătut lumea obţinând un succes imens.

[179] Acuzat de moderaţie şi trădare de către Robespierre. pentru că ceruse încetarea terorii, Danton a fost ghilotinat în 1794.

[180] După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud, detaliile precise pe care Balzac le dă despre acest „om extraordinar", adresa lui, portretul său fizic şi moral, metodele folosite, indică drept model din realitate pe *Louis Chambellan* (1779—1852), magnetizator swedenborgist, contemporan cu Puységur şi Deleuze, om afabil şi bun, după mărturiile contemporanilor, pe care Balzac şi mama sa îl cunoşteau bine. În 1829, când se desfăşoară evenimentele din roman, Chambellan avea cincizeci de ani (cf. Balzac, *La Comédie humaine,* III, p. 758—759).

[181] Balzac descrie un fenomen de vedere la distanţă despre care se dădeau numeroase exemple în presa timpului şi în tratatele de magnetism (Joseph-Philippe-François Deleuze, *Histoire critique du magnétisme animal* ş.a.). Se pare că Balzac o cunoscuse pe o anume Mademoiselle Clarice, somnambula doctorului Chapelain (Ibidem, p. 700).

[182] În text: *cabajoulis*, cuvânt pe care Balzac îl explică astfel în romanul *Ferragus*, primul episod din *Histoire des Treize:* „Acest nume foarte semnificativ este dat de populaţia din Paris acelor case

alcătuite, ca să spunem aşa, din piese de raport […] totul este discordant, chiar şi amănuntele exterioare".

[183] Împăratul bizantin *Iustinian* (527—565) a fost autorul unei importante opere legislative: *Codul iustinian*, *Digestule* sau *Pandectele, Institutele* şi *Novellele,* care alcătuiau *Corpus iuris civilis.* După cum se menţionează în nota ediţiei franceze, Balzac avea în biblioteca lui *Pandectele*, pe care bunica sa le dăduse la legat pentru el în 1819 (Balzac, *Correspondance,* I, p. 48).

[184] *Sicambri* sau *sucambri*, popor germanic stabilit între Rin şi Ruhr. O parte din ei s-au instalat în Gallia unde, începând cu secolul al III-lea, s-au amestecat cu francii, iar numele de sicambri a fost folosit pentru a-i desemna pe franci, de unde apostrofa episcopului de Reims când l-a botezat pe Clovis, regele francilor (481—511), convertit la catolicism: „Pleacă-te, mândrule sicambru…"

[185] Este vorba de Hôtel de Noailles. *Rue d'Alger* este situată între Rue de Rivoli şi Rue Saint-Honoré.

[186] *Essonne*, primul releu pe drumul Paris-Nemours, care trecea prin Essonne, Ponthierry, Chailïy şi Fontainebleau (Nota ed. fr.).

[187] *Brèche d'Alep*, marmură cu vine roşii, cenuşii sau gălbui, care se extrage mai ales din împrejurimile localităţii Alep din Siria (Nota ed. fr.).

[188] *Baruch Spinoza* (1632—1077), filosof raţionalist olandez. În centrul sistemului său (expus în lucrarea *Etica demonstrată în mod geometric)* se află noţiunea substanţei unice, absolute, pe care o numeşte „Dumnezeu sau natură" şi din ale cărei infinite atribute se cunosc numai două: întinderea şi gândirea.

[189] Vezi nota 160.

[190] *Les Pensées*, titlu sub care au fost publicate, în 1670, postum, notele pe care le redactase *Blaise Pascal* (1623—1662), matematician, fizician, filosof şi scriitor francez, în vederea unei mari lucrări, *Apologie de la religion chrétienne.*

[191] *Histoire des variations des églises protestantes*, scriere publicată în 1088 de prelatul şi scriitorul francez *Jean Bénigne Bossuet* (1627—1701), în care sunt expuse, pentru a fi combătute, doctrinele protestantismului.

[192] *Louis-Gabriel-Ambroise, viconte, de Bonald* (1754—1810), scriitor politic francez, adversar al ideilor materialiste, ateiste şi democratice, susţinător al principiilor monarhice şi al catolicismului *(Théorie du pouvoir politique el religieur*, 1790). După cum afirmă Madeleine Ambrière-Fargeaud în nota ediţiei franceze, numele acestui filosof apare în toate operele balzaciene aproximativ contemporane cu *Ursule Mirouët*, şi anume *Mémoires de deux jeunes mariées*, *Illusions perdues*, *Splendeurs et misères des courtisanes*, şi mai ales în cunoscutul *Avant-propos* publicat în 1812 pentru ediţia completă a *Comediei umane*. În anumite privinţe, Balzac aderă Ia gândirea socială şi politică a lui Bonald.

[193] *Augustin (Aurelius Augustinus,* 354—430 e.n.), teolog, filosof şi scriitor roman, care a încercat să concilieze creştinismul cu neoplatonismul. Doctrina sa despre graţia divină şi predestinare a influenţat scolastica timpurie, calvinismul şi jansenismul.

[194] *Louis Claude de Saint-Martin* (1743—1803), scriitor şi filosof francez, a contribuit la răspândirea misticismului şi iluminismului lui Swedenborg.

[195] *Gerolamo Cardano* (1501—1576), filosof, medic şi matematician italian. Operele sale filosofice *(De Natura*, *De Uno, Ars magna, De rerum varietate)* sunt impregnante de un vast naturalism, care consideră toate lucrurile din lume ca fiinţe vii şi animate. Sistemul său filosofic constituia un panteism fără nemurirea sufletului. Cunoscut mai ales ca matematician, a dat soluţia ecuaţiilor de gradul trei. În tehnică, a inventat dispozitivul de articulaţie cu mişcare liberă care-i poartă numele şi pe care l-a conceput pentru a face busola insensibilă la mişcările vapoarelor. Ca filosof, Balzac îl mai citează în *Louis Lambert* şi *Les Martyrs ignorés.*

[196] *Plotin* (204—270), filosof grec, reprezentantul principul al neoplatonismului.

[197] *Alfonso Maria de Liguori* (1696—1787), teolog italian. După cum se semnalează în nota ediţiei franceze, tot acest paragraf aminteşte îndeaproape de o pagină din *Louis Lambert*, şi mai explicită încă. Întâmplarea relatată figurează în *Vie du Bienheureux Alphonse Marie de Liguori*, scrisă de Jeancart şi publicată la Paris în 1828.

[198] *André de Chénier* (1702—1704), poet francez, autor de poezii lirice *(La Jeune Captive)* şi satirice *(Iambes)*. Elegia *Néère* din *Idylles* mai este citată de Balzac în *Illusions perdues*. În acest paragraf este vorba de versurile:

„Au coucher du soleil, si ton âme attendrie
Tombe en une muette el molle rêverie,
Alors, mon Clinias, appelle, appelle-moi,
Je viendrai, Clinias, je volerai vers toi."

[199] Compozitorul german *Carl Maria von Weber* (1786—1826) mai este citat de Balzac în opere sensibil contemporane cu *Ursule Mirouët (Illusions perdues, Pierrette).*

[200] *Codul civil*, în secţiunea relativă la drepturile copiilor naturali la succesiunea tatălui şi mamei, hotăra, în articolul 757, limitarea acestor drepturi, sau anularea lor, dacă existau copii legitimi. Aceste prevederi se aplicau lui Joseph Mirouët, tatăl Ursulei, dar aplicarea lor nu se putea extinde la fiica legitimă a acestuia, pentru o succesiune venind de la un unchi, de vreme ce filiaţia naturală nu trecea de gradul întâi. Balzac punea deci o falsă problemă juridică. Articolul 008 prevedea că un copil natural nu poate primi nimic, prin donaţii între vii sau prin testament, peste ceea ce îi era acordat cu titlu de succesiune. Această prevedere nu se aplica desigur legatului făcut de un străin (Denis Minoret) care nu avea nicio legătură de rudenie nici cu copilul natural (Joseph Mirouët), nici cu fiica sa legitimă (Ursule Mirouët) (Nota ed. fr.).

[201] Curtea din Colmar hotărâse, la 31 mai 1825, că dacă tatăl natural decedase înainte, copilul legitim nu putea fi considerat persoană interpusă în profitul unui tată decedat. În toată această discuţie, Balzac se referea la jurisprudenţa cea mai recentă (Nota ed. fr.).

[202] Remarca lui Goupil subliniază că toată această jurisprudenţă privea chestiunea donaţiilor făcute de un bunic descendenţilor naturali, ea nu se putea aplica unchilor, care nu aveau nicio rudenie eu copiii legitimi ai cumnaţilor lor naturali (Nota ed. fr.).

[203] În text: *fidéicommis* (fr.) de la lat. *fidei commissum*, legat testamentar făcut în numele unei persoane însărcinată în secret sau expres să-l restituie alteia. Aceste substituiri erau prohibite prin articolul 896 din *Codul civil.* Balzac a dat exemplul unei atare substituiri oculte în *Gobseck.*

[204] Lapsus al lui Balzac. Numele Esther trebuie corectat cu Florine, conform corectării sistematice a acestor nume în paginile precedente (Nota ed. fr.). La sosirea la Nemours, Désiré mărturisise că e îndrăgostit de frumoasa actriţă Florine, şi opoziţia mamei sale faţă de Ursule făcea cu atât mai puţin posibilă căsătoria cu o actriţă.

[205] *Sainte-Pélagie,* fostă mănăstire devenită închisoare, situată pe Rue de la Clef, în cartierul unde Balzac a plasat acţiunea romanului *Le Père Goriot* (se consideră că o pensiune de pe această stradă i-a servit ca model pentru pensiunea Vauquer). Începând din 1700, erau încarceraţi în această închisoare deţinuţi politici şi deţinuţi de drept comun, un corp fiind rezervat datornicilor, până în anul 1836, când a fost creată o închisoare specială rezervată datornicilor, pe Rue de Clichy. Închisoarea Sainte-Pélagie a fost demolată în 1803.

[206] *Monsieur Josse*, personaj din comedia-balet *L'Amour médecin* (1665) de Molière.

[207] Desroches, unul dintre cei mai importanţi avocaţi cu procedura *(avoué)* balzacieni, la început secretar în biroul de avocatură al lui Derville *(Le Colonel Chabert),* posedând apoi propriul său birou de avocatură, apare în numeroase romane din *La Comédie humaine (Un début dans la vie, La Rabouilleuse*, *Illusions perdues*, *Les Employés, La Femme de trente ans*, *La Maison Nucingen*, *L'Interdiction, Splendeurs et misères des courtisanes, La Peau de chagrin*, *Un homme d'affaires, Le Cousin Pons.).*

[208] În text: *forte* (subl. de Balzac). Este vorba de piano-forte, a cărui apariţie a provocat eclipsa clavecinului şi care s-a răspândit către 1768.

[209] Referire la reţeta de cafea folosită de Balzac însuşi şi la celebra lui cafetieră, despre care povesteşte prietenul său Leon Gozlan în cartea *Balzac en pantoufles.*

[210] Eugène, fiul judecătorului de pace Bongrand, urma să devină personaj principal (cu numele Augustin) în povestirea *Les Méfaits d'un procureur du roi*, concepută de Balzac prin 1847 şi rămasă neterminată. Din fragmentele care s-au păstrat în manuscris (cf. Balzac, *La Comédie humaine*, XII, p. 411—426), reiese că Augustin Bongrand trebuia să se căsătorească cu Mathilde Derville, fiica celebrului avocat balzacian. Astfel un nou roman urma să se grefeze pe romanul *Ursule Mirouët.*

[211] Cu puţin timp în urmă, *René Laennec* (1781—1826), medic francez, autorul celebrului *Traité de l'auscultation* (1819—1826), inventase stetoscopul.

[212] În text: *une seconde vue* (vezi nota 173).

[213] *Maurice-Quentin de La Tour* (1704—1788), pastelist, pictor şi desenator francez, celebru pentru portretele sale pline de viaţă.

[214] Pentru a spori gradul de credibilitate şi verosimil al povestirii, Balzac enumeră, în aceeaşi frază, personaje fictive: amiralul conte de Portenduère, locotenent-general al marinei (evocat în *Gobseck* şi *Béatrix);* amiralul conte de Kergarouët (care apare în *Le Bal de Sceaux, La Bourse, Gobseck, Béatrix*, *Un début dans la vie);* viceamiralul de Simeuse (citat în *Une ténèbreuse affaire*, *Gobseck*, *La Vieille Fille)* şi personaje reale: *Pierre-André de Suffren de Saint-Tropez, zis le bailli de Suffren* (1720—1788), marinar, judecător *(bailli)* în ordinul de Malta; *Luc-Urbain de Bouexic*, *conte de Guichen* (1712—1799), locotenent-general în armatele navale franceze, care a jucat un rol important în Războiul de Independenţă din America şi în luptele navale cu flota engleză din 1780.

[215] Lege celebră a „miliardului emigranţilor", anunţată de Carol al X-lea în primul său discurs, la 22 decembrie 1824, votată de Camera *pair*-ilor şi Camera deputaţilor, după violente polemici, în februarie 1825, la propunerea tui *Jean-Baptiste-Guillaume-Joseph, conte de Viliele* (1773—1854), şeful ultraregaliştilor în timpul Restauraţiei, preşedinte al Consiliului de miniştri între 1822 şi 1828, foarte nepopular pentru legile adoptate. Promulgată la 27 aprilie 1825, legea prevedea o rentă de treizeci de milioane de franci ca îndemnizaţie pentru cei care emigraseră în timpul Revoluţiei franceze.

[216] Căsătoria amiralului de Kergarouët cu tânăra sa nepoată Émilie de Fontaine este povestită de Balzac în *Le Bal de Sceaux* (Vezi *Bal la Sceaux,* în *Comedia umană,* I).

[217] Dispariţia tinerei Hélène d'Aiglemont, care-l urmase pe misteriosul aventurier Victor, „căpitanul parizian", este povestită de Balzac în romanul *La Femme de trente ans* (Vezi *Femeia de treizeci de ani,* în *Comedia umană,* III).

[218] Tot pasajul care povesteşte viaţa lui Savinien de Portenduère la Paris aminteşte îndeaproape de povestea lui Victurnien

d'Esgrignon relatată de Balzac în *Le Cabinet des Antiques.*

[219] Personajul balzacian Clara-Léontine de Ronquerolles, căsătorită cu contele Hugret de Sérisy, duce o viaţă mondenă deosebit de tumultuoasă. Printre iubiţii ei figurează baronul de Maulincourt *(La Duchesse de Langeais),* marchizul d'Aiglemont *(La Femme de trente ans)* şi, mai ales, Lucien de Rubempré, marea ei iubire *(Splendeurs et misères des courtisanes).* Mai apare sau este evocată în numeroase alte romane din *La Comédie humaine (Un début dans la vie, Le Père Goriot, Illusions perdues, Le Cabinet des Antiques*, *Modeste Mignon, Autre étude de femme*, *Les Secrets de la princesse de Cadignan, La Cousine Bette).*

[220] Personaje balzaciene frecvent întâlnite în *La Comédie humaine*, cunoscuţi *dandies* din societatea aristocratică pariziană: Eugène de Rastignac *(Le Père Goriot, Illusions perdues, Splendeurs et misères des courtisanes* etc.); Lucien de Rubempré *(Illusions perdues*, *Splendeurs et misères des courtisanes* etc.); Maxime de Trailles *(Gobseck*, *Le Père Goriot*, *Béatrix* etc.); Émile Blondet *(Le Cabinet des Antiques*, *Une fille d'Ève, Les Paysans* etc.).

[221] Henri de Marsay, dandy şi om politic, este unul dintre personajele balzaciene cel mai frecvent întâlnite în *La Comédie humaine*, fiind reluat de Balzac în 29 de romane *(La Fille aux yeux d'or, Autre élude de femme*, *César Birotteau, Le Lys dans la vallée, Splendeurs et misères des courtisanes, Le Contrat de mariage, Les Secrets de la princesse de Cadignan, La Fausse Maâtresse, Une fille d'Eve, Une ténébreuse affaire* etc.).

[222] Andoche Finot, ziarist modest, s-a îmbogăţit redactând prospectul pentru faimoasa „huile céphalique", lansată de César Birotteau *(César Birotleau),* banii câştigaţi permiţându-i să cumpere un ziar de şantaj şi să devină un personaj influent în lumea presei *(Illusions perdues, Splendeurs et misères des courtisanes* etc.).

[223] În text: *„Le monde vend très cher ce qu'on pense qu il donne!"*

Adaptarea, foarte aproximativă, a două versuri din poemul *Philémon et Bancis* (1685) de La Fontaine, care spune despre înţelepţi:

„Il lit au front de ceux qu'un vain luxe environne
Que la Fortune vend ce qu'on croit quelle donne"

[224] În text: *„Nous avons vu tomber de plus illustres têtes!"*

Nu s-a putut descoperi despre ce vers din Corneille este vorba (Nota ed. fr.).

[225] Aluzie la romanul balzacian *Le Cabinet des Antiques.*

[226] În text: *„Hélas! il a vécu ce que vivent les fusées*, parafraza umoristică a unui vers celebru din poezia *Consolation à M. Du Périer* de poetul François de Malherbe (1555—1628):

„Et rose elle a vécu ce que vivent les roses,
L'espace d'un matin".

[227] *Alencon,* unde se petrece acţiunea romanului *Le Cabinet des Antiques.*

[228] În text: *dans le pays de Tendre*, ţinut al sentimentelor şi emoţiilor tandre, imaginat de Domnişoara de Scudéry *(Madeleine de Scudéry,* 1608—1701, autoarea unor romane preţioase şi galante: *Le Grand Cyrus*, 10 vol., 1648 —1653; *Clélie*, *histoire romaine*, 10 vol., 1654—1688), care a alcătuit şi o hartă a acestui ţinut, numită *carte de Tendre* (fr.).

[229] Personajul balzacian contele Clément Chardin Des Lupeaulx face o strălucită carieră în administraţie *(maître des requêtes* – raportor la Consiliul de stat, secretar general la Ministerul Finanţelor, apoi la preşedinţia Consiliului de Miniştri), duce o intensă viaţă mondenă fără a avea avere şi frecventează tinerii *dandies* din societatea pariziană. Apare mai ales în romanele *Les Employés*, *Illusions perduest La Maison Nucingen*, *Les Paysans, Splendeurs et misères des courtisanes* şi în multe alte romane din *La Comédie humaine.*

[230] Cămătari şi bancheri, personaje frecvent întâlnite în lumea balzaciană: Gobseck (vezi nota 111); Gigonnet, porecla cămătarului Bidault *(Les Employés, César Birotteau*, *La Vendetta, Les Petits Bourgeois, Gobseck*, *Illusions perdues, Le Contrat de mariage*, *Splendeurs et misères des courtisanes* etc.); Palma, bancher *(L'Envers de l'histoire contemporaine, Les Petits Bourgeois, Gobseck, César Birotteau*, *Illusions perdues. Le Bal de Sceaux etc.).*

[231] Referire la comedia în versuri *Les Marrons du feu* de *Alfred de Musset* (1810—1857), publicată pentru prima dată în volumul *Contes d'Espagne et d'Italie* (1830). Abatele Annibal Dosiderio pronunţă numai acest cuvânt: *Triste!* ca răspuns ia tirada lui Rafaël, iubitul dansatoarei La Camargo:

„Quant à la Camargo, vous la pouvez bien prendre
Şi le coeur vous en dit; mais je me veux voir pendre,
Plutôt que si ma main de sa nuque approchait”

[232] Personajul balzacian Lady Arabella Dudley, englezoaica frumoasă şi aventuroasă, căsătorită cu Lordul Dudley, adevăratul tată al lui Henri de Marsay, este unul dintre personajele principale din *Le Lys dans la vallée* (unde îi inspiră lui Félix de Vandenesse o pasiune aprinsă); mai apare sau este citată în alte romane din *La Comédie humaine (Une fille d'Ève*, *Mémoires de deux jeunes mariées*, *Le Bal de Sceaux*, *Le Contrat de mariage*, *L'Interdiction*, *Autre étude de femme, Les Secrets de la princesse de Cadignan* etc.).

[233] Henri de Marsay spunea mai sus că Savinien are ochii albaştri…

[234] Vezi nota 59.

[235] Simfonia a şaptea de Beethoven, compusă în 1812.

[236] *Ca o floare…* (lat.), citat din *Cântul nupţial* de poetul liric latin *Catul (Caius Valerius Catullus*, c. 87— c. 54 î.e.n.);

„Ut flos în saeptis secretus nascitur hortis,
Ignotus pecori, nullo contusus aratro,
Quem mulcent aurae, firmat sol, educat imber”

„Aşa cum o floare ascunsă într-un parc închis creşte, neştiută de turmă, respectată de brăzdarul ucigaş, adierile vântului o mângâie, soarele o fortifică, ploaia o hrăneşte.” (lat.)

[237] Balzac foloseşte când forma engleză *rubber*, când forma franceză *robre*, pentru a desemna, la whist, reunirea celor două partide la rând care trebuie câştigate (Nota ed. fr.).

[238] *Chrétien-Guillaume de Lamoignon de Malesherbes* (1721—1794), magistrat francez, consilier de stat la Parlamentul din Paris, directorul tipăriturilor (1750), a contribuit la asigurarea libertăţii presei, protejându-i pe „filosofi” şi la publicarea *Enciclopediei.*

[239] *Georges-Louis Leclerc, conte de Buffon* (1707—1788), naturalist şi scriitor francez, a scris *Histoire naturelle* (44 de volume, apărute între 1749 şi 1804) şi a organizat Grădina Botanică (Jardin des Plantes) din Paris.

[240] După eşecurile din Canada şi din Indii, marina franceză fusese reconstituită de Choiscul, apoi de Maurepas şi Sartine,

putând „ţine piept” Angliei (Nota ed. fr.).

[241] Stabilite la Saint-Roch, în Gibraltar, flotele spaniolă şi franceză blocaseră Gibraltarul, dar în ciuda atacurilor repetate, în 1782, nu reuşiseră să-i facă să capituleze pe englezi. Prin tratatul din 3 septembrie 1783, Anglia păstra Gibraltarul.

[242] Nava franceză *La Belle-Poule*, comandată de La Clocheterie, câştigase în iunie 1778 o victorie asupra fregatei engleze *Arethusa.* Balzac mai evocă această victorie în *Béatrix.*

[243] *Pair de France*, membru al camerei superioare a parlamentului francez, *Chambre des pairs*, între 1814—1848. În virtutea *Cartei* constituţionale din 1814, *Chambre des pairs* împărţea puterea legislativă cu *Chambre des députés* aleasă prin sufragiu cenzitar odată la cinci ani.

[244] Ordonanţa din 26 iulie 1830 care restabilea cenzura şi autorizaţia prealabilă pentru ziare este una dintre cele patru *Ordonanţe de la Saint-Cloud* (suprimarea libertăţii presei, modificarea legii electorale) promulgate de Polignac din ordinul lui Carol al X-lea, care au provocat revoluţia din Iulie 1830 (Vezi şi nota 254).

[245] Vezi nota 205.

[246] Ca şi numele de Kergarouët (care aminteşte de comandantul de vas Couëdic de Kergoualer), numele de Porienduère evocă, prin consonanţă, un nume celebru în marină, *L'Etenduère* (l682—1750), care în octombrie 1747 a salvat de atacul flotei engleze un convoi de alimente cu destinaţia America, pe care îl escorta (Nota ed. fr.).

[247] În text: *lettre de cachet*, scrisoare cu pecetea (fr. *cachet)* regelui, conţinând un ordin de trimitere la închisoare sau de exil fără judecată. Aceste *lettres de cachet* au fost suprimate în timpul Revoluţiei franceze de Adunarea constituantă, prin decretul din 16 martie 1790.

[248] Prin frecvente intervenţii metadiscursive, Balzac marchează în romanele sale articulaţiile povestirii, justificând şi explicitând desfăşurarea narativă, prin recursul la modelul dramatic (cf. *Balzac sau Romanul absolut*, în *Comedia umană*, I, p. 20—31).

[249] După cum susţine Madeleine Ambrière-Fargeaud, comentatoarea romanului în noua ediţie Castex din „Bibliothèque de la Pleiade”, alegerea acestor două oraşe, Geneva şi Viena, nu

este întâmplătoare. Ideile privind căsătoria şi mezalianţele o vizau fără îndoială pe Doamna Hanska, cu care Balzac se întâlnise la Geneva în 1833 şi la Viena în 1835.

[250] Încăpăţânarea bretonă a doamnei de Portenduère, tare ca granitul, aminteşte de bătrânul baron du Guenic din romanul *Béatrix* (Vezi *Comedia umană,* III).

[251] *Ludovic al XIV-lea* (1638—1715) fiind minor la moartea tatălui său Ludovic al XIII-lea, s-a instituit o regenţă exercitată de mama sa Anne d'Autriche împreună cu cardinalul Jules Mazarin (1602—1661), iubitul şi poate soţul ei. Căsătorit cu infanta Maria-Teresa de Austria, Ludovic al XIV-lea, rege al Franţei între 1649 şi 1715, a avut mai multe favorite, Domnişoara de La Vallière, Diane de Montespan, *Doamna de Maintenon (Françoise d'Aubigné*, 1635—1719, nepoata scriitorului Agrippa d'Aubigné, văduva poetului Scarron), pe care Ludovic al XIV-lea a luat-o în căsătorie în secret după moartea Mariei-Teresa.

[252] Vezi nota 106.

[253] *Ordre de Saint-Lazare* a fost întemeiat la Ierusalim în 1120 de către cruciaţi.

[254] *Jules-Auguste-Armand-Marie de Polignac* (1780—1847), om politic francez, a participat la complotul lui Cadoudal (1804), împotriva ini Napoleon, a revenit din exil cu contele d'Artois (viitorul rege Carol al X-lea) şi a fost numit *pair* al Franţei în 1814. Numit de Carol al X-lea, la 27 iulie 1829, preşedinte al Consiliului de miniştri, a hotărât expediţia din Algeria, a devenit foarte nepopular datorită politicii ultraregaliste şi a măsurilor nedemocratice printre care cele patru *Ordonanţe de la Saint-Cloud* (suprimarea libertăţii presei, modificarea legii electorale), care au provocat insurecţia pariziană şi revoluţia din Iulie 1830.

[255] În 1841, când Balzac scria aceste rânduri, Chopin era de câţiva ani iubitul scriitoarei George Sand, prietenă bună cu Balzac, căruia i-a servit de model pentru personajul Félicité des Touches *(Béatrix* şi alte romane). Balzac şi George Sand au purtat o intensă corespondenţă. „Chopin a citit ce-am spus despre el în *Ursule Mirouët*?" o întreba Balzac pe George Sand în februarie 1842 (Balzac, *Correspondance,* p. 338).

[256] Vezi nota 121.

[257] *Le Songe de Rousseau,* unul dintre *Capriciile* compozitorului francez *Louis-Joseph-Ferdinand Hèruld* (1701—1833).

[258] Acest impozit a fost desfiinţat abia în 1925 (Nota ed. fr.)

[259] Nu se ştie unde a citit Balzac aceste rânduri, pe care le-a copiat în carnetul sau *Pensées*, *sujets*, *fragments* (Nota ed. fr.).

[260] După cum se semnalează în nota ediţiei franceze, citându-se surse competente privind marina în timpul Restauraţiei şi al monarhiei din Iulie, este evident că programul lui Savinien se situează în domeniul visului şi nu în cel al realităţii. Tânărul pare să ignore totul despre etapele viitoarei lui cariere. Prea vârstnic pentru a putea participa la concursul de admitere ca elev marinar sau pentru a intra în colegiul din Angouleme, care pregătea pentru cariera de ofiţer de marină, şi nefiind elev la *École polytechnique,* în 1829 nu putea deveni ofiţer de marină decât fiind prim maistru într-un echipaj de linie, urmând să treacă un examen privind teoria şi practica navigaţiei şi să îndeplinească şi alte condiţii.

[261] Franţa a declarat război Algeriei la 15 iunie 1827, în urma „loviturii de evantai" dată de Hussein *(bey,* şef al guvernului din Alger) consulului francez Deval în timpul unei audienţe oficiale vizând reglementarea unor credite litigioase. În august 1829, Carol al X-lea, în acord cu primul-ministru Polignac, a ordonat un blocus naval şi organizarea unei expediţii militare. Conduse de amiralul Duperré şi de mareşalul de Bourmont, trupele franceze au debarcat la Sidi-Ferruch la 14 iunie 1830, la 5 iulie au ocupat oraşul Alger, punând capăt stăpânirii turceşti, care dura din secolul al XVI-lea. „Perioada franceză" a Algeriei a durat până în 1962.

[262] Titlul de aspirant a fost suprimat la începutul Restauraţiei şi înlocuit cu cel de elev de marină (Nota ed. fr.).

[263] Romanele scriitorului american *James Fenimore Cooper* (1784—1851) au exercitat o mare atracţie asupra lui Balzac, care le citează deseori în *La Comédie humaine*. În 1840, în publicaţia sa *Revue parisienne,* Balzac comentează cu entuziasm romanul *Lacul Ontario* de Cooper, „singurul autor demn de a fi pus alături de Walter Scott".

[264] Balzac a făcut cinci călătorii în Italia (în anii 1830, 1837, 1838, 1845 şi 1846) şi a păstrat o mare admiraţie pentru arta şi arhitectura italiană, după cum reiese din corespondenţa sa.

[265] La 15 mai 1830, exercitându-şi dreptul de adresare *(Droit d'adresse,* prin care Parlamentul adresa regelui expresia dorinţelor sale în limita drepturilor constituţionale), 221 de deputaţi din camera eligibilă *(Chambre des députés),* care formau opoziţia faţă de guvernul Polignac, s-au adresat lui Carol al X-lea *(Adresse des 221),* afirmând că acordul dintre vederile politice ale guvernului şi voinţa poporului este condiţia indispensabilă mersului normal al treburilor publice. Drept răspuns, la 17 mai, Carol al X-lea a dizolvat *Camera deputaţilor.* Alegerile din 25 iunie şi 3 iulie au creat o majoritate ostilă regelui, care la 25 iulie a promulgat cele patru Ordonanţe (Vezi nota 244), ce aveau să provoace revoluţia din Iulie 1830 (27—28—29 iulie).

[266] În realitate La Fayette *(Marie-Paul-Yves-Roch-Gilbert de Mottier*, *marchiz de La Fayette*, 1757—1834), general şi om politic francez, în opoziţie în timpul Restauraţiei.

[267] Roţile sau mai exact osiile *cu patentă* sunt cele la care bucşa se învârteşte într-o cutie ajustată pentru a diminua frecarea. Dialogul care urmează între Goupil şi Doamna Crémière este un joc de cuvinte de la *roues à patente: à ma tante, ma tante, tente* (de la verbul *tenter), à patte entre.*

[268] În text: *Abondance de chiens ne nuit pas,* în loc de *Abondance de biens ne nuit pas* (fr.). Deformarea proverbelor era obişnuită în atelierele de pictură, după cum povesteşte Balzac în romanul *Un début dans la vie* (Vezi *Un debut în viată,* în *Comedia umană,* I), unde Mistigris, ucenic pictor, îi amuză pe călătorii din diligenţă estropiind proverbele.

[269] Ursule, născută în 1814, împlinea de fapt şaptesprezece ani în februarie 1834, nu în 1832 cum scrie Balzac dintr-o inadvertenţă, falsificând astfel cronologia ulterioară a romanului (Nota ed. fr.).

[270] Aluzie la replica lui don Bazile din piesa *Le Barbier de Séville* (1775; de Beaumarchais: „*…une bourse d'or me paraît toujours un argument sans réplique*" (IV, 1).

[271] La data de 5 februarie.

[272] Balzac citează de mai multe ori în *La Comédie humaine* pe cardinalul spaniol Ximénes *(Francisco Jiménes de Cisneros,* zis *cardinalul Ximénes* 1436—1517, mare inchizitor de Toledo), dar nicio biografie nu relatează anecdota evocată aici, ceea ce nu este

de mirare deoarece Balzac s-a înşelat în privinţa cardinalului. În realitate lui Mazarin (Vezi nota 251) i s-a întâmplat această aventură pe care Balzac „o aranjează” puţin: Mazarin suferea de un abces în gât, care-l sufoca. Fără să-i aştepte moartea, servitorii au început să-i prade casa şi maimuţa îi imita. Contorsiunile animalului l-au făcut să râdă pe cardinal, spărgând abcesul şi vindecându-l pe bolnav (Nota ed. fr.).

[273] Şi aici Balzac a uitat să corecteze numele de Esther în Florine, cum a făcut-o mai sus (Vezi nota 204). Ar fi trebuit să suprime şi aluzia la moartea curtezanei Esther, care se sinucisese la 15 mai 1830 *(Splendeurs et misères des courtisanes).*

[274] Referire la fabula *Le Lion amoureux* de La Fontaine *(Fables* IV, 1):

„Amour, Amour, quand tu nous tiens,
On peut bien dire: Adieu prudence!”

[275] Vezi nota 66.

[276] Referire la Visul de scriitorul german *Jean-Paul Richter (Johann-Paul-Friedrich Richter*, zis *Jean-Paul,* 1785—1849), tradus în limba franceză de Doamna de Staël în cartea sa *De l’Allemagne* (1810). Balzac a tipărit acest text în 1827 pentru Annales romantiques şi se referă de mai multe ori la el în *La Comédie humaine* (Nota ed. fr.).

[277] *Butelia de Leyda,* butelie inventată în 1745 de trei savanţi din oraşul Leyda (Leiden, în Olanda) perfecţionată ulterior de savanţii din Anglia şi Franţa şi care funcţionează ca un condensator şi excitator.

[278] În varianta *Furne corrigé* (exemplarul personal din operele complete, pregătit pentru o nouă ediţie), Balzac a înlocuit numele pictorului *Eugène Delacroix* (1708—1863), care în 1828 executase o serie de litografii pentru *Faust* de Goethe, cu cel al personajului balzacian Joseph Bridau, ilustru pictor din lumea balzaciană, care apare în *La Rabouilleuse* şi în numeroase alte romane din *La Comédie humaine.*

[279] Referire la romanul epistolar *Clarissa Harlowe* (1748) de scriitorul englez *Samuel Richardson* (1689—1761). Balzac avea o deosebită admiraţie pentru acest roman, pe care îl citează deseori în *La Comédie humaine.* Victimă a familiei, care vrea s-o căsătorească

cu nedemnul Solmes, Clarissa caută refugiu lângă un libertin, Lovelace, care o violează şi o lasă să moară într-un spital din Londra, înainte de a fi ucis în duel. Tradus în limba franceză de abatele Prévost şi deseori adaptat pentru teatru, romanul a avut o imensă influenţă asupra sensibilităţii literare în Franţa.

[280] În text: *bacchanal sterling.* Cuvântul popular *bacchanale* care provine de la cuvântul latin desemnând sărbătorile lui Bacchus (orgii zgomotoase), este vechi, în timp ce *sterling,* adj. cu un sens superlativ (de calitate superioară; solid, sigur), recent importat, atestă anglomania din timpul Restauraţiei şi al monarhiei din Iulie (Nota ed. fr.).

[281] În text: *la chatte,* locuţiune familiară care exprimă îndoiala, neîncrederea, scepticismul, folosită la începutul secolului al XIX-lea (Nota ed. fr.).

[282] Mai degrabă aşa cum îi recomandase naşul ei să facă. În realitate, la ţipetele lui Bougival în momentul morţii doctorului se întorsese din drum.

[283] După cum arată Madeleine Ambrière-Fargeaud în *Introducerea* la romanul *Ursule Mirouët*, apariţiile doctorului Minoret amintesc de exemplele de conversaţii cu morţii citate în două cărţi pe care le avea Balzac în biblioteca lui, *Essai sur la nature humaine expliquée par le magnétisme* de Chardel şi *Le Vrai Messie* de Oegger. De asemenea, Delcuze citează, într-o scrisoare către Billot (G.-P. Billot, *Recherches psychologiques sur la cause des phénomènes extraordinaires observés chez les modernes croyants improprement dits Somnambules magnétiques,* 1839), cazul unei tinere somnambule care, pierzându-şi tatăl pe care-l iubea foarte mult, îl „văzuse" de două ori şi primise sfaturi importante de la el (Cf. Balzac, *La Comédie humaine*, III, p. 760—761).

[284] În legătură cu această afirmaţie, în nota ediţiei franceze este citată o frază a lui Balzac din *Les Martyrs ignorés:* „Gândirea este un fluid de natura imponderabilelor, care are în noi sistemul său circulatoriu, venele şi arterele sale".

[285] Vezi nota 195.

[286] Este vorba de ediţia a doua a cărţii scrise de Simon Ducros: *Mémoires de Henri*, *dernier duc de Montmorency* (Paris, F. Mauger

1666). Pasajul citat, reprodus aproape identic de Balzac, se află într-adevăr paginile 175 şi 176 (Nota ed. fr.). Este vorba de Henri al patrulea şi ultimul *duce de Montmorency* (1595—1632), mareşal a Franţei, guvernator al provinciei Languedoc, care a luptat împotriva protestanţilor. Conspirând cu Gaston d'Orléans împotriva lui Richelieu a fost condamnat la moarte şi decapitat la Toulouse.

[287] *Privas,* capitală de arondisment în ţinutul Ardèche (departament în sudul Franţei). Oraşul, fortăreaţă a protestantismului, a fost asediat de Ludovic al XIII-lea în 1629 şi populaţia a fost masacrată.

[288] *Le Grand-Livre de la dette publique*, instituţie creată de Convenţia naţională în 1793, pentru a restabili încrederea populaţiei în finanţele Republicii şi a recupera o parte din hârtiile în circulaţie. A înlocuit vechile credite asupra statului printr-o anumită cantitate de rente înscrise în *Le Grand-Livre.*

[289] În text, joc de cuvinte de la sensurile substantivului *arrêt*, oprire, întrerupere: *(voitures) à l'arrêt,* trăsuri (maşini) în staţionare; *chien à l'arrêt (qui tombe en arrêt),* câine de vânătoare în aret; *aux arrêts (mettre qqn. aux arrêts),* a trimite pe cineva la arest (fr.).

[290] *In fiocchi* (subl. de Balzac), expresie italiană desemnând o ţinută de ceremonie.

[291] Sanatoriul vestitului alienist *Esprit Blanche* (1796—1852), era situat în Passy, în fostul palat Lazarre-Lamballe. Când Balzac scria *Ursule Mirouët*, poetul Gérard de Nerval (1808—1855) fusese internat în acest sanatoriu, la 21 martie 1841.

[292] După căsătoria cu Savinien de Portenduère, în ianuarie 1837. Ursule duce o viaţă fericită la Paris, după cum se povesteşte în romanele *Le coussin Ponss, Les Méfaits d'un procureur du roi*, *Béatrix*, *La fausse Maîtresse, Autre étude du femme.*

[293] Louise de l'Estorade este personaj principal în *Mémoires de deux jeunes mariees,* roman aproape contemporan cu *Ursule Mirouët*, apărut în anii 1841—1842 (Vezi *Memoriile a două tinere căsătorite*, în *Comedia umană,* I).

[294] *Ludovic-Filip d'Orléans*, rege în timpul monarhiei din Iulie (1830—1848). Spre deosebire de predecesorii săi, se intitula *roi des Français*, rege al francezilor, şi nu *roi de France,* rege al Franţei.

[295] În text: *une femme doit être la chenille* (omida) *ouvrière de sa maison,* în loc de *la cheville ouvrière*, pivotul (fr.).

[296] În text: *des yeux de sphinx*, în loc de *des yeux de lynx* (fr.).

[297] Balzac inventează cuvântul *Crèmièrana* după latinescul *ana* (de la terminaţia titlului latinesc al unor culegeri ca *Scaligeriana* etc.), culegere de anecdote, gânduri ale unui autor celebru. Originea acestor *ana* pare foarte veche, dar ele s-au răspândit foarte mult la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea (Nota ed. fr.).

[298] *Canton* (fr.), unitate administrativ-teritorială în Franţa (mai mare decât comuna şi mai mică decât arondismentul).

[299] Acest personaj balzacian mai apare în romanul *La Femme de trente ans.*

Table of Contents

Notă introductivă 4
Dedicaţie 21
URSULE MIROUËT 22
Partea întâi: MOŞTENITORII ALARMAŢI 23
Partea a doua SUCCESIUNEA MINORET 166
Addenda 298
[1] 301
[2] 301
[3] 302
[4] 302
[5] 302
[6] 302
[7] 302
[8] 302
[9] 302
[10] 302
[11] 302
[12] 302
[13] 302
[14] 302
[15] 302
[16] 302
[17] 303
[18] 303
[19] 303
[20] 303
[21] 303

[22]	303
[23]	303
[24]	303
[25]	303
[26]	303
[27]	303
[28]	303
[29]	303
[30]	303
[31]	303
[32]	304
[33]	304
[34]	305
[35]	305
[36]	305
[37]	305
[38]	305
[39]	306
[40]	306
[41]	306
[42]	306
[43]	306
[44]	306